

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

ABDURRAHMAN HASAN HABENNEKE el-MEYDÂNÎ VE TEFSİRİ

DOKTORA TEZİ

Necmettin ÇALIŞKAN

Ankara-2013

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

ABDURRAHMAN HASAN HABENNEKE el-MEYDÂNÎ VE TEFSİRİ

DOKTORA TEZİ

Necmettin ÇALIŞKAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Ankara- 2013

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

ABDURRAHMAN HASAN HABENNEKE el-MEYDÂNÎ VE TEFSİRİ

DOKTORA TEZİ

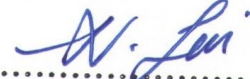
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU

Tez Jürisi Üyeleri

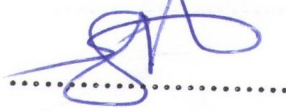
Adı ve Soyadı

İmzası

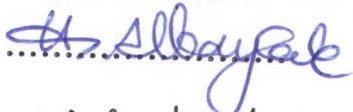
Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU (Danışman)

Prof. Dr. Salih AKDEMİR

Prof. Dr. Halis ACBAYRAK

Prof. Dr. Nâhîde BOZKURT

Prof. Dr. Hasan KEŞKİN

Tez Sınavı Tarihi: 20.08.2013

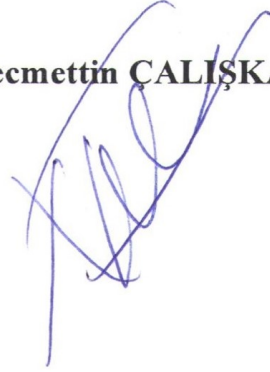
TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (20/08/2013)

Necmettin ÇALIŞKAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
TABLolar.....	V
ŞEKİLLER.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	9
C. el-MEYDÂNÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	17
1. HAYATI.....	17
2. KİŞİLİĞİ.....	23
3. EĞİTİMİ VE İLMÎ KİŞİLİĞİ.....	27
4. ÇALIŞMA HAYATI.....	31
5. AKTİF OLDUĞU ALANLAR.....	33
6. VEFATI.....	35
7. ESERLERİ.....	36
1. İSLAM YOLUNDA SERİSİ.....	42
2. KUR'AN İLİMLERİ SERİSİ.....	50
3. KÜLTÜR VE SANAT SERİSİ.....	54
4. İSLAM DÜŞMANLARI SERİSİ.....	57

5. ÇEŞİTLİ KONULARDAKİ ESERLER.....	65
6. el-MEYDÂNÎ'NİN TASNİF ETMEDİĞİ ESERLERİ	68
7. YÖNETTİĞİ TEZLER	89
8. MÜELLİFE İSNAT EDİLEN, ANCAK MÜELLİFE AİT OLMAYAN ESERLER	93
9. HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	95
D. TEFSİRİN TELİF SÜRECİ.....	103
E. TEFSİR LİTERATÜRÜNDEN KAYNAKLARI	107
F. el-MEYDÂNÎ'NİN TEFSİRİNDE DİPNOT KULLANIMI.....	117
I.BÖLÜM	119
el-MEYDÂNÎ'NİN TEFSİR YAZIMINDA TEMEL YAKLAŞIMI.....	119
1. KRONOLOJİK YAKLAŞIM.....	128
2. TEMATİK YAKLAŞIM	134
2.1. SÛRENİN BAŞINDA ANA KONULARI ZİKRETMESİ,.....	136
2.2. SÛRENİN BAŞINDA KIRÂATLERİ VERMESİ,	141
2.3. SÛRENİN FAZİLETİNE İLİŞKİN RİVAYETLERİ ZİKRETMESİ, 143	
2.4. PEYGAMBERLERİN HAYATINI TEK YERDE İNCELEMESİ,145	
2.5. GÜNCEL DEĞERLER ÜRETMESİ	151
3. ÇAĞDAŞ BİLİMİN VERİLERİNE DAYALI YORUM YAKLAŞIMI 158	

II. BÖLÜM	171
eI-MEYDÂNÎ'NİN KUR'AN'I ANLAMA VE YORUMLAMA METODU	171
1) KUR'AN'I ANLAMADA TEDEBBÛR/KIRK İLKE UYGULAMASI	173
2) KUR'AN'I KUR'AN'LA TEFSİRİ	223
3) KUR'AN'I SÛNNETLE TEFSİRİ	239
4) KUR'AN ÂYETLERİNİN SAHÂBE VE TÂBİİN SÖZLERİ İLE TEFSİRİ	249
5) KENDİ ESERLERİNİ KAYNAK OLARAK KULLANMASI	254
6) KUR'AN'I TARİHÎ BİLGİ İLE AÇIKLAMASI	261
a. Tarihsel Bağlam	262
b. Esbâb-ı Nüzul	264
c. İsrâiliyat	265
7) KUR'AN'I ARAP DİLİ EDEBİYATI, ŞİİR VE BELÂGATI İLE AÇIKLAMASI	274
a. Kelime Tahlili	276
b. Belâğat	287
c. Şiir	291
8) KUR'AN'I KENDİ GÖRÜŞLERİ İLE AÇIKLAMASI	297
9) TEFSİRİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER	307
SONUÇ	310
KAYNAKÇA	317

EK 1: ABDURRAHMAN HASAN HABENNEKE eL-MEYDÂNÎ'NİN	
ESERLERİ	322
EK 2: eL-MEYDÂNÎ'YE GÖRE MEKKÎ SÛRELERİN NÜZUL SIRASI	327
EK 3: eL-MEYDÂNÎ'NİN PORTRESİ	331
TEZ ÖZETİ	332
ABSTRACT	333

TABLULAR

Tablo 1: “Cennet” (الجنة) kelimesinin Kur’an-ı Kerîm’de Geçtiği Yerler Tablosu ..123	
Tablo 2: “Tebâreke” Fiilinin (تبارك) Kur’an-ı Kerîm’de Geçtiği Yerler Tablosu.....124	
Tablo 3: Ku’an-ı Kerîm’de Adn (عدن) Cennetinden Bahsedilen Âyetler Tablosu...125	
Tablo 4: Kur’an-ı Kerîm’de Hz. Salih (a.s) ile ilgili Âyetler145	
Tablo 5: Kur’an-ı Kerîm’de Hz. İbrahim (a.s) İle İlgili Âyetler147	
Tablo 6: Kur’an-ı Kerîm’de Hz. Lut (a.s) İle İlgili Âyetler Tablosu.....149	
Tablo 7: Kur'an-ı Kerîm'de Rüzgârdan (ريح) Bahsedilen Âyetler159	
Tablo 8: el-Meydânî’ye Göre Mekkî Sûrelerin Nüzul Sırası.....327	

ŞEKİLLER

Şekil 1: Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî Portresi.....331

KISALTMALAR

el-Meydânî, Tefsir: Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür Tefsîrun

Tedebbüriyyun li'l-Kur'âni'l-Kerîmi bi Hasebi Tertîbi'n-Nuzûli Vifka Menheci Kitâbi

Kavâidu't-Tedebbüri'l-Emseli li Kitâbillâhi Azze ve Celle

a.g.e : adı geçen eser

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Hız. : Hazreti

v. : Vefat Yılı

r.a : Radiyallâhu anh (anha)

S. : Sahife

Sa. : Sallallahu aleyhi ve Sellem

Krş. : Karşılaştırın

trs. : Tarihi Yok

vs. : vesaire

y.y : Yayın yeri yok

Yay. : Yayınları

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerîm, Allah'ın kullarına direkt hitap ettiği bir kitaptır. Nübüvvet asrında gerçekleşen bu hitap, başlangıçtan günümüze kadar muhatapları tarafından sürekli anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Her dönemde süreklilik arz eden bu yoğun çaba ve uğraşlar, Kur'an'ın mesajını doğru anlamaya yönelik olmuştur. Bu çaba her dönemde günün şartlarına göre değişkenlik göstermekle birlikte, genelde birbirinin aynı olmuş, ancak yeni yaklaşımlar, yorumlar ve çalışmalar da ortaya çıkmıştır.

İndiriliş gayesi insanın problemlerine ışık tutmak ve onları vahyin doğru yoluna iletme olan Kur'an-ı Kerîm âyetleri, kitap gibi konularına göre tertip edilmiş ve her konunun belli bir başlık altında ele alınıp işlendiği bir yapıya sahip değildir.

Muhataplarının ihtiyacına göre, değişik zaman ve mekânlarda nâzil olmuş olan bu âyetlerin dizilişinde kronolojik nüzul sırası göz önüne alınmamıştır. Geçen asırlarda Kur'an-ı Kerîm'i anlama ve açıklama çabasında olan müfessirler, mushaf tertip sırasına göre yorumlayarak, Fâtiha sûresinden başlayıp Nas sûresiyle biten tefsirleri telif etmişlerdir.

Kur'an tefsirinde yeni bir yaklaşım olan nüzul sırasına göre tefsir çalışmaları, ilk defa Filistin'li müfessir M. İzzet Derveze ile başlamış, daha sonra bu alanda Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, Suriye'de Abdulkadir Molla Huvays, Fas'ta Muhammed Âbid el-Câbirî, ülkemizde de merhum M. Zeki Duman ile devam etmiştir.

Çalışmamızda ülkemiz ilim dünyasında pek az tercüme eseri ile tanınan ve bu yaklaşımla tefsir telif eden Suriye'li âlim, mütefekkir ve müfessir Abdurrahman

Hasan Habenneke el-Meydânî ve *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür'ü* bir doktora tezi çerçevesinde ülkemiz ilim câmasına takdim etmekten bahtiyarlık duyduğumuzu özellikle belirtmek isteriz.

Aktivist, yazar, eğitimci, davetçi, radyo programcısı, sivil toplum örgütü gönüllüsü, psikolog, filozof, edebiyatçı ve şâir kişiliği ön planda olan, sosyal faaliyetler yönüyle de tanınmış el-Meydânî'nin, değişik alanlarda elde ettiği bilgi birikiminin yansıması olan *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür* isimli tefsiri on beş ciltten oluşmaktadır. Tefsir, Mekkî sûrelerle sınırlı kalmış olup, Medenî sûreleri içermemektedir. Oğlu Dr. Muhammed Habenneke ile Mekke'deki mülâkatımızda kendisinin bu kıymetli tefsiri tamamlama arzusunda olduğunu, babasının bunu emanet olarak vasiyet ettiğini öğrenmiş bulunmaktayız.

Araştırmamız esnasında yardım ve ilgisine mazhar olduğumuz el-Meydânî'nin oğlu, Suudi Arabistan Kral Abdülaziz Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Muhammed Habenneke beyefendiye, değerli katkılarından dolayı teşekkür etmeyi borç biliyorum. Kendisi merhum babasının Mekke'deki evinde bizi kabul etmiş ve babasıyla ilgili basılı kitap, kaynak ve belgelerden elde etmemiz mümkün olmayan bilgileri paylaşmış ve bütün gayretlerimize rağmen, el-Meydânî'nin kütüphane ve yayınevlerinde bulunmayan bazı eserlerini elde etmemize yardımcı olmuştur.

Çalışmamızda başta büyük manevi desteğini gördüğüm, her zaman bilimsel çalışmalara yönlendiren ve teşvik eden, tez öncesi ve tez aşamasında her türlü desteği esirgemeyen tez danışmanı hocam Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU'ya, müşfik tavrıyla her zaman himayelerine mazhar olduğumuz Prof. Dr. Salih AKDEMİR hocama, Tez İzleme Komitesi Üyesi Prof. Dr. Halis ALBAYRAK hocama, değişik

bakış açısıyla değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Nahide BOZKURT Hocama ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Bölümünde görev yapan değerli hocalarıma şükranlarımı arz ediyorum.

Ayrıca Prof. Dr. el-Meydânî'nin *Meâricü t-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür* isimli tefsiri üzerine yazdığı makaleyi bize elektronik ortamda ileten el-Meydânî'nin öğrencisi Mecdi Mekkî'ye, kaynak temininde yardımcı olan Iraklı Dr. Usâme el-Hayyânî'ye, çalışmamızda katkıda bulunan Antakya İmam Hatip Lisesi Öğretmeni Recep BİLGİN, bilgisayar uzmanı Mehmet Kadir AKBULUT ve Selami ÇEKİÇ'e teşekkürlerimi sunuyorum. Bu mütevâzi çalışmamızın bu konuda yapılacak çalışmalara küçük bir katkı olmasını temenni ediyorum.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Necmettin ÇALIŞKAN

Antakya, Ağustos 2013

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Araştırma konumuz çağdaş dönem müfessirlerinden çok yönlü ve velût bir yazar olarak eğitim, davet, psikoloji, felsefe, edebiyat ve şiir gibi değişik dallarda eserler vermiş ve Arap dilinde nüzul sırasına göre tefsir yazmış bir bilim insanı olan Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin, *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür Tefsîrun Tedebburiyyün li'l-Kur'ân'il-Kerîmi bi Hasebi Tertibi'n-Nuzûli Vıfka Menheci Kitâbi Kavâidu't-Tedebbûri'l-Emseli li Kitâbillâhi Azza ve Celle*¹ isimli tefsiridir.

Müslüman kültür tarihinde ender bulunan bir çalışma ürünü olan *Meâricü't-Tefekkür'ü tez* konusu olarak ele almamızda, eserin modern çağda Arap diliyle yazılmış olmasının yanı sıra, güncel konulara çağdaş yaklaşımlar sergileyerek Kur'an'ı nüzul sırasına göre tefsir edip, İslam'ın oluşum ve gelişim sürecinin tespit edilmesinin önemli bir husus olduğunu belirtmek gerekir. Bu konuyu incelemekle bu alana katkı sunmayı amaçladık.

el-Meydânî hakkında yapılan çalışmaların genellikle hayatı ve eserleriyle sınırlı kaldığını, bir yüksek lisans çalışmasında ise tefsir yönteminin incelendiğini tespit ettik. Ülkemiz ilim câmiasının iki eserinin çevisiriyle tanıdığı el-Meydânî'yi ve

¹ Kısaltmalarda belirtildiği üzere bundan sonra *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür Tefsîrun Tedebburiyyün li'l-Kur'an'il-Kerîmi bi Hasebi Tertibi'n-Nuzûli Vıfka Menheci Kitâbi "Kavâidu't-Tedebbûri'l-Emseli li Kitâbillâhi Azza ve Celle* isimli eserden, el-Meydânî ve tefsiri ve *Meâricü't-Tefekkür* olarak kısaltarak söz edilecektir.

kıymetli tefsiri *Meâricü't-Tefekkür*'ü birlikte tanıtan müstakil bir çalışmanın yapılmadığını gördük. Bu çalışmayla bu alanda bir katkı sağlayacağımızı ve özgün bir âlimi ve tefsirini tanıtmamızın önemli ve değerli olduğunu düşündük. Bu tezin özgün yanlarından birisi çağdaş dönemde nüzul sırasına göre Arap diliyle yazılmış olan bir tefsir üzerine inceleme yapılmış olmasıdır. Böylece ülkemiz ilim dünyasının yeni bir alana ilişkin bilgi sahibi olmasını sağladık.

Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür yayımlandıktan sonra bazı bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Araştırmamız bu çalışmaları bazı yönleriyle tamamlamakta, bazı yönleriyle onlarda yer almayan özgün bir nitelik arz etmektedir. Bunlardan biri Mecdi Mekkî'ye ait, *et-Ta'rîfu bi Kitâb-i Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür*'dür. Başta Suriye'de kitabın baskısını gerçekleştiren yayınevi olmak üzere, Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan'daki kütüphanelerde yaptığımız araştırmalar sonuçsuz kaldı ve eseri tüm uğraşlarımıza rağmen elde edemedik. Halen Katar'da öğretim üyesi olarak görev yapan müellif Mecdi Mekkî ile yaptığımız yazışmalar sonucu, kesin olmamakla birlikte eserin basımı için basım nosu (ISBN) alınmış olduğunu, ancak basımının gerçekleşmediğini öğrendik.

Çağdaş dönem müfessirleri Kur'an'ı anlama çabalarında değişik yaklaşımlar benimseyerek alana katkı sunmuşlardır. Bunlar arasında ilgi çeken yaklaşımlar şunlardır:

- a. **Konulu Tefsir:** Bu yöntemle Kur'an'daki bir konu ile ilgili tüm âyetler ortaya çıkarılarak, konunun bir bütünlük içinde anlaşılması amaçlanır.
- b. **Bilimsel Tefsir:** Kur'an'da yer alan konuların bilimsel verilerle desteklenerek yorumlanması hedeflenir.

- c. **Kronolojik Tefsir:** Nüzul sırasına göre Kur'an'ın tarihsel bağlamından koparılmadan ve tadrîcîlik esasına uygun şekilde anlaşılması ve yorumlanması öngörülür.

Kur'an'ın kronolojik tertibine / nüzul sırasına göre anlama çabası, geçen asırlarda olmayan, son dönem âlimlerinin üzerinde yoğunlaştığı bir yaklaşımdır. Nüzul sırasına göre yazılmış olan ve ulaştığımız tefsir eserleri şunlardır:

1. M. İzzet Derveze'nin (v. 1984) dilimize çevirisi yapılmış olan *et-Tefsiru'l-Hadîs / Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* isimli çalışması,²
2. Abdulkadir Molla Huvays'in (v. 1978) *Beyânu'l-Meânî* isimli tefsiri,³
3. Araştırma konumuz olan Suriyeli âlim ve mütefekkir Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin (v. 2004) *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür Tefsîrun Tedebburiyyun li'l-Kur'ân'il-Kerîmi bi Hasebi Tertibi'n-Nuzûli Vifka Menheci*, isimli eseri,⁴
4. Muhammed Âbid el-Câbirî'nin (v. 2010) *Fehmu'l-Kur'ân et-Tefsîru'l-Vâdih Hasbe Tertîbi'n-Nuzûl* isimli tefsiri,⁵
5. Dilimizde de Merhum Prof. Dr. M. Zeki Duman'ın (v. 2013) telif ettiği *Beyânu'l-Hak Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri* ⁶ isimli eseri bu alanda yazılmış tefsir olma özelliğini haizdir.

² Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis/Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, Çev. Komisyon, 7 cilt, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, 2.baskı.

³ Literatür taraması sonucu bu eserin bilgisine dijital ortamda ulaştık. Künyesi şöyle: Abdulkadir Molla Huvays, *Beyânu'l-Meânî*, Matbaatu't-Terakki, 2600 sahife, Şam 1963.

⁴ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür Tefsîrun Tedebburiyyun li'l-Kur'ân'il-Kerîmi bi Hasebi Tertibi'n-Nuzûli Vifka Menheci Kitâbi* "Kavâidu't-Tedebburi'l-Emseli li Kitâbillâhi Azze ve Celle", Dâru'l-Kalem, 15 cilt, Şam 2000.

⁵ M. Abid el-Câbirî, *Fehmü'l-Kur'ân'il-Hakîm: et-Tefsîru'l-Vâdih Hasebe Tertîbi'n-Nüzul*, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, Beyrut 2009.

Nüzul sırasına göre tefsir telif eden iki öncü âlimin (Derveze ve el-Meydânî'nin) mücadele dolu bir hayat sürmüş olmaları özellikle dikkat çekmektedir. Bu durumun tefsirlerine paralel denebilecek bir yaklaşımla yansımış olmasını tesadüf olarak değerlendirmek gerekir mi; yoksa mücadeleleri esnasında karşılaştıkları problemler ve yaşadıkları sorunlar nedeniyle bilinçli tercihleri midir? Sorunun cevabı sorudadır!

Kur'an'ın nüzul sırasına göre anlaşılıp açıklanmasında görülen bir çaba da, Kur'an meâlleri alanında göze çarpmaktadır. Türkçe meâl hazırlayan bazı bilim insanları nüzul sırasına göre meâl hazırlamışlardır.⁷

Araştırmada el-Meydânî'nin bilimsel yönünün keşfedilip, günümüz insanına aktarılması ile geçmiş dönemlerde olmayan, son dönem âlimlerinin benimsediği ve önemseydiği bir yaklaşım olarak nüzul sırasına göre tefsiri incelenecektir.

Araştırmanın giriş bölümünde konusu ve amacı başlıkları altında bu konuyu neden ele aldığımızı ve çalışma konusu olarak seçtiğimiz bu alanda daha önce yapılan çalışmalara yer verdik.

Hayatı, eserleri ve ilmî kişiliği başlığı altında, müellifin yaşadığı dönemle ilgili bilgi vererek, hayatını ele alıp inceleyerek, karşılaştığı zorluklar ve ailesi hakkında bilgi verdik.

⁶ M. Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Fecr Yayınları, 3 cilt, Ankara 2008, 2. Baskı.

⁷ Bunlara örnek olarak şunları zikredebiliriz. Bkz. Mustafa İslamoğlu, *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gereçeli Meâl-Tefsir*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2012; R. İhsan Eliaçık, *Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'an Türkçe Meâl/Tefsir*, İnşa yayınları, 1048 sahife, İstanbul 2011; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli (İniş Sıralı)*, Yeni Boyut Yayınları, 596 sahife, İstanbul 2012.

Daha sonra müellifin kırk dokuz adet eserinin tamamını tek tek ele alarak tanıttık. Ailesi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesindeki çalışma arkadaşları ve eserlerinin basımını gerçekleştiren yayıncısı ile bizzat görüşmelerimiz sonucunda müellif hakkında yapılan diğer çalışmalarda yer almayan, tespit ettiğimiz eserlerini verdik. el-Meydânî'nin eserlerinin tanıtımını kendi yaptığı tasnifine bağlı kalarak yaptık. Ancak eserlerinin son bölümünde yeni bir sınıflandırmanın gerekli olduğu kanaatini paylaşarak eserlerini yeni bir tasnife tabi tuttuk.

Ayrıca bilimsel kişiliğinin yansımada danışman hoca olarak yönettiği tezlerin zihin dünyasına ışık tutacağından hareketle, bu tezlerden bazılarını değerlendirdik. Bu da tezimizin özgün yanlarından birisidir.

Tefsirin telif süreci başlığı altında, müellifin tefsir yazımına başlamadan önce tefsirinin altyapısını oluşturan ve bu alanda yaptığı çalışmalardan söz ederek tefsirin basım sürecine ilişkin bilgi verdik.

Tefsir literatüründen kaynakları başlığı altında ise, alıntı yaptığı kaynakları belirterek örnekler sunduk.

el-Meydânî'nin tefsiri yazmadan çok önce münevver insana yönelik kaleme aldığı *Kavâidü't-Tedebbürî'l-Emseli li Kitâbillâhi Azze ve Celle* adlı eserinde "Kur'an'ı nasıl okumalı?" sorusuna cevap vermiş olması önemlidir. Bu eserinde "kırk kural" tespit eden müellifin, tefsirinde ortaya koyduğu bu kuralları nasıl uyguladığı önem taşımaktadır. Söz konusu kırk ilke ile ilgili olarak, biri dilimizde diğeri Arap dilinde olmak üzere yapılan iki çalışmayı da değerlendirdik. Dolayısıyla bu tefsirin konu olarak söz konusu yaklaşımla ele alınması ve tefsir kurallarını uygulama alanı bulması önemli bir ön mütâlaa olmuştur.

Eserin modern çağın insanıyla aynı problemlere muhatap olan bir âlim tarafından nüzul sırasına göre tefsir yaklaşımıyla ve Arap diliyle yazılmış olması önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple konuyu seçmemizde modern kelimeler ve konulara çağdaş yaklaşımlar sergilenmiş olması, bir başka etken olmuştur.

Kur'an'ı anlamaya çalışan herkes, bilgi birikimine ve çeşitli ilim alanlarındaki uzmanlığına, siyasî görüşüne, mezhebî duruşuna ve kapasitesine göre Kur'an'ı açıklamıştır. Müfessirler, kendileri de içinde yaşadıkları çevrenin bir ürünü olarak o çevrenin siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel, ahlakî, ilmî, felsefî, ideolojik vs. yapılarından etkilenirler.⁸ Bu açıdan modern çağda yaşamış olan bir müfessirin, çağın ilmî verilerinden ve imkânlarından yararlanarak yaptığı tefsirin Kur'an'ı anlama çabasına katkısı büyük olacaktır.

Bu konuyu çalışma alanı olarak seçmemizin bir başka nedeni de, ilim dünyasında biyografinin taşıdığı önem ve değerdir. Araştırmacılar tarafından genellikle klasik âlimlerin biyografilerini içeren çalışmalar yapılmış olup, çağdaş âlimlerin biyografilerini içeren çalışmalar yeterince yapılmamıştır. Bu çalışmayla tarihte yer alan büyük âlimlerin, erişilmesi güç şahsiyetler olarak değerlendirilmeyip, bu çağda da böyle ilim insanlarının bulunduğu okuyucuya gösterdik. Böylece ilim dünyasına önemli bir katkı olacağı düşüncesiyle ve bu alandaki boşluğu doldurmak için bu konuyu seçtik.

⁸ Hâlis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, Şule Yay., İstanbul 2009, s. 99.

Müellifin eserlerinin önemini artıran bir başka husus da, İlâhiyat dışındaki bilimsel disiplinlerin ortak konusu ve felsefî tartışmalara açık olan, siyonizm, marksizm gibi konularda da özgüven ve cesaretle eserler yazmasıdır.

el-Meydânî'nin gündemdeki konulara ilişkin sürekli eser yazıp, olaylara müdâhil olması ve uzun yıllar yürüttüğü radyo programcılığı kendisini sürekli gündemde tutmuş ve eserlerine olan ilgiyi artırmıştır.

Müellifin eserlerinin üniversite çevrelerinde yoğunlukla ilgi görmesi dikkat çekicidir. Özellikle Arap ilim çevrelerinde, üniversite ve gençlik arasında zihinlerde canlılığını koruması, eserlerinin tüm kitapçılarda bulunması ve eserlerine devam etmekte olan ilgi, uzmanlık alanında ağırlığını göstermekte ve henüz boşluğunun doldurulmadığını göstermektedir.⁹

el-Meydânî'nin eserleri ve *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür* isimli tefsirini incelediğimizde;

- a. Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin hayatı ve eserlerine ilişkin bilgi sahibi olmak,
- b. el-Meydânî'nin ilim dünyasına katkılarını tespit etmek,
- c. Kronolojik / nüzul sırasına göre tefsirin önemini tespit etmek ve değerlendirmek,
- d. el-Meydânî'nin tefsir yaklaşımına ilişkin değerlendirmelerde bulunmak,
- e. el-Meydânî'nin ortaya koyduğu Kur'an'ı anlamada kırk ilke uygulamasını değerlendirmek,

⁹ Bu gözlemi çeşitli Arap ülkelerinde bizzat müşâhede ettik.

f. el-Meydâni'nin tefsir alanına yaptığı katkı ve etkisini tespit etmek mümkün olacaktır. Bu da araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, nüzul sırasına göre tefsir telif eden son dönem müfessirlerindedir. İlim dünyasında sadece bilimsel yönü ile değil, aktivist yönü ile de öne çıkan değerli bir bilim insanı olan el-Meydânî'nin bu tefsirini incelemenin temel amacı, Kur'an'ın konularını Kur'an bütünlüğü içinde ele alıp iniş sırasına göre yorumlayan bir müfessirin Kur'an'ın anlam derinliklerine ulaşma çabasını anlayıp açıklamaktır.

Araştırmamızda el-Meydânî'nin hayatını, ilmî kişiliğini ve eserlerini genişçe ele aldık. Önemli bir bilim insanını ülkemiz İlâhiyat âlemine tanıtmayı görev bildik. Bu yaklaşımla ülkemizin ilim âlemine bu değerli bilim insanını yeterince tanıtmayı, bilgi birikiminden ve metodundan yararlanılmasını sağlamayı amaçladık. el-Meydânî hakkında ülkemizde ilk olan bu tez çalışması ile Arap dilinde yapılan çalışmaları ele alıp, ülkemiz düşünce dünyasına ve Kur'an çalışmalarına katkı sağlamayı amaçladık. Hakkında yapılan mevcut çalışmalarda eksik kalan yönleri tamamladık, katıldığımız yönleri belirtip, eleştiri gereken noktaları paylaşmaya çalıştık.

Çalışmamızda, tefsir literatürüne ait kaynaklarda yer alan, hemen her çalışmada bulunabilecek ve okuyucunun kolay ulaşabileceği tefsir alanına ilişkin tanımlar ve bilgilere girmemeye özen gösterdik. Bu konuda mevcut çalışmaların yeterli ve birbirinin tekrarı olduğu, bu bilgilere ek katkı sağlama imkânımızın olmadığı düşüncesiyle bilinenleri tekrar edip okuyucuyu yormamak istedik.

Modern çağda tefsir ilminde önemli bir yere sahip olan el-Meydânî'nin küçük hacimli bazı eserleri dışında, eserleri Türkçeye çevrilmemiştir.

Araştırmamızda el-Meydânî'nin tefsire ilişkin görüşlerinin tahliliyle yeni ve özgün yönlerini öne çıkararak, okuyucuyla buluşturmaya çalıştık. Bu nedenle hayat hikâyesini eserleriyle birlikte genişçe ele aldık. Daha önce müellif üzerine yapılan çalışmaların doğumu, ölümü ve eserleri gibi kısa hayat hikâyesiyle sınırlı kaldığını, böyle kapsamlı bir çalışma yapılmadığını tespit ettik.

Bu çalışmada yapılacak olan ise, hayatının eksik kalan yönlerini araştırmak, tefsirinin genel özelliklerini ortaya koymak, tefsirle ilgili konularda Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin bakış açısına ve Kur'an anlayışına ilişkin bilgi vermektir.

Araştırma esnasında müellifin hayatını ve eserlerini incelerken, onu en iyi tanıyanlar olarak, ailesi ve öğrencilerinin görüşlerine başvurup değerlendirme yaptık. Elde ettiğimiz bilgiler, bugüne kadar yayımlanan bilgilerden farklılıklar ve daha geniş malumatlar içermekteydi. Bu da çalışmamızın özgün yanı olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızda aşağıda belirtilen hususlar yukarıda çizilen çerçevede ele alıp incelenecektir:

a. Çağdaş bir bilim insanı olan el-Meydânî'nin, nüzul sırasına göre tefsire bakış açısından örnekleme metoduyla kesitler sunmak,

b. el-Meydânî'nin nüzul sırasına göre yaptığı tefsirde ortaya koyduğu incelikleri ve anlamları tespit etmek,

c. el-Meydânî'nin nüzul sırasına göre, Kur'an'a yaklaşımını ortaya koyarak, bu konuda yapılan çalışmalara yeni katkılar sunmaktır.

Konunun kapsamını ve sınırlarını belirlerken, el-Meydânî'nin tefsiriyle sınırlama yerine, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak, farklı bir bakış açısı elde etmek ve müellifin dünya görüşünü bir bütün olarak tespit edebilmek amacıyla, tüm eserlerine ulaşmaya ve değerlendirmeye çalıştık.

el-Meydânî'nin eserlerinin ulaşabildiklerimizden tamamının yayımlanmış olanların aslını alıp inceledik. Eserlerinin tanıtımında eser isimlerini önce orijinal adıyla, ardından Arap dili ile dilimiz arasında anlam bozukluğuna neden olmayacak şekilde orijinal anlamına sadık kalarak okuyucuya anlaşılır şekilde tercüme etmeye çalıştık. Böylece arapça bilmeyen okuyucunun eser ismiyle zihinsel bağ kurmasını amaçladık. Müfessirin yazdığı eserlerin çoğunlukla yaşayan hayatla iç içeliği ve kapsamlılığı sebebiyle, bu yolun daha sağlıklı olacağını düşündük.

Eserlerinin önemli bir bölümü, küresel çapta İslam aleyhine faaliyet gösteren şer odaklarını tespit edip, müminleri uyarmaya yöneliktir. Böylece İslam'ın tekrar dünya gündemine girmesi ve etkili güç haline gelmesi mümkün olacaktır. Ayrıca uzun yıllar yoğun şekilde Kur'an üzerinde çalışmalar yapan müfessirimiz, Kur'an ilimleri ve tefsiri üzerinde yaptığı özgün çalışmaları göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Bu nedenle çalışmamızda eserlerinin özgün olan yanlarını ön plana çıkararak değerlendirdik.

Müellifimizin çok yönlü bir yazar olarak, kendisine gelen taleplere göre eser telif etmesi nedeniyle, konunun ana malzemesini tefsiriyle sınırlamanın, yüzeysel ve önyargılı yaklaşımlara düşme riski taşıdığını düşündük. Esasen müellifin tüm eserleri Kur'an'ın değişik ilim dalları ve ihtisas alanlarındaki yorumu olduğundan, mezkûr

eserlerinde de tefsir yöntemini elde etme imkânı bulduk. Çünkü tefsiri parça parça ve uzun zaman dilimi içinde yazılmış eserlerinin üzerine bina edilmiştir.

Müellifin diğer eserlerinde yer alan Medenî sûrelerin tefsiri mahiyetindeki bölümler, Mekkî sûrelerle sınırlı kalan tefsirine katkı niteliğindedir. Tefsirinde eksik kalan Medenî sûrelere ilişkin yorumları, diğer eserlerinden yararlanarak tahlil etme imkânı elde ettik. Böylece tüm eserlerini incelemeyi amaçlayan, daha kuşatıcı bir yaklaşımın zaman içinde, müellifin görüşlerinde bazı değişikliklerin olup olmadığını tespit etme imkânı sağlayacağını düşündük. Araştırmanın ilerleyen safhalarında bu kararın isabetli bir tercih olduğunu gördük. Çünkü el-Meydânî'nin hayatının ikinci dönemi sayabileceğimiz Suudi Arabistan'a yerleşmesiyle birlikte yaşamında ve fikirlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Önceleri aktivist ve eylemci kişiliğe sahipken, Suudi Arabistan'a yerleşmesiyle yalnızca bilimsel faaliyetlere ağırlık veren bir bilim insanı olmuştur.¹⁰

Temel meselelerde konu ve eser ayrımı yapmadan, kaynaklardan ve çeşitli ilim dallarında yazılmış diğer eserlerinden yararlanmaya gayret ettik.

Araştırmamızda, el-Meydânî'nin incelenen konularla ilgili görüşlerinin sunumu ve okuyucuya aktarılması ve tefsir ilmi doğrultusunda görüşleri değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili diğer bilim insanlarının görüş ve yaklaşımlarını ele alarak bize göre olumlu yönlerinin takdiri, olumsuz yönlerinin yorumlanması ve tenkidi yapılmıştır.

Araştırmamız çağdaş dönem müfessirlerinden Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî ve tefsiri olduğundan, müfessirimizin yaşadığı ve yetiştiği

¹⁰ Oğlu Dr. Muhammed Habenneke de bu görüşte olduğunu ifade etmektedir.

ortamı, dinî, siyasî ve sosyal durumu, kültürel ve ilmî ortamları değerlendirilerek, görüşlerinin kaynağı incelenmiştir.

Araştırmamızın girişinde konunun önemi, amacı ve yöntemini belirterek, amacımızı açıkladık.

el-Meydânî'nin düşünce sisteminde çeşitli yönleriyle Kur'an anlayışını, ve tefsirin bilimsel yönünü tespit edip değerlendirerek, Kur'an'ın anlaşılmasında nüzul sırasına göre tefsirin rolü ve önemini, Kur'an problemlerine ilişkin görüşlerini inceleyerek gerektiğinde eleştirel yaklaşım sergiledik.

Giriş bölümünde el-Meydânî'nin hayatını ele alarak hayatını, Şam dönemi ve Mekke dönemi şeklinde ayırarak inceledik. Büyüme çağı, ilmî yetişme ortamı ve ailesine ilişkin bilgi verdik. Daha sonra eserlerini tek tek ele alıp inceledik. Eserlerinin konularına göre tasnifini yaparak yazılış gayesini ve özetini sunmaya çalıştık. Eserlerini beş gruba ayıran müellifin, eserlerinin tanıtımında bu sınıflandırmaya sadık kaldık. Ancak eserlerini incelediğimizde yeni bir tasnife ihtiyaç olduğunu düşünerek, yeniden gruplandırdık.

Ayrıca bir âlimin yönettiği tezlerin, zihnindeki ilmî meseleler küresini göstereceği düşüncesinden hareketle, çalışmamızda onun Ümmü'l-Kurâ Üniversitesindeki öğretim üyeliği süresince yönettiği tezlerinden bazılarına yer vererek inceledik. Böylece danışmanı olduğu tezlerden yola çıkarak zihnindeki İslam ilimleri alanındaki meselelere bakışını ve neleri problem edindiğini, hangi sorulara cevap aradığını ve bunları öğrencileriyle nasıl müzakere ve münakaşa ettiğini görme imkânı elde ettik.

Müellife ait olmayan ancak müellife isnat edilen eserler başlığı altında, bu konuda yapılan yanlışları gerekçeleriyle açıkladık.

Tefsirin telif süreci başlığı altında, müellifin tefsir yazımına başlamadan önce tefsirinin altyapısı oluşturan ve bu alanda yaptığı çalışmalardan söz ederek tefsirin basım sürecine ilişkin bilgiler verdik.

Birinci bölümde ise, el-Meydânî'nin tefsir yaklaşımına ilişkin değerlendirme yaptık.

Kronolojik yaklaşım başlığı altında tefsirin özelliği olarak kronolojik / nüzul sırasına göre tefsirin özelliklerini ve tefsir yöntemini değerlendirdik.

Tematik Yaklaşım başlığı altında, Kur'an'da yer alan konularda tematik/konusal açıdan yaptığı incelemeleri ele alarak bu konuda çeşitli örnekler verdik.

Çağdaş bilimin verileriyle tefsir başlığı altında ise, müellifin sûre bütünlüğü içinde yaptığı analizleri ve çıkardığı güncel değerleri tespit ederek ortaya koyduk.

İkinci bölümde, Kur'an'ı anlama ve yorumlama metodu başlığı altında müellifin tefsir yönteminde kullandığı metodunu ele alıp inceledik.

Alanında örneği bulunmayan bir çalışma olan, Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik tespit ettiği kırk ilke ve uygulamasını örnekleriyle tek tek değerlendirdik. Kur'an'ı anlama çabasında olan münevver insana yönelik telif ettiği bu alanda önemli yere sahip olan müfessirimizin uygulama esasları ve tefsirinin önsözü kabul ettiği “Kur'an'ı Anlamada Kırk Kural” olarak tanımladığı (قواعد التدبر الأمثل لكتاب الله عزوجل *Kavâidü't-Tedebbüri'l Emsel li Kitâbillâh Azze ve Celle* isimli eserinden

yararlandık. Edindiğimiz bilgiye göre eserin dilimize tercümesi de yayımlanma aşamasındadır.¹¹

Kur'an'ı Kur'an'la tefsiri başlığı adı altında, el-Meydânî'nin tefsirinden kesitler sunduk.

Kur'an'ı sünnetle tefsiri başlığı altında, tefsirinde yararlandığı hadislerden ve yorumlarından örnekler verdik.

Tefsirinde yararlandığı sahâbe ve tâbilerin görüşlerinden örnekler vererek değerlendirdik.

Kur'an âyetlerinin kendi eserleriyle tefsiri başlığı altında, müellifin yazdığı eserlerin tefsirine olan katkısını ve tefsiri ile eserleri arasında var olan bağı tespit etmeye çalıştık. Örneğin, Yahudi toplumunu geniş boyutlu olarak ele alıp incelediği *Mekâyid-u Yahûdiyye* adlı eseri ile Kur'an'daki ilgili âyetleri tefsirinde aynı görüşleri savunduğunu tespit ettik.

Kur'an'ı tarihî bilgi ile açıklaması başlığı altında, tefsirinde tarih alanında yararlandığı kaynakları ve verdiği bilgileri değerlendirdik.

Kur'an'ı Arap diliyle tefsiri başlığı altında, güçlü bir dil bilgisi ve şiir birikimine sahip olan el-Meydânî'nin bu alandaki birikimlerinin tefsirine yansımaları örneklendirerek verdik.

Kur'an'ı kendi görüşleriyle tefsiri başlığı altında, kişisel görüşlerini tefsire yansıtmasını (rey ile tefsir) ele alıp değerlendirdik.

Bölümün sonunda da tefsirine ilişkin görüşler sunarak, olumlu ve eksik yönlerini ortaya koymaya çalıştık.

¹¹ el-Meydânî'nin tercüme aşamasında olduğu bilgisine ulaştığımız adı geçen eserini çok önemseyeceğimizi ve bu çalışmanın Kur'an'ı anlama çabası açısından bilim dünyasına büyük katkı olacağı kanaatinde olduğumuzu belirtmek isteriz.

Sonuç bölümünde ise araştırma boyunca elde ettiğimiz sonuçları değerlendirerek konu hakkında kanaatimizi paylaştık.

Araştırmamızda Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'yle ilgili ülkemizde ve diğer İslam ülkelerinde yapılan doktora, yüksek lisans ve diğer çalışmalardan, biyografi, otobiyografi tarzındaki eserlerden, ansiklopedi maddelerinden, makalelerden ve internet sitelerinden yararlandık.

Müellifimizin ilgi çeken ve okuyucuya da aynı etkiyi yapacağını düşündüğümüz yönü ise, sadece Kur'an tefsiriyle yetinmeyip, günümüz tabiriyle "Kur'an insanını inşa etme çabası" içinde olması, günümüz insanının anlayışına uyarlama gayretiyle dünyada ve İslam âleminde yaşanan gelişmelere değinmesi ve çözüm yolları sunmasıdır. Ayrıca itikâdî konularda Müslümanlarda görülen yanlış düşünce ve fikirleri tashih etme konusundaki gayreti de dikkat çekicidir.

Sonuç bölümünde ise araştırma boyunca elde ettiğimiz bilgi ve değerlendirmeleri okuyucuyla paylaştık. Bunlar arasında şu hususlar öne çıkmaktadır:

1. Nüzul sırasına göre tefsir yapmanın önemi,
2. el-Meydânî'nin tefsirinde dilbilimsel yaklaşım,
3. Özgün bir yaklaşım olarak Kur'an'da yer alan güncel değerler,
4. Sûrelerin ana konularını tespit ve âyet kümelerinin verdiği ortak mesaj,
5. Müellifin telif ettiği diğer eserlerin, tefsirinde kaynak olarak kullanması ve eserlerinin tefsirine katkısını tespit edip değerlendirmek,
6. el-Meydânî'nin Kur'an ilimlerinde özgün bir çalışma olan "kırk ilke" uygulamasının tefsirde uygulanış yöntemini tespit ve değerlendirmek.

C. el-MEYDÂNÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. HAYATI

Abdurrahman bin Hasan bin Merzûk bin Urabî bin Ğuneym Habenneke¹² el-Meydânî, adından ve künyesinden anlaşılacağı üzere Şam (Dımeşk) şehrinin el-Meydan mahallesindedir. 1927 yılında¹³ babasının Suriye devrimi nedeniyle, Ürdün'de mülteci olarak bulunduğu bir dönemde, yedisi erkek, beşi kız, on iki çocuklu bir ailenin en büyüğü olarak Şam'ın Meydan mahallesinde doğdu.

el-Meydânî künyesini alışı şöyle olmuştur: Babasının ilk tahsili sırasında hocasının ismini sorması ve Habenneke künyesinin telaffuzunun zorluğu sebebiyle, hocası yaşadığı yeri sorarak "Öyleyse sana "el-Meydânî" (Meydanlı/Meydan mahalleli) diyelim!" demesiyle olur. Böylece babasının ismi Hasan Habenneke el-Meydânî olarak kalır. Müellifimiz de Habenneke lakabı yanı sıra doğup büyüdüğü çevre ve yaşadığı muhit olan Meydan mahallesinden dolayı, yine babası gibi el-

¹² "*Habenneke*" Habekehu (habbeke) kelimesinin bedevilerce tahrif edilmiş halidir. Özgüveni olmak ve savaşta düşmanla karşılaşmayı sevmek; bağlamak; hüküm vermek ve belgelendirmek" anlamlarındadır.

¹³ Aslında 1926 yılında doğmuş olup, hicri takvimde yaşanan ay farklılığı nedeniyle 1927 olarak kayıtlara geçmiştir.

Meydânî lakabıyla anılır. Daha sonra ailesi bu lakap ile tanınmış ve ailenin diğer fertleri aynı lakabı aile ismi olarak kullanmıştır.¹⁴

Müellifimiz, babasının hayatını anlattığı eserinde, ailesinin daha önce Ürdün ve Hama gibi farklı şehirlerde yaşadığını, daha sonra Şam'a yerleştiğini zikretmektedir.¹⁵

el-Meydânî, dedesi Merzûk'un evinde büyüdü. O zamanki sosyal hayatın gereğine uygun olarak, on beş gibi çok erken yaşta evlenen babasının etkisiyle, büyük bir âlim olan dedesinin himayesinde yetişti. Dedesi hayvan besiciliği, yün, süt ve süt ürünleri üretimi yaparak elde ettiği gelire ailesinin geçimini sağlamaktaydı.

O dönem Suriye'de iktidarda bulunan Baas Partisi'nin etkinliği yüksek olup, ülkenin içinde bulunduğu siyasi şartlar ağırdı. Bu durum el-Meydânî gibi âlimlerin hareketlerini baskı altına almaktaydı. 1966 yılında, ailesinin mal varlığına el konulan el-Meydânî'nin babası hakkında da idam kararı verilmiş ve ders vermekten de men edilmişti. İdam kararı her ne kadar sadece babası hakkında verilmiş olsa da, ailesi, kararın tüm aile fertlerini kapsadığına inanmaktaydı. Bunun üzerine babasından sonra aile meclisi kararı ile ilim bayrağını devam ettirecek kişi olarak kendisi belirlendi. Bu nedenle babasının önerisiyle, ülkesinde hareket kabiliyeti kalmadığından, bu amacı gerçekleştirmek ve çalışmalarına devam etmek üzere, güvenli olduğu düşüncesiyle memleketini terk ederek Lübnan'a yerleşti.

el-Meydânî'nin hayatının büyük çoğunluğu Müslüman kültüründe iki önemli bölge olan Şam ve Mekke'de geçmesine rağmen Suriye, Mısır, Hindistan, Ürdün,

¹⁴ Hasan Habenneke el-Meydânî maddesi, DİA Ansiklopedisi, XVI, 322.

¹⁵ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Vâlidü'd-Dâiyetü'l Murabbî eş-Şeyh Hasan Habenneke el-Meydânî Kısatu Âlimin Mücâhidin Hâkimin Şucâin*, Dâru'l-Beşîr, Cidde 2002, s. 35.

Lübnan, Suudi Arabistan ve kısmen Türkiye’de bulunmuştur. Hayatının her dönemi ayrı bir inceleme konusu olacak nitelikte olup, hayatını genel olarak Şam Dönemi ve Mekke Dönemi diye ikiye ayırmak mümkündür. Bunların Şam dönemini; eğitim ve mücadele, Mekke dönemini ise, bilimsel üretim ve sosyal hizmet dönemi olarak nitelendirmek mümkündür.

Babası, mütefekkir ve eylem adamı Hasan Habenneke el-Meydânî’dir. Babasının hayatı ile ilgili en güvenilir kaynak, bizzat müellifimiz tarafından yazılmış olan otobiyografi mahiyetindeki *el-Vâlidu’d-Dâiyetü’l-Murabbî eş-Şeyh Hasan Habenneke el-Meydânî Kıssatu Âlimin Mücâhidin Hakîmin Şucân* isimli eseridir. Eserinde babasının hayatı boyunca karşılaştığı zorluklar, yaptığı mücadeleler, o yıllarda ülkede devam eden Fransız işgaline karşı direnişi ve halkı örgütlemeye üstlendiği rol ile eğitim hayatı, öğrencileri ve eğitim metodu hakkında kapsamlı bilgiler vermiştir. Âlimimizin babası sosyal faaliyetlerindeki yoğunluğu nedeniyle fazla eser kaleme alamamıştır. el-Meydânî babasının tahkik yaptığı eserin önsözünde de babasının hayatı ve mücadelesi hakkında bilgi vermektedir.¹⁶

el-Meydânî’nin babası devrin ünlü âlimlerinden mantık, kelâm, felsefe, belâğat ve edebiyat gibi ilimlerin yanı sıra fıkıh ve fıkıh usûlü başta olmak üzere dinî ilimler tahsil etti ve öğrenciliği sırasında hoca yardımcılığı yaptı. Önceleri ciltleme işinde, daha sonra öğretmenlik ve okul müdürlüğü görevlerinde bulundu.

el-Meydânî’nin babası Hasan Habenneke, büyük bir ilim insanı olup katı ve sert mizaçlı olmasıyla bilinir. O, öğrenci yetiştirme faaliyetleri içinde yoğunlaşmış ve

¹⁶ eş-Şeyh Şerefuddîn Yahya Bin Nuriddîn Musa el-Amritî, *Nihâyetu’t –Tedrîb Fî Nazmi Gâyeti’t-Takrîb Tahkik eş-Şeyh Hasan Habenneke el-Meydânî*, 184 sahife, Dâru’l-Beşâiru’l-İslâmiye, Mekke 2001.

kullandığı metotlarla örnek olmuştur. Öğrenci yetiştirme tekniğinde kullandığı metotla, öğrencilerine *her an her şeye hazır olmaları* gerektiğini öğretmiştir.

Buna örnek olarak şu olay anlatılmaktadır: Cuma günleri hutbe vermeye hazırlanan öğrencilerinin içinden kimin minbere çıkacağını önceden bildirmeden, hepsinin hazırlıklı olmalarını sağlar, ezan okunduktan sonra ansızın işaret ettiği öğrenciyi hutbeye çıkarırdı.

Annesi, İbrahim Sûdan'ın kızı Şam hanımefendisi olarak ün yapmış bir şahsiyet olan Nazmiye Hanımdır. Asil Meydan mahalleli bir aileden olup on iki yaşında evlenmiştir. Takva ve yüksek ahlak sahibi bir kimse olarak bilinen Nazmiye Hanım öğrencilere sahip çıkmasıyla şöhret bulduğundan kendisine "ilim talebelerinin anası" anlamında (ام طلبة العلم) denilmekteydi. Evlerine sürekli öğrenciler gelir, onlara yemek yedirir, çamaşırlarını yıkar, elbiselerinin yırtık ve söküğünü diker ve diğer hizmetlerini görürdü.

Kardeşlerinin de seçkin kimseler olduğu bilinmektedir. İsimleri ve meslekleri sırasıyla şöyledir;

1. Bebekken vefat eden kız,
2. Abdurrahman, Mütefekkir,
3. Abdullah, İşadamı,
4. Hatice Hanım,
5. Emine Hanım,
6. Abdurrezzak, İşadamı,
7. Afâf Hanım,
8. Dr. Muhammed, Tıp Doktoru / Çocuk Uzmanı,

9. Dr. Mahmut, Jeoloji Mühendisi,
10. Dr. İbrahim, Diş Hekimi,
11. Dr. Hassân, Elektronik Mühendisi,
12. Âtıfet Hanım

el-Meydânî, ilk hanımı Mükerrerem Zebâd ile 1956 yılında evlenmiş, Şam (Dımeşk)'in Meydan semtindedir. Hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız, kalp hastası olan Mükerrerem Hanım, evlilikten 20 yıl sonra 1976 yılında vefat etmiştir.

el-Meydânî'nin diğer hanımı Suriyeli Âide Râğıb el-Cerrâh el-Hallâk'tır. Onunla 1967 yılında evlenmiş, evlilikten altı ay gibi kısa bir süre sonra, önce Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'a, 2,5 yıl sonra da Mekke'ye yerleşmişlerdir.

Psikolog olan el-Cerrâh, Suudi Arabistan'da bulunduğu ilk yıllarda, kız fakültelerinde eğitimcilerle psikoloji ve pedagojik formasyon dersleri vermekteydi. Mekke'ye yerleşince kocasından aldığı eğitimle, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesinde Fikrî Mücadele ve İslam Kültürü gibi derslerin hocalığını üstlendi ve otuz yıl öğretim üyesi olarak görev yaptı. Eşi hakkında *Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî: el-Âlim, el-Mütefekkir, el-Müfessir: Zevcî Kemâ Ariftuhû* isimli bir eser kaleme almıştır. İlim insanlarının öğrencileri ve çocuklarının kendileri hakkında eser yazması bilinen ve yaygın bir durum olmasına rağmen, eşlerin birbirlerinin biyografisi hakkında eser kaleme almaları az rastlanan bir durumdur. Bu da yazarın önemini ortaya koymaktadır.

Âide Rağıb Hanım, eşi Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî ile birlikte 1997 yılında emekli olduktan sonra, eşinden iki yıl önce 2002 yılında kanser hastalığından Mekke'de vefat etmiştir.

el-Meydânî'nin her iki hanımdan da ikişer çocuğu vardır. Bunlar;

- a. Dr. Hasan, Tıp Doktoru / İç Hastalıkları Uzmanı
- b. Dr. Vail, Tıp Doktoru / Kalp Uzmanı,
- c. Dr. Muhammed, Akîde Uzmanı,
- d. Dr. Safa, Fıkıh ve Usûl-u fıkıh Uzmanıdır.

2. KİŞİLİĞİ

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, yumuşak huylu bir kişiliğe sahipti. Yoğun ilmî çalışmalar, üniversite hocalığı, özel eğitimler, öğrenci yetiştirme, sivil toplum örgütlerinde üstlendiği görevler ve radyo programları gibi çok geniş yelpazede insanlarla tanışmasına rağmen zamanı daha iyi değerlendirme amacıyla az sayıda insanla görüşmekteydi.

Bilim hayatında olduğu gibi bireysel ve sosyal hayatında da örnek şahsiyet olan el-Meydânî'nin eşi Âide Râğıb el-Cerrâh, yaşadıkları aile ortamını anlatırken, aile bireylerinin evlerinde ancak yemek vaktinde bir araya geldiğini, bunun dışında kimsenin bir şeyler okumadan boş oturmadığını ifade etmektedir. Sabah namazı ile kuşluk arası (işrâk) vakti ile akşam namazı ile yatsı namazı arası (evvâbin) vakitlerini ilim vakti olarak değerlendirmeleri zamana yükledikleri anlam itibarıyla önemlidir.¹⁷

İbadet ve davranışa önem verirdi. Ona göre en önemli şey sağlam kafa yapısına sahip olmaktı. “Özü sağlam olan sonunda doğruyu bulur” derdi. Bir insanın fikri yapısı sağlamsa, yanlış yolda olsa bile bir gün dönüş yapar diye düşünürdü. “Pekiye, baş üstüne” denmesinden hoşlanmaz, münazarayı sever ve aykırı fikir duymaktan hoşlanırdı.

Hazır cevap ve nüktedan bir kişiliğe sahip olan el-Meydânî, dinî konularda hassas ve ibadete düşkün bir kimseydi. Ona göre akide ve imanî konular çok önemliydi.

¹⁷ Âide Râğıb el-Cerrâh, *Abdurrahman Habenneke el-Meydânî el-Âlim el-Müfekkîr el-Müfessîr Zevcî Kemâ Ariftuhu*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2001, s. 11-14.

Halim, selim, olgun, sabırlı, anlayışlı, yüksek ahlak sahibi ve gözütok bir kimse idi. Bu konuda örnek olarak ulaştığımız bir bilgiyi paylaşmak istiyoruz. el-Meydânî şahsî aracını satmaya karar verdiği zaman, alıcının daha yüksek bedel ödemeyi kabullenmiş olmasına rağmen “Bu araç ancak bu kadar eder” diyerek aracı değerinin altında bir fiyata satmış ve teslim ederken “Aracı on beş gün kullan, dene, gör, beğenmezsen iade edebilirsin” demiştir.¹⁸

Cömert bir kişiliğe sahip olan el-Meydânî, öğrenciye kitap alması hususunda teşvik edici ve yardımcı olmaktaydı. Başarılı, kabiliyetli ve fakir öğrencilerle özel olarak ilgilenir, onları korurdu. Bu özelliğine dair örnek olarak Mekke’deki yayıncısının verdiği şu bilgiyi paylaşmak istiyoruz: Öğrencinin durumuna göre pusula yayıncısına yazıp göndererek, “Buna tüm külliyyatımdan birer takım ver, bu öğrenciden ücretin yarısını al, bundan hiç alma ” gibi ifadelerle yardımcı olmaktaydı.

Oğlu Dr. Muhammed Habenneke babasının kişiliği hakkında şunları aktarmaktadır: Çocuklarına şiddet uygulamaz, bir şeye sinirlendiği zaman yanında bulunan eşyaya vururdu. Duygusal yönü ağır basan el-Meydânî hastalığı nedeniyle yurtdışına tedaviye giden hanımına dua etmektedir.¹⁹

İnatçı, zorba ve emredici olmayıp kendisine kötülük yapanı aleyhinde propaganda yapanları da affetmiştir. Bu duruma karşı çıkanlara, “Biz Allah için çalışıyoruz. Çalışmada hedefi Allah olanın yolda karşılaştığı şeyler onu

¹⁸ Bu olayı araştırmamız esnasında Mekke’de Reyyan kitabevi sahibi Beşir isimli zat kendisinin yaşadığını bize anlatmıştır.

¹⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX,766.

ilgilendirmez” derdi. Karşılaştığı problemleri, Allah rızasına ulaşmak için çıktığı uzun yolculukta, önüne çıkan küçük engellere benzetirdi.”²⁰

Babasının engin hoşgörülü bir kimse olduğunu belirten oğlu, “96 puanla liseden mezun oldum. “Tıp Fakültesini mi İlahiyat Fakültesine mi gitmek istersin?” diyerek tercihi bana bıraktı.

Tanıdık ve akrabalarına adam kayırma gibi şeylere yönelmez, “Sadece Allah için yapıyoruz ya! Onun gönlünü almak yeterli, Allah’ı razı ettikten sonra başkalarını razı edip etmemek önemli değil!” derdi. İsfraf yönelimli hayattan hoşlanmaz, mal biriktirmeye uğraşmazdı. Allah’tan geçimine yetecek kadar mal ve mülk isterdi. Açıkta kalmadıktan sonra gerisi önemli değil, düşüncesinde idi. İki eşli olmasına rağmen, çocuklar arasında adaleti gözetmiş ve aralarında öz kardeş gibi tek aile olarak birbirilerini sevmelerini sağlamıştır.

el-Meydânî kendisini ehl-i sünnet olarak tanımlar ve hiç bir mezhebe bağlı olmadığını söyler.²¹ Hayatı boyunca orta yol ve mutedil bir kişilik sergilediği anlatılmaktadır. Herhangi bir fikri anlatmak istediğinde, konuyu muhatabı ikna ederek anlatırdı.

Etkin bir kişilik olarak sosyal faaliyetler ve protokol merasimlerinde bulunmasına rağmen her boşluk anını yazma alanı olarak değerlendirdi. Ömrünün son dönemi ise yürütmekte olduğu sosyal faaliyetleri sağlık problemleri ve tefsir yazımını nedeniyle azalmıştı.

²⁰ Dr. Muhammed Bey’le Mekke’de yaptığımız mülakatta edindiğimiz bilgi.

²¹ Nadi Hasan Ali Sabrâ, *Menhecü Abdirrahman Habenneke el-Meydânî fi’t-Tefsîr* Külliyyetü’d-Dirâsâti’l-Ulyâ el-Câmiatü’l-Ürdüniyye, basılmamış yüksek lisans tezi, Ürdün 2006, s. 3.

el-Meydânî'nin hayatında Türklerin ve Türkiye'nin özel yerinin bulunduğunu belirtmekte yarar vardır. Eşinin eserinde, Türk öğrencilere sıkça atıfta bulunması ve değer vermesi dikkat çekici bir husus olarak göze çarpmaktadır.²²

²² el-Cerrâh, *Zevcî Kemâ Ariftuhu*, s. 13.

3. EĞİTİMİ VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

el-Meydânî, ilk eğitimini evinde büyük bir âlim olan babasından aldı. Yaşadığı aile ortamı, yetişmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Eğitim hayatında öğretmenlik, okul idareciliği ve çeşitli sosyal faaliyetlerde aktif olan babasının, büyük rolü olmuştur.

Hayatının Suriye’de geçen dönemi, yetişme ve eğitim dönemi olarak değerlendirilebilir.

İlk eğitimini 1947 yılında babasının yönetici olduğu Ma’hedü’t-Tevcîhi’l-İslâmî adlı eğitim kurumundan alarak mezun oldu. Bu okulda eğitim iki temel esasa dayanmaktaydı. Bu ilmî silsile içerisinde öğrenciler, öğrenerek öğretiyorlardı. Bütün ilimlerde küçük risalelerden başlamak üzere kademeli olarak hacimli kitaplara kadar öğretim esastı. Eğitimde ahlaka önem verilmekte ve öğrencilerin davetçi olmaları hedeflenmekteydi.

el-Meydânî buradaki öğrenciliğinde, on beş yaşlarında ders vermeye başladı. Nahiv ve belâgat gibi Arapça dil bilgisi içeren disiplinlerde ansiklopedik bilgiye sahipti. Akide, fıkıh, tefsir, hadis, usulü fıkıh ve mantık alanında uzman olarak bu dersleri öğretme görevi kendisine verilmişti.

Daha sonra Mısır el-Ezher Üniversitesine öğrenci olarak gittiğinde alt sınıfları atlayarak üçüncü sınıftan öğrenimine başladı.

el-Ezher Üniversitesi'nde öğrenci olduğu dönemde kayıt dondurarak Hindistan'da dinî ilimler okulunda kurucu müdür olarak görev aldı. Hindistan'a gidişini şöyle anlatmaktadır:

1951 yılında babasıyla birlikte hacca gittiğinde Hicaz'da, Suudi Arabistan'da ikamet eden, Hindistanlı büyük ve servet sahibi Muhammed Ali Zeynel'le karşılaştı.²³ Bu zat el-Meydânî'nin babasına Hindistan'da şer'î okul açmak istediğini anlatarak, ondan eğitici ve yönetici konusunda güvenilir bir muallim önermesini talep etti. O da, oğlu Abdurrahman'dan Hindistan'da bu sorumluluğu üstlenmesini istedi. el-Meydânî bu görevi kabul ederek, Hindistan'da 1951 ile 1952 yılları arasında görev yaptı. Bu dönem, eğitimcilik ve yöneticilik yönünden kendini geliştirme dönemi olmuştur.

Daha sonra tekrar Mısır'a dönerek 1954 yılında kaydolduğu el-Ezher Üniversitesi İslam Hukuku Fakültesinden yüksek derece ile mezun olarak,²⁴ eğitim ve psikoloji alanında yüksek lisans yaptı.²⁵

el-Meydânî'nin yetiştiği aile ortamı, bulunduğu ilmî çevre ve yaşadığı dönemdeki siyasi atmosferin ilmî kişiliğine büyük etkisi olmuştur. İlmî kişiliği, yüksek ilmi birikime sahip bir ortamda oluşmuş, bu ortamdan birlikte bulunduğu birçok seçkin öğrenci mezun olmuştur. Onlardan önde gelen bazıları şunlardır:

- Kardeşi Sadık Habenneke: Babasının vefatından sonra Şam'da okulun sorumluluğunu üstlenmiştir.
- Kârî ve âlim Hüseyin Hattâb: Şam'daki kurrâ'ların hocasıdır.

²³ Bu aile Suudi Arabistan'da büyük ve etkin bir ailedir.

²⁴ Zaten mezuniyet aşamasında olup, kısa sürede mezuniyetinin ardından ülkesinde dönmüştür.

²⁵ <http://www.norelhaq.com/vb/showthread.php?16552>

- Şeyh Kerîm: Hüseyin Hattâb'ın vefatından sonra onun görevini sürdürmüştür.
- Said Ramazan el-Bûti: Ülkemizde de dilimize tercüme edilen *Fıkhu's-Sîre* ve diğer eserleriyle tanınan âlimdir.
- Dr. Mustafa el-Hânn.

Yazmaya yönelik yüksek kabiliyeti ve bunda sürekliliği en önemli özelliklerindedir. Boşa vakit geçirmekten hoşlanmayan ve hayatı ilimle iç içe olan el-Meydânî, evde, öğrencilere verdiği derslere çok önem verir, bunun dışındaki vakitlerinde şiir ve eser yazma ile meşgul olurdu. Yoğunluğuna rağmen hayatının hiçbir döneminde yazmaktan geri kalmamıştır.

el-Meydânî, eğitimci olarak sözlü değil, yaşayarak öğretmeye önem verirdi. Yönlendirme ve nasihat üslubunu benimsemiş, çevresindeki insanların hep ilimle uğraşmasını öğütlemiştir.

Eğitimde soru sorana nükte ile cevap vermeye çalışır, ilmî münakaşadan hoşlanırdı. Makale yazdığına çevresindekilere okur, itiraz edilmesini ister, karşısında savunma yapardı. Tefsir yazarken de konuları tartışmaya açar, herkesi dinler, böylece duyduğu yeni ve farklı fikirlerden yararlanırdı.

Parlak bir zekâyâ sahip olan el-Meydânî, mantık ilmini oluşturan olgun bir akıl ve İslamî bir düşünce ile bilgisini bütünleştirmiştir. Bilim hayatında kullandığı araştırma yöntemi, onun kitaplarının ana karakterini oluşturan bir unsurdur. el-Meydânî'nin üzerinde yoğunlaştığı konular arasında, bilginin kontrolü, çıkarım yöntemi, tartışma öne çıkmaktadır.

O'nun ilmî kişiliğinin bu bilimsel bilgisini düşünce adamı kimliğiyle hayata aktarma çabası önemli bir husustur. Tefsir âlimi olarak, Kur'an'ın insana çağrısını, düşünce alanından hayata katarak, insanların meselelerine çözümler üretileceğini göstermiştir.

Yetişme çağlarında maddî açıdan sıkıntılı bir dönem yaşamış olsa da, ilmî açıdan iyi imkânlarla sahip oldu.

el-Meydânî, üniversite hocalığı ile özel ders çalışmasını birlikte yürütmekteydi. Suriye'den ayrılıp Mekke-i Mükerreme'ye yerleştikten sonra, hocalık çabalarını, Üniversite'de ve evde eğitim dönemi olarak iki alanda yürütmeye başlamıştı. Üniversite'de derslerini veriyor, öğrencileri yetiştirmeye çabalıyordu. Evde ise ders halkasına katılan talebelerine tefsir, hadis ve fıkıh gibi dersleri okutuyordu.

4. ÇALIŞMA HAYATI

İlk çalışma hayatına, 1947 yılında babasının yönetici olduğu Ma'hedü't-Tevcîhi'l-İslâmî adlı eğitim kurumundan mezun olduktan sonra, bu okulda üç yıl öğretmenlik yaparak başladı.

el-Ezher Üniversitesinden mezuniyetinin ardından Suriye'ye dönüşünde Şam ortaokullarında altı yıl süreyle dini ilimler derslerinde öğretmen olarak görev yaptı. 32 yaşına geldiğinde Evkaf Bakanlığı Fetva Kurulu üyesi oldu. Daha sonra Evkaf Bakanlığı'nda Dinî Okullar Eğitim Dairesi sorumlusu olarak görevlendirildi. Bu görevi 1960 yılına kadar sürdürdü. Evkaf Bakanlığı'ndaki hizmetlerinin yurt çapında büyük etkisi görülmesi üzerine, görevini engellemek isteyenler, onu bu görevden alıp Milli Eğitim Bakanlığı'nda arşiv sorumlusu olarak istihdam ettiler.

Bir yıl süren bu görev sırasında Arap-İsrail savaşı patlak verdi. el-Meydânî, 1967 yılında, tutuklu bulunan babası ve amcasının serbest bırakılmasının ardından Suudi Arabistan'a yerleşti. Başkent Riyad'da İmam Muhammed bin Suud Üniversitesinde iki yıl öğretim üyesi olarak görev yaptı.

1970 yılında Cidde'deki Melik Abdülaziz Üniversitesi'ne bağlı Külliyyetü'ş-Şerîa ve't-Terbiye/İslam Hukuku ve Eğitim Fakültesi açılması üzerine bu fakültede öğretim üyesi oldu. Burada üç yıl görev yaptıktan sonra bu fakülte Mekke'deki Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'ne bağlandı. el-Meydânî çalışma hayatını emekli oluncaya kadar burada sürdürmüş ve kendisine verilen İslam Kültürü, Düşünce Savaşları ve Modern Fikrî Metodlar gibi derslerin sorumluluğunu ve hocalığını

yürütmüştür. Ayrıca üniversite görevi yanında radyo programlarını da sürdürmekteydi.

el-Meydânî 1997 yılına kadar Mekke'de görev yapmış ve emekli olduktan sonraki vaktini sadece tefsir telifine ayırmıştır.

Doğup büyüdüğü topraklardan uzakta yaşamış olmasına rağmen Suriye'de bulunan büyük ailesi ile manevi ve bilimsel bağlarını sürdürmüştür. 1980 yılına kadar her yıl tatil dönemlerinde Suriye'ye gidip gelmeye devam etmiş, böylece oradaki ilim ve irfan çevresiyle ilişkilerini sıcak tutmaktaydı. Bu durum 1980 yılında Şam Havaalanında tutuklanıncaya kadar devam etti ve büyük zorluklardan sonra serbest bırakıldı.

el-Meydânî, 1980-1997 yılları arası her yıl tatilini İstanbul ve civarında geçirmekteydi. Böylece ülkemizdeki sosyal ve ilmî atmosfere ilişkin doğrudan bilgi sahibi olmaktaydı.

Prostat kanseri nedeniyle hareket kabiliyeti iyice azalmaya başlayınca, tefsirini bitirme gayretini yoğunlaştırdı. Hayatının sonuna kadar radyo programı, kitap telifi ve ev dersleri ile meşgul olmaya devam etti.

5. AKTİF OLDUĞU ALANLAR

el-Meydânî kendisine örnek kabul ettiği, pek çok özelliğe sahip, babası Hasan Habenneke gibi küçük yaşlardan itibaren, ilmî ve sosyal çalışmaların içinde yer almıştır. Babasının mücadeleci ruhu, aktivist kişiliği oğluna da büyük ölçüde yansımıştır.

Aktivist, yazar, eğitimci, davetçi, radyo programcısı, sivil toplum örgütü gönüllüsü, psikolog, filozof, edebiyatçı ve şair kişiliği ile tanıtılabileceğimiz el-Meydânî, kendisini “felsefi doktrinler hocası” ve “fikir savaşçısı”²⁶ olarak tanımlamaktadır. Bunun için el-Meydânî’yi güçlü bir fikir adamı olarak tanımlamak mümkündür.

el-Meydânî, İslam âleminde birliğin tesisi için çalışan “İslam Âlemi Yardım Heyeti Meclisi”nde üye olarak görev yapmaktaydı. O’nun hayatında İslam medeniyeti kurma ve ümmet birliği çabası sürekli varolmuştur. Telif ettiği fikrî eserleriyle güncel konuları ele alan bir yazar olarak kabul edilen müellif, bu çabasından dolayı çağdaş dönemde yapılan değerlendirmelerde İslam’ı savunan güçlü şahsiyetler arasında zikredilmektedir.²⁷

Mekke-i Mükerreme’de, Kâbe’de bulunan İrşat Başkanlığına bağlı kendisine tahsis edilen sohbet kürsüsünde hitap eden el-Meydânî, çeşitli hayır kuruluşlarında aktif üye olarak çalışmış ve bazı Arap ülkelerinden bir konuda eser telif etme taleplerini sosyal sorumluluğun gereği olarak yerine getirmiştir.

²⁶ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Ümmetü’r-Rabbâniyetü’l-Vâhide/Tek Bir Rabbânî Ümmet*, Çev. Said Aykut, Şule Yayınları, İstanbul 1992, s.117.

²⁷ http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=5154&ctgr_id=59

el-Meydânî, çeşitli bilimsel kongre, sempozyum ve konferanslara katılarak tebliğler sunmuştur. Bunlar arasında Mekke’de düzenlenen “İslamî Eğitim Kongresi”, “İslam İktisat Kongresi”, “Cami Risalesi Kongresi”, “Arap Şiiri ve "İslam Edebiyatı Konferansı", Hindistan’da icra edilen “İslam Ahlak Kongresi” ile Medine’de yapılan “Davet ve Davetçi Kongresi” gibi uluslararası düzeyde yüksek ilmi birikime sahip toplantılar sayılabilir.²⁸ Konferanslar, radyo ve televizyon programları ise rutin olarak devam eden bilimsel çalışmalarıydı.²⁹

el-Meydânî, eserlerinde daha geniş bir şekilde görüleceği üzere İslam düşmanlarına reddiye vermek ve kendisinin fikir savaşları diye isimlendirdiği çalışmalara büyük önem vermekteydi. Bu konuya verdiği değerden ötürü bir arkadaşı kendisini, "أبو الغزو الفكري والثقافة الإسلامية" "Fikrî Mücadele ve İslam Kültürünün Hamisi" olarak isimlendirmiştir.³⁰

²⁸ [http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=246646;](http://www.ahlalheeth.com/vb/showthread.php?t=246646)

http://uqu.edu.sa/search_result/ar/?c=search_result&m=index&cx=partner-pub-

²⁹ Muhammed el-Meczûb, *Ulemâun ve Mufekkirûn Ariftuhum*, Dâru’ş-Şevvâf li’n-Neşri ve’t-Tevzî, 3 cilt, Riyad 1992, 4.baskı, III, s.62.

³⁰ <http://shamela.ws/index.php/author/907>

6. VEFATI

el-Meydânî, yetmiş yaşına ulaşınca aktif olarak yürütmekte olduğu resmi görevlerini bırakmış, bütün vaktini ve gücünü Kur'an-ı Kerîm okuma ve tefsir telifine ayırmıştı.³¹

el-Meydânî, 2002 yılında eşinin vefatından sonra sağlık problemleri artarak hareket kabiliyetini sınırlamaktaydı.

2003 yılı sonunda Suriye'de bulunan kardeşleri ve diğer akrabalarının ısrarlı davetleri sonucu ziyaret amacıyla Şam'a gitmiştir. Bu sırada muzdarip olduğu kanser hastalığı tüm vücudunu sarmış ve dokuz ay Şam/Dımeşk'da kaldıktan sonra 11 Ağustos 2004 tarihinde vefat etmiştir. Uzun yıllar Suudi Arabistan'da bulunmuş olan el-Meydânî, doğduğu topraklarda, Suriye vatandaşı olarak vefat etmiş ve Şam'ın Meydan semtindeki Cûra kabristanına defnedilmiştir.

³¹ Mecdi Mekî, "Lemehâtün min Kitâb-ı Meârici't-Tedebbür ve Dekâiku't-Tedebbür Allâme Abdurrahman Habenneke el-Meydânî", yayımlanmamış makale, 1424 h. s.2.

7. ESERLERİ

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, ilim âlemine farklı ilim dallarında değişik hacimlerde kırk dokuz eser telif etmiş, değerli bir bilim insanıdır. Bu eserler baskılardaki farklılıklar ile birlikte altmışaltı cilt ve yaklaşık otuz bin sahifeden oluşmaktadır. Eserlerin içerikleri ve özgün fikirleriyle Arap aydınlar nezdinde müstesna bir yere sahip olduğu ifade edilmektedir.³² Değişik alanlarda eser telif etmiş olan el-Meydânî, eserlerini şu şekilde tasnif etmektedir.³³

1. İslam Yolunda Serisi,
2. Kur'an İlimleri Serisi,
3. Kültür ve Sanat Serisi,
4. İslam Düşmanları Serisi,
5. Çeşitli Konulardaki Eserler,

el-Meydânî'nin bazı eserlerini içeriği itibariyle birden çok kategoride değerlendirmek mümkündür.

Örneğin; *el-Ahlâku'l-İslâmiyye ve Ususuhâ* isimli eseri "İslam Yolunda Serisi" içinde zikredilmiş olmakla birlikte, içeriği itibariyle, "Kur'an İlimleri Serisi" içinde yer alabilir.

el-Meydânî'nin eserlerinin yazılış gerekçeleri birbirinden farklıdır. Ancak O eserlerini şu temel sebeplerle kaleme aldığını belirtmektedir:

- Kurum ve kişilerden iletilen özel talepler,

³² Krş. Mekkî, "Lemehât" s.2-3.

³³ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *İbtîlâü'l-İrâdeti bi'l-Îmâni ve'l-İslâmi ve'l-İbâdeti*, Dâru'l-Kalem, Şam 1995, s. 423.

- Çeşitli dinî ya da sosyal münasebetlerdeki tespitleri,
- Eğitim kurumlarında müfredat programlarına yönelik değerlendirmeleri,
- Bir konuda yaptığı araştırmalar,
- İslam düşmanlarına yönelik yazdığı reddiyeler,
- Radyo ve televizyon programlarının kitaplaştırılması,

el-Meydânî'nin eserlerinin çok olmasının iki açıklaması olabilir:

1. Bütün eserleri incelendiğinde, bilimsel bilgiyi, düşünce adamı kimliğiyle, insanların dinî meselelerine çözüm üretmede istihdam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla çeşitli resmî kurumlardan kendisine gelen talepleri böylece karşılamıştır.

2. el-Meydânî'nin telif ettiği eserlerinin çok olmasının ilmî müktesebatına ilişkin yönü şu sebeplere dayanmaktadır.

- a. İlmî müktesebatının yüksekliğiyle,
- b. İfade gücü ile telif kabiliyetini bütünleştirmesiyle,
- c. Bunları düşünce alanına naklederek insanların güncel meselelerine bilimsel bilgi ile çözüm üretmesiyle,
- d. İlmî şahsiyetini müslümanların güncel meselelerine çözüm üretmeye odaklamasıyla.

Örneğin; *Teyşîru Fıkhı'z-Zekâti* isimli eserini, kendisinden, Birleşik Arap Emirlikleri'nde Beytü'l-Hayr isimli kuruluşun zekât hükümlerinin uygulama yöntemine ilişkin pratik bilgi içeren bir eser talep etmesi üzerine yazmıştır.

Aynı şekilde merkezi Suudi Arabistan’da bulunan uluslararası düzeyde çeşitli eğitim ve hayır faaliyetleri yapan “Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî’nin çeşitli taleplerini olumlu karşılamış ve birçok eserini bu sebeple telif etmiştir.

Eserlerini ayrıntılı olarak araştırırken yayıncısıyla olan insanlık bağı dikkatimizi çekti. Kendisi ve yayıncısı Muhammed Ali Devle’nin birlikte Şam’da yaşadıkları, daha sonra her ikisinin Suudi Arabistan’a yerleştikleri bilgisine ulaştık. Böylece insanî ilişkilerinin burada da devam ettiği ve kitap basımının gerçekleştiği, eserlerini her iki ülkede de yayınevi bulunan Muhammed Ali Devle tarafından Suudi Arabistan’da teslim alınıp Şam’a gönderilerek basımının orada gerçekleştiği bilgisine ulaştık.

Eserleri içinde müstesna bir yere sahip olan tefsiri, ilmî birikiminin zirveye ulaştığı bir dönemde kaleme alınması nedeniyle önemlidir. Eserlerinde anlatmak istediği fikri, muhataba direkt aktarmaktadır.

el-Meydânî, eser yazımında çok velût bir özelliğe sahiptir. Çeşitli alanlardaki eserlerinin muhtevasına vakıf bir kimse, O’nun, hangi alanda uzman olduğuna karar veremez.

el-Meydânînin, kitlelere hitap etmede ve öğrenciye ders aktarımında kabiliyeti yüksek olduğundan, bu becerisini eserlerine yansıtmakta ve eserleri üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Eserlerinin yayınlanma tarihleri kronolojik olarak incelendiğinde hayatının her döneminde yazmaya devam ettiği görülmektedir. Ömrünün son yıllarında eserlerinin azlığı ise, en hacimli çalışması olan *Meâricü’t-Tefekkür ve Dekâiku’t-Tedebbür* isimli tefsirine yoğunlaşması nedeniyledir.

Eserlerinin özellikleri hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında, şu hususlar göze çarpmaktadır:

- 1) Genellikle birden çok baskı yapmıştır.
- 2) Geniş kitlelere hitap etmektedir.
- 3) Farklı anlayış seviyesindeki insanlara hitap etmektedir.
- 4) Mücadeleci kimliği ve yüksek özgüveni üslubuna yansımıştır.
- 5) Teorik bilgiden çok, pratik bilgi içermektedir.
- 6) Dipnot kullanmamıştır.
- 7) Bazı eserleri türkçeye tercüme edilmiştir.
- 8) Bir konuda eser kaleme alırken önce küçük hacimli, daha sonra hacimli eser telif etmiş, nadiren tersini yapmıştır.
- 9) Davetçiye yönelik mesajlar ağırlıktadır.
- 10) Söylediklerinin doğruluğundan emin bir yazardır.
- 11) Bir alanda gördüğü ihtiyacı karşılamak üzere eser telif eder.
- 12) Kendisine iletilen taleplere göre eser telif etmektedir.
- 13) Fakültelerde ders kitabı olarak okutulmaktadır.
- 14) Üniversite çevrelerinde yoğunlukla bulunmaktadır.

15) “İslam Düşmanları Serisi”nin hemen her kitapçada bulunması, bu konuda O’nun ağırlığını göstermekte ve henüz boşluğunun doldurulmadığına işaret etmektedir.

16) İlahiyat alanı dışındaki bilimsel disiplinlerin ortak alanlarına ve gündemdeki konulara ilişkin eserlerdir.

17) Çağdaş bilimler ile geleneksel bilgiyi, modern bilim ile dinî bilgileri birleştirmiştir.

18) Taklitten uzak kendi özgün fikirlerinden oluşan tespit ve ifadelere yer vermektedir.

19) Ele aldığı konuda, problemin temeline inerek çözümler üretir.

20) Görüşleri, bazı tefsir tezlerinde kaynak gösterilmeden kullanılmıştır.

21) Ele aldığı konuyu aklî yöntem ve delillerle ikna etme çabası gütmektedir.

22) Bireysel ve toplumsal düzeyde, inanç ve ahlak kuralları belirlemeye ağırlık vermektedir.

23) Ezberinde binlerce beyit olup Türkiye ve İstanbul sevgisine dair çok sayıda şiiri bulunmaktadır.

24) Eserlerinin isimlerinin içerisinde düşünme, tefekkür etme ve anlama kelimelerinin bulunması akla ve düşünmeye verdiği önemi gösterir.

25) Genel kültür ve İslamî bilinci geliştirecek eserleri Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmiyye, tarafından basılıp halka ücretsiz dağıtılmıştır.

el-Meydâni'nin eserlerinin büyük bir bölümünün Kur'an ve Kur'an ilimleriyle ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

el-Meydâni'nin eserleri içinde Kur'an ilimlerine katkısı bakımından en önemlisi, Kur'an'ı anlama yöntemi olarak kaleme aldığı kırk kuralı içeren *Kavâidu't-Tedebbürü'l-Emsel ile* bu kuralların uygulama alanı olarak gördüğü Meâricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür isimli eserleridir.

el-Meydâni'nin ilk eserleri, yanlış inançları tashih, ideal ahlak modeli ve örnek toplum oluşturmaya yönelik eserler olarak tanımlanmaktadır. *İslam Akidesi, İslam Medeniyeti, İslam Ahlakı, Allah'a Davet Fıkhı*, isimli kitapları bu hassasiyetle hazırlanmış eserlerdir. Kitaplarının birçoğu Kur'an'ın bir kısmının tefsiri niteliğinde telif edilmiştir.

Örneğin; *Zâhîratün'n-Nifâki ve Habâisu'l-Münâfikîn* isimli eserinde Kur'an'da yer alan âyetleri toplayarak münafıkların özelliklerini sıralamaktadır. Dolayısıyla konulu tefsir yaklaşımıyla telif edilmiş bir eserdir.

İslam kültür hazinesine ahlak, tefsir, felsefe, İslam âleminin problemlerine ilişkin çalışmalar ve güncel meselelere ilişkin yorumlar gibi çeşitli alanlarda eserler telif etmiş olan el-Meydâni'nin, eserlerinin isimlerini aşağıda bilginize sunuyoruz.

1. İSLAM YOLUNDA SERİSİ

- a. *el-Akîdetü'l-İslâmiyye ve Ususuhâ / İslam İnancı ve Esasları*,
Dâru'l-Kalem, 700 sahife, Şam 2010, 15. Baskı.

Bu eser el-Meydânî'nin yazdığı ilk kitap özelliğini taşımaktadır. Suriye Eğitim Bakanlığı'nın talebi üzerine dinî okullarda müfredat programında okutulmak üzere telif edilmiştir. Daha sonraki yıllarda, toplumda ateistlik fikirlerinin yaygınlaşması üzerine, müellifin eseri tekrar gözden geçirmesiyle basımı yapılmıştır.

Müellifin ilk eserinin ahlak ve inanç esaslarını hedef alması, zihinsel olarak öncelik verdiği alanı yansıtmaktadır. Başlangıçta ders notlarından ibaret olan çalışma, daha sonra bu notları genişleterek kapsamlı bir şekilde iman esaslarını açıkladığı bir eser olarak yayınlanmıştır. Aklî ve naklî delillerle güçlendirdiği fikirlerini ele aldığı eserin ilk basımı, 1966 yılında gerçekleşmiş, 2010 yılında 15. baskısı yapılmıştır. Bu da uzun yıllar geçmesine rağmen, eserin hala önemini koruduğunu ve eserlerine olan ilginin sürdüğünü göstermektedir.

Eserin ilk bölümünde insanın psikolojik yapısı, duyguları ve içgüdüsel tavırlarına ilişkin bilgi verdikten sonra, akîdevî konuları ele almıştır. İman esasları, Peygamberlerin hayatı, akîdevî sapkınlık halleri, kişiyi küfre düşüren düşünce ve sözleri, ayrıntılı biçimde ele alıp incelemiştir. Birçok kavramın incelenerek açıklandığı eser, ortalama bilgi birikimine sahip bir insanın anlayacağı bir üslup

kullanılarak hazırlanmıştır. Eser bir Müslüman'ın çağımızda iman esaslarını öğrenme ihtiyacını karşılamak üzere sade ve çağdaş bir dille yazılmıştır.³⁴

b. *el-Ahlâku'l-İslâmiyye ve Ususuhâ / İslam Ahlakı ve Esasları*,
Dâru'l-Kalem, 1500 sahife, 2 cilt, Şam 2008, 7. Baskı.

İlk basımı 1978 yılında gerçekleşen eser, radyo programlarının kitaplaştırılmış halidir. el-Meydânî, çağdaş ve batılı felsefelerden etkilenmeden kaleme aldığını belirttiği eser, İslam ahlak ansiklopedisi niteliğindedir. Eserde ahlak konularını genişçe ele almış, İslam ahlâkının esaslarını belirlemiş, ahlakî ilke ve prensipleri tek tek açıklamıştır. el-Meydânî, hayli iddialı olduğu eserin mukaddimesinde, Kur'an ve sünnetten derin düşünerek / tedebbür ederek elde ettiğini ve ahlakî ilkeleri yüksek özgüvenle ortaya koyduğunu belirterek³⁵ "Bu eseri araştırmamda, etki altında kalmadan, ön yargısız davranabilmek için bugüne kadar okuduğum İslamî ve diğer kaynaklardan öğrendiğim bilgileri yok saymak istedim"³⁶ diyerek özetlemiştir. Kişisel ahlakî duygular, nefis terbiyesi, nefsin halleri, güzel ve çirkin davranışları gibi bu çatı altında incelenebilecek akla gelen her şeyi tek tek ele alıp incelemiş ve bu konuda kurallar tespit etmiştir.

c. *Berâhinun ve Edilletün İmâniyyetün / İmanî Deliller ve Kaynakları*, 506 sahife, Dâru'ş-Şâmiye, Mekke 1987.

³⁴ Bak. el-Cerrâh, *Zevcî Kemâ Ariftuhu*, s.57; Sabra, Menhecü Abdirrahman Habenneke, s. 14.

³⁵ Bak. el-Cerrâh, *Zevcî Kemâ Ariftuhu*, s. 62.

³⁶ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, el-Ahlâku'l-İslâmiyye ve Ususuhâ, 2 cilt, Dâru'l-Kalem, Şam 2008, 7. Baskı, I, 5.

Müellifin, sağlam inanç yapısı oluşturma amacıyla kaleme aldığı en değerli eserleri arasındadır.

İtikadî konuları ele aldığı eserinde iman, İslam ve ibadet üçgeninde sağlam inanç yapısı oluşturmak amacındadır. Delillerle izah ettiği akidevî konularda zihinsel şüphe ve sorulara cevap vermiştir.

Üç bölümden oluşan eser, Kur'an'ın itikadî konularda ve inanç ispatında kullandığı metodunu açıklamaktadır. Eserde müellif, inkârcılara karşı delilleriyle yaptığı reddiye ve ithamlara cevap vermiştir. Kevnî âyetlerin ve uzay bilimcilerin araştırmalarından elde ettiği verilerin, imana yeterli delil olduğu, inkârın, ancak akıl eksikliğinden olacağı gibi düşünceleri ifade ederek, mantık çerçevesinde muhatapları imana davet etmiş ve inkâr etmekle hataya düştüklerini ortaya koymaktadır.

Eserin son bölümünde, konu bütünlüğü ve konuların zihinlerde canlı kalmasını sağlamak amacıyla, kevnî âyetlerle ilgili yazdığı şiirlerle konuyu teyit etmiştir.

d. es-Sıyâmu ve Ramadânu fi's-Sünneti ve'l-Kur'an'i Dirâsetün fi Tarîki Buhûsi fîkhi'l-Kitâbi ve's-Sünneti / Kur'an ve Sünnet'te Oruç ve Ramazan, İnceleme Araştırma, Dâru'l-Kalem, 580 sahife, Beyrut 1987.

Müellif eserinde Kur'an ve sünnette yer alan oruç ve ramazanla ilgili âyet ve hadisleri, değişik yönleriyle ele almış ve konunun bir bütünlük içinde anlaşılmasını hedeflemiştir. Ramazan ayının fazileti, manevi hayatta insana yaşattığı hazzı ve

İslam'ın iki temel ibadeti olan oruç ile namaz arasında bağ kurarak aralarındaki ilişkiyi anlatmaktadır. Bu ibadetlerin insan psikolojisi üzerine yapacağı katkıyı ele almış ve ibadetleri duygusal boyuta taşımıştır. Eserin konuları arasında, orucun insanı ulaştıracağı ulvî derece ve güzellikler ve insana yaşattığı duygular yer almaktadır.

- e. *el-Hadâratü'l-İslâmiyye Ususuhâ ve Vesâiluhâ ve Suverun Min Tatbikâti'l-Müslimîn Lehâ ve Lemehâtun Min Te'sîrihâ fî Sâiri'l-Ümemi / İslam Medeniyetinin Esasları, Yolları, Müslümanların Uygulaması ve Diğer Milletlere Etkisi, Dâru'l-Kalem, 675 sahife, Şam 1998.*

İlk defa 1970 yılında 416 sahife olarak basılan eserin genişletilmiş son baskısı 1998 yılında gerçekleşmiştir. Müellifin ilk fakülte müfredatında ders kitabı olarak kullanılan eserin diğer adı *el-Hadâratü ve's-Sekâfetu'l-İslâmiyye*'dir.

Eserin yazılma öyküsü şöyle olmuştur: Müellif İslam kültür öncüsü olarak, aralarında Muhammed Gazali v.b. âlimlerin de yer aldığı bir heyetle dönemin Suudi Arabistan Kralı Faysal'a gitmiştir. Orada, bütün fakültelerin, lisans öğrencilerine rutin müfredatlarının yanı sıra “İslam Kültür ve Medeniyeti” isimli ders konmasını önermiş, bu önerinin kabul görmesi üzerine, bir heyet oluşturulmuş, kendisi de bu heyette görevlendirilmiştir.

Heyetin savunduğu fikir: “Sosyalizm ve Liberalizm gibi çeşitli dünya görüşleri kendi düşüncelerinin temel eğitimini veriyorlar. Biz de genel kültür düzeyinde dinî bilgileri, sadece ilahiyat öğrencilerine değil; tüm fakültelerde lisans

öğrencilerine bir ders olarak okutalım” şeklindeydi. Bunun üzerine her yıl için bir seviye oluşturuldu. Dört yıl için, her yıla, ayrı seviyelerde olmak üzere, dört eser yazıldı. Ders kitabı olarak okutulmak üzere tüm üniversitelere gönderildi.³⁷

Eserde, medeniyet kavramı incelenmiş ve bu kavramı geliştirmek için İslam’ın öngördüğü noktalar belirtilerek, bunun oluşumunun fikrî altyapısı ele alınmıştır. Medeniyeti oluşturan yardımlaşma, kardeşlik, huzur, güven, yönetim, hak ve adalet gibi kavramlar ve medeniyetin oluşum süreçleri tek tek ele alınarak açıklanmıştır.

f. *Ravâi'un min Akvâli'r-Rasûli Dirâsâtün Luğaviyyetün ve Fikriyyetün ve Edebiyyetün / Dil, Fikir ve Ahlâkî Açidan Peygamberimizin Şaheser Sözlere, Dâru'l-Kalem, 576 sahife, Şam 2006, 11. Baskı.*

Müellif, ilk defa 1971 yılında basımı gerçekleşen eserde, Hz Peygamber’den seçtiği yirmi beş hadis-i şerifi ele almış ve ilmî metotla, kolay anlaşılır bir üslupla, konuları açıklamıştır. Başlangıçta on hadis-i şerif’i ele alıp incelediği çalışmayı, daha sonra yirmi beş hadis-i şerif’e çıkarmıştır. Birçok basımı gerçekleşen eser bazı üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmaktadır. Hadisleri değerlendirme açısından önemli bir yöneme sahip olan eserde şu metot izlenmiştir:

- Hadis’in râvisinin biyografisi verilmiştir.

³⁷ Halen Suudi Arabistan Üniversitelerinde bu program uygulanmaya devam etmektedir.

- Hadis lügat yönünden incelemiş ve izaha muhtaç kelimeleri açıklanmıştır.
- Edebî ve fikrî izahta bulunularak, hedeflenen mana açıklanmıştır.
- Hadiste yer alan ana temayı ve genel prensipleri tespit edilerek, hadisten alınacak dersler / güncel değerlere yer verilmiştir.
- Hadis'in i'rap incelikleri ve belâğat yönleri açıklanmıştır.

g. *el-Ümmetü'r-Rabbâniyetü'l-Vâhide / Tek Bir Rabbâni Ümmet*, Çev. Sait Aykut, Şule Yayınları, 117 sahife, İstanbul 1992.

Ümmet bilincinin yerleşmesini sağlamak ve bu ruhu aşlamak amacıyla, erkek ve kadın bütün Müslümanlara düşen görevleri hatırlatmak üzere kaleme alınmıştır. Eserde, ümmet bilinci ele alınmış, insanî faktörler ve ümmet birliğinin gerçekleşmesi için gerekenler tahlil edilmiştir.

h. *İbtılâü'l-İrâdeti bi'l-İmâni ve'l-İslâmi ve'l-İbâdeti / İradenin İman, İslam ve İbadetle İmtihani*, Dâru'l-Kalem, 424 sahife, Şam 1995.

Tek cilt olan bu eserde müellif, insan, kâinat ve hayat kavramlarını ele alarak materyalist dünya görüşünün yanlışlarını ortaya koymuş ve “Doğru bakış açısı nasıl olmalıdır?” sorusuna cevap aramıştır. İnsan ve cinlerin dünyada yalnızca sınanmak için yaratıldığı belirtilerek, bu imtihanın çeşitleri, kaza ve kader konuları ile insanın takınması gereken tutum ve davranışlara yer verilmiştir.

Eserde insanın imtihan edilmesiyle, emrine verilen nimetler arasında bağ kurulmuş ve sorumluluğu bildirilmiştir. Allah'ın felaket ve musibet göndermesindeki hikmet olarak cezalandırma, eğitim, terbiye ve manevi derecesinin yükseltilmesinin hedeflenmesi gibi başlıklar halinde sıralanmıştır.

Rubûbiyet, ulûhiyet, ubûdiyet, ibâdet, itâat, şer'î hükümlerin tatbikinde akidenin rolü başlıkları altında ise, İslam'ın yedi özelliği olarak şu konular ele alınmıştır:

- 1) İslam'ın bizzat Allah tarafından gönderilen kurallar dizisi olduğu,
- 2) İslam davetinin ve kurallarının insanlığı kuşatıcı ve evrensel nitelikte olduğu,
- 3) İnsanların kişilik yapı ve karakterlerine uyumlu bir din olduğu,
- 4) İslamî kuralların hak ve adalet kavramları üzerine tesis edildiği ve iyilikleri öğütleyip kötülükten alıkoyma amacıyla olduğu,
- 5) İslamî kuralların kolaylıklar sağladığı ve uygulanabilir olduğu,
- 6) Kişinin İslamî kuralları hayatında uygulamasının Allah'la direkt iletişimde bulunması ve aracı olmaksızın karşılıklı muamele yapmış olduğu,
- 7) Unutma ve zorda kalma gibi durumlarda bazı kuralların insanların kolaylığı için hafifletildiği (ruhsat) konuları ele alınmaktadır.

i. Teysîru Fıkhı'z-Zekâti / Kolay Zekât Hükümleri, Dâru'l-İstikâme, Mekke 1995.

Küçük boy hacme sahip olan bu eser Birleşik Arap Emirliklerinde zekât kurumu olan Beytü'l Hayr isimli cemiyetin talebiyle kaleme alınmıştır. Eser ilk kaleme alınışında yönetmelik şeklinde olan zekâtla ilgili fıkhi hükümlerin ve kanuni bilgilerin yer aldığı eser, daha sonra genişleterek 1995 yılında kitap halinde basılmıştır. Eser zekâtla ilgili konularda pratik uygulama el kitabı olma niteliğindedir.

j. *Fıkhü'd-Da'veti İlallâhi ve Fıkhü'n-Nushi ve'l-İrşâdi ve'l-Emri Bi'l-Ma'rûfi Ve'n-Nehyi Ani'l-Münkeri / Allah'a Dâvet Metodu ve İrşat Yöntemi*, Dâru'l-Kalem, 2 cilt, 1234 sahife, Şam 2010, 3. Baskı.

İlk basımı 1996 yılında gerçekleşen eser, nasihat, irşat, iyiliği emretme, kötülükten alıkoyma / emri bil maruf ve nehy-i ani'l- münker konularında, müellifin elli yıllık birikiminin izini taşımaktadır. Müellif davetçilere mesajlar vermekte ve davetçide bulunması gereken temel özellikleri sıralamaktadır.³⁸ Bunlar, davetçinin sabırlı, kişisel çıkarlardan uzak ve güzel ahlak sahibi olmasıdır. Ayrıca davetçinin sözlerini önce kendi hayatında uygulaması, örnek şahsiyet olması, hitabet gücüne ve bilgi birikimine sahip olması gibi davetçi açısından önem arz eden hususları tek tek ele alıp incelemiştir.

³⁸ Esasen el-Meydânî'nin hemen tüm eserlerinde davetçiye mesaj verme eğilimi vardır.

2. KUR'AN İLİMLERİ SERİSİ

- a) *Kavâidü't-Tedebbüri'l-Emseli li Kitâbillâh Azze Ve Celle / Kur'an-ı Kerim'i Anlama Kuralları*, Dâru'l-Kalem, 840 sahife, Şam 2009, 4. Baskı.

İlk basımı 1980 yılında gerçekleşen eser, 175 sahife iken daha sonraki baskılarda genişletilmiştir. el-Meydânî'nin uzun yıllar tefsir alanında yaptığı bilimsel çalışmalarının bir ürünü olarak ortaya çıkan ve İslam kültür hazinesine en önemli katkılarından biri olan bu eser, alanında yazılmış en değerli kaynaklardan biridir.

Eser; Kur'an'ı anlama çabasında olan insana yönelik, kaynaklarda yer alan tefsir usûlü alanında yazılmış bilgilerin, yapılandırılarak, sistematik bilgi halinde ve özgün bir çalışma olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle alanında ilk olma özelliğine sahiptir.³⁹

Müellif başlangıçta Kur'an'ı anlama kurallarını yirmi yedi olarak tespit etmiş, daha sonraki çalışmalarında genişleterek kırk kurala çıkarmıştır. Eserin ilk basımının ilim çevrelerinden gördüğü yoğun ilgi ve destek bunda etkili olmuştur. Kıraatlerle ilgili kuralı yazması bu öneriler sayesinde gerçekleşmiştir.⁴⁰Eserin daha sonraki baskısında, Kur'an'dan örneklerle kırk ilkenin tamamı geniş bir içerikle anlatılmıştır.

³⁹ Bkz. el-Cerrâh, *Zevcî Kemâ Ariftuhu*, s. 97.

⁴⁰ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Kavâidü't-Tedebbür'i l-Emsel li Kitâbillahi azze ve celle*, Dâru'l Kalem, Şam 2009, 4.baskı, s. 6.

Eseri alanında yapılan diğer çalışmalardan farklı kılan yanı, sadece usul bilgisi vermekle kalmayıp, bu kuralları tefsirinde uygulamasıdır.⁴¹

b) *Tedebbürü Sûreti'l-Furkânî/Furkân Sûresi Tefsiri*, Dâru'l-Kalem, 450 sahife, Şam 1991.

İlk basımı 1991 yılında yapılan eser, tek cilt halinde 450 sahife olarak yayımlanmıştır. Çalışma el-Meydânî'nin ilk tefsir çalışması olma özelliğine sahiptir. Eserde bir sûre içinde yer alan âyetler arası konu bütünlüğüne ilişkin örnekler sunulmuştur.

Müellif sûreyi ağaca benzetmiş ve dalları olarak sûrenin konularını belirlemiştir. Buna göre sûrenin dört dalı olarak konular;

1. Allah,
2. Kur'an,
3. Peygamber,
4. Kendilerine hidâyet gönderilen muhatap kimseler şeklinde sınıflandırmıştır.

Sûrede yer alan âyetler, bölümlere ayrılarak yorumlanmış ve çeşitli konular ek dosyalar halinde incelenmiştir. Geniş hacimli bir sûre tefsiri olan eser, daha sonra telif ettiği tefsirin altyapısını oluşturmaktadır.

⁴¹ Bkz. Sabrâ, Menhecü Abdîrahman Habenneke, s.20.

c) *Tefsiru Sûreti 'r-Ra'di fî Vahdetin Mevdüun Dirâsetün Edebiyyetün ve Lüğaviyyetün ve Fikriyyetün / Ra'd Süresi Konulu Tefsir Edebî, Dil ve Fikri İnceleme*, Dâru'l-Kalem, 295 sahife, Şam 1971.

Müellif eseri Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da öğretim üyesi olarak bulunduğu dönemde Arap Dili ve Belağatı bölümü öğrencilerine müfredat programı olarak hazırlamıştır.

Eserde Ra'd sûresinin konu bütünlüğü incelenmiş ve naslardaki tekrarın amacı, delalet ettiği mânâlar, bazı âyetlerde tespit ettiği hükümler, âyetler arası uyum ele alınıp açıklanmıştır. Sûrede ortaya çıkan dil kurallarının ayrıntıları bazı âyetlerin ilmî tefsir açısından ele alınması, kıraatler, belâgat yönleri ve i'rab açısından incelemesi üzerinde yoğunlaşmıştır.

d) *Emsâlü 'l-Kur'ani ve Suvarun min Edebihi 'r-Rafi' / Kur'an'dan Örnekler ve Yüce Ahlâkıdan Seçmeler*, Dâru'l-Kalem, 550 sahife, Şam 1992, 2. Baskı.

Eser 1980 yılında ilk baskısında el-*Emsâlü 'l-Kur'aniyye* adıyla yayımlanmış, daha sonra müellif kitaba *Suvarun min Edebihi 'r-Rafi'* bölümünü ekleyerek kitabın adını değiştirmiş ve bu isimle neşredilmiştir.

Eser iki bölümden oluşmakta olup, müellif, birinci bölümde Kur'an'dan örnekler sunarak genel ahlak kurallarını, ikinci bölümde ise Kur'an'dan yirmi tane ahlak kuralı seçerek bunları tek tek izah etmiştir.

e) *Nûhun Aleyhisselam ve Kavmuhû fi'l-Kur'ani'l-Mecîd / Kur'a'n'da Nuh ve Kavmi*, Dâru'l-Kalem, 373 sahife, Şam 1990.

Eser konulu tefsir niteliğinde olup, Hz Nuh ve kavmi hakkında Kur'an'da yer alan yirmi sekiz âyeti nüzul sırasına göre inceleyerek, konunun tarihsel bağlamından ayrılmadan okuyucu zihninde anlaşılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Eserde müellif telif ettiği Kur'an'ı anlamının kırk kuralına atıfta bulunarak, tekrarların bu açıdan inceleneceğini belirtmiştir.⁴² Alanında özel bir yere sahip olan eserde Kur'an kıssalarının amaçlarını beyan ettikten sonra, çeşitli sûrelerde yer alan Hz Nuh ve kavmiyle ilgili âyetleri ortaya koymuş, daha sonra âyetlerle ilgili genel bakışla olayları birbiriyle irtibatlandırmıştır. Hz Nuh (as)'a ilişkin hadis-i şeriflerde yer alan rivâyetleri de sunarak konunun bütünlük içinde anlaşılmasını sağlamıştır.

⁴² Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Nûhun aleyhisselam ve Kavmuhu fi'l Kur'ani'l-Mecid*, Dâru'l-Kalem, Şam 1990, s. 6.

3. KÜLTÜR VE SANAT SERİSİ

a) *Mebâdiun fi'l-Edebi ve 'd-Da'veti / Ahlak ve Davet Prensipleri*,
Dâru'l-Kalem, 183 sahife, Şam 1987, 2. Baskı.

Eser, müellifin Hindistan'da yapılan uluslararası bir kongrede sunduğu tebliğin kitaplaştırılmış halidir.

Müellif eserde İslam'a davette uygulanması gereken ilke ve prensipleri ortaya koymuştur. Topluları ikna etmede söz ve edebiyatın gücü, kitabın konuları arasındadır. Liberalizm, marksizm ve romantizm gibi çağdaş fikrî akımlar üzerine analizler yapan müellif, bunların yanlış fikirlerini tenkit etmiştir. Büyük ilgi çekerek, radyolarda sesli kitap olarak yayımlanan eserde, İslam tarihinden örnekler vererek, Müslüman'ın uyması gereken edep kurallarını belirlemiştir.

b) *Divânü Âmentü Billâh / İman Âmentü Esasları*, Dâru'l-Kalem,
112 sahife, Şam 1980.

Şiir kitabı olan ve yirmi bir kasideden oluşan eserde, Kur'an'da yer alan kevnî âyetleri edebî cümlelerle birleştirip, imana teşvik edici beyitler yer almıştır. Böylece hatiplerin şiiri kullanarak halkı ikna etmede bir yöntem olmasını amaçlamıştır. Müellifin “dehâ” derecesinde sahip olduğu şiir gücünün tezahür ettiği bir eserdir.

c) *Divânün Ternimâtün İslâmiyyetün / İslamî Terimler Divânı*,
Dâru'l-Kalem, 180 sahife, Şam 1980.

Şiir kitabı olan eser, altmış kasideden oluşmaktadır. Eserde; Şam beldelerinde dinî merasim ve günlerde kullanılan şiir, naat ve ezgiler olarak bilinen, kadim beyitler yer aldığı gibi, müellifin kendi yazdığı yeni beyitler de yer almaktadır. Müellifin şiirleri bu programlarda bestelenip söylenmektedir.

d) *Divânün Akbâsün fî Menheci'd-Da'veti ve Tevcîhu'd Duâti*
Beyânun ve Şi'run / Davet Metodu ve Davetçiye Öneriler,
Dâru'l-Kalem, 260 sahife, Şam 1986.

Otuz dört kaside ve 2180 beyitten oluşan eser, müellifin şâir yönünü ortaya çıkardığı eseridir. Eserde; İslam davetçilerine öğütler verilmekte, eserin 154. sahifesinde yer alan “İstanbul veya İslam bol” adlı şiirleriyle İstanbul’un kendisini etkileyen manevi yönünü ele almakta ve burada yaşadığı günleri anlatmaktadır.

e) *el-Belâğatü'l-Arabiyyetü Ususuhâ Ve Ulûmuhâ Ve Funûnuhâ*
Ve Suverun Min Tatbikâtihâ / Arapça Belağatı: Uygulamalı
Bilim Ve Tekniği, Dâru'l-Kalem, 2 cilt, 1170 sahife, Şam 1996.

Müellif, iki ciltten oluşan eserde, büyük birikime sahip olduğu belağat ilminde meâni, beyân ve bedî gibi belâgat ilminin çeşitlerini ele alarak

açıklamaktadır. Ayrıca Kur'an'dan örneklerle, Kur'an'ın belâğat inceliklerinden kesitler sunmaktadır. Eseri diğerlerinden farklı kılan yönü, konuları örneklerle zenginleştirmesidir.

4. İSLAM DÜŞMANLARI SERİSİ

- a. *Mekâyidü Yahûdiyyetin Abre't-Târîhi / Tarih Boyu Yahudi Hileleri*, Dâru'l-Kalem, 478 sahife, Şam 2002, 7. Baskı.

Türkçeye de tercüme edilen eser, İslam düşmanları serisinin ilk kitabıdır. Tek cilt olarak yayımlanan eserin ilk baskısı, 1974 yılında gerçekleşmiş olup, daha sonra birçok baskısı yapılmıştır. Müellif bu eserde dünyada Yahudilerin önderliğinde şekillenen, gizli fikrî mücadelenin tehlikesine işaret etmektedir. Hz. Muhammed (a.s)'in saadet asrından günümüze kadar, süregelen oyunları gün yüzüne çıkartmakta ve onların öncülüğünde kurulan kurum, kuruluş, oluşum ve örgütlere yer vermektedir. Bunlar arasında bâtinilik mezhebi ve masonluk teşkilatı gibi kurumlar örnek olarak sunulmaktadır.

Müellif eserde, Yahudilerin dünyada pek çok olayın perde arkasında yer aldıklarını iddia ederek, bunlar arasında Osmanlı devletinin borçlandırılarak çökertilmesi, iki dünya savaşı çıkartılması, İslam âleminde bulunan madenleri sömürmeleri, küresel basın yayın merkezlerini ve Amerika üzerinden küresel ekonomik kuruluşları kontrol etmelerini göstermektedir. Komünizm fikrini de Yahudilerin icat ettiklerini belirtmektedir. Eser ülkemizde konuyla ilgili yayınlanan pek çok çalışma ve araştırmaya ilham kaynağı olmuştur.

b. *Sırâun Maa'l-Mulâhadeti Hatte'l-Azm / Sonuna Kadar Ateizmle Mücâdele*, Dâru'l-Kalem, 504 sahife, Şam 1974.

Müellifin eski dönem te'lifleri arasında yer alan bu eser, İslam düşmanları serisinin ikinci kitabıdır. Ateistlerle mücadele konusuna özel önem veren müellif, İslam aleyhine ortaya atılan çeşitli fikirlere cevap vermektedir.

Eser; Dr. Sadık Celal el-Azm'ın "*Nakdü'l-Fikri'd-Dînî*" isimli kitabına reddiye niteliğinde kaleme alınmıştır. Belâgat yönü ön planda olan eserin isminde yer alan "Hattâ'l-Azm" "kemiklerine kadar" ifadesi, muhatabın soyadı olması sebebiyle bir gönderme şeklindedir. Müellifin, eseri muhatap alarak yazdığı Dr. Sâdık Celâl el-Azm eleştirisi ve reddiyelere cevap verememiştir.

On iki bölümden oluşan eserde Dr. el-Azm ve onun gibi düşünenlerin dayandığı on bir hatayı bilimsel araştırma ve mantık çerçevesinde izah ederek reddetmektedir. Ateizm ve laiklik konusunu ele alıp inceleyerek bu fikirlerin Yahudi toplumu ile bağlantısını ortaya koymuş ve onların bu fikirlere etkilerini gün yüzüne çıkarmıştır. Akidevî konularda Allah'a iman ile doğru inanç arasındaki bağı incelemekte, küfür ve kâfir kavramlarıyla ilgili Kur'an-ı Kerîm'den naslar eşliğinde bilgiler vererek okuyucunun bu konuda temel bilgilere sahip olmasını amaçlamaktadır.

Müellif, Dr. el-Azm'in ahiret gününü inkârını eleştirerek, ahirete imanın önemi konusunda değerlendirmeler yapmakta ve konuyu geniş çerçevede ele alarak Dr. el-Azm'in iki büyük hocası olduğunu iddia ettiği, ateist Biritarind ve Yahudi Fruit hakkında eleştirilerde bulunmaktadır. Ayrıca Dr. el-Azm'in *İblis Trajedisi*

olarak adlandırdığı, Kur'an kıssaları hakkında reddiye yazarak, kıssaların değeri hakkında bilgi vermektedir.

Eserde İslam ve ilim arasında çatışma olduğu yönünde ortaya atılan fikirlere karşı çıkılarak, İslam'ın ilimle çatışmadığını, aksine onu teşvik ettiğini ve Müslümanların bilimsel gelişmelere katkısını ele almaktadır. Ayrıca din ve ilim konusunu işleyerek okuyucuya temel bilgiler vermekte, Müslümanların inançları hakkında sahip oldukları yanlış düşünceleri ve aşağılık kompleksine kapılmamaları gerektiği hususunda uyarılar yapmaktadır.

c. *Ecnihatü'l-Mekri's-Selâseti ve Havâfihâ et-Tebşîr el-İstişrâk el-İsti'mâr Dirâsetun ve Tahlîlun ve Tevcîhun / Üç Tuzak ve Tehlikeleri: Misyonerlik, Oryantalizm, Emperyalizm İnceleme Araştırma ve Değerlendirme*, Dâru'l-Kalem, 776 sahife, Şam 2010, 10. Baskı.

İlk basımı 1975 yılında 700 sahife olarak gerçekleşen eser, daha sonraki basımlarda yapılan ilavelerle genişlemiştir. Müellif, şeytan üçgeni olarak adlandırdığı misyonerlik, oryantallizm ve emperyalizmi ele alarak incelemiş ve bu üçlünün İslam'a karşı en şiddetli grubu teşkil ettiğini belirterek, kurdukları tuzaklara yer vermektedir. On dört bölümden oluşan eserde, adı geçen üç grubun saldırı yöntemlerini ele alarak incelemiş ve İslam aleyhine ortaya attıkları fikir ve düşünceleri tek tek çürütmüştür. Eserde misyonerlik, oryantallizm ve emperyalizm kuruluşları, fikirleri ve icraatları hususunda teorik ve pratik bilgiler vererek her üç

akımın mücadele yöntemlerini ele alıp incelemiştir. Üç tuzak olarak adlandırdığı bu üç akımın ortak hedef ve faaliyetlerine yönelik değerlendirme yaparak amaçlarını incelemiştir. Mücadele yöntemleri içinde yer alan, bıktırmak, usandırmak ve İslamî kavramların içini boşaltmak gibi yöntemleri anlatmaktadır. Konular arasında, Müslümanların birliğini bozma, sayısını azaltma, milliyetçilik fikrini yayma, arapçaya saldırı yoluyla toplum ahlakını bozma, ekonomik teorilerle İslam'a saldırı çeşitlerini tek tek incelemiştir. Ayrıca İslamî sivil toplum örgütleri ve kurumların rolünü ve önemini anlatmaktadır.⁴³

d. *el-Keydü'l-Ahmar Dirâsetün Vâiyetün li'ş-Şuyûyyeti ve Cüzûruhâ ve Efkâruhâ ve Hirâfetü Hatmiyyetihâ ve Ahlâmü Vuûdihâ'l-Kâzibeti ve Vâku Tedebbüriye's-Sevriyyi'l-Hukûdi'l-Hasûdi ve Cahîmu Tatbikâtihâ / Kızıl Tehlike Komünizm, Uzantıları, Fikirleri, İlkelerinin Yanlışlıkları, Yalancı Vaatleri, Hayalleri, Kindar-Kıskanç Devriminin Yıkıcı Gerçeği ve Uygulamalarından Kötü Örnekler*, Dâru'l-Kalem, 403 sahife, Şam 1991, 3. Baskı.

İslam düşmanları serisinde yer alan ve ilk baskısı 1979 yılında yapılan eserde, komünist felsefesinin yapısı ve fikirleri üzerinde durulmakta, çeşitli deliller sunularak bu felsefe tenkit edilmektedir. Komünist idarenin İslam âlemindeki uygulamaları ve onun ortaya çıkardığı insânî, toplumsal ve dînî sonuçları üzerinde tespitler ve eleştirilerde bulunmaktadır. Altı bölümden oluşan eserde komünizmle

⁴³ Bu konuda benzer isimle yapılan bir başka çalışma da şudur. *et-Tebşir ve'l-İstişrak fi'l-Bilâdi'l-Arabiyye/Arap Memleketlerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, Mustafa Halidi ve Ömer Ferruh tarafından kaleme alınmış olan *eserin ilk baskısı 1953 yılında yapılmış olup elimizdeki son baskı ise 1995 yılında yapılmıştır*. Mektebutu'l-Asriyye, Beyrut 279 sahife.

İlgili bilgi verilerek genel analizler yapılmıştır. Bunlar arasında komünizmin ortaya çıkışı, temel düşünce yapısı, ilkeleri, gelişim süreci, altyapısını oluşturan kurumları ve komünizmin oluşumunda Yahudilerin rolü ele alınıp incelenmektedir. Marksizm ilkeleri çerçevesinde değerlendirme başlığı altında; bazı konulara temas edilmiş, son bölümde de bu konular dokuz madde ile özetlenmiştir. Çalışma, felsefî tarzda ele alınmış olup, komünizme karşı İslam kültürünün bakış açısını yansıtmaktadır.

Eserde ayrıca Arap dünyasındaki komünist hareketler, İslam dünyasında komünizmin uygulamasında yaşananlar, komünizmde terör, adam kaçırmaya, adam öldürme, işkence ve tarihte yaşanan vahşetler gibi çeşitli konulara temas edilerek komünizm konusunda kuşatıcı bilgiler verilmiştir.

- e. *Ğazvün fi's-Samîm: Dirâsetün Vâiyetün li'l-Ğazvî'l-Fikriyyi ve'n-Nefsiyyi ve'l-Hulûkiyyi ve's-Sulûkiyyi fi Mecâlâti't-Ta'lîmi'l-Menheciyyi ve't Teskîfi'l-Âmmi ve Nazratün Âmmetün ile't-Ta'lîmi fi'l-Âlemi Maa Tevcîhâtin ve Tavsiyâtin Âmmetin Ve Hâssatin / Derin Mücadele: Eğitim Ve Genel Kültür Alanında Fikrî, Psikolojik, Ahlâkî Davranışlar, Kapsamlı Araştırma, Öneri-Tavsiyeler, Dâru'l-Kalem, 334 sahife, Şam 1996, 4. Baskı.*

İslam düşmanlarına karşı reddiye amacıyla yazılan bu eser, eğitim, genel kültür, kişisel davranış ve ahlak konularında kapsamlı bir araştırma niteliğinde olup, İslam Eğitim Kongresinde tebliğ olarak sunulmuştur. İlk baskısı 1982 yılında yapılan eserde eğitim metoduna yönelik tespitler yapılmış ve öneriler sunulmuştur.

Müellif eğitimde yapılacak çalışmaların dokuz alanda yapılması gerektiğini belirterek bunları şu başlıklar altında sıralamıştır.

Eğitim politikası, araştırma teknikleri, eğitimde metodoloji, kitap, öğretmen, eğitim çevresi, değerler eğitimi, gelişim metodu, yardımcı etkinlikler, yönetim ve yönlendirme.

Genel kültür alanında yapılacak eğitim metodunu üç kısma ayırarak, bunları genel kültürün tanımı, nefsin engelleri ve dolaylı etki yöntemleri başlıkları altında toplamıştır. Eserde farklı eğitim sistemleri arasında karşılaştırma yaparak çözüm metodu ortaya konmuştur. Dünyada genel eğitim sistemi, Müslümanların eğitimde dönüşüme uğraması, İslam'da örnek eğitim metodu ve öneriler sunulmuştur. Eser, eğitim teknolojisi ve kişisel gelişim semineri niteliğindedir.

f. Kevâşifü Zuyûfin fi'l-Mezâhibi'l-Fikriyyeti'l-Muâsırati / Çağdaş Fikrî Akımlarda Sahte Yenilikler, Dâru'l-Kalem, 764 sahife, Şam 2007, 4. Baskı.

Müellif, ilk baskısı 1985 yılında yapılan eseri çağdaş fikrî akımlarla mücadele ve onların İslam'a karşı geliştirdikleri itikâdî, ahlâkî ve sosyal alanlarda İslam'ı aşağılayan söylemlerine reddiye olarak kaleme almıştır. Eser duygusallıktan uzak, bilimsel ve aklî delillerle ikna edici üslupla yazılmıştır. Üç bölümden oluşan eserde İslam aleyhine ortaya atılan fikir ve söylemleri çürütmüş ve çözüm metotları ortaya koymuştur. Batılı filozoflarca İslam'a karşı ortaya atılan çağdışılık gibi önyargılı ifadeler incelenmekte ve delillerle reddedilmektedir. İslam'a karşı saldırı aracı olarak

kullanılan özgürlük, eşitlik, ilerencilik ve gerencilik gibi sloganik terimlere ilişkin söylemlerin ortaya çıkışını ve ne amaçla söylendiğine dair tahliller yapılarak İslam birliğinin tesisi ve İslâmî ekonomik yapılanmanın zorunluluğuna işaret edilmektedir.

g. *Zâhîratün'n-Nifâkı ve Habâisu'l-Münâfikîn fi't-Târîhi Maa Dirâsetin Şâmiletin li'n-Nusûsi'l-Kur'âniyyeti fi'n-Nifâkı ve'l-Münâfikîn / Nifak Gerçeği Ve Tarih Boyu Münafıkların Kötülükleri Kur'an Nasları İle Birlikte Araştırma*, Dâru'l-Kalem, 2 cilt, 1400 sahife, Şam 1993.

Eser, dört bölümden oluşmakta olup birinci bölümde nifak ve münafıklığın tanımı, çeşitleri ve kişide münafıklığın oluşmasındaki etkenler sıralanmakta ve Kur'an'da yer alan münafıklığın yüz on dört özelliği ortaya konmaktadır. İkinci bölümde münafıklar hakkında Kur'an'da yer alan otuz dört nassı nüzul sırasına göre ele alıp inceleyerek analizler yapmakta ve hükümler çıkarmaktadır. Üçüncü bölümde münafıklığın tarihçesini ve tarih boyu münafıkların yaptıkları kötülük ve fenalıkları sıralar. Dördüncü bölümde ise günümüzde faaliyetlerini sürdüren aynı amaca hizmet ettiğini iddia ettiği masonluk, lions ve rotary kulüpleri gibi küresel örgütlerin faaliyetleri hakkında ilgi verir.

h. *et'Tahrîfu'l-Muâsıru li'd-Dîni Tesellülün fi'l-Enfâkı Ba'de's-Sukûti fi'l-A'mâkı / Çağdaş Din Yozlaştırması: Derinlerde Yok Olunca Tünelden Sızma*, Dâru'l-Kalem, 241 sahife, Şam 1997.

Büyük boy ve hacimli bir eser olan kitap, iki hedefi amaçlamaktadır. Suriyeli siyasetçi ve edebiyatçı Adonis'in taraftarlarından ve Allah'ın hükümlerinin

değiştini söyleyen Dr. Muhammed Şahrur'un, Marksist düşüncelerle İslâmî terimleri tahrif eden ve hakaret içeren fikirlerinin akılları tahrip edici bir planın parçası olduğunu ifade ederek buna reddiye mahiyetindedir.⁴⁴İkincisi çağdaş dönemde Kur'an'ın anlamının bozularak yeniden yorumlanma taleplerine karşı çıkarak bunu iddia edenlerin amacının Kur'an'ı modern tahrifat olduğu belirtilmektedir. Eserde Kur'an ve sünnette yer alan bazı ifadelerle ilişkin saptırıcı yorumlara bilimsel analizler ve mantıksal çerçevede cevap verilmektedir.

⁴⁴yahdethaber.com/yazar/7456-adonis-ve-afrodit.html

5. ÇEŞİTLİ KONULARDAKİ ESERLER

- a. *Davâbitü'l-Ma'rifeti ve Usûlü'l-Istidlâli ve'l-Munâzarâti Sıyâğatün li'l-Mantıkı ve Usûli'l-Bahsi Mutemeşşiyetün Maa'l-Fikri'l-İslâmiyyi / Bilim Kuralları, Delillendirme ve Tartışma Yöntemleri, Dâru'l-Kalem, 471 sahife, Şam 2009, 10. Baskı.*

el-Meydânî'nin en önemli eserleri arasında yer alan bu eserin ilk baskısı 1988 yılında yapılmıştır. Müellif eserinde, İslam'a aykırı olmayan bilim kurallarını içeren felsefî terimleri açıklayarak, kadim mantık ile çağdaş mantık ilmini birleştirmiştir. Eser araştırma tekniği ve münazara yöntemi açısından özgün bilgiler içermektedir. Kur'an'da yer alan bazı münazaraları delil göstererek, münazaranın âdap, rükün ve şartlarını açıklamaktadır.⁴⁵ Araştırma ve münazarada delil çeşitleri ve delillerin değeri ve önceliği üzerine inceleme yapmaktadır.

Eser, Suriye'deki bazı dinî eğitim veren okul ve fakültelerde usûl-ü fıkıh ders kitabı olarak okutulmaktadır.

- b. *Besâirun li'l-Müslim'l-Muâsiri / Çağdaş Müslüman'a Uyarılar, Dâru'l-Kalem, 475 sahife, Şam 2000, 3. Baskı.*

⁴⁵ <http://www.youtube.com/watch?v=aX1KORDfdcU>

Müellif ilk baskısı 1984 yılında gerçekleşen eserde, çağdaş İslâmî hareketler ve sivil toplum örgütlerine seslenerek, bazı hatalara dikkat çekmektedir. İslam adına iyilik zannıyla yapılan kötülükleri sıralayarak, bunlar arasında yer alan, adına cihad denilerek işlenen, adam öldürme ve terör eylemleri gibi yanlış davranışları izah etmekte ve bunların İslam'a zarar veren davranışlar olduğunu belirtmektedir. Müslümanları bu tür davranışlardan uzak durmaya çağırarak, hataların kaynakları incelenmiş ve çözüm yolları ortaya konmuştur. Ayrıca cihad kavramı çerçevesinde bilgi verilerek cihadın alanı, şartları, çeşitleri ve hedefleri gibi konular açıklanmaktadır.

İslam'a göre tevekkül ve tedbir kavramlarını ele alıp inceleyerek, İslam'ın inanç, davranış ve hükümlerde aşırıktan uzak, mutedil bir düşünce yapısına sahip olduğu belirtilmiştir.

c. *Lâ Yesihhu En Yukâle el-İnsânu Halîfetün Anillâhi fî Ardihî Fehiye Makûletün Bâtiletün / İnsan Yeryüzünde Allah'ın Halifesidir Sözü'nün Yanlışlığı*, Müssetü'r-Reyyân, 112 sahife, Beyrut 1996.

Eserde hilafet, vekâlet, İslâmî inançlar, insan, mal ve bidat kavramları ele alınarak bilgi verilmektedir. Müellif,

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُقِيدُ فِيهَا وَبَشَّرْنَاكَ بِالْأُمَّةِ وَنَحْنُ
نُذِيبُكَ بِحَمَلِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi”⁴⁶ ayetinde belirtilen “halife” nin halk arasında insanın yeryüzünde Allah’ın halifesi olduğu şeklinde anlaşıldığından bu yanlış tashih etmek üzere iddiasını Kur’an’dan delillerle ispatlayarak kaleme alınmıştır. Eserin mukaddimesinde Reşit Rıza, Mevdûdî ve Seyyid Kutub gibi pek çok âlimin de bu sözü anılan şekilde kullanarak büyük bir hataya düştüklerini ifade etmektedir. Eseri yazmadaki amacının insanları bu yanlıştan kurtarmak ve doğru bilgi vermek olduğunu bu sözü kullananların ne anlama geldiğini araştırmadan kullandığını, şayet bilseler böyle bir hataya düşmeyeceklerini belirtmektedir.

⁴⁶ Bakara 2/30

6. el-MEYDÂNÎ'NİN TASNİF ETMEDİĞİ ESERLERİ

- a. *Meâricü't-Tefekkürî ve Dekâikü't-Tedebbürî Tefsîrun Tedebbüriyyün li'l-Kur'ani'l-Kerîmi bi Hasebi Tertîbi'n-Nuzûli Vıfka Menheci Kitâbi Kavâidu't-Tedebbürî'l-Emseli li Kitâbillâhi Azza ve Celle / Düşüncenin Yükselişi ve Kur'an-ı Kerîm'i Anlama Kuralları Kitabına Uygun Nüzul Sırasına Göre Derin Düşünme Tefsiri*, Dâru'l-Kalem, 15 cilt, Şam 2000.

Müellifin yarım kalan tek eseri olan tefsir, Mekkî sûrelerle tamamlanmış olup Medenî sûreleri kapsamamaktadır.⁴⁷ el-Meydânî, tefsir yazmasının sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Kur'an-ı Kerim üzerindeki uzun araştırmalarım sırasında Allah'ın yardımına nail olduğuma inanıyorum. O, kitabından örnek düşüncenin kuralları arasından kırk kural çıkarmamı lütfetti. Bu eser, düşünörlere Kur'an konusunda daha doğru bir tefsir yolu göstermektedir. Müfessirlerden birçoğunun Kur'an'ın içeriğine dikkatle baktığını görmedim. Bu aziz kitabın sûreleri hakkında araştırma yapacak olanlara böyle bir hizmeti kendime görev olarak kabul ettim. Allah'ın bana nasip ettiği kadarıyla bulabildiğim kuralları ortaya koydum. Bunun ciddi bir sorumluluk getirdiğini ve bu sorumluluğun çok ağır bir görev olduğunun farkındayım. Bu, sadece bir kişinin altından kalkabileceği bir görev değildir. Eğer mukadderat ve ecel

⁴⁷ Bkz. Tefsirin Telif Süreci başlığı.

müdahale etmezse, Allah'ın yardımıyla bu eseri tamamlamam çok faydalı olacaktır.”⁴⁸

el-Meydânî hayatının son dönemlerinde eser yazımına yoğunlaşmasını, önemli konuların ilmî bir yaklaşımla incelenmesi ve farklı konuları aynı çatı altında birleştirerek incelenmesi gerektiği şeklinde açıklamaktadır. Bu nedenle tefsiri emekliye ayrıldıktan sonra yoğunlaşarak yazmayı tercih etmiştir.

el-Meydânî, Kur'an'ın en iyi şekilde anlaşılabilceği düşüncesiyle nüzul sırasına göre tefsir yapmıştır. Kur'an'ı anlama kuralları kitabında yer alan dokuzuncu kuralda belirttiği üzere “örnek tefekkür kuralları” ifadesini kullanmıştır. Sûrelerin nüzul sırasını ise müfessirlerin ve âlimlerin kanaatleri üzerine tespit edilen iniş sırasına göre yapmıştır.⁴⁹

el-Meydânî nüzul sırasına göre tefsir yöntemini seçmesinin nedeni olarak, nüzul sırasının bilgi ve eğitim metodu açısından birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu belirterek bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Kur'an-ı Kerim'in sûrelerinin iniş sırasına göre düzenlenmiş olan halini dikkatle inceledim. İncelememde nüzul sırası ile dinî emirlerin bilgi altyapısı ve Hz. Peygamber ve müminlere yönelik rabbânî eğitim ve bilgi açısından tekâmüliyet sözkonusu olduğunu gördüm.”⁵⁰

Eser, derin düşünce ve uzun süren araştırmalar neticesinde bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Müellifin çok önceleri yapmış olduğu değişik çalışmalarının tefsirin alt yapısını oluşturarak tekâmül etmesi ve tefsir haline gelmesidir. el-Meydânî,

⁴⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 5-6.

⁴⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 6.

⁵⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 6.

tefsirini tamamlayamayacağını tahmin ederek, “benden sonrakiler tamamlar” diyerek bu konuda bir işaretle bulunmuştur.⁵¹

Eseri farklı kılan yönleri şunlardır:

- 1) Kur’an’ı anlamada ortaya koyduğu kırk kural kitabındaki yöntemine uygun olarak yazılması,
- 2) Nüzul sırasına göre yazılması,
- 3) Düşünceye ağırlık verilmesi,
- 4) Çağdaş dönemde yazılması,
- 5) Topluma hitap eden radyo programları temel alınarak yazıldığından dilinin sadeliği,
- 6) Belâğat, kırâat, kelime tahlîli ve nahiv kuralları gibi dilbilimsel yönüne ağırlık verilmesi,
- 7) Güncel değerler üretmesidir.

Eserin ana konusu olarak âyetlerin tasnif edilerek aralarındaki bağların tespit edilmesi, nüzul sırasına göre tefsir yapılmış olması, bazı konulardaki âyetlerin nüzul sırasına göre düzenlenmesi, Kur’an’da yer alan birçok ifadenin derinlemesine incelenmesi, sonuç elde edilmesi ve güncel değer üretmesi olarak tanımlamak mümkündür.

⁵¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 6.

b. *Tashîhu Mefâhîme Havle't-Tevekkuli ve'l-Cihâdi ve Vucûhi'n-Nasr / Cihat ve Tevekkül Kavramları Hakkında Anlayış Tashihi ve Yardım Yolları, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmiyye*, 180 sahife, Mekke 1987.

Mellif eseri İslâmî anlayışı düzeltme gayretinin / içgüdüsünün bir yansıması olarak, halk arasında yanlış bilindiği ve anlaşıldığını düşündüğü, tevekkül ve cihad kavramlarıyla ilgili bilgiler vermek ve bu konudaki yanlış inançları düzeltmek üzere telif etmiştir.

Tevekkülün bir gönül işi olduğunu, kişinin bireysel davranışlarına bir etkisinin olmadığını belirtmektedir. Tevekkül eden kimsenin Allah'ın yeryüzünde uyguladığı kanun / sünnetullah'a aykırı beklenti içinde olmaması gerektiğini ve bunun imânî bir görev, tedbir almanın ise amelî / davranış görevi olduğunu belirtir. Tevekkül kalplere imânî bir olgu olarak tam yerleştiği zaman, yüksek manevi hazza ulaştırmakta ve daha çok tedbir almaya teşvik eder demektir.⁵²

Cihadla ilgili bilgi vererek cihadı sadece savaş olarak anlamak olumsuz neticelere sebep olmakta, faydadan çok zarar vereceği düşüncesindedir.

c. *el-Vecîzetü Fî'l-Akîdeti'l-İslâmiyye / İslam Akidesinde Özlü Bilgiler*, Müessetü'r-Reyyân, 217 sahife, Mekke 1982, 2. Baskı.

⁵² Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Tashîh-u Mefâhîme Havle't-Tevekkuli ve'l-Cihâdi ve Vucûhi'n-Nasri*, Râbitatu'l-Âlemi'l İslami, Mekke 1987, s. 19.

Müellif, çok kimsenin akîdevî konulara önem vermediğini belirterek, ihtiyaca cevap vermek düşüncesiyle bu eseri telif etmiştir. Genel okuyucuya hitap edecek tarzda kaleme alınan eserde imanın altı şartı ve insanı küfre götüren sözler gibi temel akide konuları açıklanmıştır. Eserin dilinin sade ve kolay anlaşılabilir olması çekiciliği artırmıştır. Müellifin daha önce kaleme aldığı kapsamlı bir eser olan *el-Akîdetü'l-İslâmiyye ve Ususuhâ'nin* özeti mahiyetinde bir çalışma olup özetinin talep edilmesi üzerine kaleme alınmıştır.

d. *Tevhîdü'r-Rubûbiyeti ve Tevhîdü'l-Îlâhiyye / Tek Rab ve Tek İlah Anlayışı*, Dâru'l-Kalem, 128 sahife, Şam 1998.

Cep kitabı şeklinde olan eserde esmâ-ül-hüsna, rubûbiyet ve ulûhiyet kavramları açıklanmıştır. Câhiliye devri Araplarının ulûhiyetle ilgili akide bozukluklarına işaret edilmiş ve zorla ibadet ile ihtiyârî ibadet arasındaki fark anlatılmaktadır. Eser, el-Meydânî'nin ilk eserleri arasında yer alan *el-Ahlâku'l-İslâmiyye ve Ususuhâ* eserine tamamlama şeklinde bir çalışmadır. Müellif eserinde alışık olunmayan bir yöntem kullanarak okuyucuların yanlış gördükleri fikir ve düşüncelere delilleriyle birlikte eleştiri ve önerilerini beklediğini belirtmektedir.

e. *el-Muvazzafu'l-Muslimi ve Mes'uliyâtihî / Müslüman Memur ve Sorumlulukları*, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmi, 52 sahife, Mekke trs.

Râbîta tarafından el-Meydânî'den müslüman memurlara yönelik görev ve sorumluluklarını hatırlatan bir eser kaleme alması talep edilmesi üzerine telif etmiştir. Kamu ve özel sektörde görev yapan memur / personelin görev ve sorumluluklarını hatırlatmak üzere yazılan eserde kazancın helal olması için dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilmiştir. Bunlar arasında memur ve maaşlı kimselerin çalıştıkları işte emanetçi oldukları, görevlerini iyi yapmadıkları takdirde emanete hıyanet etmiş olacakları, görev esnasında ibadetlerini yaparken bile dikkatli olmaları gerektiği gibi konulara yer verilerek detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

f. *eş-Şerîatü'l-İslâmiyyetü Beyne't-Tederruci fi't-Teşrî'i ve't-Tederruci fi't-Tatbiki / İslâmî Kurallar, Yasama ve Uygulamada Tedrîcilik, İdâretü'l-Buhûsi ve'd-Dirâsât, 64 sahife, Kuveyt 2000.*

Kuweyt Araştırma Merkezi Yüksek Konseyi tarafından talep edilen şer'î hükümlerin uygulanmasına yönelik pratik bilgi içeren bir eserdir. Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerden örnekler vererek, İslâmî hükümlerin uygulanmasında fikrî altyapı oluşturacak bilgiler ve uygulamaların tedrîcilik esasına göre yürütülmesinin faydaları ve başarılı sonuçları hakkında önerilerde bulunmuştur. İslam'ın öncelikli taleplerinin, inanç konularıyla ilgili olduğu, bunun insanların zihninde yerleşmesinden sonra diğer konuların emredildiğini bildirmektedir. Namaz, zekât ve faiz gibi temel konularda bile Kur'an-ı Kerîm'de önceleri zımnem işaret edildiği halde insanların olgunlaşma sürecine kadar kesin emirlerin verilmediği belirtilmektedir. Müellifin amacı bu

bilgiler ışığında, yönetimin öncelik vermesi gereken konular, nasıl davranacağı ve uygulamalarda toplumun durumuna göre hareket etmenin gerekliliği vurgulanmaktadır.

g. *el-İbâdetü fi'l-İslâmi Ususuhâ ve Felsefetühâ ve Mefhûmâtühâ ve Hikemuhâ ve Zikrullâhi Fihâ / İslam'da İbadet Esasları, Felsefesi, Anlayışı, Hikmetleri ve Allah'ı Zikretmek*, Müessesetü'r-Reyyân, 166 sahife, Beyrut 1997.

Eser Ümmü'l-Kurâ Ünversitesi öğrencilerine yönelik İslam Kültürü ders kitabı olarak hazırlanmıştır. el-Meydânî'nin fikir adamı olarak ön plana çıktığı eserinde, ibadetin insan psikolojisi üzerinde bıraktığı olumlu etkiler anlatılmaktadır. Müellifin ifadesine göre eser, *İbtîlâü'l-İrâde* isimli eserinin bir bölümünün özeti mahiyetindedir.⁵³ Eserde ibadetin tanımı, felsefesi, ibadetin Allah'ın insanlar üzerindeki hakkı olduğu, ibadet-zikir ilişkisi, insanda ibadet duygusunun zayıflama nedenleri, ibadetlerin davranışlara etkisi, bütün davranışların ibadet niyetiyle yapılması gerektiği, ibadetin insanlar üzerindeki faydaları, hikmetleri, kolaylığı, ibadette Allah'la kul arasında aracı olmayacağı gibi çeşitli bilgilere yer verilmiştir.

h. *el-Vecîzetü fi'l-Ahlâki'l-İslâmiyyeti / İslam Ahlakında Özlü Bilgiler*, Müessesetü'r-Reyyân, 509 sahife, Mekke 1997.

⁵³ el-Meydânî, *el-İbâdetü fi'l-İslâmi*, s. 5-9.

Müellif, daha önce telif ettiği ve ilim çevrelerinde büyük revaç bulan *el-Ahlâku'l- İslâmiyye ve Ususuhâ* isimli iki ciltlik hacimli eserin bir kısım okuyucular tarafından uzun bulunarak, özetinin istenmesi üzerine bu eseri telif etmiştir.

Eserde ahlâkın tanımı, çeşitleri, toplum huzuru için gerekliliği ve İslam'ın ahlâka verdiği önem gibi genel bilgiler verildikten sonra kişisel ahlâkî kurallar çerçevesinde sabırlı olmak, yumuşaklık, cömertlik, cimrilik, fedakârlık, korkaklık, cesurluk, utangaçlık, arsızlık, hoşgörülü olmak ve ibadette tembellik gibi konular açıklanarak, züht anlayışı hakkında yanlış bilgilerin tashihi yapılmıştır.

İyi ve kötü toplumsal ahlâkî davranışlar çerçevesinde, doğruluk, yalancı şahitlik, adalet, hıyânet, kibir ve tevâzu gibi kavramlar ele alınmaktadır.

Ayrıca ticârî ahlak kuralları olarak, faiz, aldatma, karaborsa, kumar, hırsızlık, gasp ve rüşvetin kötülükleri ve bıraktığı olumsuz etkiler anlatılarak bu konularda bilgiler verilmiştir.

İslam düşüncesiyle ilgilenenlerin, davetçilerin, hatiplerin, vaizlerin ve üniversite öğrencilerinin yararlandığı temel eser olarak kabul edilen eser, mükemmel insan modeli oluşturma amacındadır.

- i. *es-Sekâfetü'l-İslâmiyye / İslam Kültürü*, Muhammed Gazâli, Muhammed İbrahim Hüseyin, Hamid Hassân, Câmiatü'l-Melik Abdulaziz Merkezü'n-Neşri'l-İlmî, 268 sahife, Riyad 1990, 13. Baskı.

Birinci seviye lisans öğrencilerine yönelik, müfredat programına uygun ders kitabı olarak hazırlanan eser, İslam Kültürü hakkında genel bilgiler içermektedir. el-Meydânî'nin de aralarında bulunduğu bir grup öğretim üyesinin Suudi Arabistan Kralı Faysal'a sundukları raporda, tüm üniversitelerdeki lisans öğrencilerine yönelik İslam dini hakkında genel kültür bilgisi verilmesi projesinin kabulü üzerine komisyon tarafından hazırlanmıştır.

- j. *Sıfâtü İbâdi'r-Rahmâni fi'l-Kur'an'i Dirâsetün Fî Tarîki't-Tefsîri'l-Mevdûi / Kur'an'da Allah'ın Kullarının Özellikleri Konulu Tefsir Araştırması, Dâru'l-Kalem, 141 sahife, Şam 2000.*

Küçük boy hacme sahip olan eserde Kur'an-ı Kerim'de övülen kulların anlatıldığı âyetler ışığında Müslümanda bulunması gereken özellikler sunulmaktadır.

Bu özellikler iki kısma ayrılarak; inanç ve davranışta bulunması gerekenler şeklinde tasnif edilmiştir.

Bunlardan inanç konusunda iman, tevekkül ve ğayba iman gibi konular ele alınmaktadır. Davranış olarak ise, güzel söz, gece ibadeti, dua etmek, cömert olmak, şirkten uzak olmak, kan dökmemek, zinadan uzak durmak, yalancı şahitlik yapmamak, boş söz söylememek ve sürekli ibadete meyletmek şeklinde sıralanarak bu özellikler açıklanmaktadır.

k. *et-Ta'limü'l-Müveccehü fi'l-İttihâdi's-Sufyete lem Yahmi'l-Marksıyyete Mine's-Sukûtu "İzâtun li'l-Müslimîn" / Sovyetler Birliğinde Uygulanan Eğitim, Marksizmi Kurtaramadı, "Müslümanlara Öğütler" Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 72 sahife, Mekke h. 1411.*

Küçük hacimli risale niteliğindeki eser Marksist anlayış ve önerdiği eğitim sistemine reddiye niteliğindedir. el-Meydânî eserde, amacının İslam ümmetinin genç neslinin, İslam'a yapılan saldırılar karşısında bilinçlenmesini sağlamak olduğunu belirtmektedir.

et-Ta'limü fi'l-İttihâdi's-Sufyete isimli Muhammed Bedrân tarafından arapçaya tercüme edilen eserden yaptığı alıntılarla, Marksist eğitimin insanlığı taşıdığı olumsuz noktaya değinmektedir.

Müellif eserde marksizmin, insanı merkeze almayan eğitim sistemi ile insanın özgürlüklerini kısıtladığını, sanat ve bilim dünyasındaki gelişmelere de müdahalede bulunduğunu belirterek, İslam'ın özgürlükçü yanına vurgu yapmaktadır. Ayrıca İslam ile Marksizm'in özgürlük ve ahlak anlayışı arasında mukayese yaparak, İslam'ın üstünlüğünü ve Marksizmin yanlışlarını sıralamaktadır.

1. *İltizâmu'd-Dîni Menhecün Vasatun / Din Yolu Orta Yoldur, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî, 128 sahife, Mekke 1984.*

Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî tarafından talep edilen İslam'ın mutedil bir din olduğu konusunda yazılan bir eserdir. Eserde genel okuyucuya yönelik aşırılıktan uzak, ahlak kurallarını temel alan ve sahih İslâmî bilgi verilmesi hedeflenmiştir. Konuları âyet ve hadislerle destekleyen, ikna edici ve gönüllere hitap eden tarzda kaleme alınmıştır.

Din, mezhep ve fikrî akımların insan hayatında büyük değişim yaşatan unsurlar olduğunu, bu açıdan İslam'ın pozitif katkı sağlayarak mükemmel insan meydana getirdiğini belirtmektedir. Müellif, din, mezhep ve ideolojik düşüncelerin zamanla dönüşüm ve tahrife uğradığını, İslam'ın ise ebedî olarak değişmediğini belirterek İslam'ın farkına dikkat çekmiştir. Aşırılık ve azgınlık gibi kavramları ele alarak açıklamakta ve bu davranışların sebebiyet vereceği olumsuz sonuçları izah etmektedir. Ayrıca bu kavramların dinde yer alan tiplerinden örnekler vererek bahsetmektedir. İslam'ın inanç, ibadet, davranış, yaşam biçimi, hayattaki genel uygulama alanları ve diğer hususlarda orta yolu benimseyen bir din olduğunu belirterek Müslümanların aşırılıktan uzak, mûtedil kimseler olması gerektiğini vurgulamaktadır.

m. *el-Vasatiyyetü fi'l-İslâm / İslam'da Orta Yol*, Müessesetü'r-Reyyân,
196 sahife, Beyrut 1996.

Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî tarafından, İslam'ın aşırılıktan, uzak orta yolu benimseyen bir din olduğunu topluma izah etmek için bir eser yazması talep edilmesi üzerine bu eseri telif etmiştir. Farklı mezhep müntesipleri arasında evlilik yapmanın

bir engelinin olmadığı, ahlakın önemi, mülk edinme özgürlüğü, yönetim modeli gibi başlıklar altında İslam'ın orta yolu benimseyen bir din olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Yıllar önce telif ettiği *İltizâmu'd-Dîni Menhecün Vasatun* isimli eseri tamamlayıcı niteliktedir.

n. *Emsâlü'l-Kur'âniyye Dirâsetün ve Tahlîlün ve Tasnîfün ve Resmün li Usûlihâ ve Kavâiduhâ ve Menâhîcuhâ; Teemmülâtün / Kur'an Örnekleri Araştırma İnceleme İlke ve Prensipler, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 176 sahife, Cidde 1983.*

Kur'an'dan âyetler ışığında genel ahlâk kuralları ortaya koymaktadır. Genel okuyucuya hitap eden özelliği ile bireysel eğitici bilgiler içermektedir. Ahlâkî tanımları açıkladıktan sonra, Kur'an'da sıkça yer alan ve sadece Kur'an'a mahsus kavramlar haline gelen karanlık, aydınlık, kör, sağır, dilsiz, hayat, ölüm, alışveriş, ticaret, kazanç, zarar ve borç gibi ahlâkî kavramları tasnif ederek kısa ve özet şekilde açıklamaktadır.

Eser daha sonra genişletilerek *Emsâlü'l-Kur'âni ve Suvarun min Edebihi'r-Rafi'* ismiyle yayımlanmıştır.

r. *Ecvibetü'l-Es'ileti't-Teşkikiyyeti'l-Müvecceheti Min Kıbeli İhdâ'l-Müessesâti't-Tebşîriyyeti'l-Âmileti Tahte Tanzîmi el-Âbâu'l-Beyd / Noel Baba Adıyla Faaliyet Gösteren Misyonerlik Kurumu*

Tarafından Yöneltilen Kuşkucu Sorulara Cevaplar, Dâru'l-Kalem,
120 sahife, Şam 1991.

Avrupa'daki Müslüman cemiyetlerden gelen talebe karşılık misyonerlik örgütlerinin, İslam aleyhine bastığı kitapçıkta, kuşku verici iddialara cevap olmak üzere kalem alınmıştır. Eserde misyonerlik faaliyetlerinin bir ürünü olan “Noel baba” tiptemesine eleştiriler getirerek, bunun bir yalan olduğunu, çocukların aldatıldığını, bundan dolayı Hristiyanların yalan üzerine bina edilen bir inanca sahip olduklarını belirtmektedir.

Eserde ayrıca İslam'a karşı oluşturulan kuşkuların özgürlük ve eşitlik adı altında iki kavram istismar edilerek yapıldığını bunun da yanlış olduğunu delilleriyle ispatlamıştır. Eser Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî tarafından bastırılarak pek çok Avrupa ülkesinde dağıtılmıştır.

o. *el-Vâlidü'd-Dâiyetü'l-Murabbî: eş-Şeyh Hasan Habenneke el-Meydânî Kıssatu Âlimin Mücâhidin Hakîmin Şucâin / Eğitimci Davetçi Baba: Şeyh Hasan Habenneke el-Meydânî Mücâhid, Bilge, Kahraman Âlimin Hikâyesi*, Dâru'l-Beşîr, 406 sahife, Cidde 2002.⁵⁴

el-Meydânî gördüğü rüya ve ilim çevrelerinden gelen talep üzerine, babasının hayatını ve yaşadığı ortamı değerlendirdiği bir eser telif etmiştir. Eserde babasının

⁵⁴ Bu eserin, hanımı Âide Rağıb'ın yayınladığı Habenneke'nin eserleri listesi içinde yer almayışı bu eserin onun vefat ettiği yıl basılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

doğumu, yetiştiği ortam, ailesi, çevresi ve soyu gibi kişisel biyografisinin yanı sıra eğitim ve öğretim hayatı, eğitim ve öğretime verdiği önem, vaazları, irşatları, açtığı eğitim kurumları, eğitim metodolojisi üzerine görüşleri, hocaları ve öğrencileri yer almaktadır.

Babasının devlet başkanları ile yaptığı görüşmeler ve Dünya Âlimler Birliğinin kuruluşuna katkısı gibi sosyal faaliyetleri ile cami yapımı gibi hayır hizmetlerine olan desteği de anlatılmaktadır.

Eserde Hasan Habenneke el-Meydânî'nin Fransız işgaline karşı direnişi, sosyal ve siyasal mücadelesi yer alarak şu olay nakledilir:

Yönetimi elinde tutan Fransız işgal güçleri tarafından ülkede yeni *medeni kanun* çıkarılmak istenir. Hasan Habenneke de buna karşı hutbe, miting, yürüyüş ve diğer alanlarda yaptığı çalışmalarla halkı örgütler ve bu kanunla İslam'a aykırı olarak Müslüman kadının gayr-i müslim erkeklerle evlenmesine hak tanınacağını anlatır. Halkın gösterilerle bu kanuna karşı çıkması sonucu, işgal kuvvetleri geri adım atmak zorunda kalır ve yasa gündemden çekilir.⁵⁵ Ayrıca eserde; babasının vefâtına ilişkin bilgiler, babası hakkında yazılan şiirler ve âlimlerin onun hakkındaki görüşleri yer alır.⁵⁶

p. *Şiâru'l-Hürriyeti ve'l-Müsâvat / Özgürlük ve Eşitlik Sloganı, Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Mekke trs.*

⁵⁵ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, el-Vâlidü'd-Dâiyetü'l-Murabbî eş-Şeyh Hasan Habenneke el-Meydânî Kıssatu Âlimin Mücâhidin Hakîmin Şucâin, 406 sahife, Dâru'l-Beşîr, Cidde 2002. s. 213.

⁵⁶ el-Meydânî, el-Vâlidü'd-Dâiyetü'l Murabbî, s. 311-331.

Eserde İslam toplumuna batılılar tarafından yerleştirilen bazı kavramlar ele alınarak, bu kavramların toplumu ifsat ettiğini, bununla Müslümanların zihinlerinde karmaşa oluşturmaya çalışıldığını ve bu kavramların içeriğinin anlamsız olduğu anlatılmaktadır.

Özgürlük ve kadın erkek eşitliği gibi kavramlar üzerinde durulmakta ve özgürlüğün sınırlı olduğu, özgürlük adı altında başıboş davranmanın uygun olmayacağı ve kadını ticari metâ kabul ederek, onurunun çiğnendiği belirtilmektedir. Kadın erkek eşitliğinin yaratılışa aykırı olduğu, erkek ve kadının konumunun ve görevinin olduğu, bunun da batılıların uydurması ve bu fikirlerin İslam'a saldırı amacı güttüğünü belirtmektedir.

q. *Eseru İltizâmi'l-Muslimi bi'l-Ahlâki'l-İslâmiyyeti Alâ Da'veti Gayri'l-Muslimîn / Müslümanın Güzel Ahlaklı Olmasının Gayri Müslimler Üzerine Etkisi*, Dâru'l-Kalem, 150 sahife, Şam 2002.

Müellifin Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî tarafından düzenlenen 4. İslam konferansında “Müslüman’ın Davranışlarının Gayri Müslimlere Etkisi” başlığıyla sunduğu tebliğin kitaplaştırılmış halidir.⁵⁷Eseri örnek Müslüman şahsiyet oluşturmak ve Müslüman bireylerin hayatlarında dikkat etmesi gereken hususlara

⁵⁷ <http://www.muslimworldleague.org/nushra/sunday.htm>

işaret etmek amacıyla telif etmiştir. Bunlar arasında fedakârlık, başkası için istediğini kendisi için istemek, cömertlik, nezaket, temizlik ve sözünde durmak gibi özellikler anlatılmaktadır.

Müslüman toplumda yaşanan olumsuz tutum ve davranışların, gayri müslimler üzerinde olumsuz etki yaparak, onların İslam'a kötü gözle bakmasına sebep olduğu, bu nedenle İslam davetini kabul etmediklerini belirterek, bu sonuca sebep olanların vebal altında olduğu belirtilmektedir. Müslümanların yaşantısıyla başka insanlara da örnek olması ve yaşantısıyla onları kendi dinine davet etmesi gerektiği anlatılmaktadır.

el-Meydânî, eserlerini yukarıda zikrettiğimiz şekilde her ne kadar beş gruba ayırmışsa da, bu konuda farklı tasnifler yapmak mümkündür. Nitekim araştırmacı Nâdi Ali Sabrâ, el-Meydânî'nin eserlerini dokuz gruba ayırmış ve bu eserleri şöyle tasnif etmiştir:

1. Kur'an İlimleri,
2. Arap Dili ve Edebiyatı,
3. Fikir ve İslam Düşmanları,
4. Dinî Bilgiler,
5. Fıkıh ve Kurallar,
6. Davet ve Davetçiler,
7. Hadis,
8. Aklî İlimler,
9. Tarih ve Siyer eserleridir.

Biz de el-Meydânî'nin eserlerini ayrıntılı olarak incelediğimizde, yeni bir tasnif yapmanın uygun olacağı düşüncesindeyiz. Her ne kadar kendisi eserlerini yukardaki gibi tasnif ettiyse de, kendisini “fikir savaşçısı” olarak tanımlayan bir âlimin eserlerini bir kalıba sıkıştırma gayretiyle böyle bir sınıflandırma yaptığı kanaatindeyiz. Ayrıca sürekli yazan bir âlimin ve mütefekkirin çok önceden yaptığı tasnifle daha sonra telif ettiği eserlerini, bu kalıpların çerçevesine dâhil ettiği söylenebilir. Çünkü bu konuda yeniden bir tasnif yapma fırsatı bulamamıştır. Bu sebeple yaptığı tasnifi kabul etmekle birlikte, bıraktığı ilmî mirasın muhatabı ilim yolcuları olarak, eserlerini yeniden değerlendirip onun ilmî kişiliğinin ürünleri olan eserlerini sonraki nesillere bu başlıklar altında tanıtmanın isabetli olacağı kanaatindeyiz.

1. Kur'an İlimleri Serisi,
2. İslam'a Davet Kuralları Serisi,
3. Dinî Esaslar Serisi,
4. İslam Düşmanları Serisi,
5. Yönetim Serisi,
6. Felsefî Eserler,
7. Mantık Eserleri,
8. Eğitim Serisi,
9. Nasihatler,
10. Şiirler,
11. Güncel Konular,
12. Biyografik Eserler,
13. Cep Kitapları Serisi,

14. Edebiyat eserleridir.

Eserler bu gruptandırılmaya göre Şu baŐlıkklar altında tasnif edilebilir.

1. KUR'AN İLİMLERİ SERİSİ

- A. *Kavâidü 't-Tedebbüri 'l-Emseli li Kitâbillâhi Azze ve Celle*
- B. *Tedebbür-i Sûreti 'l-Furkân*
- C. *Tefsîru Sûreti 'r-Ra'di fi Vahdetin Mevdûun Dirâsetün Edebiyyetün ve Lüğaviyyetün ve Fikriyyetün*
- D. *Emsâlü 'l-Kur'âni ve Suvarun min Edebihi 'r-Rafî'*
- E. *Nûh Aleyhisselam ve Kavmuhû fi 'l Kur'âni 'l-Mecîd*
- F. *Meâricü 't-Tefekküri ve Dekâiku 't-Tedebbür*

2. İSLAM'A DAVET KURALLARI SERİSİ

- A. *el-Ümmetü 'r-Rabbâniyyetü 'l-Vâhide*
- B. *Fıkhu 'd-Da'veti İllâhi ve Fıkhu 'n-Nushi ve 'l-İrşâd*
- C. *Besâirun li 'l-Müslimi 'l-Muâsır*
- D. *Tashîhu Mefâhîme Havle 't-Tevekküli ve 'l-Cihâdı ve Vucûhu 'n-Nasri*

3. DİNİ ESASLAR SERİSİ

- A. *el-Akîdetü 'l-İslâmiyye ve Ususuhâ*
- B. *Berâhînun ve Edilletün İmâniyyetün*
- C. *es-Siyâmu ve Ramadân fi 's-Sünneti ve 'l-Kur'ân*

- D. *İbtılâü 'l-İrâdeti bi 'l-İmâni ve 'l-İslâmi ve 'l-İbâdeti*
- E. *el-Vecîzetü fi 'l-Akîdeti 'l-İslâmiyye*
- F. *Tevhîdu 'r-Rubûbiyeti ve Tevhîdu 'l-Îlâhiyye*

4. YÖNETİM SERİSİ

- A. *Teyşîru Fıkhî 'z-Zekâti*
- B. *el-Muvazzafu 'l-Müslimi ve Mes 'uliyâtihî*
- C. *eş-Şerîatü 'l-İslâmiyyetü Beyne 't-Tederruci Fi 't-Teşrî'i ve 't-Tederruci Fî 't-Tatbîki*

5. FELSEFÎ ESERLER

- A. *el-İbâdetü fi 'l-İslâmi Ususuhâ ve Felsefetihâ ve Mefhûmâtihâ ve Hikemuhâ ve Zikrullâhi Fîhâ*
- B. *el-Ahlâku 'l-İslamiyye ve Ususuhâ*
- C. *el-Hadâratü 'l-İslâmiyye: Ususuhâ ve Vesâiluhâ*
- D. *el-Vecîzetü fi 'l-Ahlâki 'l-İslâmiyye*
- E. *Mebâdiun fi 'l-Edebi ve 'd-Da 'veti*
- F. *es-Sekâfetü 'l-İslâmiyye*
- G. *Sifât-u İbâdi 'r-Rahmâni fi 'l Kur 'ân Dirâsetun fî Tarîki 't-Tefsîri 'l Mevdûi*

6. MANTIK

- A. *Davâbitu 'l-Ma 'rifeti ve Usûlu 'l-İstidlâli ve 'l Munâzarati*

7. EĞİTİM

- A. *Ğazvun fî's-Samîm Dirâsetün Vâıyetün li'l-Ğazvi'l Fikriyyi*
- B. *et-Ta'lîmu'l-Muveccehü fi'l-İttihâdi's-Sufyete lem Yahmi'l-Marksıyyete Mine's-Sukûtu*

8. ÖĞÜTLER / NASİHATLER

- A. *Ravâ'un min Akvâli'r-'Rasûli*
- B. *Lâ Yesıhhu En Yukâle el-İnsânu Halîfetün Anillâhi fî Ardıhı*
- C. *el-Vasatıyyetü fi'l-İslâmi*
- D. *Emsâlu'l-Kur'âniyye*
- E. *Eseru İltizâmı'l-Müslimi bi'l-Ahlâki'l-İslâmiyyeti Alâ Da'veti Ğayri'l-Muslimîn*

9. ŞİİRLER

- A. *Dîvânun Akbâsun fî Minheci'd-Da'veti ve Tevcîhu'd-Duâti*
- B. *Dîvânun Ternîmâtün İslâmiyyetün*
- C. *Dîvânu Âmentu Billâh*

10. GÜNCEL KONULAR

- A. *Mekâyidü Yahûdiyyetin Abre't-Târîhi*
- B. *Ecnihatü'l-Mekris'Selâsi ve Havâfihâ*
- C. *el-Keydü'l-Ahmar*
- D. *Kevâşifü Zuyûfin fi'l-Mezâhibi'l-Fikriyyeti'l-Muâsarati*

E. *et-Tahrîfu 'l-Muâsırı li 'd-Dîn*

11. İSLAM DÜŞMANLARI SERİSİ

A. *Sırâun Maa 'l-Mulâhadeti Hatta 'l Azm*

B. *Zâhiratün 'n-Nifâkı ve Habâisu 'l-Münâfikîn fi 't-Târih*

C. *Ecvibetü 'l-Es 'ileti 't-Teşkâkiyye*

12. BİYOGRAFİ

A. *el-Vâlidü 'd-Dâiyetü 'l-Murabbî eş-Şeyh Hasan Habenneke el-Meydânî*

13. CEP KİTAPLARI

A. *Şiâru 'l-Hurriyeti ve 'l-Müsâvâti*

B. *İltizâmü 'd-Dîni Menhecün Vasatun*

14. EDEBİYAT

el-Belâğatü 'l-Arabiyyeti

7. YÖNETTİĞİ TEZLER

Şimdi de el-Meydânî'nin danışman hoca olarak yönettiği bazı tezleri ele alacağız. Bir âlimin yönettiği tezlerin zihnindeki ilmî meseleler küresini gösterdiği varsayılırsa, bu tezler onun İslam ilimleri alanındaki meselelere bakışını ve neleri problem edindiğini, hangi sorulara cevap aradığını ve bunları öğrencileriyle nasıl müzakere ve münakaşa ettiğini gösterir. Bu nedenle el-Meydânî'nin Ümmü'l-Kurâ Üniversitesindeki öğretim üyeliği süresince / hocalığı döneminde yönettiği tezleri araştırmak ve ulaşabildiklerimizden bazılarını ele alıp incelemeyi uygun gördük. Bu bakımdan el-Meydânî'nin ilmî kişiliğinin bu yönünü de incelemiş oluyoruz.

A. Mevkîfü'l-İslâmi Min Nazariyyeti Marks li't-Tefsîri'l-Mâddiyyi li't-Târîhi / Marksizm'in Olaylara Materyalist Bakışına Karşı İslam Vizyonu, Külliyyetü's-Şerîa ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye Kısmu'd-Dirâsâtü'l-Ulyâ's-Şer'ıyye Fer'u'l-Akîde, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mekke 1980.

Ahmed bin Abd bin el-Hüseyin el-Avâyişe tarafından yapılan çalışmada, İslam'la diğer din ve sistemler mukayese yapılarak, medeniyetlerin doğuşu ve geçirdiği evreler anlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'den âyet-i kerîmelerle İslam'ın dünyaya bakışı, insana yüklediği misyon ve dünya ve ahiret dengesi üzerinde durulmaktadır

Hristiyanlıkla ilgili bilgi verilerek, tahrif olma süreci ele alınmış, bunun ilk önce akideden başladığı belirtilerek, akide / inanç ile şeriat / uygulama arası ayırım neticesinde ortaya çıktığı belirtilmiş, böylece müntesiplerinin inançlarını terk ettikleri açıklanmıştır.

Kapitalizm ve komünizm değerlendirmeye tabi tutularak, ortaya çıkışı, savunduğu temel ilkeler ve bazı fikirleri hakkında bilgi verilmektedir.

İslam ile beşerî sistemler arasında değerlendirmeler yapılmakta, İslam, kapitalizm ve komünizm arasında mukayeseler yapılarak, her üç sistemin de ayrı ayrı din, ahlak, mülkiyet ve tabiat kanunları gibi konulara yaklaşımları incelenmektedir.

Ayrıca İslam ve diğer sistemlerin aileye ve kadına bakışı ele alınmakta, İslam'ın aileye verdiği değer, kadının sosyal hayattaki rolü ve İslam'ın kadına yüklediği misyon itibariyle saygın konuma sahip olduğu ispatlanmaktadır.

Araştırma medeniyetler arası mukayese yaparak İslam'ın farkı ve üstünlüğünü, diğerlerinin yanlış sistemler olduğunu ispatlayan bir çalışma olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma, geniş hacimli ve ansiklopedik bilgiler içermektedir.

B. *el-İslâmü ve 'd-Dimikrâtiyyetü ve Mevkîfi'l-İslâmi Minhâ / İslam, Demokrasi ve İslam'ın Demokrasiye Bakışı, Külliyyetu'ş-Şerîa ve 'd-Dirâsâtu'l-İslâmiyye Kısmu'd-Dirâsâtu'l-Ulyâ'ş-Şer'iyye Fer'u'l-Akîde, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mekke 1984.*

Muhammed Nur Mustafa Rahvan isimli araştırmacı tarafından hazırlanan tezde, İslam ile demokrasi kavramları ayrıntılı olarak ele alınmış, İslam ve demokrasinin savunduğu fikirler, örtüştüğu ve ters düştüğu alanlar tespit edilmiştir.

Her ikisi arasında çeşitli alanlarda karşılaştırmalar yapılarak, İslam'ın hak ve özgürlükleri kişiye temelden hak olarak verdiği, demokraside ise bunların mücadeleye ve kanla alındığı vurgulanarak İslam'ın adil ve özgürlükçü bir din olduğu vurgulanmıştır. Tarihte demokrasi kavramının ilk ortaya çıkışı ile bugünkü konumu karşılaştırılmış, demokrasinin uygulama alanı bulduğu yerlerin başında geldiği kabul edilen, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'daki uygulamaları incelenerek, demokrasinin insan hakları, özgürlük ve güven tesis eden bir düşünce sistemi olmadığı savunulmaktadır.

Tezde demokrasinin fikrî model olarak makul tarafları olmakla birlikte uygulanabilir olmadığını belirtmektedir. İslam'la demokrasinin uyuşmadığı sonucuna varılarak, her iki sistemin çeşitli konulara yaklaşımları incelenmiş, böylece uygulanmakta olan batı demokrasinin teoriden öte geçmeyen zayıf ve yetersiz olduğu taraflar ortaya konmuş ve çarenin İslam olduğu belirtilmiştir.

C. Devru'l-Yahûdi fî İfsâdi'l-Akîdeti'l-İlâhiyyeti Ve'l-Âsâri'lletî Terattebet Alâ Zâlike / İlâhi İnancın Bozulmasında Yahudilerin Rolü Ve Doğurduğu Sonuçlar, Külliyyetü's-Şerîa ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye Kısmu'd-Dirâsâtü'l-Ulyâ's-Şer'ıyye Fer'u'l-Akîde, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mekke 1985.

Araştırmacı İbrahim Hasan Muhammed tarafından akıde alanda yapılan çalışma ile Yahudilerin tarihı seyri ele alınmıştır.

Kur'an-ı Kerım'de Yahudileri konu alan pek çok âyet-i kerıme incelenerek adı geçen toplumun âyetler ışığında değişik dönemlerde yaptıkları şeyler değerlendirilmiştir. Bunlar arasında Hz. Musa ile tartışmaları, savaştan kaçmaları ve peygamberlerini öldürmeleri gibi pek çok olumsuzlukları anlatılmış, ardından günümüz dünyasında kontrol altında tuttıkları çeşitli küresel kuruluşlar aracılığıyla da, rollerinin aynen devam ettiği belirtilmiştir. Tezde dünya ekonomik sistemine ve pek çok ülkenin sömürülmesine öncülük ettikleri gibi değişik konular da ele alınmaktadır.

el-Meydâni'nin yönettiği tezlerin geneline bakıldığında tezlerin ortak özelliği olarak şu hususlar dikkat çekmektedir:

- a. Sadece Müslümanları ilgilendiren konularla sınırlı kalmayıp, insanlığın genel problemlerine çözüm üretme gayretinde olduğu,
- b. Tezlerin alanlarının içerik bakımından kapsamlı olduğu,
- c. Tezlerde İslâmı disiplinlerle sınırlı kalmayıp, meselelere geniş perspektiften bakmaya zen gösterdiği,
- d. Tezlerin felsefi yönünün ağır bastığı,
- e. Ele aldığı konuları derin ve çok yönlü araştırdığı,
- f. Tezlerden İslam Medeniyeti kurma çabası güttüğü görülmektedir.

Bu tezlerin dilimize tercüme edilip bilim dünyasının hizmetine sunulmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz.

8. MÜELLİFE İSNAT EDİLEN, ANCAK MÜELLİFE AİT OLMAYAN ESERLER

1. *Talîatü't-Tenkîli bi mâ fî Te'nîbi'l-Kevserî Mine'l-Ebâtîl / Kevserî'nin Suçlamalarındaki Yanlışlarına Öncü Karşı Koyma*, İmam matbaası, Kahire 1949.

el-Meydânî'nin eserleri üzerine yaptığımız araştırmalarda uzun yıllar görev yaptığı Ümmü'l-Kurâ Üniversitesine bağlı Kral Abdülaziz Kütüphanesinde kendisine nispet edilen bu eserin, ona ait olmadığını tespit ettik. Eserin⁵⁸ müellifi Abdurrahman el-Muallimî⁵⁹ iken sehven el-Meydânî'ye nispet edilmiştir.

Eserin şu sebeplerle el-Meydânî'ye isnat edildiği kanaatindeyiz:

- Eserin, el-Meydânî'nin ilgi alanına giren akide konusunda telif edilmiş olması,
 - el-Meydânî'nin metoduna benzer reddiye içermesi,
 - Eserin gerçek müellifinin isminde Abdurrahman olması,
- Ayrıca eserin, şu sebeplerden dolayı da kendisine ait olmadığı ortaya çıkmaktadır:
- Eserin basımı 1949 yılı iken, el-Meydânî'nin ilk eseri 1966 yılında basılmıştır.⁶⁰

⁵⁸ <http://ehliilm.wordpress.com/tag/kevseri-mudafasi/>

⁵⁹ Eserin tahkikini yapan Züheyr eş-Şavîş de bu bilgiyi teyit eder. Bak. Et-Tenkil s.5.

⁶⁰ Eserde yayın yeri yazılı olmasa da İmam matbaası Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunmaktadır.

-Eserin basıldığı İmam Matbaası Mısır'dadır. Oysa el-Meydânî'nin hiçbir eseri Mısır'da basılmamıştır.⁶¹

Daha önce yapılan çalışmalarda bu hususa işaret edilmediğini özellikle belirtmek isteriz.

⁶¹ el-Meydânî'nin eserleri Şam ve Beyrut'ta şubeleri bulunan Dâru'l-kalem ile Mekke'de bulunan yayınevlerinde basılmıştır.

9. HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

el-Meydânî'yle ilgili yapılan çalışmalara yönelik kaynak taramasında, onun hayatı ve eserlerine ilişkin bazı çalışmalar yapıldığını tespit ettik. Biri hariç arapça olarak yazılmış ve henüz dilimize kazandırılmamış olan bu eserleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Birinci Çalışma:

Eşi Âide Râğıb el-Cerrâh tarafından çağdaş âlim ve düşünürler serisi çerçevesinde *Abdurrahman Habenneke el-Meydânî: el-Âlim, el-Müfekkir, el-Müfessir Zevcî Kemâ Ariftuhû* başlığıyla bir eser yazılmıştır. el-Meydânî hakkındaki bu çalışmanın, eşinin kaleminden çıkmış olması, ilim dünyasına katkı sağlamış önemli bir çalışmadır. Âide Râğıb el-Cerrâh'ın kitabı el-Meydânî'nin hayatı üzerinde yoğunlaşmış ve eserlerinin isimlerini ve ele aldığı konuları izah etmiştir. Çalışmada el-Meydânî'nin ilmî çalışmaları ve tefsiri hakkında yeterli bilgi verilmemiştir.

Yayıncı Muhammed Ali Devle, el-Cerrâh'tan, Modern Âlimler ve Düşünürler Serisi çerçevesinde, eşinin hayatını yazmasını talep etmiş, o da bu talebe uygun olarak eşi Abdurrahman Hasan Habenneke'nin hayatını ve eserlerini inceleyen bir eser te'lif etmiştir.

Âide Râğıb el-Cerrâh, eserde el-Meydânî'nin hayatı, yaşadığı aile ortamı, yetiştiği çevre, karakteristik özellikleri ve yazdığı eserler hakkında bilgi vermiştir. Eserinde eşinin hayatını yazmada iki noktada çekincesi olduğunu belirtmektedir:

Birinci çekincesinde, bir insanın kendisi hayatta iken onunla ilgili yazmanın genellikle yaygın bir uygulama olmadığını belirtmiştir.

İkinci çekincesinde eşi olması hasebiyle el-Meydânî hakkında yaptığı şehâdetinin hadis terimiyle (cerh) yaralı olacağını ifade etmiştir.

el-Cerrâh, çekincelerinin giderilmesinde en önemli etken olarak Hz. Ayşe'nin, eşi Hz. Muhammed (s.a) hakkında yaptığı rivâyetlere atıfta bulunarak, "O, Hz. Muhammed (a.s.)'in ahlakını, ilmî birikimini, peygamberliğini, şahsiyetini, aile ve sosyal hayatını en ince ayrıntısına kadar bizlere ulaştırmıştır. Eğer Hz. Ayşe'nin bu çabası olmasaydı Hz. Peygamber'in hayatı belki de günümüze bu kadar ince ayrıntılarıyla aktarılmayacaktı"⁶² diyerek eşinin hayatını bir sonraki nesle aktarma konusunda kendisine bir dayanak bulmuştur.

Kanatımızca bir şahsiyetin özel hayatıyla ilgili bilgiler, başkası tarafından bilinmesi ve ulaşılması mümkün olmayan bilgilerdir. Bu bilgilerin paylaşılması ilim dünyasına katkı olmuştur. Kişinin hayatta iken onunla ilgili yazılan biyografi çalışmasında daha sağlıklı bilgiye ulaşma imkânı elde edilmiş olur. Hz. Peygamber'in "Hayıra vesile olan onu yapmış gibi sevap alır"⁶³ hadisinde ifade ettiği gibi el-Cerrâh, olmayan bir yöntemi kazandırmakla hayırlı bir işe öncülük etmiştir.

Pek çok sosyal aktiviteleri, eserleri ve üniversite hayatı olan, kendini ilme adayan bir bilim insanı için, böyle bir endişeye ve eleştiriye yer olmamalıdır. Aksine

⁶² el-Cerrâh, Zevcî Kemâ Ariftuhu, s. 13.

⁶³ Ahmet bin Hanbel, 5, 264; Ebu Davud, Edeb 124; Tirmizi, İlim 14.

kendisi cesaretli davranıp, kınayanın kınamasına aldırış etmeden⁶⁴eşi hakkında eser kaleme alması ilim dünyasına katkı olmuştur.

el-Cerrâh, eserinde müellifin eserlerinin bazılarını zikretmemiştir. Yayınladığı listede yer almayan on beş adet eser bulunmaktadır.⁶⁵Araştırmamıza göre eserlerin zikredilmemesinin nedeni olarak şu hususlar etkili olmuştur:

- Baskısı eski tarihli olan eserler, eline geçmediğinden listeye alınmamıştır.⁶⁶
- el-Meydânî'nin, hanımından iki yıl önce vefat etmiş olması nedeniyle el-Cerrâh'ın vefatından sonra telif edilen eserler listeye alınmamıştır.⁶⁷
- el-Meydânî'nin başkalarıyla birlikte komisyon olarak kaleme aldığı eserler listeye alınmamıştır.⁶⁸
- Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî'nin talebiyle telif ettiği eserler listede yer almamıştır.⁶⁹
- el-Meydânî'nin tasnif etmediği eserler, el-Cerrâh tarafından zikredilmemiştir.⁷⁰
- Eserlerin çoğunluğunun baskısını gerçekleştiren Dâru'l-Kalem dışında baskısı yapılanlar yer almamıştır.⁷¹

⁶⁴ Maide, 5/54

⁶⁵ el-Cerrâh, el-Meydânî'nin 34 adet eserini zikretmiş olup, eser sayısı 49'dur.

⁶⁶ 1976 yılında basılan *Tefsîr-u Sûreti'r-Ra'dı* gibi.

⁶⁷ İki eser el-Cerrâh'ın vefatından sonra basılmıştır. Bunlar, *el-Vâlidü'd-Dâiyetü'l-Murabbi ve Eseru İltizâmu'l-Müslim* eserleridir.

⁶⁸ Müşterek telif eseri olan *es-Sekâfetu'l-İslâmiyye* yer almamıştır.

⁶⁹ Râbita tarafından basılan *Tashîh-u Mefâhîme Havle't-Tevekküli ve İltizâmu'd-Dîni Menhecun Vasatun* gibi eserler yer almamıştır.

⁷⁰ Listeye alınmayan eserlerin çoğu bu durumdadır.

⁷¹ *Lâ Yesihhu En Yukâle, Şîaru'l-Hürriyeti ve el-Vasatiyyetü fî'l-İslâm* eserleri diğer yayınevlerinde yayımlanmış eserlerdir.

- Üniversite öğrencilerine yönelik yazdığı eserlerini münferit eser kabul etmediğinden eser listesine dâhil etmemiştir. Eşinin üniversite öğrencilerine ders kitabı niteliğinde kitaplar yazdığını beyan etmekle yetinmiştir.
- Cep risalelerini küçük hacimli olmaları nedeniyle zikretmemiş olabilir. Çok sayıda cep eseri olduğunu belirtmekle yetinmiştir.
- Bazı eserleri daha sonra başka isimle genişletilerek basıldığından önceki baskıyı zikretmemiş olabilir.⁷²
- Oğlu Dr. Muhammed Habenneke de, annesinin eserleri listeye almamakla “unutmuş olabilir” demek suretiyle konuyu açıklamaktadır.

İkinci çalışma:

el-Meydânî hakkında Ürdün’de el-Câmiatü’l-Ürdüniyyetü Külliyyetü’d-Dirâsâti’l-Ulyâ’da Nâdi Hasan Ali Sabrâ’nın takdim ettiği *Menhecü Abdirrahman Habenneke el-Meydânî fi’t-Tefsîr* isimli yüksek lisans tez çalışması 2006 yılında tamamlanmış ve kabul edilmiştir.⁷³

Bu yüksek lisans çalışmasında tefsirinin incelenmesinden ziyade, müellifin bazı eserlerinin tanıtımı ve tefsir metodu ele alınmıştır. Nâdi Ali Sabrâ çalışmasında el-Meydânî’nin eserlerini tam olarak zikretmemiştir. Sabrâ’nın sunduğu listeye göre el-Cerrâh’tan farklı olarak altı ilave eser yer almış olup eserleri, kırk tanedir.

⁷² *Emsâlu’l-Kur’aniye* isimli eser daha sonra *Emsâlu’l-Kur’aniyye ve Suverun min Edebihi’r-Raff’* olarak basıldığından yer almamıştır.

⁷³ Sabra, Menhecü Abdirrahman Habenneke.

Çalışmasındaki bu benzerlik el-Meydânî'nin eserlerinin tanıtımında, el-Cerrâh'ın eserinden yararlanılmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁴

Geçen devirlerde yaşamış âlimlerle ilgili bilgi alınamaması normaldir. Aradan geçen uzun zaman içinde ya aile bağlı kaybolmuş bilinmemekte veya hayatıyla ilgili kulaktan dolma bilgilerle sınırlı kalmaktadır. Oysa el-Meydânî gibi son dönemde yaşamış bir âlimin vefat tarihi yeni olduğundan, yaşadığı ortam, çevresi, talebeleri ve ailesine ulaşılarak bilgi alınabilirdi. Çalışmanın tenkide açık yönlerinden bir diğeri de, el-Meydânî'nin ailesiyle temasa geçmeyip onlardan bilgi almamasıdır.⁷⁵İlgili kaynaklar ve kütüphanelerden gerekli inceleme ve araştırma yapılmış olsaydı bu eserlere ulaşabilirdi.

Sabrâ'nın nüzul sırasına göre tefsir telif eden Muhammed İzzet Derveze ile el-Meydânî'nin tefsirleri arasında mukayese yapmış olması da çalışmanın özgün boyutudur.

Üçüncü çalışma:

el-Meydânî hakkında bir diğer çalışma el-Meydânî'nin öğrencisi Mecdi Mekkî tarafından yapılan iki ayrı çalışmadır. Bunlar:

- a. “Lemehâtün min Kitâb-i “Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür li'l-Allâme Abdirrahman Habenneke el-Meydânî” isimli yayımlanmamış makaledir.⁷⁶ Mekkî, bu makalede el-Meydânî'nin

⁷⁴ el-Meydânî'nin eserlerinin sayısının fazlalığı ve yazılış alanlarının farklı oluşu eserlerinin yer aldığı listelerdeki farklılıklar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Konu hakkındaki çalışmalarda eser sayıları farklılık arz etmektedir. Nitekim aşağıda bilgisi verilen internet sitesinde de 36 eseri zikredilmektedir. <http://ar.wikipedia.org>

⁷⁵ Dr. Muhammed Habenneke'den aldığımız bilgiye göre böyle bir görüşme gerçekleşmemiştir.

⁷⁶ Mekkî, “Lemehât” s. 1.

tefsirine ilişkin genel çerçevede bir inceleme yapmış, el-Meydânî'nin hayatının yanı sıra, tefsirinin içeriğine ilişkin süre bütünlüğü çerçevesinde tespit ettiği noktaları ve tefsirinde yer alan dosya eklerinin isimlerini sıralamıştır. Makalede el-Meydânî'yi savunmada kullanılan üslubun, bilimsel yöntemlerden uzak biçimde karşı görüştekilere saldıran tavır sergilediğini, bunun da ilmî usule uygun olmadığını belirtmek isteriz.

- b. *et-Ta'rîfu bi Kitâb-ı Meârici't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür li'l-Allâme Abdurrihman Habenneke el-Meydânî* adıyla tefsirini tanıtan eser yazdığına dair kaynak taramalarında bilgi bulunuyorsa da ülkemizde ve Arap ülkelerinde yaptığımız aramalarda esere ulaşamamıştır.⁷⁷ Kendisi ile yaptığımız görüşme neticesinde kitabın basımı yapıldığı takdirde bize göndereceğini ifade etmiştir.

Dördüncü çalışma:

el-Meydânî hakkında bir diğer çalışma, Suudi Arabistan'da Ümmü'l-Kurâ Üniversitesinde çağdaş müfessirler üzerine yapılan bir araştırmada el-Meydânî, çağdaş dönem konulu tefsir âlimleri arasında zikredilmektedir. 116 sahifeden oluşan yüksek lisans tezinde kanaatimizce, öğrencinin bayan olması veya özel talebi nedeniyle ismi zikredilmemiştir. Araştırmada çağdaş müfessirler, beyân, kelime tahlili, fıkıh tefsiri ve konulu tefsirciler olarak tasnif edilmiş, altı müfessirin hayatı incelenmiştir. Çalışmada el-Meydânî'nin hayatına ilişkin genel bilgiler verilmiş ve bazı eserlerinden kesitler sunularak tefsir ilmine katkısı anlatılmıştır.

⁷⁷ Adı geçen eserin kütüphanelerde de bulunmayışı, hiç baskısının yapılmadığı kanaati oluşturmaktadır.

Beşinci çalışma:

el-Meydânî hakkında bir diğer çalışma, Harun Abacı tarafından “Kavâidü’t-Tedebbürî’l-Emsel li-Kitâbillâh (Kur’ân-ı Kerim’i Tefekkür Etmenin Kuralları)” adlı bir makale yazılmıştır.⁷⁸ Söz konusu makalede el-Meydânî’nin Kur’an-ı anlama kuralları olarak ortaya koyduğu, kırk ilke ele alınarak tek tek açıklanmıştır. Bu çalışmada hacmi itibariyle makale boyutunda olması nedeniyle yalnızca maddelerin tercümesi ve söz konusu maddelere birer örnek verilmesiyle sınırlı olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada da el-Meydânî’nin hayatı, eserleri ve tefsirine ilişkin bilgi yer almamaktadır.

Altıncı çalışma:

el-Meydânî hakkında bir diğer çalışma, Muhammed el-Meczûb tarafından telif edilen *Ulemâun ve Mufekkirûn Ariftuhum* isimli üç ciltlik eserdir. Çağdaş dönem âlim ve düşünürleri çerçevesinde telif edilen eserde, 45. sırada zikredilen el-Meydânî hakkında geniş bilgi verilmiştir. Çalışmanın özgün yanı el-Meczûb’un “değerli dostum” diye nitelediği el-Meydânî ile bizzat görüşerek elde ettiği bilgileri paylaşmasıdır. Eserde el-Meydânî’nin hayatı, Suriye’de bulunduğu dönemde karşılaştığı zorluklar, katıldığı konferanslar, edebiyatçı kişiliği, çağdaş konular ve Kur’an ilimleri üzerine telif ettiği eserler ele alınmıştır. el-Meczûb, el-Meydânî’nn

⁷⁸ Harun Abacı, “Kavâidü’t-Tedebbürî’l-Emsel Li-Kitâbillâh/Kur’ân-ı Kerim’i Tefekkür Etmenin Kuralları”, makale, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 23 (2011/1), s. 321-332.

önemli gördüğü on bir eserini zikretmiş, diğer eserlerinin içeriğine ilişkin genel bilgi vermekle yetinmiştir.⁷⁹

Yedinci çalışma:

el-Meydânî hakkında son bir çalışma da, Suudi Arabistan'da Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin uzun yıllar görev yaptığı Ümmü'l Kurâ Üniversitesi'nde Davet ve İslam Kültürü Bölümü'nde Prof. Dr. Ahlâm Bâ Hamedâne'nin danışmanlığında Emel Süleyyim el-Uteybî tarafından bir çalışma yapılmaktadır. Edindiğimiz bilgiye göre *Abdurrahman Hasan Habenneke ve Cuhûduhû fi'd-Difâi Ani'l İslâmi* isimli yüksek lisans tezi tamamlanmış olup henüz savunulmamıştır. Tezin savunması tamamlanıp bilim dünyasının hizmetine sunulduğu takdirde el-Meydânî'nin, İslam'a kültürel alandaki katkısı ortaya çıkacaktır. Aldığımız bilgiye göre araştırmacı, el-Meydânî'nin Mekke'de yaşayan kızı Dr. Safâ Habenneke ile temasa geçmiş, böylece özel çalışmalarına ilişkin daha fazla bilgi elde etme imkânı bulacaktır.

⁷⁹ el-Meczûb, *Ulemâun ve Mufekkirûn Ariftuhum*, III, 59-66.

D. TEFSİRİN TELİF SÜRECİ

el-Meydânî'nin *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür* isimli tefsiri çağdaş dönemde telif edildiğinden, güncel konulara yaklaşımı klasik tefsir eserlerinden farklıdır. el-Meydânî'nin ilmî birikiminin zirveye ulaştığı dönemde telif edilmiş ve kapsamlı bilgiler içermektedir.

el-Meydânî'nin tefsirini yazma gerekçelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Müellif tefsir yazmadan önce müstakil eserler olarak, Ra'd, Furkan ve Nuh Sûresi Tefsiri gibi eserleri telif etti.
- Mekke-i Mükerreme'de Kâbe'de bulunan İrşat Başkanlığına bağlı sohbet kürsüsü vardı. Orada geleneksel hale gelmiş olan ilim sahibi insanların halka hitap etmesi çerçevesinde hitap etmekte idi. Burada yaptığı konuşmalar tefsir çalışması niteliğinde idi.
- Ümmü'l-Kurâ Üniversitesinde hoca olarak verdiği ve tefsirinin içeriğini oluşturan derslere ilişkin tuttuğu notları, telifleri çerçevesinde işlemekte ve öğrencilere ders olarak anlatmaktaydı.
- Çeşitli platformlarda yaptığı konferans, risâle, araştırma, makale, sunum vb. bilimsel çalışmalar için hazırladığı notlar bulunmaktaydı.
- Kur'an'ı anlama çerçevesinde "Durûsun mine't-Tenzîl" ismiyle yaptığı radyo programlarında dinleyicilere anlattıkları kayıt altına alınmıştı. Bunlar sonradan kâğıda geçirilerek neşredildi.

- Değişik alanlarda yazdığı eserler Kur'an'ı anlama, araştırma ve inceleme çalışmalarıydı. Örnek, *el-Ahlâku'l-İslâmiyye* eserinde ortaya koyduğu ahlakî ilkeler Kur'an âyetlerinin yorumlanmasıydı.
- Çeşitli insanlarla değişik ortamlarda bir takım mücadeleler yaşadı, onlara reddiye niteliğinde Kur'an'dan cevaplar verdi.
- Kur'an'ı anlama kuralları çerçevesinde belirlediği kırk ilkeyi uygulama alanı olarak Kur'an üzerine araştırma ve çalışmaları bulunmaktaydı.

Yukarıda bahsi geçen sebep ve ortamlarda meydana gelen bilimsel çalışmalar, birbirini izleyen süreç ve metotlardan sonra gelişti ve tekâmül ederek tefsir yazımı gerçekleşti.

Böylece el-Meydânî'nin tefsirini telif süreci, klasik şekilde ele alınmış bir eser olmayıp, kendisinin ilmî çalışmalar neticesinde ulaştığı bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

Eser on beş ciltten ibaret olup basılmış olanlar sadece Mekkî sûrelerle sınırlıdır. Birinci hamur kâğıda üçer cilt halinde baskısı gerçekleşen tefsir, Suudi Arabistan'daki şartlar sebebiyle müellifin diğer eserlerinde olduğu gibi, Şam'da basılmıştır. Satır sayısı ortalama yirmi üç satır olup, aynı ciltte dahi bölüm, konu başlığı ve ilgili metin düzenine göre değişiklik göstermektedir. Sahife sayıları konu ve sûre bitimine göre ortalama yedi yüz sahifedir. Eserin on beşinci cildinde yer alan ve son bölüm olan Bakara sûresinin ilk âyetlerini oğlu, babasının eliyle kaleme aldığı müsveddelerden kendisinin yazdığını belirtmektedir.⁸⁰

⁸⁰ el-Meydânî, tefsir, XV, s. 422.

Tefsirin ilk cildinin basımı 2000 yılında gerçekleşmiş, son cilt *Bakara'dan Dersler* adıyla 2006 yılında yayımlanmıştır. Eserin baskısı üçer cilt halinde yapılmış olup⁸¹ el-Meydânî'nin ömrü vefa etmediğinden Mekkî sûrelerle sınırlı kalmış, Medenî sûreleri kapsamamıştır.⁸²

el-Meydânî'nin genelde aktivist olarak geçen hayatı ile diğer eserlerini göz önüne almak isabetli bir değerlendirme olacaktır. Söz konusu eserler göz önüne alındığında, el-Meydânî'nin belli bilgi birikimine sahip, dünya meselelerine İslâmî duyarlılıkla bakma ve çözüm bulma çabasında olan kişiler ile bilgi donanımını yüksek seviyelere çıkarma azminde olan ve yetişmekte olan üniversite gençliğinin öncelikli hedef kitle olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle tefsirin, arapça konuşan, kültür seviyesi yüksek münevver insana yönelik olduğu görülmektedir.

Bu tefsiri, başka çalışmalardan ayıran temel özellikler şunlardır:

- Müellifin daha önce tespit edip ortaya koyduğu, Kur'an'ı anlamada kırk kuralın uygulama alanı olmasıdır.
- el-Meydânî'nin muhatap kitle olarak münevver insan tipini seçmesidir. Çünkü bu insanlar tefsiri okuyunca Kur'an'la amelinde ona yeni ufuklar açılın ve "ben bu âyetle şunları yapmalıyım / amel etmeliyim diyebileceği öneriler olsun" düşüncesindedir. Tefsirinde ortaya çıkarmaya çalıştığı güncel değerlerden maksat da budur.

⁸¹ Merhumun hayatının son günlerinde tamamladığı son cüzü oğlu Dr Muhammed, notlarından temize geçip baskıya gönderdiğini belirtmektedir.

⁸² Son ciltte Medenî sûrelerden Bakara sûresi tefsirine başlanmış olup, tamamlanamamıştır.

- Davetçileri hedef kitle seçerek onlara yönelik bilgiler vermesidir. Müellif Kur'an'ın mesajlarının tümünü Hz. Peygamber'le birlikte davetçi kişiliğe verilen öğütler olarak algılamaktadır.⁸³
- Arapça dilbilgisi ve nahiv kurallarına verdiği önem de tefsirin özgün yanını oluşturmaktadır.

⁸³ Bkz. Tezimizin Çağdaş Bilimin Verilerine Dayalı Yorum Yaklaşımı Bölümü.

E. TEFSİR LİTERATÜRÜNDE KAYNAKLARI

el-Meydânî, özgün bir tefsir olan *Meâricü't-Tefekkür*'de ayırım gözetmeden pek çok tefsir kaynağından yararlanmış. Bu kaynaklar arasında rivayet ve dirayet tefsirleri olduğu gibi klasik ve çağdaş tefsirler de yer almaktadır.

Müellif zihninde tasarladığı konuyu kendi üslûbu ile anlatırken müfessirlerin görüşlerinden yararlanmaktadır.

el-Meydânî tefsir kaynaklarını çoğunlukla zikretmemiştir. Eserin bazı yerlerinde müfessir ismi zikrederek hangi tefsirden yararlandığını belirtmekte, bazen de belirtmemektedir. Kendisi prensip olarak dipnot kullanmadığından, araştırma kaynaklarını gereksiz yere artıran kimseleri eleştirmekte⁸⁴ ve bu kimseleri büyük bir ticaret merkezine giren küçük esnaflara benzeterek, bu kişilerin orada satılan her şeyi aldığını ve hepsini üst üste toplama gayretinde olduğunu belirtmektedir.⁸⁵

Örnek: Esmâ-ü'l-hüsnâ'nın yorumuna ilişkin İbn-i Kesîr'in, Taberî tefsirinden aldığını bildirdiği görüşten, kendisi de yararlanmış, böylece her iki kaynaktan birlikte yararlandığını belirtmiş olmaktadır.⁸⁶

Müellif eserlerinde şahsına ait orjinal fikirler ve ifadeler kullanmaya özen göstermektedir. Naklettiği bilgileri metniyle alıntılama dikkat etmiş, kendi ifade ve üslûbuyla yeni bir ürün olarak sunmayı tercih etmiştir. Böylece üslûbu kendine özgü üslup olarak ortaya çıkmıştır. Yararlandığı eserlerden kaynakça

⁸⁴ Mecdi Mekkî hocası olan el-Meydânî'den bizzat işiterek bu iddiada bulunduğu kanaatindeyiz. Yoksa eserlerinde dipnot kullanımına yönelik eleştirisine ulaşmış değiliz.

⁸⁵ Mekkî, "Lemehât", s.6.

⁸⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 755-757.

göstermemesinde, tefsirin yarım kalmasının etkisi olabileceği kanaatindeyiz. Matbû ciltlerin hiç birinde kaynakça olmadığını görmekle birlikte belki de el-Meydânî, tefsirin bitiminde kaynaklarına ilişkin bilgi verecekti.

el-Meydânî'nin yararlandığı tefsir kaynaklarını iki guruba ayırarak şunları zikredebiliriz.

a. Klasik tefsirler

Klasik tefsir kaynaklarından yararlandığı tefsirlerin başında şunlar gelmektedir.

1. el-Hâfız Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. İbn-i Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşkî (v. 774/1373) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*,⁸⁷
2. Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (v. 310/923) *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*,
3. Fahrüddîn Ziyâuddîn b. Ömer Hatîb er-Râzî (v. 606/1210) *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb*,⁸⁸
4. Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, (v. 1250/1834)
5. Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, (v. 538/1144) *el-Keşşâf an Hakîk Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*,
6. Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî el-Ğirnâti, *el-Bahru'l-Muhîti, fî't-Tefsîr*, (v. 745/1344)
7. Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nâsirüddin el-Beydâvî *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (v. 685/1286)

⁸⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, I,650.

⁸⁸ Mecdî Mekki de bu konuda bizimle örtüşen tefsirleri zikretmekle birlikte, Fahrüddin Razi'nin tefsirini zikretmemektedir.

8. Ebu'l-Fadl Şehâbeddin es-Seyyid Mahmud el-Âlûsî el-Bağdâdî (v. 1270/1854) *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîmi ve's-Seb'i'l-Mesânî*,
9. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, (v. 671/1273)
10. Ebu's-Suûd Muhammed b. Muhammed el-Imâdi, (v. 982/1574) *Tefsîru Ebi's-Suûd İrşâdu'l-Akli's-Selîmi ilâ Mirâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*.

b. Çağdaş tefsirler

Modern dönemde yazılan eserler ise şunlardır:

1. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, (v. 1973)
2. Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, (v.1966) en çok yararlandığı eserler arasındadır.

el-Meydânî genel olarak tefsirlerden istifade etmekle birlikte aldığı kaynakta yer alan bilgileri tartışmadan kendi görüşlerine destek için almakta, bazen de farklı görüşleri sunup benimsediği fikri belirtmektedir.⁸⁹

Genellikle diğer kaynaklardan alıntı yaptığını ifade etmemekle birlikte bazı durumlarda alıntı yaptığını ihsas etmiştir.

- **İbn-i Cerîr et-Taberî'den** aldığına örnek:

يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ

⁸⁹ Mekkî, "Lemehât".

“O gün incikten açılır ve secdeye davet edilirler; fakat güç getiremezler.”⁹⁰ Âyetinde inkârcılara atfen kendilerine imkân verilse bile secde edemeyeceklerine ilişkin görüşü İbn-i Cerîr et-Taberî’den aldığını ifade etmiştir.⁹¹

Bazen de “müfessirler bu konuda şöyle diyor” diyerek başka tefsirlerden yararlandığını ima etmektedir.

Örnek:

أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ

“Yahut gaybın bilgisi onların nezdinde de, onlar mı (istedikleri gibi) yazıyorlar?”⁹² Âyette geçen inkârcıların iman etmeyişlerini gerekçesi gösteren hiçbir müfessir bulamadım diyerek kaynaklara müracaat ettiğini bildirmektedir.⁹³

- el-Meydânî’nin en çok yararlandığı tefsir kaynağı İbn Kesîr’in *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîmi*’dir.⁹⁴ Onun sadece tefsirinden değil, diğer eserlerinden de yararlanmıştır. Bu konuda İbn Kesîr’in eserlerinin İsrâiliyâtta arınmış, sahih rivâyetlere dayalı olması,⁹⁵ bulunduğu Hicâz ortamında tefsirinin bilinen ve yaygın bir eser olması ve el-Meydânî’nin de İbn-i Kesîr gibi selefi düşünceye sahip olması etkili olmuştur kanaatindeyiz.

Örnek: Hz. Musa’nın Firavun’la yaşadıklarını anlatırken İbn-i Kesîr’in *Kıyasu’l-Enbiyâ* isimli eserinden yararlandığını belirtmiştir.⁹⁶

Örnek: Kevser sûresinin tefsirini incelerken Kur'an'da geçen,

إِنَّا عَطَيْنَاكَ الْكُوْثَرَ

⁹⁰ Kalem, 68/42

⁹¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 255.

⁹² Kalem, 68/47

⁹³ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 263.

⁹⁴ Bu kanaate belirttiği kaynaklardan yola çıkarak ulaştık.

⁹⁵ İbn Kesîr *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm/Hadislerle Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*, Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı yayınları, 15 cilt, İstanbul 1991, I, 38.; Bekir Karlığa, *Muhtasar Kur’an-ı Kerîm Tefsiri*, Çağrı yayınları, 5 cilt, İstanbul 1990, I, 3.

⁹⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, VIII, 85.

"Şüphesiz biz sana kevseri verdik"⁹⁷ âyetinde zikredilen Kevser'in Hz. Peygamber'e verilen cennette bir ırmak olduğu görüşünü İbn-i Kesîr'in görüşü olarak ifade etmektedir.⁹⁸

- Dâbbe kelimesinin anlamını da İbn-i Kesîr'e atfederek açıklamaktadır.⁹⁹

Örnek:

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ إِذْ نَحَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاخْتُمْنَا بِبَيِّنَاتٍ بِالْحَقِّ وَلَا تُسْطِطُوا عَلَيْنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“(Ey Muhammed!), Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mâbedin duvarına tırmanıp, Davud'un yanına girmişlerdi de Dâvud onlardan korkmuştu.”¹⁰⁰ Âyetin tefsirinde İbn-i Abbas'tan gelen bir rivâyetle, Hz Davud'un, zamanını bir gün ibadet, bir gün yönetim görevi, bir gün özel işleri ve bir gün de İsrail oğullarına vaaz-u nasihat vermek üzere dörde ayırdığını belirtmekte, bunu kaynak olarak Bahru'l-Muhît ve diğerleri diyerek dipnotta yer göstermeksizin belirtmektedir.¹⁰¹

Örnek:

إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِي نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ

“(Onlardan biri şöyle dedi:) Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken «Onu da bana ver» dedi ve tartışmada beni yendi.”¹⁰² Âyetin tefsirinde İbn-i Cerîr et-Taberî'nin Suddî'den rivâyet ettiğine göre Hz. Davut'un (as) doksan dokuz hanımı bulunmakta idi. Eğer bu bilgi doğru ise o zaman insan suretine bürünmüş olan melek, Hz Davut'ın hanımlarının sayısı kadar

⁹⁷ Kevser, 108/1

⁹⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 650; el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 669.

⁹⁹ Neml, 27/83

¹⁰⁰ Sad 38/21-22

¹⁰¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 530.

¹⁰² Sad, 38/23

koyunu olduğunu, karşısındaki tartıştığı arkadaşının da bir koyunu olduğunu söylemekle komutan Oriyyâ el-Hıssî'nin bir hanımı olduğuna işaret etmekte böylece kısra anlatımında yerli yerine oturmaktadır diyerek hem Taberî tefsiri'nden alıntı yaptığını belirtmiş, ancak rivâyetin sağlamlığına güven noktasında tereddüt yaşadığını ima ederek sorumluluğu kaynağına bırakmıştır.¹⁰³

Örnek:

وَلَوْ طَالَ لِقَاؤُهُمْ لَتَأْتُوا نُونَ الْفَاحِشَةِ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ لَتَأْتُوا نُونَ الرِّجَالِ
وَتَقَطُّعُونَ السَّيْئِلَ نُونَ فِي نَائِيكُمْ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتَّبِعْنَا بِعَلَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

“Lût'u da (gönderdik). O, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz! (Bu ilâhî ikazdan sonra hâla) siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlikler yapacak mısınız? Kavminin cevabı ise, şöyle demelerinden ibaret oldu: (Yaptıklarımızın kötülüğü ve azaba uğrayacağımız konusunda) doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azabını getir bize!”¹⁰⁴ Âyetin yorumunda toplantılarında yaptıkları kötülükle ilgili olarak Şevkânî'den aldığı Ahmet b. Hanbel, Tirmizî ve diğerlerinin Ümmü Hânî'nin Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği hadise dayanarak şu yorumu vermektedir. Onlara dışardan bir yabancı geldiği zaman onu taşlar, alaya alır ve haksızlık yaparlardı.¹⁰⁵

¹⁰³ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 534.

¹⁰⁴ Ankebut, 29/28-29

¹⁰⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 298.

Şevkânî'den iktibas ettiğini belirttiği örnek: Hz. Musa'nın âsâsından bahsederken tekerleme şeklinde kafiyeli anlatımla Arapların değneklerini kullandıkları yerleri sıralamaktadır.¹⁰⁶

Ebu Hayyân el-Endulûsî'nin *Bahru'l-Muhît* tefsirinden yararlanarak, Örnek: "hıcran mahcuran" (حجرا محجورا)¹⁰⁷ ifadesinin anlamında bu iki sözcüğün Arapların sığınma sözü olduğunu, bir adam birisinden haram beldede ya da haram ayda korktuğu zaman "Bana yaklaşma" manasına kullanılan bir deyim olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸

- Zemahşerî'nin Keşşâf tefsirine dayanarak,

Örnek:

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ

"Bütün melekler toptan secde ettiler."¹⁰⁹ Âyetin tefsirinde bütün meleklerin aynı anda secdeye kapandıklarını açıklamaktadır.¹¹⁰

- Kurtubî'den¹¹¹ alıntı yaparak, örnek:

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ

"İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanır?"¹¹²

Âyetin tefsirinde bu âyetin Adî b. Ebî Rabîa hakkında indiğini belirtmiştir.¹¹³

¹⁰⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, VIII, 61.

¹⁰⁷ Furkan, 25/22

¹⁰⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 444.

¹⁰⁹ Sad, 38/73

¹¹⁰ Krş. Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Omer ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf An Hakâik Ğavâmid et-Tenzîl Ve Uyûnu'l-Ekâvîl Fî Vucûhıt'Te'vîl*, Tahkik, Adil Ahmet Abdulmevcud Ali, Muhammed Muavvad, Mektebetul Ubeykan, Riyad 1998, s.281.

¹¹¹ Bkz. Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Kurtubî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1993, X, 61.

¹¹² Kıyâme, 75/3

¹¹³ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 472.

Tefsir kaynaklarına ilişkin genellikle dipnot kullanmamaktadır. Ancak bu yaklaşım el-Meydânî'nin kişisel tercihidir. Yoksa alıntı yaptığını gizleme ihtiyacı duymamaktadır.

Örnek: Burûc sûresinin tefsirinde (uhdûd) ashabının kim olduğuna dair yaptığı derinlemesine inceleme / tedebbürde :

“Uhdûd ashabının kim olduğu hususunda tefsirlerde kesin bilgiye ulaşmadım. Ancak yeryüzünde azgın cebbârların tarihinde bu hadiseye uyarlanacak pek çok olay gerçekleşmiştir. Hepsini de Uhdûd ehli saymak mümkündür”¹¹⁴ diyerek tefsirlerde araştırma yaptığını kesin bilgiye ulaşmış olsa idi alıntı yapacağını ihsas etmektedir.

- İbn-i Cerîr et-Taberî ve bazı tevil ehlinin yorumu olarak belirttiğine göre,¹¹⁵ örnek;

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطْعَانَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ

“Rabbimiz! Bizim payımızı hesap gününden önce ver, dediler.”¹¹⁶ Âyetin tefsirinde inkârcıların paylarının neden hesap gününden önce dünyada istediklerine ilişkin değerlendirmede bulunmuş ve bu sözün söylenme sebebinin; alaya alma, meydan okuma, verilecek şeyin azap değil, ödül ve nimet olacağı gibi çeşitli görüşleri sıralamaktadır. Bu görüşler arasında müşriklerin hesap gününü inkâr ettikleri için bu sözü sarf ettikleri yorumunda bulunmuştur. Konuyla ilgili Taberî tefsirinde çeşitli rivâyetler ele alınıp incelendikten ve farklı görüşleri sunduktan sonra kendi görüşünü beyan etmiştir.¹¹⁷

¹¹⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 361.

¹¹⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 514.

¹¹⁶ Sad, 38/16

¹¹⁷ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl Ây'il-Kur'an*, VIII. 6976.

el-Meydânî, gerektiğinde tefsirlerin geneline yönelik eleştirilerde bulunmaktan kaçınmamıştır.

Örnek:

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِرَاتُ الْجِيَادُ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ
رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ

“Akşama doğru kendisine, uçayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken çalımlı ve safkan koşu atları sunulmuştu. Süleyman: Gerçekten ben mal sevgisini, Rabbimi anmak için istedim, dedi. Nihayet güneş battı. (O zaman:) Onları (atları) tekrar bana getirin, dedi. Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.”¹¹⁸ Âyetlerin tefsirinde yer alan Hz. Davut’un kendisine namaz kılmaktan alıkoyan bin atı kestirdiğine yönelik tefsirlerde yer alan iddianın doğru olmadığını, bu sözlerin kaynağının bulunmadığını belirtmektedir. Müellif, Hz. Süleyman’ın kızgınlıkla atları boğazlayıp kesmesinin vakti geçen tek bir namazın kefareti olamayacağını, hâlbuki atların Allah yolunda savaşa hazırlanan değerli nimetler olduğunu, bunu söyleyenlerin yanlış yaptıklarını ifade etmektedir.¹¹⁹

Örnek:

قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَّاكَ الْفُؤُكُ أَنْ تَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ
الرَّشِيدُ

“Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!”¹²⁰ Âyetin tefsirinde Hz Şuayb’ın namazıyla ilgili tefsirlerde yer alan ifadeden maksadın Hz Şuayb’ı alaya almak, okumak, tebliğ ettiği dinin tamamı gibi ifadelerin olduğunu ancak bunlardan hiç birisinin doğru

¹¹⁸ Sad, 38/31-33

¹¹⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 561.

¹²⁰ Hud, 11/87

olmadığını belirtmekte ve burada namazdan maksadın, putperest toplumunda bilinen“hanîf” dinlerden kalma ibadet olarak kıyam, kıraat, rukû ve secde içeren bildiğimiz namaz olduğunu söylemiştir.

- Muhammed b. Tahir b. Âşur’dan alıntı yaptığına örnek: İsrâ sûresinin ana konusu olan Mescid-i Aksa’nın ne zaman ve kim tarafından yapıldığına dair değerlendirmesinde, onu inşa edenin Hz. İbrahim olduğu görüşünü benimsediği beyan etmiştir.¹²¹

¹²¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 521.

F. el-MEYDÂNÎ'NİN TEFSİRİNDE DİPNOT KULLANIMI

el-Meydânî'nin tefsirinde alanındaki diğer çalışmalardan farklı olarak dikkat çeken husus, dipnot kullanma yöntemidir. Bilimsel yazım tekniklerine aykırı olan dipnot kullanma yöntemi, müellifin eleştiriye açık yönlerinden birisidir. Bilimsel çalışmalarda belli bir konuyu daha önce ele alıp inceleyen kimsenin hakkının tespiti açısından bir gereklilik olan ve alıntı yapılan kaynağın belirtilmesi ilkesi müellifin eserinde çoğunlukla kullanılmamaktadır.

el-Meydânî'nin bu yaklaşımı benimsemesinin nedeni başka yazarın hakkının çiğnemesi olarak değerlendirilmemelidir. Öğrencisi Mekkî'ye göre o, dipnot kullanma yöntemini önemsemediğinden ve yüksek özgüveniyle yazılarına kaynak gösterme ihtiyacı duymadığından böyle davranmıştır.¹²²

el-Meydânî'nin tefsirde nadiren rastlanan dipnotları ise şu amaçlarla kullandığı görülmektedir:

- a. Bir âyetin tefsirinde, aynı konuyu başka bölümde daha geniş açıkladığına işaret etmek için,¹²³
- b. Hadis kaynağını belirtmek için,¹²⁴
- c. Kelime anlamı açıklamak için,¹²⁵
- d. Yer tarifî için,¹²⁶

¹²² Mekkî, "Lemehât", s.6.

¹²³ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 39; el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 70; el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 207; el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 524; el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 544.

¹²⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 107. ; el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 523.

¹²⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 202. ; el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 433-434; el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 600.

¹²⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 545-547; el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 487; el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 537; el-Meydânî, IX, 487.

e. Nahiv kuralı belirtmek için,¹²⁷

f. Belâğat kurallarını açıklamak için,¹²⁸

Bu alanlar dışında el-Meydânî yararlandığı eserlere genellikle temas etmemektedir.

¹²⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 490; el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 490; el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 239; el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 490.

¹²⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 454.

I.BÖLÜM

eI-MEYDÂNÎ'NİN TEFSİR YAZIMINDA TEMEL YAKLAŞIMI

eI-MEYDÂNÎ'NİN TEFSİR YAZIMINDA TEMEL YAKLAŞIMI

Müellifin yaşadığı sosyo-kültürel ortamın, eserine büyük etkisi olduğu görülmektedir. Bu açıdan tefsirinde şu özellikler dikkat çekmektedir.

- a. Yaşadığı dönemde hüküm süren baskıcı ortamın etkisiyle, âyetleri yorumlarken özgürlük yönünü ele almış, İslam'ın özgürlüğü savunduğunu, insanların iradelerinde hür olduklarını, bunun da imtihanın bir gereği olduğunu ifade ederek, zorlama yapılırsa o zaman imtihanın anlamı kalmayacağını belirtmektedir.
- b. O dönem yükselen komünizm, marksizm ve ateistlik gibi akımlara karşı iman esaslarını temel alarak reddiyede bulunmuş, mücadele ruhu içerisinde tefsirini yazmıştır.
- c. Âyetleri yorumlarken, batı medeniyetinin hâkim olduğu modern dünyada İslam medeniyetinin dirilişine zemin hazırlamak ve bu yolda ümmet bilincini geliştirme amacını hedeflemiştir.
- d. Müslüman toplumda ahlâkî değerleri yükseltmek ve ahlâkî ilkeler oluşturma gayesi gütmüştür.
- e. Akıcı bir üsluba sahip olan *Meâricü't-Tefekkür'ün* okuyucuda, roman gibi merak uyandıran ve bir an önce ilgili bölümün sonuna ulaşmaya cezb eden bir yaklaşımı vardır.

Örnek:

Tefsirde Hz. Şuayip (a.s) kıssasını okuyan bir kimse merakla sonucu bekler. Onun karşılaştığı zorluklar, kazanç yolları, kavmiyle yaptığı mücadelesi ve hayatı akıcı bir üslupla anlatılmıştır.¹²⁹

f. Peş peşe geçen birbirine yakın kavramların içerdikleri anlam ve aralarındaki farkı tespit etmektedir.

Örnek:

Câsiye sûresinde peş peşe geçen “inanırlar”, “anlarlar”, “ikna olurlar” anlamlarına gelen (مؤمنون- يوقنون- يعقلون) “mu’minûn, yû’kînûn, ya’kılûn” kelimelerinden ilkinin orta dereceli iman sahibi kimseyi, ikincisinin gelişmiş düzeyde imana, üçüncüsünün ise, mükemmel imana sahip kimseyi kastettiğini belirtmektedir.¹³⁰

g. Dinî ve çağdaş bilimsel konulara yönelik inceleme yönü ağır basmaktadır.

Örneğin:

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَظِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir.”¹³¹ Âyette geçen ifadelerle Kur’an’da ilk defa suda yüzen geminin insanın emrine verildiği belirtilmektedir.¹³²

¹²⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 391-410.

¹³⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, XIII, 86.

¹³¹ Casiye, 45/13

¹³² el-Meydânî, *Tefsîr*, XIII, 95.

h. Kelimelerin Kur'an'da kaç yerde geçtiği vs. gibi istatistikî bilgiler içermektedir.

İstatistik bilgisine maddeler halinde bazı örnekler verecek olursak:

1. Cennet anlamındaki (الجنة) “Cennet” kelimesi on bir sûrede on bir defa kullanılarak¹³³ her birinde cennetin ayrı özelliği zikredilmektedir.¹³⁴

¹³³ Bu yerlerin tek tek belirtilmesi konuyu uzatacağı için burada vermiyoruz. Bk. Dipnotlardaki kaynaklar.

¹³⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 565.

Tablo 1: “Cennet” (الجنة) kelimesinin Kur’an-ı Kerîm’de Geçtiği Yerler Tablosu

Sıra No	Sûre	Sûre Mushaf Tertip No/Âyet No	Sûre İniş No
1	Sâd	38/49-54	38
2	Fâtır	35/32-33	43
3	Meryem	19/61-63	44
4	Tâhâ	20/75-76	45
5	Ğâfir	40/7-9	60
6	Kehf	18/30-31	69
7	Nahl	16/30-32	70
8	Ra’d	13/20-24	96
9	Beyyine	98/7-8	100
10	Saf	61/10-13	109
11	Tevbe	9/71-72	113

2. Çoğalmak, bereketli olmak, artmak ve mübarek olmak anlamındaki “Bereke” fiili (تبارك) “tebareke” fiili mazi geçmiş zaman sığası ile dokuz yerde geçmektedir.¹³⁵

¹³⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 147.

Tablo 2: “Bereke” Fiilinin (تبارك) Kur’an-ı Kerîm’de Geçtiği Yerler Tablosu

Sıra No	Sûre	Sûre Mushaf Tertip No/Âyet No	Sûre İniş No
1	A’raf	7/54	39
2	Furkân	25/1	42
3	Furkân	25/10	42
4	Furkân	25/61	42
5	Ğâfir	40/64	60
6	Zuhruf	43/85	63
7	Mu’minûn	23/14	74
8	Mülk	67/1	77
9	Rahmân	55/78	97

3. Mutlu son anlamında (حسن مآب) “Husnü me’eb” kelimesi Kur’an’da terkipli olarak üç defa kullanılmıştır.¹³⁶
4. Cennetin bir derecesinin ismi olan (عدن) ”adn” kelimesi on bir defa geçmektedir.¹³⁷

¹³⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 599.

¹³⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 600.

Tablo 3: Ku'an-ı Kerimde Adn (عدن) Cennetinden bahsedilen Âyetler Tablosu

Sıra No	Sûre	Sûre Mushaf Tertip No/Âyet No	Sûre İniş No
1	Sâd	38/49-54	38
2	Fâtır	35/32-33	43
3	Meryem	19/61-63	44
4	Tâhâ	20/75-76	45
5	Ğâfir	40/7-9	60
6	Kehf	18/30-31	69
7	Nahl	16/30-32	70
8	Rad	13/20-24	96
9	Beyyine	98/7-8	100
10	Saf	61/10-13	109
11	Tevbe	9/71-72	113

5. Zeytin anlamında (زيتون) “Zeytûn” kelimesi altı defa yer almıştır.¹³⁸
6. “Olmadı mı?”“değil miydi” anlamlarına gelen (الم يك) “elem yekü” kelimesi on beş defa¹³⁹ geçmektedir.
7. Kur'an'da geçen dokuzuncu yemin وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا¹⁴⁰ “Yemin olsun (iyiliklerle) peş peşe gönderilenlere”¹⁴¹ âyetidir.¹⁴²

¹³⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 401.

¹³⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 518.

¹⁴⁰ Diğer naslar uzun olacağı için burada yer veremedik.

¹⁴¹ Murselât, 77/1

¹⁴² el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 550.

8. “O gün (hakikatleri) yalanlayanların vay haline”¹⁴³ âyeti Murselât sûresinde on defa tekrar edilmektedir.¹⁴⁴
9. Hz Peygamber’e yönelik¹⁴⁵ üzülmemesi gerektiği dokuz âyette yer almaktadır.¹⁴⁶
10. Hz İsmail’in hayatından kesitler, sekiz sûrede on iki yerde anlatılmaktadır.¹⁴⁷
11. Hz Lut’la ilgili on beş sûrede on beş âyette¹⁴⁸ bilgiler verilmektedir.
12. Kur’an’da rüzgârdan (ريح رياح) yirmi beş âyette¹⁴⁹ bahsedilmektedir.
13. Ahiret yurdu anlamında (دار الآخرة) “dâru’l-âhire” lafzının sekiz defa geçmekte ve hepsinde de cennet anlamında kullanılmaktadır.¹⁵⁰
14. Lügatta son anlamına gelen (العاقبة) “el-Âkıbe” lafzı dört yerde geçmiş, hepsinde de “cennette müminleri bekleyen mutlu son” anlamında kullanılmaktadır.¹⁵¹
15. Gece ve gündüz anlamında (ليل نهار) “Leyl-Nehâr” kelimeleri otuz dört sûrede otuz sekiz âyette yer almaktadır.¹⁵²
16. Uyarlamak, ibret almak, ikaz ve hatırlatma anlamında (تذكرة) “tezkire” kelimesi on yedi yerde kullanılmaktadır.¹⁵³

¹⁴³ Murselât, 77/15

¹⁴⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 571.

¹⁴⁵ Bu bilgiler istatistik bilgisi olduğu kadar konulu tefsir çalışmasıdır.

¹⁴⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 156-169.

¹⁴⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 524.

¹⁴⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 279-351.

¹⁴⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 554.

¹⁵⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 482.

¹⁵¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 483.

¹⁵² el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 573.

¹⁵³ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 261-278.

17. Gün anlamına gelen “yevm” (يوم) kelimesi kıyamet günü kast edilerek muzaf olmuş hali ile Kur’an’da on üç değişik şekilde kullanılmıştır.

Bunlar:

- a. Yevmi’l-âhir (يوم الاخر) yirmi altı âyet,
- b. Yevmu’d-dîn (يوم الدين) on üç âyet,
- c. Yevmi’l-kıyâme (يوم القيامة) yetmiş âyet,
- d. Yevme yub’asün (يوم يبعثون) altı âyet,
- e. Yevmü’l-hisâb (يوم الحساب) dört âyet,
- f. Yevmü’l-fasl (يوم الفصل) altı âyet,
- g. Yevmü’t-telâki (يوم التلاقي) bir âyet,
- h. Yevmü’l-âzife (يوم الازفة) bir âyet,
- i. Yevmü’l-cem’ (يوم الجمع) bir âyet,
- j. Yevmü’l-hurûc (يوم الخروج) iki âyet,
- k. Yevmü’l-vaîd (يوم الوعيد) bir âyet,
- l. Yevmü’l-mev’ûd (يوم الموعود) iki âyet,
- m. Yevmü’t-tegâbun (يوم التغابن) bir âyet¹⁵⁴

¹⁵⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 304-307.

1. KRONOLOJİK YAKLAŞIM

el-Meydânî'nin tefsir yazımındaki en temel yaklaşımı olarak kronolojik tefsir yaklaşımını görmekteyiz. Bu sebeple ilk olarak bu yaklaşımı ele alacağız.

Tefsir geleneğinde ilk asırlardan itibaren izlenen metot, tefsirin mushaf tertibine göre yapılması şeklinde olmuştur.¹⁵⁵

Çağdaş dönemde ise, Kur'an'ı anlama çabaları arasında, Kur'an'ın indiği sosyal ortam çerçevesinde değerlendirebilmek için iniş sırasına göre tefsir yaklaşımı kabul görmektedir.

el-Meydânî'nin tefsirini ilim dünyasında geçen asırlarda kullanılmayan bir yöntem olarak nüzul sırasına göre telif etmesi, tefsirin önemini ortaya koymaktadır. Esasen kendisi nüzul sırasına göre tefsir yapmayı Kur'an'ı anlama kuralları içinde dokuzuncu kural olarak tespit etmiş olmakla bunu, Kur'an'ı anlamak için bir zorunluluk olarak görmektedir.¹⁵⁶

Kronolojik Kur'an ve tefsir konusunda asr-ı saadetten günümüze kadar farklı fikirler ortaya atılmıştır. Bazı kaynaklarda Hz Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'nin evine kapanarak bir süre dışarı çıkmadığı, bu zaman zarfında Kur'an-ı Kerîm'i nüzul sırasına göre cem ve tertip ettiğine dair rivayet yer almaktadır. Ancak bu sadece bir rivayet olarak kalmakta ve bu konuda ele geçen herhangi bir belge

155 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, 9.baskı, s.228-230; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr yayınları, 814 sahife, Ankara 2009, 4.baskı. s.523-528; Mesut Okumuş, *Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu Muhammet İzzet Derveze Örneği*, Araştırma Yayınları Ankara 2009, s. 15

156 el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 151.

bulunmamaktadır.¹⁵⁷ Şif âlimlerden Ebu Abdullah ez-Zencânî (v.1941) *Târîhu'l-Kur'an* adlı eserinde Hz. Ali'ye atfedilen ve kaynaklarda bulunmayan nüzul sırasına göre Kur'an'ı, Yakûbî'nin (v. 292/905) tarihinin ikinci cildinde bulduğunu belirtmekte ve bu tertibi gösteren bir tabloya yer vermektedir.

Mesut Okumuş, bunun nüzul sırasına göre değil; Kur'an'ın cüzlere ayırarak yapılan bir tasnif olduğunu, nüzul sırası içermediğini, dolayısıyla hali hazırda nüzul sırasına göre bir Kur'an bulunmadığını belirtmektedir.¹⁵⁸

Tarih boyunca İslam kültür birikiminde bilinmeyen bir yöntem olarak, Kur'an'ın kronolojik tefsiri 19. yüzyıl başlarında oryantalistlerin bu konuyu gündeme getirmeleriyle başlamıştır. Kur'an'ın, Hz Muhammed'in zihninin bir ürünü olduğunu iddia eden müsteşrikler, onu kronolojik olarak okuyarak Hz Muhammed'i ve zihin dünyasını anlamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır. Oryantalistlerin ortaya attığı Kur'an'ı kronolojik okuma meselesi Hindistan'da¹⁵⁹ ve çağdaş Mısır âlimleri arasında revaç bulmuş, bazı âlimler bu konuda çalışmalar yapmıştır.¹⁶⁰

Çağdaş dönemde tefsir literatüründe yer alan diğer bir yaklaşım da Kur'an'ın konularına göre tasnif edildiği *konulu tefsir* yaklaşımıdır.

Konulu tefsir belirli bir konuya ait değişik sûrelerde zikredilen Kur'an âyetlerini bir araya toplayıp nüzul sırasını göz önünde bulundurarak Kur'an'ın o konuyla ilgili maksadının tespit edilmesi ve benzer âyetlerle konunun işlenmesi

¹⁵⁷ Celaledin es-Suyûtî el-İtkân Fî Ulûmi'l-Kur'an, thk. Mustafa Dib el-Buga, Dâr-u İbni Kesîr Beyrut 1993, 2. Baskı I,195; Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadîs/Nüzul Sırasına Göre Kur'an*, I, 5.

¹⁵⁸ Okumuş, Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu, s.16-17.

¹⁵⁹ Hindistan'da Mirza Ebul Fazl, Said Yakup Hasan, *Muhammed Ecmel Han'ın Tertîb-U Nüzûli'l-Kur'ani'l-Mecîd*, Haşim Emir Ali (v.1987.) Yusuf Raşit gibi âlimler.

¹⁶⁰ Okumuş, Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu, s. 19-22.

çalışmasıdır.¹⁶¹ Bu çalışmalarda da mushaf tertip sırasına riayet edilerek tefsir yapılmıştır.

Emin el-Hûlî, Şemsuddîn İbn-i Kayyim el-Cevzî'nin (v. H. 751.) *Kitâbu't-Tıbyân fî Aksâmi'l-Kur'ân* adlı eserini, konulu tefsir çalışması olarak değerlendirmekte ve yeminler konusunda ilgili âyetlere yoğunlaştığı halde âyetleri incelemesinde mushaf tertibine uymaktadır.¹⁶²

Müminlerin bireysel ve sosyal hayatlarını düzenlemek amacıyla çeşitli ilkeler ortaya koyan Kur'an'ı anlamak ve bu ilkeleri ortaya çıkarmak yalnızca Kur'an metnini dilsel açıdan tahlil etmekle mümkün değildir. Bunun için Kur'an'ı kendi bütünlüğü içerisinde ele almalı ve ilk muhatapların kültürlerinden yararlanmak suretiyle tefsir edilmelidir.¹⁶³ Bu amaçla Kur'an'ı indiği sosyal ortam çerçevesinde değerlendirebilmek için iniş sırasına göre tefsir yapılması isabetli bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Kur'an'ı kronolojik tertibine/nüzul sırasına göre anlama ve yorumlama çabası, geçen asırlarda olmayan, son dönem âlimlerinin üzerinde yoğunlaştığı bir konu olmuştur.¹⁶⁴ Çünkü Kur'an metnini dilsel vb. açıdan tahlil etmek Kur'an'ın kişiye sunduğu hayatı anlamlandırmayı tam olarak ortaya koyamayabilir.

Kur'an tefsirinin farklı bir yöntemle yapılmasıyla ilgili çalışmalar çerçevesinde mevcut yaklaşımlara alternatif nüzul sırasına göre tefsir etme

¹⁶¹ Muhsin Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, Ensar Neşriyat, 217 sahife, İstanbul 2006, s. 79; Şahin Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, Düşün yayıncılık, 244 sahife, İstanbul 2012, s. 63.

¹⁶² Emin el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, Terc. Mevlüt Göngör Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001, 2. Baskı, s. 70.

¹⁶³ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 17.

¹⁶⁴ Bu konuda krş. Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, s. 19.

yaklaşımına göre yazılmış olan eserlere ilişkin bilgiyi girişte sunmuştuk. Ulaştığımız bu eserler şunlardır:

1. Muhammet İzzet Derveze'nin (v. 1984) *et-Tefsîru'l-Hadîs/Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri* başlığıyla dilimize de çevirisi yapılmış olan çalışması. Bu eser, tefsir tarihinde Kur'an'ı kronolojik/nüzul sırasına göre baştan sona tefsir eden ilk çalışma olma özelliğine sahiptir.
2. Abdulkadir Molla Huveyş Ali Gâzi el-Furâtî ed-Deyrezûrî'nin (v. 1978) *Beyânu'l-Meâni* isimli tefsiri. Nakşibendi tarikatine mensup olan ve soyunun Hz Ali'ye kadar dayandığını ileri süren Hüveyş ed-Deyrezûrî, daha çok tasavvufî bir anlayışla tefsir telif etmiştir. Huveyş, Mekkî sûrelerdeki Medenî, Medenî sûrelerdeki Mekkî ayetlere dokunmamakta, buldukları yerde tefsir etmektedir. O, eserinin mukaddimesinde hem âyetlerin hem sûrelerin tertibinin tevkîfî olduğunu bunun aksini iddia edenlerin görüşlerine itibar edilmemesi gerektiğini söylemektedir.¹⁶⁵
3. Suriyeli âlim ve mütefekkir Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin (v. 2004) *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür Tefsîrun Tedebburiyyun li'l-Kur'an'il-Kerîmi bi Hasebi Tertibi'n-Nuzûli Vifka Menheci*, isimli eseri,¹⁶⁶
4. Muhammed Âbid el-Câbirî'ye ait, *Fehmu'l-Kur'an et-Tefsîru'l-Vâdih Hasbe Tertibi'n-Nuzûl* isimli eseri, çağdaş âlimler arasında nüzul sırasına göre yapılan bir çalışmadır. Kur'an âyetlerinin nüzul zincirinde Hz. Peygamber'in hayatında meydana gelen olaylar ve şartlarla beraber seyrettiğini kabul eden

¹⁶⁵ Okumuş, *Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu*, s. 22.

¹⁶⁶ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür Tefsîrun Tedebburiyyun li'l-Kur'an'il-Kerîmi bi Hasebi Tertibi'n-Nuzûli Vifka Menheci Kitâbi* "Kavâidü't-Tedebbürü'l-Emseli li Kitâbillâhi Azze ve Celle", Dârü'l-Kalem, 15 cilt, Şam 2000.

el-Câbirî, Kur'an'ı daha doğru ve sağlıklı bir anlama ve yorumlama için siyeri Kur'an, Kur'an'ı da siyer yoluyla okuma ve anlamayı hedeflemiştir. Tefsirin en önemli özelliği sûrelerin nüzul sırasına göre değil, ayetlerin nüzul sırası esas alınarak tefsir yapılmış olmasıdır.

5. M. Zeki Duman'ın (v. 2013) *Beyânu'l-Hak Kur'an-ı Kerîm'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri* isimli eseri.

el-Meydânî *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür* isimli tefsirinin önsözünde nüzul sırasına göre tefsir yazmada amacının, tefsir yazmak değil; *Kur'an'ı öğrenmek* olduğunu ifade ederek, Rabbânî eğitim ve davranış metodu ve teşriî/yapısal açıdan Kur'an'ın psikolojik eğitim yönü nasıl sorusuna cevap aradığını, buna yönelik öğrenme arzusuyla ortaya çıktığını belirtmektedir.

Böyle bir araştırma ve çalışmaya girişince doğal olarak âyetlerin peş peşe takibini sürdürmüş, nefsî, kalbî, akîdevî ve davranış açılarından âyetlerin tekâmül süreci içinde olduğunu görmüştür. Müellifin, ümmeti yeniden inşa etme amacı ve itikâdî ve amelî konulardaki incelemeleri sonucu böyle bir tefsir ortaya çıkmıştır.

el-Meydânî'ye göre nüzul sırasına göre tefsir yapılmadığı takdirde bazı konular anlaşılamayıp, kapalı kalacaktır. Âyetlerde iletilen mesajın doğru algılanması ve anlaşılması, konu bütünlüğü içinde tekâmül sırasına göre tüm âyetlerin birlikte tedebbür edilmesiyle mümkün olabilir. Müellif nüzul sırasına göre tefsir yapmakla birlikte Kur'an'daki sûre sıralamasının muhafaza edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

el-Meydânî, nüzul sırasına göre tefsir yapmanın gerekçesi olarak uzun yıllardır tefsirlerde yapılan mushaf sırasına göre tefsirin, sûrelerin iniş sırasındaki havayı iletmekten yoksun olduğu ve anlaşılmasının daha az olacağı kanaatinde olduğundan bu yolu tercih ettiğini belirtmektedir.

Kur'an'ın iniş sürecini kronolojik olarak ele almakla, bir konuda birden çok nazil olan âyetlerden sistematik bilgiye ulaşma imkânı elde edilmektedir.

el-Meydânî'ye göre insanın yaratılışı ile ilgili inen âyetlerden yola çıkarak insanın fikrî oluşumları şu süreçlerden geçmektedir:

1. İnsanın yaratılış süreci,
2. Eğitim ve bilgi ile donanım süreci,
3. Ahlâkî ve davranışsal olarak yeterliliğe ulaşma düşüncesine sahip oluşu,
4. Bela ve musibetlerle imtihan edilme süreci,
5. Sürekli zararda oluşu,
6. Nimetlere nankör oluşu,
7. Dünya sevgisi ile dolu olup, aşırı mal hırsına sahip oluşu,
8. Bitmez, tükenmez hayallere sahip oluşu,
9. İnkâr içinde olmasıdır.¹⁶⁷

Kanaatimizce Kur'an ilimleri alanında yeni bir yaklaşım olan nüzul sırasına göre tefsir anlayışı, bundan sonra yapılacak olan tefsir çalışmalarında metot olarak ya konulu ya da nüzul sırasına göre yapılan tefsirlerden oluşacaktır.

¹⁶⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 234-235.

2. TEMATİK YAKLAŞIM

el-Meydâni'nin tefsir yazımında tespit edebildiğimiz üç temel yaklaşımın ikincisi tematik yaklaşımdır. Eser, bu özelliği sebebiyle konulu tefsir olarak isimlendirilebilir. Son dönemde Kur'an'ı anlama çabaları çerçevesinde revaç bulan bir yaklaşım olan *konulu tefsir* hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Konulu Tefsir: Kur'an'da bulunan belirli konular hakkında doyurucu bilgi elde edebilmek amacıyla, o konu etrafında değişik sûrelerde zikredilen âyetleri birleştirerek, nüzul sırasına göre ele alıp uygun şekilde incelemek ve pratik hayata uygunluğunu ortaya çıkarmaktır.

Müslümanların, Kur'an-ı Kerim'i, günümüz dünyasında anlayabilmek amacıyla, değişik metodlarla tefsir etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Her asırda o dönemin âlimleri, insanlara Kur'an-ı Kerim'i o gün geçerli olan ilmî bilgiler çerçevesinde açıklamaya çalışmışlardır. Günümüz âlimleri de Kur'an'da geçen inanç, hayat, evren, zulüm, hak ve adalet gibi değişik alanlardaki herhangi bir konuyu kapsayıcı bir şekilde ele alabilmek için, *et-tefsîru'l-Mevdûi/Konulu Tefsir* denilen tefsir metodunu geliştirmişlerdir.¹⁶⁸

Kur'an, kendi içerisinde bütünlük arzemektedir. O, en küçük âyetinden en büyük pasajına kadar fikrî bir uyumluluğa sahiptir. Kur'an'ın en küçük parçası olan kelimelerden başlayarak, terkipler, cümleler, belli konulardaki âyet grupları ve kıssalar gibi daha büyük Kur'an pasajlarının hepsi birbirine son derece bağlı ve

¹⁶⁸ Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s. 79-80; el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, s. 70; Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, s.61-69.

uyumludur.¹⁶⁹ Bu durum, Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabası açısından önemli olduğundan, Kur'an'ı doğru anlayabilmek için Kur'an'a bütüncül yaklaşmak gerekmektedir.

Kur'an'a bütüncül yaklaşma mantığı çerçevesinde geliştirilen konulu tefsir metodu, onu anlama çabasında olan insanlar ve ilmî çevreler tarafından kabul gören bir metod haline gelmiştir. Günümüz insanları Kur'an'dan herhangi bir âyetin anlamı ile yetinmeyip, o konuyla ilgili Kur'an'da geçen bütün âyetleri bir araya getirerek nüzul sırasına göre okuyup değerlendirerek konuyu anlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda gelecekte konulu tefsirin ilim dünyasında gelişecek ve Kur'an'ı günümüz dünyasında insanların merkezine oturtarak, onu en güzel şekilde araştırıp anlamaya çalışacaklardır.

el-Meydânî yorumladığı âyetlerde tematik yaklaşımı benimsediğinden, konunun derinlemesine dalmaktan çekinmemekte ve bütün yönleriyle okuyucunun zihninde yerleşmesini temin etmek için konulara bütüncül yaklaşarak ele aldığı konuda Kur'an'da yer alan tüm âyetleri sıralayarak açıklamaktadır.

el-Meydânî'nin tematik yaklaşımı aşağıda başlıklandırılarak sunulmaktadır.

1. Sûrenin başında ana konuları zikretmesi,
2. Sûrenin tefsirinde kıraatleri vermesi,
3. Sûrenin faziletine ilişkin rivayetleri zikretmesi,
4. Peygamberlerin hayatını tek yerde incelemesi,
5. Güncel değer üretmesi

Şimdi bunları tek tek ele alarak örnekleriyle açıklayacağız.

¹⁶⁹ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine Şule Yayınları*, 166 sahife, İstanbul 2009, 5.baskı, s.47-48.

2.1. SÛRENİN BAŞINDA ANA KONULARI ZİKRETMESİ,

el-Meydânî, inceleme konusu olarak ele aldığı sûrelerde, sûrenin ana konusunu maddeler halinde gruplandırarak, sûrenin zihinsel altyapı ile donanımlı şekilde okunmasını sağlamakta, böylece okuyucu konuları sistematize ederek anlamaktadır.

el-Meydânî'nin tefsirinin özgün yanlarından birisi de son dönem tefsir çalışmalarında yaygın bir yöntem olan sûre girişinde sûrenin ana konusunu zikretmesidir. Çağdaş dönemde türkçe meâl çalışmalarında da bu konu önemsenmektedir. Meâl hazırlayan bilim insanları meâllerinde, sûrelerin başlarında, sûreyi tanıtan giriş sahifesi veya paragrafı koyarak, o sûreyi tanıtıcı bilgiler vermektedirler.¹⁷⁰ Dolayısıyla müellifin bunu uygulaması güzel bir yaklaşımdır. Aşağıda sûrelerin ana konularına ilişkin bazı sûrelerden örnekler sunacağız.

a. Alâk sûresinin ana konusunu üç bölüme ayırarak şunları sıralamaktadır.

1. “Oku” emri yazılı kültüre işaret etmekte ister deney, ister vahiy, ister tecrübe ister eğitim, her ne yolla olursa olsun, elde edilen bilgilerin yazılı hale getirilmesi gerekmektedir. Alâk sûresinin ilk âyetinde yer alan “oku” emriyle ilgili rivâyette Ubeyd bin Umeyr'den rivâyet olduğuna göre Hz. Cebrail ilk âyetin nüzulünde, Hz. Peygamber'e atlastan bir parçanın üzerine yazılı metni oku demiştir.

¹⁷⁰ Bkz. Tezin giriş, araştırmanın konusu ve önemi bölümü.

2. Bilgi ile insan yaratıcıya ve kâinatın sahibinin varlığına ulaşabilir. Bilgi olmadan elde ettiği tüm dünyevî nimetler kendisinde azgınlığa yol açar. Çünkü kâinatın sahibini tanıyamaz ve kendisinin kimseye muhtaç olmadığını (müsteğni) hisseder. Bu durum kendisini kibir ve azgınlığa sürükler.
3. Kur'an'ın oku emrini yönelttiği muhatap kitle içinde dört sınıf insan vardır. Bunlar;
 - a. Daveti kabul edip uyan, ancak tebliğ görevi yapmayanlar,
 - b. Davete uyup, başkalarının hidayeti için gayret gösterenler (emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker görevi yapanlar),
 - c. Daveti yalanlayanlar, ancak başkalarının yalanlamasına çalışmayanlar,
 - d. Daveti yalanlayan ve başkalarının yalanlaması için çaba sarf edenler.¹⁷¹

b. Meryem sûresi on sekiz ders içermektedir.

1. Hz. Zekeriya (a.s) ve oğlu Hz Yahya (a.s) ile ilgili bilgiler yer almaktadır.
2. Hz. Meryem, oğlu Hz. İsa (a.s) ve Hz İbrahim (a.s) ile ilgili yaşananlar anlatılmaktadır.
3. Hz. Musa (a.s) ve kardeşi Hz. Harun (a.s) ile ilgili bilgiler verilmektedir.
4. Hz. İsmail'in (a.s) başından geçen olaylar ve babasıyla birlikte kurban olma emrine teslimiyet göstermesine ilişkin bilgiler verilmektedir.
5. Hz. İdris (a.s) kıssası yer almaktadır.
6. Sûrede zikredilen peygamberlere övgüler yapılmaktadır.
7. Peygamberlerin, kendilerinden sonra gelen ümmetlerinden sâdik mümin olanlara övgü yer almaktadır.

¹⁷¹ Abdurrahman Hasan Habenneke el Meydânî, *Meâricü't- Tefekkür ve Dekâiük't-Tedebbür*, Dâr'ul Kalem, Dimeşk 2000, I, 40-62.

8. Hz. Peygamber (a.s) ile Hz. Cebrail (a.s) arasında geçen konuşma anlatılmaktadır.
9. Dirilmeyi ve kıyamet gününü inkâr edenlere delillerle reddiye yer almaktadır.
10. İnatçı inkârcıların yanlış sözlerini tashih ve onları tedavi yöntemi uygulanmaktadır.
11. İnkârcıların değişik küfürlerine ve buna gerekçe olarak ortaya koydukları fikir ve sözlere tedavi yöntemi uygulanmaktadır.
12. İzzet ve şeref için ilah edinmelerine yönelik yanlışlarına çözüm bulunmaktadır.
13. İnkârcıların bazı hallerinin beyanı ve onlara uygun davet yoluyla çözüm önerisi ve tedavi yolları anlatılmaktadır.
14. Takva sahibi kimselere müjde verilerek, inkârcıların bazı fiilleri hakkında güzel dille uyarı yapılmaktadır.
15. Allah'a evlat isnat edenlere reddiye yer almaktadır.
16. Mekke döneminde müşriklerin zulüm işkence ve baskılarına katlanan Hz. Peygamber'in, (a.s) ashabına geleceğin onlara ait olduğuna dair müjdesi yer almaktadır.
17. Hz. Peygamber'e (a.s) hitap ederek, Kur'an'ın amaç ve görevinin müminleri müjdelemek, inkâr edenleri ise korkutmak olarak açıklamaktadır.¹⁷²

c. Sebe sûresinin ana konusu olarak beş ders zikredilerek; bunların

¹⁷² el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 370-373.

iman etmesinden henüz ümit kesilmemiş müşriklerden bir grubun iman edebilecekleri ümidiyle tedavi edilmeleri, bu tedavi yönteminde, muhatap kitlelere şu hususlarda bilgiler verilerek ikna edilmeleri hedeflenmiştir:

1. Muhatapların durumlarına uygun, fikrî ikna metodu kullanılarak,
2. İman edip salih amel işleyenleri kıyamet günü af olmaları ve güzel nimetlerle mükâfatlandırılacakları müjdesini vererek,
3. İnkârcı muhataplara ılımlı dil ve üslup kullanılarak, tebliğ görevinin yerine getirilmesiyle,
4. Geçmiş milletlerden örnekler sunarak, onların maruz kaldıkları helak ve azaptan ibret almalarını sağlayarak,
5. Kıyamet sahnelerinden kesitler sunularak, bu dünyada (peşin) ve ahirette (mühlet verilmiş) azaptan uyarılarak, inkârcıların iman etmeleri istenmesi sûrenin anakonusu olarak belirtilmiştir.¹⁷³

d. Meryem sûresinin ana konusu olarak, Hz. Yahya (a.s) ile ilgili sekiz konunun yer aldığını bildirerek, bunları şöyle sıralamaktadır:

1. Hz Yahya'ya "kitabı al" denilerek, kitabı okuması, ezberlemesi, koruması, hükümlerini uygulaması, emirlerini yerine getirip ve yasaklarından kaçınması gibi hususlar hatırlatılarak, tüm ilâhî kitaplara ve içerdiği hükümlere sahip çıkması istenmektedir.¹⁷⁴
2. Bizzat Allah tarafından, Hz Yahya'ya küçük yaşta görev verildiğinin belirtilmesiyle, ona hikmet, uzak görüşlülük, basiret/derin kavrama gücü,

¹⁷³ el-Meydânî, *Tefsîr*, XII, 16-17.

¹⁷⁴ Meryem, 19/12

ilahi hükümleri anlama kabiliyeti ve iyiyi kötüden ayırma yeteneği verildiği bildirilerek değeri yüceltilmektedir.¹⁷⁵

3. Sûrede geçen “tarafımızdan rahmetle” ifadesiyle Allah’ın Hz Yahya’ya önem vermesi, koruma ve himayesine alması, kendisinin de merhametli, yumuşak kalpli ve güzel huylu oluşuna işaret edilmiştir.¹⁷⁶
4. “Temiz kalbi” ifadesi bedensel ve ahlakî güzelliklere sahip olması anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁷
5. Hz Yahya’nın Allah’ın emir ve yasaklarına titizlikle uyması/takva oluşu, görev ve ibadetlerini en iyi şekilde yerine getirme gayretinde olması ve ibadetlere önem vermesidir.¹⁷⁸
6. Hz Yahya’nın ana babasına iyilik yapması onlara itaat etmesi, hizmet edip ikramda bulunması ve kanatlarını yerlere sererek tevazu içinde davranmasıdır.¹⁷⁹
7. O’nun cabbâr ve asi olmadığı, söz dinlemeyen, inat ve aşırılıktan uzak ve güçlü olmasına rağmen zorba ve güç kullanmayan birisi olduğu anlatılmaktadır.¹⁸⁰
8. Doğumunda, ölümünde ve dirilme gününde sürekli olarak Allah’ın koruması altında olduğu, melekler ve sâlih müminlerin kendisine dua ettiği ve onu selamladığı bildirilmektedir.¹⁸¹

Hz Yahya ile ilgili yukarıda geçen hususlar sûrenin, ana konuları arasında yer almaktadır.¹⁸²

¹⁷⁵ Meryem, 19/12

¹⁷⁶ Meryem, 19/13

¹⁷⁷ Meryem, 19/13

¹⁷⁸ Meryem, 19/13

¹⁷⁹ Meryem, 19/14

¹⁸⁰ Meryem, 19/14

¹⁸¹ Meryem, 19/15

2.2. SÛRENİN BAŞINDA KIRÂATLERİ VERMESİ,

el-Meydânî, inceleme konusu olarak ele aldığı sûrelerde, kıraat farklılıklarını zikrederek okuyucunun bu konuda bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır.

Kur'an'ı anlama ilkeleri içinde zikrettiği on kıraatı araştırma kuralı¹⁸³ çerçevesinde el-Meydânî, rivâyet edilen kıraat farklılıklarını belirterek, anlam zenginliğine işaret etmektedir. O'na göre rivâyet farklılıklarını bilmenin pek çok faydası vardır ve bu farklılıklar rahmet olarak görülmelidir.¹⁸⁴

el-Meydânî, incelediği sûrenin metninde, kırâati konusunda ihtilafli kelimelerin altını çizerek işaret etmekte ve dipnotta da kıraat imamlarının farklı okuyuşlarını sahibine nispet ederek tek tek belirtmektedir.¹⁸⁵ Ayrıca kırâatların doğrurduğu mana farklılıklarını açıklamakta ve anlamlar arasında kıyas yapmaktadır.

Örnek 1:

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاجِرٍ عَلِيمٍ

“Firavun dedi ki: bilgili bütün sihirbazları bana getirin!”¹⁸⁶ Kırâat imamlarından Hamza, Kisâî ve Halef, bu âyette geçen sihirbaz anlamına gelen (سَاجِر) =sâhır) kelimesini mübâlağa ism-i fâil kalıbıyla (سحار=sehhâr) diye okumuşlardır. Diğer kırâat imamları ise ism-i fâil kalıbıyla (سَاجِر =sâhırin) şeklinde okumuşlardır. el-Meydânî, kelimenin birinde ism-i fâil, diğerinde ise mübalağa ism-i fâil kalıbıyla

¹⁸² el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 395-398.

¹⁸³ Bkz. Tezin Kur'an'ı Anlamada Kırk Kural Bölümü.

¹⁸⁴ eş-Şeyh Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-Irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Tahkik Fevvâz Ahmet Zemerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1995, I, 116.

¹⁸⁵ el-Meydânî, *Kavâid*, s. 709-75.

¹⁸⁶ Yunus, 10/79

okunduğunu, her iki kırâat arasında da anlam itibarıyla uyum olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁷

Örnek 2:

قَالُوا لِمَ الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُوبَىٰ لَكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَا كَيْفِي أَرَأَيْتُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ

“Bilgi ancak Allah'ın katındadır. Ben size, bana gönderilen şeyi duyuruyorum. Fakat sizin cahil bir kavim olduğunuzu da görüyorum, dedi.”¹⁸⁸

Âyette geçen (أُوبَىٰ لَكُمْ) kelimesini kıraat imamları (بلغ=bellega) fiilinden (أُوبَىٰ لَكُمْ) şeklinde şeddeli, Ebu Amr ise (بلغ=ebleğa) fiilinden (أوبى=ubliğüküm) şeklinde okumuştur.¹⁸⁹ Her iki kırâatte de Hz Hud (a.s) tebliğ görevini yapacağını bildirmekte, böylece anlamlar arası uyum olduğu belirtilmektedir.

¹⁸⁷ el-Meydânî, Tefsir, X, 19.

¹⁸⁸ Ahkaf 46/23

¹⁸⁹ el-Meydânî, Tefsîr, XIII, 146.

2.3. SÛRENİN FAZİLETİNE İLİŞKİN RİVAYETLERİ ZİKRETMESİ,

el-Meydânî, inceleme konusu olarak ele aldığı sûrelerin faziletlerine dair hadisleri, âyetin metnini sunduktan sonra zikretmektedir. Sûrenin faziletine dair birden fazla hadis varsa aralarındaki farklı rivayetleri belirtmektedir. Bazen râvileri ve senetleri zikretmekle birlikte, çoğunlukla zikretmemiştir.

Örnek: 1

Duhân sûresinin faziletine dair şu hadisi sunmuştur.

Ebu Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. “Kim Cuma gecesi Hâmîm- okursa affedilmiş olarak sabahlar.” Başka bir rivâyette “Kim Cuma gecesi Duhân Sûresini okursa mağfiret edilmiş olarak sabahlar ve huri ile evlendirilir.” Başka rivâyette “Kim Cuma gecesi veya Cuma günü Hâmîm’i (duhân sûresini) okursa Allah ona cennete bir ev bina eder.”¹⁹⁰ Bu hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere Duhan sûresinin içeriği bakımından insanları imana ve müminleri de salih amele teşvik davet ettiği bu sûreyi okuyarak gereğince amel eden müminlere, Allah tarafından bağışlanma ve bol nimet verileceği vaat edilmektedir. Dolayısıyla bu hadisler sûrenin faziletine işaret etmekte ve onu okumaya teşvik etmektedir.

¹⁹⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, XIII, 10-11

Örnek : 2

Müellif, İsrâ sûresinin faziletine dair Tirmizî'den dua babında zikredilen hadis'i naklederek Hz Ayşe'nin şöyle söylediğini rivâyet etmiştir. "Hz. Peygamber Zümer ve Benî İsrail (İsrâ) sûresini okumadan uyumazdı."

Diğer bir rivayette İmam Ahmed'in senediyle rivâyet ettiğine göre Hz Ayşe şöyle buyurmuştur: "Hz Peygamber tâki biz hiç bozmayacak deyinceye kadar oruç tutardı. Artık hiç oruç tutmayacak deyinceye kadar oruç tutmazdı. Her gece Benî İsrail ve Zümer sûrelerini okurdu."¹⁹¹ Bu rivayette sûrenin fazileti oruçla birlikte zikredilmiştir.

¹⁹¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 520.

2.4. PEYGAMBERLERİN HAYATINI TEK YERDE İNCELEMESİ,

el-Meydânî, inceleme konusu olarak ele aldığı âyetlerde geçen Peygamberlerin hayatlarını, Kur'an, hadis ve tarih gibi muhtelif kaynaklardan yararlanarak detaylı bir şekilde anlatmakta ve daha sonra aynı peygamberle ilgili âyet geldiğinde önceki bölüme atıfta bulunarak tekrardan kaçınmaktadır.

Örnek 1:

Hz Salih (a.s) ve Semud kavmi ile ilgili olarak Kur'an'da yer alan tüm âyetleri toplayarak değerlendirmiştir. Burada Hz. Salih'in soyu, Semûd kabilesinin geçmişi, Semud kabilesinin evleri, Hz. Salih (a.s) ve kavmiyle ilgili tarihçilerin rivayetlerini ayrı başlıklar halinde sıralayıp açıklamıştır. Ardından Kur'an'da Hz. Salih'le ilgili yer alan yirmi bir âyeti tek tek vermiş, sonra da bu âyetlerden ortaya çıkardığı sonuçları, sekiz başlıkta Hz. Salih ve kavminin durumunu ayrıntılı olarak incelemiştir.¹⁹² Biz de fazla yer kaplayacağı endişesiyle ilgili âyetleri aşağıda tablo halinde sunuyoruz.

Tablo 4: Kur'an'da Hz. Salih (as) ile ilgili ayetler

Sıra No	Sûre Adı	Sûre Muhsaf No/Âyet No	Sûre İniş No
1	Fecr	89/6-14	10
2	Necm	53/50-54	23
3	Şems	91/11-15	26

¹⁹² el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 245-320.

4	Burûc	58/17-18	27
5	Kâf	50/12-14	34
6	Kamer	54/23-31	37
7	Sâd	38/12-15	38
8	A'râf	7/73-79	39
9	Furkân	25/35-39	42
10	Şuarâ	26/141-158	47
11	Neml	27/45-53	48
12	İsrâ	17/59	50
13	Hûd	11/61-68	52
14	Ğâfir	40/30-31	60
15	Fussilet	41/13-18	61
16	Zâriyât	51/43-45	67
17	İbrahim	14/8-9	72
18	Hâkka	69/4-5	78
19	Ankebut	29/38	85
20	Hac	22/42-44	103
21	Tevbe	9/70	113

Örnek: 2

Kur'an'da Hz. İbrahim (a.s) ile ilgili âyetleri iniş sırasına göre bir başlık altında toplayarak¹⁹³ şu âyetleri sıralamıştır.

Tablo 5: Kur'an'da Hz. İbrahim (as) ile ilgili ayetler

Sıra No	Sûre Adı	Sûre Muhsaf No/Ayet No	Sûre İniş No
1	Bakara	2/124-136	87
2	Bakara	2/140	
3	Bakara	2/258	
4	Bakara	2/260	
5	Âl-i İmran	3/33-34	89
6	Âl-i İmran	3/65-68	
7	Âl-i İmran	3/84-85	
8	Âl-i İmran	3/95-97	
9	Nisâ	4/54-55	92
10	Nisâ	4/125	
11	Nisâ	4/163	
12	En'am	6/74-87	55
13	En'am	6/161	
14	Tevbe	9/70	113
15	Tevbe	9/113-114	
16	Hûd	11/69-76	52
17	Yusuf	12/5-6	53

¹⁹³ el-Meydânî, *Tefsîr*, XIV, 96-110.

18	Yusuf	12/38	
19	İbrahim	14/35-41	72
20	Hicr	15/51-60	54
21	Nahl	16/120-123	70
22	Meryem	19/58	44
23	Meryem	19/41-50	
24	Enbiyâ	21/51-73	73
25	Hac	22/26-27	103
26	Hac	22/42-43	
27	Hac	22/78	
28	Şuarâ	26/69-89	47
29	Ankebut	29/16-17	85
30	Ankebut	29/31-32	
31	Ahzâb	33/7	90
32	Saffât	37/83-113	56
33	Sâd	38/45-47	38
34	Şûrâ	42/13	62
35	Zuhruf	43/26-28	63
36	Zâriyât	51/24-34	67
37	Necm	53/36-42	23
38	Hadîd	57/26	94
39	Mümtehine	60/4-6	91
40	A'lâ	87/18-19	8

Örnek 3: Kur'an'da Hz. Lut (a.s) ile ilgili âyetleri iniş sırasına göre bir başlık altında toplayarak şu âyetleri sıralamıştır.¹⁹⁴

Tablo 6: Kur'an'da Hz. Lut (a.s) ile ilgili Âyetler Tablosu

Sıra No	Sûre	Sûre Mushaf Tertip No/Âyet No	Sûre İniş No
1	Kâf	50/12-14	34
2	Kamer	54/33-39	37
3	Sâd	38/12-14	38
4	A'raf	7/80-84	39
5	Şuara	26/160-175	47
6	Neml	27/54-58	48
7	Hûd	11/69-83	52
8	Hicr	15/51-77	54
9	En'âm	6/83-90	55
10	Sâffât	37/133-138	56
11	Zâriyât	51/24-37	67
12	Enbiyâ	21/71-75	73
13	Ankebût	29/26-35	85
14	Hac	22/42-44	103
15	Tahrîm	66/10	107

¹⁹⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 279-287.

Örnek:

Hz Şuayip'in yaşadıklarına dair nasıl servet sahibi olduğu, kavmiyle neler yaşadığı, nasıl mücadele ettiği, hangi tarımsal ürünleri elde ettiği gibi sorulara cevap vererek konuyu açıklamıştır.¹⁹⁵

Böylece el-Meydânî Kur'an'da yer alan ayetleri tek tek inceleyerek Peygamberlerin hayatını detaylı bir şekilde anlatmakta ve Kur'an'a bütüncül yaklaşım ile konuyu geniş çerçevede ele alıp açıklamaktadır.

¹⁹⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, s.393.

2.5. GÜNCEL DEĞERLER ÜRETMESİ

el-Meydâni'nin tefsirinin özgün yönlerinden birisi de inceleme konusu olarak ele aldığı sûrelerin âyetlerini bölümlere ayırması ve sûreden maddeler halinde güncel değer/dersler çıkarmasıdır. Okuyucu âyetler kümesini okuduktan sonra zihninde canlanan veriler ışığında, güncel değerleri okuyarak, genel bilgiler elde etmekte, böylece sûreden istifadesi azami seviyeye çıkmaktadır. Aşağıda bazı sûrelerden alınan güncel değerleri açıklayacağız.

Örnek:

a. İbrahim sûresi dokuz ders içermektedir.

Bunlar;

1. Kur'an'ın ve Hz Peygamber'in görevlerini bildirmektedir. Bu görev, ilâhi davete icabet edenleri küfrün karanlığından çıkarıp, imanın aydınlığına kavuşturmadır. İnkârcılara, dünya hayatını ahiret hayatına tercih ettiklerinden, ahirette maruz kalacakları şiddetli azaba dair uyarılarda bulunulmaktadır. Aynı zamanda Allah, insanlık tarihi boyunca vahye muhatap olan milletlere kendi dilleriyle konuşan elçiler göndermiş¹⁹⁶ ve Hz Muhammed (a.s)'nin de onlardan biri olarak kendi kavminin diliyle arapça konuşan bir Peygamber olduğu bildirilmiştir.¹⁹⁷
2. Allah, Hz. Musa (a.s)'yı açık mucizelerle elçi olarak göndererek ona kavminden davetine icabet edenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarma görevi vermiştir. İsrailoğullarının Firavun ve avanesinin zulmünden

¹⁹⁶ Bkz. Mustafa İslamoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, Akabe Vakfı Yayınları, 561 sahife, İstanbul 2011, 22. baskı, s. 156-157.

¹⁹⁷ İbrahim, 14/ 1-4

kurtarıldıktan sonra Hz. Musa'nın onlara yaptığı konuşmasında sarf ettiği sözler yer almaktadır.¹⁹⁸

3. Kur'an'ın nüzul dönemindeki inkârcılara uyarlar vardır. Onlara geçmiş topluluklardan Nuh, Âd ve Semûd kavminin başına gelen helak ve azap haber verilerek, onların da böyle bir azaba maruz kalması ihtimaline karşı uyarılmışlardır.¹⁹⁹
4. Kur'an, düşünen herkese hitap ederek, gökleri ve yeri yaratan Allah'ın dilerse yeryüzünde bulunan herkesi yok edip, başka topluluklar getirebileceğini, böylece ahirette dirilişin de Allah için kolay olduğu belirtilmektedir. Burada ayrıca kıyamet günü yaşanacak bazı sahnelere ilişkin hızlı geçiş yapılarak, oradaki inkârcıların, büyükleriyle, onlara tabi olanlar arasında husumet şeklinde geçen diyaloglara vurgu yapılmaktadır. Şeytanın aldattığı için kendisini suçlayan inkârcılara cevap vererek, aslında kendisinin onların üzerlerinde bir tasarruf gücü olmadığını, kendilerinin gönüllü olarak aldatmalarına uyduklarını belirtmektedir. İman edip güzel amel işleyenlerin altından ırmaklar akan cennete girecekleri ve orada ebedî kalacakları belirtilmiştir.²⁰⁰
5. Güzel söz (Kelime-i tayyibe) ve çirkin sözün (kelime-i habise) izahı yapılmaktadır.²⁰¹
6. İman edenlerin, dünyada da ahirette de istikrarlı ve kalıcı olduklarına vurgu yapılmıştır. Haksızlık yapan/zalimlerin ise sebat etmeyecekleri

¹⁹⁸ İbrahim, 14/ 5-8

¹⁹⁹ İbrahim, 14/ 9-18

²⁰⁰ İbrahim, 14/19-23

²⁰¹ İbrahim, 14/ 24-26

Allah'ın onları saptıracağı ve nankörlükleri sebebiyle cehenneme atılacakları belirtilmektedir.²⁰²

7. Allah'ın insanlara verdiği bazı nimetler hatırlatılarak, karşılığında kulluk görevi olarak namaz kılmaları ve infak etmeleri gerektiği anlatılmaktadır.²⁰³
8. Hz.İbrahim'in değişik zaman ve mekânlarda çeşitli vesilelerle yaptığı dualar ile, Mekke ahalisine, babaları İbrahim ve İsmail'in putlardan uzak durduğu ve onlarla nasıl mücadele ettikleri anlatılmaktadır.²⁰⁴
9. Allah'ın, zalimlerin durumunu bildiği halde onlara kıyamete kadar mühlet verdiği belirtilmektedir. Hz Peygamber'e de kıyamet günü yaşanacaklar anlatılarak kavmini, helak edici azaptan korkmaları hususunda uyurma görevi verilmiştir.²⁰⁵

Bu derslerden anlaşılacağı üzere; genel olarak sûrede insanlara Allah'a iman ve itaat konusunda uyarılar yapılmakta ve aksi durumda uğratılacakları azap ve ceza hatırlatılarak imana davet edilmektedirler.²⁰⁶

b. Taha sûresinden alınacak dersler dokuz tanedir:

1. Hz. Peygamber'in görevinin tebliğ olduğu, Kur'an'ın eğitim ve tebliğ yönü, O'nun Allah kelâmı olduğu ve Allah'ın yeri ve göğü yarattığı,

²⁰² İbrahim, 14/ 27-30

²⁰³ İbrahim, 14/ 31-34

²⁰⁴ İbrahim, 14/ 35-41

²⁰⁵ İbrahim, 14/ 42-52

²⁰⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, XIV, 15-18.

2. Hz. Musa'nın tur dağına çıkışı, ailesiyle birlikte Medyen'den Mısır'a dönüşü, Allah'la konuşması, İsrailoğullarıyla birlikte Mısır'da yaşadıkları, denizi geçmeleri ve Firavun ve ordusunun boğulması gibi konular,
3. Kur'an'dan yüz çevirenlere yönelik, Kur'an'ın mesajı ve kıyamet günü karşılaşacakları durumun tasviri,
4. Kıyamet sahnesinden kesitler ve o gün yaşanacak büyük olaylar ve kevnî hâdiseler,
5. Kur'an'la ilgili konular ve Hz. Peygamber'in Kur'an inerken âyetleri tekrarlamada acele etmemesi gerektiği,
6. Âdem (a.s) olayından kesitler, insanlık nesline ilişkin bilgiler ve hidayet rehberlerine uymaları gerektiği,
7. Hz. Peygamber'i ve Allah'ın indirdiğini yalanlayanların, uğrayacakları azap ve uyarı,
8. Hz. Peygamber ve davetçilere sabır etmeleri, tesbihatta bulunmaları, namaz kılp ailesine de namaz öğüdünde bulunmaları tavsiyesi,
9. İnkârcıların bazı önerilerine yönelik reddiye ve onları azapla uyarma gibi konular sûreden alınacak dersler olarak belirlenmiştir.²⁰⁷

c. Câsiye sûresinden alınacak dersleri yedi madde olarak tespit edilmiştir:

1. Kur'an'ın Allah tarafından gönderilen bir kitap olduğunun beyanı ile Kur'an ve Hz Peygamber'in getirdiği mesajları reddeden inkârcılara

²⁰⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, VIII, 28.

yönelik azap hatılatılarak, inkârcılar, cehennem ateşine maruz kalacakları hususunda uyarılmışlardır.²⁰⁸

2. Allah'ın kâinata insanoğluna verdiği, iman etmeyi ve şükretmeyi gerektirecek bazı nimetler hatırlatılmıştır.²⁰⁹
3. Hz. Peygamber'e kendisine inananlara af dilemeye yönelik uyarı vardır. Güzel ahlak sahibi olmak, inkârcıları imana çağırmada etkili bir role sahiptir. Onlara ahirette verilecek nimetler anlatılarak kendilerine kötülük yapanları affetmeleri önerilmektedir.²¹⁰
4. Allah'ın İsrailoğullarına verdiği kitap, hikmet, peygamberlik ve daha pek çok nimet hatırlatılmaktadır. Allah'ın Hz Muhammed'i de elçi olarak seçtiği, onun ümmetini de bu davet görevini üstlenecek seçkin ümmet olduklarını bildirmektedir. Ayrıca iman kurallarına ilişkin bazı bilgiler verilerek, Hz. Muhammed'in ümmetine gizli uyarıda bulunmuş ve isyan etmeleri durumunda İsrailoğullarının başına gelenlerin, kendilerine de geleceği ikazı yapılmıştır.²¹¹
5. İnkârcıların nasıl tedavi edileceğine ve onların bu duruma nasıl düştüklerine ilişkin bilgiler verilerek, ahiret gününü inkâr etmeleri ve bu dünyadan başka hayatın olmadığına dair sözlerinin yanlışlığı belirtilmektedir.²¹²

²⁰⁸ Câsiye 45/1-11

²⁰⁹ Câsiye 45/12-13

²¹⁰ Câsiye 45/14-15

²¹¹ Câsiye 45/16-22

²¹² Câsiye 45/23-26

6. Kıyâmet sahnesinden ve yaşanacak durumlardan bazı kesitler sunulmakta, böylece inananlar uyarılıp, ahirete hazırlanmaları tavsiye edilmektedir.²¹³
 7. Sûrenin bitiminde her türlü hamd ve övgünün Allah'a ait olduğu özellikle rubûbiyyet sıfatı ile zikredilmiştir.²¹⁴
- Böylece sûreden alınacak dersler pasajlar halinde sınıflandırılmıştır.²¹⁵

d. Hicr sûresinden alınacak dersler yedi tanedir:

1. Mekke müşrikleri ve taraftarlarının Kur'an'ın iniş sürecinde, Kur'an'ı ve Hz Peygamber'i yalanlamaları, O'ndan doğruluğunu tasdik edecek melek istemeleri ve hakkı inkâr edip alaya almaları, batılda, inatçı oluşlarına yönelik reddiye ve onları tedavi yöntemi ele alınmıştır.²¹⁶
2. Allah'ın sıfatlarına, rubûriyetine ve tek olduğuna ilişkin kevnî âyetler ile öldüren, dirilten, her şeyi bilen ve insanları imtihan ettiğine işaret vardır. İmtihanın gereği olarak İnsanların dünyada yaptıkları iyilik ve kötülük neticesine göre yargılayacak ve karşılığını verecektir.²¹⁷
3. Hz. Âdem'in yaratılışı ve sonraki olaylar anlatılarak, ilahi hikmet gereği, insanın dünyada imtihan için yaratıldığı hesap gününde hesabın görülüp amellerin karşılığının verileceği bildirilmiştir.²¹⁸

²¹³ Câsiye 45/27-35

²¹⁴ Câsiye 45/36-37

²¹⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, XIII, 78-80.

²¹⁶ Hicr, 15/1-15

²¹⁷ Hicr, 15/16-25

²¹⁸ Hicr, 15/26-44

4. Takvâ sahiplerinin kıyâmet günü alacağı mükâfat anlatılarak, Allah'ın rahmet ve affının bolluğu, azabının da çetin olduğu bildirilmiştir.²¹⁹
5. Hz. İbrahim ve Hz Lut'un kavimleriyle yaşadıklarına ilişkin bilgiler verilip, inatçı inkârcıların yaptıkları karşısında nasıl azaba uğradıkları ve karşılaştıkları kötü son anlatılmaktadır.²²⁰
6. Hz Şuayb'ın kavmi Eyke halkının helak oluş süreçleri anlatılarak, tedaviye muhtaç kimselerin bundan ibret almaları istenmektedir. Ayrıca Hz. Salih'in kavmi Semud kabilesi Hicr ehlinin yaşadıkları anlatılmaktadır.²²¹
7. Hz. Peygamber'e öğüt ve teselli verilmekte, Rabbine çokça ibadet edip secde etmesi ve ölüm gelinceye kadar görevini en iyi şekilde yapması emredilmektedir.²²²

Bu sûrede yer alan güncel değerlerin, genellikle Peygamberlerin örnek hayatları, yaşadıkları olaylar ve onlardan alınacak ibretler olduğu görülmektedir.²²³

el-Meydânî'nin tefsirinde ortaya koyduğu sûrenin ana konusu ile güncel değerler arasında sıkı bir bağlantı olduğu, bazen her iki konunun birbirinin içerisine girebileceği ve dolayısıyla tek başlık altında incelmenin de mümkün olabileceği kanaatindeyiz.

Böylece el-Meydânî'nin tematik tefsir yaklaşımında konuları, sûrelerin ana konuları, kırâat farklılıkları, sûrenin faziletine dair rivayetler, Peygamberlerin hayatı ve âyetler kümesinden çıkarılacak güncel değerlerle ele aldığını görmüş olduk.

²¹⁹ Hicr, 15/45-50

²²⁰ Hicr, 15/51-77

²²¹ Hicr, 15/78-84

²²² Hicr, 15/85-99

²²³ el-Meydânî, *Tefsîr*, XI, 15-17.

3. ÇAĞDAŞ BİLİMİN VERİLERİNE DAYALI YORUM YAKLAŞIMI

el-Meydânî'nin tefsir yazımında tespit edebildiğimiz üç temel yaklaşımının üçüncüsü, çağdaş bilimin verilerine dayalı yorum anlayışıdır. Müellif, bu yorumlarını bazen sûrelerin sonuna verdiği ek dosyalarla, bazen âyetleri incelerken yapmakta ve ihtisas alanı olmayan konulara dalmaktan da çekinmemektedir.

el-Meydânî'nin çağdaş verilere dayalı yorumlarında değişik yaklaşımları bulunmakta olup bunları şöyle sıralamak mümkündür:

- a. Konuları tüm yönleriyle geniş şekilde ele almaktadır.

Örnek:

Kur'an'da rüzgârla (ريح) ilgili yirmi beş âyetin bulunduğunu tespit etmekte, rüzgârın çeşitleri, yararları, insan hayatına etkileri, ekinlerde aşılama rolü üstlenmesi, yağmuru taşıma özelliği, tarihte geçen eski inkârcı milletlerin helakında kullanıldığı, hem azap hem rahmet vesilesi olduğu gibi geniş bilgiler içeren ek dosya oluşturmuştur.²²⁴ Bu bilgiler ışığında rüzgârın çeşitli görevleri bulunduğunu belirtilerek bunları şöyle sıralamaktadır:

1. Yağmur yağmasına vesile olması,
2. Denizde gemileri yürütme görevini üstlenmesi,
3. İnsanlar için imtihan vesilesi olması,
4. Azap ve intikam görevi yapması,

²²⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 621-664.

5. Bulutları taşıma görevi üstlenmesi,
6. Akıl sahiplerini, Allah'ın gücüne ikna etmeye vesile olması,²²⁵

el-Meydânî'nin rüzgarla ilgili sıraladığı ve analizler yaptığı âyetleri tablo halinde sunuyoruz.

Tablo 7: Kur'an-ı Kerîm'de Rüzgârdan (ريح) Bahsedilen Ayetler

Sıra No	Sûre	Sûre Mushaf Tertip No/Âyet No	Sûre İniş No
1	Murselât	77/1-7	33
2	Kamer	54/18-21	37
3	Sâd	38/35-36	38
4	A'raf	7/57	39
5	Furkân	25/48-49	42
6	Fâtır	35/9	43
7	Neml	27/63	48
8	İsrâ	17/66-69	50
9	Yûnus	10/22-23	51
10	Hicr	15/22-23	54
11	Sebe'	34/12	58
12	Fussilet	41/15-16	61
13	Şûrâ	42/32-34	62

²²⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 654-656.

14	Câsiye	45/3-5	65
15	Ahkâf	46/24-25	66
16	Zâriyât	51/1-6	67
17	Zâriyât	51/41-42	67
18	İbrâhim	14/18	72
19	Enbiyâ	21/81	73
20	Hâkka	69/6-8	78
21	Rûm	30/46-51	84
22	Bakara	2/164	87
23	Âl-i Imrân	3/116-117	89
24	Ahzâb	33/9	90
25	Hâc	22/31	103

b. Ayetlerin tefsirinde olayları güncel olarak anlaşılabilir şekilde canlandırarak zihinlere yerleştirmektedir.

Örnek:

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنسِ وَقَالَ أَوْلِيَاءُ هُمْ مِنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْنَعِ
 طَبْعًا بِرَبْعِضٍ وَبَلَّغْنَا الْآذِي أَجَلْت لَنَا قَالَ الدَّارُ مَوَاطِنُ خَالِدِينَ بِهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ

“Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün, «Ey cinler (şeytanlar) topluluğu! Siz insanlarla çok uğraştınız» der. Onların, insanlardan olan dostları ise: «Ey Rabbimiz! (Biz) birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna

ulaştık» derler. Allah da buyurur ki: Allah'ın dilediği hariç, içinde ebedî kalacağınız yer ateştir. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir, bilendir.”²²⁶

Âyetin tefsirinde, kıyâmet günü hesaplaşma anında, insanlara ve cinlere gösterilecek olan amel defterlerini gelişmiş video kayıt cihazına benzeterek, hayat boyu yaptıklarının görüntü, ses, düşünce ve kalbinden geçenler de dâhil olmak üzere kamera kaydında olduğunu bildirmektedir.²²⁷

Örnek:

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ وَلَٰحِظًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بَرِئْتَهُ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir.”²²⁸

Âyetin yorumunda vahiy elçisi olan Hz. Cebrail’i, Allah, melekler ve peygamberler arasında sürekli mekik dokuyan ve diplomatik faaliyetlerde bulunan bir büyükelçiye benzetmektedir.²²⁹

Örnek:

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُواهَا خَالِدِينَ

²²⁶ En’am, 6/128

²²⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 552.

²²⁸ Şura, 42/51

²²⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 656.

“Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise, bölük bölük cennete sevk edilir, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara: Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler.”²³⁰

Âyetin tefsirinde canlandırma yaparak, cennet ehlinin cennetin kapısına ulaştığında hemen kapısının açıldığını, bunu modern yapılarda bir cisim gördüğünde açılan elektronik kapılara benzetmektedir.²³¹

Örnek:

الَّتِي نَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ

“ (Ateş) kalplerin üzerine çıkar”²³² âyetini yorumlarken, insanların günahları kalpleri ile işlediğini dolayısıyla günahların kayıt merkezinin “kalp” olduğunu, kıyamet günü de o işlediği günahları unutmayacağını, yani kayıtların silinmeyeceğini belirtmektedir. Bundan dolayı azabın kalbe yapılacağını, kalbi, uçakların “kara kutusu”na benzeterek, kayıt cihazının sürekli kayıta olduğunu belirtmektedir.²³³

c. Olaylardan hikmet arayarak değerlendirmeler yapmaktadır.

Örnek:

Allah’ın, insanları bela ve musibetle imtihan etmesini ilahi hikmete dayandırarak, bunun eğitim maksatlı olduğunu belirtmekte ve şuna benzetmektedir:

²³⁰ Zumer, 39/73

²³¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 599.

²³² Hümeze, 104/7

²³³ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 538.

Askerî eğitimde subay, emrindeki askerlerin savaş şartlarına hazır olmaları için, zor koşullarda mücadele etmeye alıştıırır ve onları ona göre eğitir. Komutanın bu tutumu gibi, Allah da kullarını kulluğa hazır olmaları ve derecelerinin yükselmesi için zorluklarla eğiterek imtihan etmektedir.²³⁴ Bu eğitim antrenörün, sporcuları ağır şartlarda idman yaptırıp zorlu karşılaşmalara hazırlamalarına benzetmektedir.²³⁵

d. Uzmanlık gerektiren alanlara ilişkin konularda görüş beyan etmektedir.

Örnek:

İnsanın yaratılış evresini yirmi iki merhaleye ayırarak âyetler ışığında her dönemi tek tek ele alıp incelemektedir.²³⁶

Erkekten beş yüz milyon sperm hücresi bulunduğunu, bunlardan yalnızca birinin cenin oluşumu için yeterli olduğunu belirtmektedir.²³⁷

Bitkinin gelişim sürecini,²³⁸ aşılmasını,²³⁹ ağaçların bakımı,²⁴⁰ ekinlerin oluşumu, su, toprak ve güneşin etkisiyle²⁴¹ birlikte merhaleler halinde açıklamaktadır.

Ekinlerden verim elde edebilmek için şunlar gerekmektedir:

1. Verime elverişli toprak olması,

²³⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 673.

²³⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 674.

²³⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 287-299.

²³⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 236.

²³⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 109.

²³⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 223.

²⁴⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 104-112.

²⁴¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 247.

2. Toprakla buluşan su,
3. İstenen ürün için gerekli tohum ve çekirdekler,
4. Güneşle oluşan ışık ve ısı,
5. Bitkilerin ihtiyaç duyduğu ışınları ulaştıracak ve onları aşılacak rüzgâr gerekmektedir.²⁴²

Biyolojik varlıklar, canlıların çoğalma yöntemine ilişkin verdiği bilgiler,²⁴³ elektrik,²⁴⁴ gezegenler,²⁴⁵ astronomi²⁴⁶ ve uzaya ilişkin²⁴⁷ maddeler halinde sıraladığı bilgiler örnek olarak gösterilebilir.

Günün 23 saat 56 dakika 4.09 saniye, yılın 365 gün 6 saat 9 dakika 9,540 saniye oluşunu belirtmektedir.

el-Meydânî, uzmanlık alanı olmayan örneklerini sunduğumuz bilimsel verilerin kaynağı ve bu sonuca nasıl ulaştığı konusunda bilgi vermemektedir.²⁴⁸

- e. Ele aldığı konularda günlük hayattaki hataları belirtmekte ve bunları düzeltmeyi amaçlamaktadır.

Örnek:

إِنَّ الْمُبْتَرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

“Saçıp savuranlar şeytanın dostlarıdır.”²⁴⁹ Âyette yer alan israfçı/savurgan kimseleri şu kişiler olarak izah etmektedir:

²⁴² el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 247

²⁴³ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI. 110.

²⁴⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI. 110.

²⁴⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, V. 559.

²⁴⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI. 116.

²⁴⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, V. 586.

²⁴⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 575.

1. İsrâfçılar, parasını içki ve uyuşturucu gibi zararlı şeylere harcayanlar,
2. Davetlerde ihtiyaç fazlası yemek hazırlayıp, arta kalanı çöpe dökenler,
3. Havâî fişek gösterilerine harcama yapanlar,
4. Evlerine süs eşyası olarak kullanılan heykel, biblo v.b şeyler alanlar,
5. Kadınların sadece bir program için giyip attıkları süslü ve pahalı elbiselere verilen paralar,
6. Evlerin duvarlarına fuzûli harcama ile yaptırılan süsler, işlemler ve pahalı tablo alanlar,
7. Bir aylık kendisine yetecek maaşı ayın yarısında harcayıp bitirenlerdir.²⁵⁰

f. Günlük hayatta yol gösterici değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Örnek:

وَابْتَغِ فِي الْمَالِ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

“Allah'ın sana verdiğiinden (O'nun yolunda harçayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.”²⁵¹

Âyetin tefsirinde insanlara yol göstererek, dört temel görevi bulunduğunu belirtmekte ve bunları şöyle sıralamaktadır:

1. Ahiret için çalışmak,

²⁴⁹ İsrâ, 17/27

²⁵⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 603.

²⁵¹ Kasas, 28/77

2. Dünya için çalışmak,
3. İnfak etmek,
4. Kötülüğe karşı mücadele etmektir.

el-Meydânî'ye göre Allah, insanların hayatta yapması gerekenleri dört kategoriye ayırmakta ve insana bunları yerine getirmesini emretmektedir.

Bu görevleri kısaca ele alacak olursak;

Birincisi her şart, zaman ve zeminde ahiret için çalışması, kulluk görevlerini yerine getirmesi,

İkinci olarak, helal para kazanmak ve geçim temini için çalışması,

Üçüncü olarak İnfak etmesi /hayır yoluna harcama yapması,

Dördüncü olarak, yeryüzünde kötülüğe karşı mücadele etmek, çevreye/insana/doğaya zarar verenlere engel olması gerekir.

g. İslam'ın bireysel özgürlüğe önem verdiği dair yorumlar yapmaktadır.

el-Meydânî, Kur'an'da özgürlüklerin genişçe yer aldığı vurgusunu sık sık tekrarlamaktadır.

Örnek:

(فاصبر صبرا جميلا) “(Resûlüm!) Şimdi sen güzelce sabret.”²⁵² Âyetini dinde zorlama ve baskının olmadığı görüşüne delil olarak göstererek, sabretmeyi özgürlük

²⁵² Meâric, 70/5

vermek şeklinde yorumlamaktadır. Âyetlere özgürlük alanını genişleten anlamlar yüklemeyi tercih etmekte,²⁵³ insanın seçiminde hür bırakıldığı ve dinde zorlamanın olmadığı vurgusunu, eğer zorlama varsa bunun imtihanın sırrına uygun olmadığını belirtmektedir.²⁵⁴

h. Âyetleri davetçiye mesaj olarak algılamaktadır.

el-Meydânî âyetlerin yorumunda elde ettiği bilgileri, davetçiye uyarıcı ve yol gösterici mesajlar olarak yansıtmaktadır.²⁵⁵ Âyetlerin davetçiyle ilgili yönünü tespit ederek ²⁵⁶ ve Kur'an'ın özel olarak davetçiye inmiş gibi düşünmesini sağlayarak, onları âyetlere muhatap kılmakta ve çeşitli öğütler vermektedir.²⁵⁷

Örnek:

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أُولَٰئِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ
النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ

“(Resûlüm!) Sen, onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et; gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, hoşnutluğa eresin.”²⁵⁸

el-Meydânî, mezkûr âyeti davetçilere mesaj olarak değerlendirmekte ve âyetin anlamını davetçinin sakin olması gerektiği şeklinde yorumlamaktadır.²⁵⁹

²⁵³ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 228; el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 261.

²⁵⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 259-260; el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 65.

²⁵⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 223, 259; el-Meydânî, *Tefsîr*, XII, 73.

²⁵⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 597; el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 215; el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 633; el-Meydânî, *Tefsîr*, I, s.594; el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 53-67.

²⁵⁷ Esasen el-Meydânî, Kur'an'ın muhatap kitlesinin davetçi kişilik olarak algılamakta ve Kur'an'da yer alan öğütlerin muhatapı olarak davetçi kişiliği görmektedir. Tefsirin tamamı incelendiğinde bu konu açık biçimde görülecektir.

²⁵⁸ Tâhâ, 20/130

²⁵⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 474.

Örnek:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ “Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir”²⁶⁰ âyetini de davetçiye verilen mesajlar olarak algılamakta ve davetçiye²⁶¹ görevler yüklemektedir.²⁶²

Kur’an’ı davetçinin el kitabı olarak kabul ettiğinden, muhatapların yüz çevirmesi halinde, davetçide bulunması gereken özellikleri ve izlemesi gereken on dört adımı şöyle sıralamaktadır:

1. Uyarı görevinde bulunması,²⁶³
2. Dinlemeyip yüz çevirene, boşa çaba harcamaması,²⁶⁴
3. Davetçinin zorba olmaması,²⁶⁵
4. Israr ve inatla yüz çevirenlerden yüz çevirmesi,²⁶⁶
5. Davete icabet etmeyen, ancak düşmanlık etmeyi affetmesi,²⁶⁷
6. Davetçinin anlatımında kevnî âyetleri kullanması,²⁶⁸
7. Tamamen ümidin kesildiği anda, Allah’ın intikam alacağını bildirmesi,²⁶⁹
8. Mahşer günü hesaptan korkanları uyarmaya devam etmesi,²⁷⁰
9. Diğer metotlar fayda vermeyince savaşa hazır olması,²⁷¹
10. Çok düşük de olsa iman etme ihtimali olanları uyarmaya devam etmesi,²⁷²
11. Tebliğ esnasında yumuşak dil ve güzel öğüt yöntemini kullanması,²⁷³

²⁶⁰ A’raf, 7/199

²⁶¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 193-203.

²⁶² el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 112-120; el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 370.

²⁶³ A’la, 87/9-10

²⁶⁴ Necm, 53/29

²⁶⁵ Kaf, 50/45

²⁶⁶ Kamer, 54/2-6

²⁶⁷ Araf, 7/199-200

²⁶⁸ Yunus, 10/101

²⁶⁹ Hicr, 15/95

²⁷⁰ Enam, 6/51

²⁷¹ Saffat, 37/174-179

²⁷² Zariyat, 51/54-55

12. Kesin inkâr durumunda ilahî kararı beklemesi gerektiği,²⁷⁴

13. Davetin sadece kıyametten korkanlara fayda vereceğini bilmesi,²⁷⁵

14. Savaşın en son seçenek olduğunu bilmesidir.²⁷⁶

el-Meydânî bu sıraladığımız özellikleri âyetler ışığında geniş şekilde açıklayarak davetçinin nasıl davranması gerektiği hususunda bilgi vermektedir.²⁷⁷

el-Meydânî, İslam toplumunun davetçilerin geçimlerini üstlenmekle yükümlü olduklarını açıklamakta ve davetçiye mücadelesiyle örnek şahsiyet olarak da Hz. Nuh'u²⁷⁸ göstermektedir.

Örnek:

“أَنْ هَلِكَ بِالصَّلَاةِ وَأَصْطَبِرَ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْآقِبَةَ لِلتَّوْحَىٰ” Ailesine namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takvâ iledir.”²⁷⁹ Âyet-i kerîmesinden davetçiye yönelik dört mesaj çıkarmaktadır. Bunlar;

1. Ailesine namazı emretmesi,
2. Namazda devamlılık Allah'la bağlantısının devamlı olmasını sağlayacağından nafil namazlara devam etmesi,
3. Davetçilerin, rızık endişesi çekmemeleri, bunun için Müslüman topluluğun bu kesimin maişetini üstlenmesi gerektiğini ifade ederek, zekât almaya hak

²⁷³ Nahl, 16/125

²⁷⁴ Secde, 32/30

²⁷⁵ Naziat, 79/42-46

²⁷⁶ Bakara, 2/6-7

²⁷⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 193-203.

²⁷⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 364.

²⁷⁹ Taha, 20/132

sahibi sekiz sınıf²⁸⁰ içerisinde zikredilen “Allah yolunda olanlar”ın bu gruba dâhil edilebileceğini belirtmektedir.

4. Dünyada Allah’ın yardımı, başarı veya şehâdet mertebesi, ahirette yüksek dereceler ve cennet nimetleri gibi mutlu son, takva kimselere verilecektir.²⁸¹

²⁸⁰ Tevbe, 9/60

²⁸¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, VIII, 376-380.

II. BÖLÜM

eI-MEYDÂNÎ'NİN KUR'AN'I ANLAMA VE YORUMLAMA METODU

eL-MEYDÂNÎ'NİN KUR'AN'I ANLAMA VE YORUMLAMA METODU

Önceki bölümde el-Meydânî'nin tefsir yazımındaki temel yaklaşımını kronolojik, tematik ve çağdaş bilimin verilerine dayalı yorum yaklaşımı başlıkları altında sunmuştuk. Orada el-Meydânî'nin *Meâricü't-Tefekkür*'deki özgün tefsir yazımını örneklerle açıklamıştık.

Bu bölümde ise, el-Meydânî'nin *Meâricü't-Tefekkür*'de izlediği Kur'an'ı anlama ve yorumlama metodunu ele alacağız.

1) KUR'AN'I ANLAMADA TEDEBBÜR/KIRK İLKE UYGULAMASI

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî'nin *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür* isimli tefsirinin özgün yanlarından birisi, tefsirini kaleme almadan önce, münevver insana yönelik, Kur'an'ı anlama yöntemi üzerine yazdığı kırk temel ilkenin, uygulama alanı bulmasıdır.

O, çok önceden tasarladığı bu özgün tefsir yazımını yaklaşımı için metodik ön çalışmalar yapmıştır. Bunların başında *Kavâidü't-Tedebbür'il-Emseli li Kitâbillâh Azze ve Celle* (قواعد التدبير الامثل لكتاب الله عز وجل) isimli eseri gelmektedir. Eserde, kaynaklarda yer alan tefsir usûlü alanında yazılmış bilgileri yapılandırarak düzenli bilgi halinde ve kurallar dizisi şeklinde bir çalışma ortaya koymuştur.²⁸²

. el-Meydânî tefsirini, Kur'an'ın anlaşılmasında kırk ilkenin tefsirdeki uygulama alanı olarak kabul etmekte ve kitabını da tefsirinin önsözü saymaktadır

İlk dönemde İslam bilimlerinde çeşitli konularda düzensiz bir şekilde ortaya konulan bilgiler daha sonraları kendine özgü hedefler koyarak ve belli yöntemler kullanılarak düzenli bilgiye ulaşılmasıyla bu disiplinler kurumsallaşmaya başlamıştır. Böylece ilimler birbirlerinden ayrılarak müstakil ilim haline gelmişlerdir. Ancak ilimler bir bütün olarak birbirlerinden yararlandığından tefsir ilmi de, Kur'an'ı anlamı metodu olduğu için diğer ilim dallarından yararlanmışır.²⁸³ Kur'an'ı anlamada kırk kuralı da bu çerçevede ele almak gerekmektedir.

²⁸² el-Cerrâh, Zevcî Kemâ Ariftuhu, s. 97.

²⁸³ Komisyon, *İslam Bilimlerinde Yöntem* Ankuzem Yay., AÜ Basımevi, Ankara 2007, s. 73-74.

Kur'an-ı Kerim'i anlama kuralları yalnızca usûl bilgisi olmakla kalmayıp, bu kurallara dair bilgiler, *Meâricü't-Tefekkür* tefsirinde uygulama alanı bulmuştur.²⁸⁴

el-Meydânî, başlangıçta yirmi yedi kural olarak tespit ettiği Kur'an'ı anlama kurallarını, daha sonraki çalışmalarında genişleterek kırk kural olarak ortaya koymuştur.

Tefsir ilmi, Kur'an âyetlerinin indiği ortamın şartları çerçevesinde anlaşılmasını ve açıklanmasını hedefleyen bir ilimdir. Kur'an'ın mesajının tam ve doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için genelde tefsir ve ulûmu'l-Kur'an türü eserlerde çeşitli kurallar yer almaktadır. Kur'an'ı keyfilikten ve ölçsüzlükten uzak bir şekilde doğru olarak anlayabilmek, geliştirilen ya da geliştirilecek kuralların bilinip uygulanmasına bağlıdır. Aksi takdirde âyetten hedeflenen maksadı doğru şekilde anlamak mümkün olmayacaktır. Kur'an'ın anlaşılması ve âyetlerin istenilir düzeyde yorumlanması tefsir kurallarının bire bir bilinmesine bağlıdır. Başka bir ifade ile Kur'an âyetlerinin anlaşılması, bu kurallar sayesinde daha kolay ve daha sağlıklı olacaktır. Her ne kadar âyetlerin lafızları değişiklik arz etse ve anlatım tarzları farklılık gösterse de netice itibariyle tümü küllî kurallar dizisine bağlıdır.

Zira herhangi bir ilimden yararlanmada, onun genel esaslarının ve özel ayrıntılarının bilinmesi gerekir. Böylece insan, ilmin aletini elde ettiği ölçüde ondan faydalanır. O ilmin iç bölümlerine kendisine anahtarları verilmiş olan kapılarından girer.

el-Meydânî, kırk madde halinde sıraladığı kurallarla tefsir ilmine önemli katkıda bulunmuştur. Bu çalışmasıyla, tefsirinde her bir kuralı uygulayarak ve bu

²⁸⁴ Sabra, *Menhecü Abdirrahman Habenneke*, s. 20.

kurallara atıfta bulunarak, onların en iyi şekilde anlaşılmasını sağlamış ve Kur'an'ı anlamada nasıl tatbik edildiğini göstermeye çalışmıştır.²⁸⁵ Her ne kadar kırk olarak tespit edilen kuralların çoğu kaynak eserlerde yer almış olsa da, bazı kuralları ilk defa kendisinin ortaya koyduğunu beyan etmektedir.²⁸⁶

Şimdi de kurallarla ilgili genel bilgi verdikten sonra kırk ilkenin tefsirinde uygulamasını tek tek ele alıp inceleyeceğiz.²⁸⁷

Kur'an-ı Kerim'i Anlamada Kırk Kural

1. Kur'an âyetinin bulunduğu sûrenin konusu ile ve diğer sûrelerdeki aynı konu ile arasında bağlantı kurulması gerektiği kuralı. Buna göre âyet içinde bulunduğu sûrenin ana konusu ile bağlantılıdır. Âyetin mesajı sûrenin ana konusuyla uyum halindedir. Bir sûrede yer alan âyet başka sûrelerdeki aynı konu ile bağlantılıdır ve metinler birbirini tamamlar veya konunun farklı yönlerine dikkat çeker. Bir âyeti anlamak için âyetin mesajını içeren başka sûrelerdeki âyetleri birlikte ele alıp değerlendirmek gerekir.

Kur'an'da yer alan (العزة) "izzet" kavramında izzetin yalnız Allah'a ait olduğunu bildiren âyetlerin tümü aynı mesajı, farklı yönlere dikkat çekerek ve birbirilerini tamamlayarak nazil olmuştur. Farklı sûrelerdeki âyetlerde yer alan izzet kavramını karşılaştırma yaparak konuyu vuzûha kavuşturmaya çalışacağız.

Örnek:

²⁸⁵ Harun Abacı, "Kavâidü't-Tedebbürî'l-Emsel Li-Kitâbillâh, (Kur'an-ı Kerim'i Tefekkür Etmenin Kuralları", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII, Sayı: 23 (2011/1)s. 321-332.

²⁸⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, I,5.

²⁸⁷ Harun Abacı çeviride Kırk Kuralı metne sadakatle tercüme etmiştir. Bu durum kuralların anlaşılabilirliğini sınırlayan bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Kırk Kuralın çevirisini yeniden yaptık. Diğer yandan Abacı'nın makalesinin Habenneke'nin bu kıymetli eserini ülkemiz ilim âlemine tanıtmalarını önemli bulduğumuzu belirtmek isteriz.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْهَيْبَةَ فَلْيَلْهُ الْعِزَّةُ جَمِيعًا لِذِيهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ
عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يَبُورُ

“Kim izzet ve şeref istiyorsa, bilsin ki, izzet ve şerefin hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır. Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.”²⁸⁸

Örnek:

Onlar, وَأَتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَّيَكُونُوا لَهُمْ عَزًّا كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا kendilerine bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun diye Allah'tan başka tanrılar edindiler. Hayır, hayır! (Taptıkları), onların ibadetlerini tanımayacaklar ve onlara hasım olacaklar.²⁸⁹

Örnek:

وَلَا يَحْزَنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

(Resûlüm) Onların (inkârcıların) sözleri seni üzmesin. Çünkü bütün izzet (ve üstünlük) Allah'ındır. O, işitendir, bilendir.”²⁹⁰

Örnek :

بَشَرِ الْمُنَافِقِينَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا {النساء/38} الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَلْيَبْتَغُونَ
عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا

²⁸⁸ Fatır, 35/10

²⁸⁹ Meryem, 19/81-82

²⁹⁰ Yunus, 10/65

“Münafıklara, kendileri için acı bir azap olduğunu müjdele! Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet (güç ve şeref) mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a aittir.”²⁹¹

Örnek:

يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا كَيْفَ
الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“Onlar: Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.”²⁹²

Görüldüğü üzere âyetlerde yer alan izzet kavramı ile izzetin yalnız Allah'a ait ancak bazı durumlarda elçisine ve müminlere vereceği anlaşılmaktadır. Böylece değişik sûrelerdeki âyetler arasında konu bağlantısı kurulması gerektiği anlaşılmaktadır.

2. Sûrelerin konu birliği kuralı. Sûreyi bir ağaca benzetmek gerekirse içinde yer alan konular ağacın gövdesini, dalları, yaprakları ve meyvesini oluşturur.²⁹³

Örnek; Saffât sûresinin konusu iki ana başlıkta toplanır. Birinci konu; müşriklerin inançlarına yönelik reddiye olarak şu hususlara temas edilmiştir:

İnançlarının yanlış olduğu, Allah'tan başka ilah olmadığı, Allah'ın göklerin ve yerin yaratıcısı olduğu, kâinatta olan her şeyin onun izniyle var olduğu, Hz.

²⁹¹ Nisa, 4/138-139

²⁹² Munafikun, 63/8

²⁹³ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 27-29.

Peygamber'e karşı üstünlük gösterme çabalarının anlamsız olduğu belirtilmektedir. Delilleri olmaksızın öldükten sonra toprak olup gideceklerini iddia ederek, ahiret gününü, öldükten sonra dirilmeyi, hesabı inkâr etmelerinin yanlış olduğu meleklerin Allah'ın kızı olduğu, meleklerle akrabalık bağlantısı olduğu gibi sözlerinin batıl olduğu belirtilerek bu düşüncenin tashihi yapılmıştır.

İkinci olarak, Hz Peygamber'e yönelik müşriklerin saldırıları karşısında Allah'ın onu koruyacağı ifade edilerek, teselli edilmekte ve kendisine eğitim verilmektedir. Sûrede geçmiş dönemlerde yaşayan yedi ayrı Peygamber'in hayatlarından örnekler verilerek sabretmesi tavsiye edilmekte, Hz Yunus'un kıssası ön plana çıkarılarak sabretmezse karşılaşılabilecek durum anlatılmaktadır. Müminlere de imanlarında sebat etmeleri telkin edilerek Allah'ın yardımının kendileriyle olduğu müjdesi verilmektedir.²⁹⁴

Böylece sûrenin konu bütünlüğü içinde müşrikler ve Hz Peygamberle ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁹⁵

3. Ayetlerin kast ettiği hedeflerin tespit edilmesi. Âyetler bir ifade ile birden çok hedefe yönelik olabilir.

Örnek:

صَلِّيهِ سَقَرَ , وَمَا أُنزِلَ مَا سَقَرُ , لَا تُبْقِي وَلَا تَنْرُ , لَوَاحَةٌ لِلْبَشَرِ , عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ , وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ الدَّارِ إِلَّا مَلَأُوهُمُ جَعَلْنَا عَدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَرْذَرَدَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيْمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ الْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ

²⁹⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, XI, 539-541.

²⁹⁵ Sûrenin ana konusuyla ilgili tezimizde Tematik Yaklaşım başlığı altında yer verilmiştir.

“Ben onu sekara (cehenneme) sokacağım. Sen biliyor musun sekar nedir? Hem (bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey) bırakmaz, hem (eski hale getirip tekrar azap etmekten) vazgeçmez o. İnsanın derisini kavurur. Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır. Biz cehennem işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki, böylelikle, kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye öğrensin, iman edenlerin imanını arttırsın; hem kendilerine kitap verilenler hem müminler şüpheyeye düşmesinler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: «Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?» desinler. İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola erdirtir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez. Bu ise, insanlık için ancak bir öğüttür.”²⁹⁶ Âyette cehennemdeki görevli melek sayısının on dokuz olduğunun bildirilmesiyle birden fazla grup muhatap alınarak şunlar hedeflenmiştir:

- Müşrikler: Melek sayısının azlığını görerek cehennemi ve görevli melekleri küçümsesinler ve azgınlıkları artsın.
- Ehl-i Kitap: Önceden sahip oldukları bilgilerle cehennemle ilgili verilen bilgilerin doğruluğunu bilip inanmadıklarından dolayı kalplerindeki korku ve ürpertinin artması hedeflenmiştir.
- Müminler: Haberin doğruluğuna iman ettiklerinden bu sayının bildirilmesiyle, imanlarının artması hedeflenmiştir.²⁹⁷

Böylece bir âyette verilen bilgi ile muhatap kitlesi olan üç ayrı gruba ayrı ayrı mesajlar verilmiş olmaktadır.

²⁹⁶ Müddessir, 74/26-31

²⁹⁷ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 45-48.

4. Âyetin indiği bireysel ve toplumsal çevrenin, yer, zaman ve psikolojik açıdan dikkate alınması²⁹⁸ Kur'an'ı anlama çabasinda olan bir kimse, şu sebeplerle âyetlerin iniş sürecinin sosyal ortamına ilişkin bilgi sahibi olmalıdır:
- Nüzul sürecine ilişkin sosyal ortamın bilinmesiyle inen âyetin muhataplar üzerinde bıraktığı etkiyi ve onlara eğitim ve öğretim açısından nasıl katkıda bulunduğunu anlamak mümkün olur.
 - İniş sürecinde onların sosyal, fikrî ve psikolojik durumlarını bilmek âyetlerin anlaşılmasına önemli bir etkendir.
 - Nüzulün gerçekteştiği zamanı ve mekânı bilmekle o âyetin anlaşılmasında önemli bir bağ vardır. Çeşitli olay ve gazve ortamlarında inen veya herhangi bir soruya cevaben nazil olan âyetlerden nüzul gerekçesini bilmekle maksadın anlaşılması mümkün olur.

Örnek;

Kur'an'ın en son nazil olan sûrelerinden biri olan Nasr sûresinin iniş sebebine ilişkin İbn-i Abbas'ın Bedir ehlinin bulunduğu ortamda Hz. Ömer'in sorusuna cevaben bunun Hz. Peygamber'in vefat edeceğine dair haber olduğunu söylemiştir. Hz. Ömer de bu düşünceyi tasdik etmiştir.²⁹⁹

5. Cüz'î yorumların küllî anlamlar altında toplanması, âyetlerin kısmî ve kapsamlı yorumlama ihtimali bulunduğunda kapsamlı anlamı tercih etmek gerekir.

²⁹⁸ Esbâb-ı Nüzulü bilmenin faydaları için Bkz. Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, 383 sahife, Şule Yayınları, İstanbul, 2012, 2. Baskı.

²⁹⁹ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 53-57.

Örnek:

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا مَوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تِلْكَم خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“(Ey müminler!) Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”³⁰⁰ Bu âyette geçen (انفروا) kelimesinin tefsiriyle ilgili olarak müfessirler şu görüşleri ifade etmektedirler:

1. Dinamik veya pasif olarak,
2. Kolay veya zor zamanda,
3. Güçlü zengin veya zayıf fakirler olarak,
4. Genç veya yaşlı olarak,
5. Şişman veya zayıf/cılız olarak,
6. Silahlı veya silahsız halde,
7. Binekli veya yaya olarak,
8. Güçlü aşirete veya zayıf aileye sahip olarak,
9. Yaşlı veya genç olarak,
10. Sağlıklı veya hasta olarak yürüyünüz.

Buna göre âyette kastedilen “hafif ve yüklü” bu anlamların tümünü kapsar.³⁰¹

6. Kur’an metinlerinin mükemmelliği ve mümkün olduğunca Kur’an’daki tekrarların sadece tekit için olduğu ihtimalinin uzak görülmesi.

³⁰⁰ Tevbe, 9/41

³⁰¹ el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s. 59-61.

Kur'an metni ele aldığı konularda mükemmel bir anlatım üslubuna sahiptir. Aynı konu birden fazla yerde tekrar ediliyorsa bu te'kit için değil, anlatılan olayın farklı yönleri ele alındığı içindir.

Örnek:

Hız Musa ile ilgili Neml ve Kasas sûrelerinde yer alan bilgiler karşılaştırıldığında aynı konu tekrar ediliyormuş gibi görünse de gerçekte farklı yönleri anlatılmaktadır.

Örnek:

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَىٰ لِقَاءَ رَبِّهِ أَنْسَبَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَوَازٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِئِ الْوَادِي الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ أَنْ أَلْقَىٰ عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسَىٰ أَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْأَمِينِينَ إِسْلَاكَ يَدُوكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَظُنْمٌ لِيَدِكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهَقَانِ بِرُهَانَانٍ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِذْ هُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ , قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ , وَأَهْلِي هَلْ أَعْلَمُ بِمَا يُكْفُونَ , فَلَمَّا جَاءَ هُجْرًا سَدَّدُوا عَصَاكَ بِأَخْبِكَ وَنَجَعُوا لَكُمْ سُلْطَانًا فَيَلْحِقُونَ إِلَيْكُمْ بِآيَاتِنَا أَنْتُمْ وَمَنْ اتَّبَعَكُمْ الْغَالِبُونَ , مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُقَرَّرٌ وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ , وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُطِيعُ الظَّالِمُونَ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي مِصْرًا لِي أَطَّلِعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ وَإِلَهِ الْمَلَائِكَةِ مِنْ الْكَافِرِينَ , وَكَلْبُوهُ هُوَ وَجُدُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَلُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ فَأَخَذْنَا هُوَ وَجُدُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَنظَرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ

“Sonunda Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: Siz (burada) bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir

haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm, dedi. Oraya gelince, o mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: Ey Musa! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım. Ve «Asânı at!» (denildi). Musa (attığı) asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. «Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın» (buyuruldu). «Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Korkudan (açılan) kollarını kendine çek. İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır» (diye seslenildi). Musa dedi ki: Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, beni öldürmelerinden korkuyorum. Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Zira bana yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum. Allah buyurdu: Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, âyetlerimiz (mucize yardımlarımız) sayesinde onlar size erişemeyecekler. Siz ve size tâbi olanlar üstün geleceksiniz. Musa onlara apaçık âyetlerimizi getirince: Bu, olsa olsa uydurulmuş bir sihirdir. Biz önceki atalarımızdan böylesini işitmemiştik, dediler. Musa şöyle dedi: Rabbim, kendi katından kimin hidayet (hakka rehberlik) getirdiğini ve hayırlı âkıbetin kime nasip olacağını en iyi bilendir. Muhakkak ki, zalimler iflâh olmazlar. Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi, benim için çamur üzerine ateş yak (ve tuğla imal et), bana bir kule yap ki Musa'nın tanrısına çıkayım; ama sanıyorum, o mutlaka yalan söyleyenlerdendir, dedi. O ve askerleri, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten bize

döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz de onu ve askerlerini yakalayıp denize atıverdik. Bak işte, zalimlerin sonu nice oldu!”³⁰²

Aynı konuyla ilgili bir başka sûrede ise şunlar anlatılmaktadır.

إِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ مَعَكُمْ رَبٌّ كَرِيمٌ فَأَسْرَبُوا إِلَيْهِمْ إِذْ تَبَرَّأْتَ إِلَيْهِمْ وَهُمْ عَوَاكِلٌ يَتَّبِعُونَ ۚ وَذَلَّلُوا فَجَاءَهُمْ هُنُودًا فَاصْبِرْ ۚ إِنَّكَ بِعَيْنِنَا ۚ وَتَوَلَّىٰ مُدَبِّرًا لَّمْ يُعِيبْ يَا مُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ۚ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخَرُّجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ ۚ وَجَحَدُوا بِهَا آيَاتِ إِيَّايَ فَرَعُونَ قَوْمَهُ إِذْ هُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ فَلَمَّا جَاءَهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۚ وَاسْتَيْسَوْنَهَا أَنفُسَهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

“Hani Musa, ailesine şöyle demişti: Gerçekten ben bir ateş gördüm. (Gidip) size oradan bir haber getireceğim yahut bir ateş parçası getireceğim, umarım ki ısınacaksınız! Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir! Ey Musa! İyi bil ki, ben, mutlak galip ve hikmet sahibi olan Allah'ım! Asânı at! Musa (asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. (Kendisine dedik ki): Ey Musa! Korkma; çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz. Ancak, kim haksızlık eder, sonra, işlediği kötülük yerine iyilik yaparsa, bilsin ki ben (ona karşı da) çok bağışlayıcıyım, çok merhamet sahibiyim. Elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz çıksın. Dokuz mucize ile Firavun ve kavmine (git). Çünkü onlar artık yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır. Mucizelerimiz onların gözleri önüne serilince: «Bu, apaçık bir büyüdür» dediler.

³⁰² Kasas, 28/29-40

Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!”³⁰³

Birinci grup âyetlerde Hz. Musa'nın anne karnında bulunduğu süreden başlayarak, Mısır'dan korkarak çıkışı, daha sonra Medyen'den ailesi ile birlikte dönüşü, kendisine elçilik görevi verilmesi, Firavun ve kavmini tevhit akidesine çağırması gibi olaylar anlatılmaktadır.

İkinci grup âyette ise, Hz Musa'nın Medyen'de geçirdiği süreyi tamamlayıp dönüşünde uğradığı Sînâ dağında yaşadıkları ve kendisine mucizeler verilmesi gibi olaylar anlatılmaktadır. Dolayısıyla her iki âyet grubu da Hz. Musa'nın farklı zamanlarda yaşadığı değişik olayları anlatmaktadır. Âyetler tekrar değil, farklı dönemleri anlatmaktadır.³⁰⁴

7. Kur'an metinlerinin anlamı için rivâyetlerdeki tefsirlere bakılıp anlamların araştırılmasına önem verilmesi.

Rivâyet, eğer Hz Peygamber'den sahih bir şekilde naklolmuşsa, onu almak vaciptir. Ayrıca Hz Peygamber'in umûmîleştirme ve tahsîs etme gibi durumları varsa, onları itibara almak zorunludur. Bu kural sahabe ve tâbiilerden gelen tefsir rivâyetlerini de kapsar. Ayrıca bu konuda güvenilir müfessirlerin görüşleri de dikkate alınmalıdır.

Örnek:

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَدَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ

³⁰³ Neml, 27/7-14

³⁰⁴ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 67-71.

“Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve yüce Kur'an'ı verdik.”³⁰⁵ Âyette yer alan (سبع المثاني) “tekrarlanan yedi”den maksadın ne olduğu konusunda müfessirler değişik görüşler öne sürmüşlerdir.

- a. Aralarında Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn-i Mesut, Ebu Hureyre, Ubey b. Ka'b, Mücahid, Katâde, Rabî', Kelbî ve Ebu'l-Âliye'nin bulunduğu sahabe ve tâbiilerden cumhurun görüşüne göre “tekrarlanan yedi”den maksat Fatıha sûresidir,
- b. İbn-i Abbas'tan rivâyet edildiğine göre, yediden maksat, yedi uzun sûre, (Bakara, Al-i İmran, Nisâ, Mâide, En'am, A'râf, Enfâl ve Tevbe) sûreleridir,
- c. Dahhâk, Tâvûs ve Ebu Mâlik'den rivâyet edildiğine göre, Kur'an'ın hepsidir,
- d. Bazılarına göre de Ahzâb sûresidir.

Bu görüşler içinde Hz. Peygamber'den Buharî'nin rivâyet ettiği hadis-i şerif'e³⁰⁶ dayanarak birinci görüş tercih edilmiştir. Böylece rivâyetler arasında araştırma yapıldığında en kuvvetli delile sahip olan bu görüş tercih edilmiştir.

8. Kur'an metinlerinin birbirini tamamlaması, kâmil bir düşünce çerçevesinde âyetlerin bir araya toplanması ve âyetin hükmünün nesh edildiğine dair açık bir delil olmadıkça âyetin mensuh olduğuna kararı verilmemesi.

³⁰⁵ Hicr, 15/87

³⁰⁶ el-İmâmu'l-Hâfız Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalâni, Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahihî'l-Buhaî, Tahkîk Muhammed Fuat Abdalbaki, Muhibbiddin el-Hatib, Daru'r-Reyyân li't-Turâs, Kahire 1987, s. 158.

Kur'an âyetleri anlam itibariyle birbirilerini tamamlayıcı nitelikte olduğundan, âyetler, ortak fikir verdiği düşüncesiyle ele alınmalıdır. Nesh olduğuna dair açık (sahih) rivâyet olmadan, âyetin mensûh olduğuna/hükmünün ortadan kalktığına karar verilmemelidir.

Örnek :

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.”³⁰⁷

Hz. Peygamber'in “İnsanlar, Allah'tan başka ilah olmadığına, benim Allah'ın elçisi olduğuma şahadet edinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Eğer bunu söylerlerse hesabı Allah'a ait olmak üzere benden kanlarını ve mallarını korumuş olurlar” hadisi şerif ile yukarıda geçen âyetin nesh olduğu iddialarına karşılık olarak bu iddianın geçersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Zikredilen hadiste belirtilen savaş şu durumlarda yapılır.

- a. Savaş, Müslümanların kanını döken ve onlarla savaşan kimselere karşı yapılır.
- b. İslam'ın yaşanmasına ve tebliğ edilmesine engel bulunduğu zaman savaşılır.
- c. Halkını ezen zâlim hükümdar vb. durumlar söz konusu olduğunda savaş yapılır.

³⁰⁷ Bakara, 2/256

Eğer âyet neshedilmiş olsaydı, Hz. Peygamber ehl-i kitaptan cizye olarak onlara güvence vermeyi kabul etmez ve mecûsîler hakkında “Onlara ehli kitap muâmelesi yapın” demezdi. Bu sebeplerle mezkûr hadis, âyeti nesh etmemiştir.

9. Kur'an'ın nüzul sırasına göre yorumlanması ve iniş süreçlerinin araştırılması.

Eğer nüzul sırası bilirse âyetin iniş sürecindeki tedricîlik hikmeti de anlaşılır.³⁰⁸

Örnek;

Faiz konusunda gelen naslarda faiz, tedricî olarak dört ayrı merhalede yasaklanmıştır. Faiz konusunda nüzul sırasına göre inen âyetler şunlardır:

İlk âyet:

وَمَا آتَيْتُمْ مِّن رَّبٍّ لِّيَرْبِيَهَا مَوَالِ الدَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُم
الْمُضْعِفُونَ

“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.”³⁰⁹

İkinci âyet:

لَا يُهَيَّا الدَّيْنِ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْحُونَ

³⁰⁸ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 151-159.

³⁰⁹ Rum, 30/39

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”³¹⁰

Üçüncü âyet:

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الْغَاوُوا حَرَمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُجِّلَتْ لَهُمْ وَيَصَدَّهُمْ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا, وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ
وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri, menedildikleri halde faizi almaları ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemeleri yüzünden kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”³¹¹

Dördüncü âyet:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقْوَمُوا بِأَنْفُسِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِي يَخْبِطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا
وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ سَلَفٌ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ
أَصْحَابُ الدَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ, إِنَّ الَّذِينَ آمَدُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَالصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَدُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَتَرَوْا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ لِمَ تَعْلَمُونَ قَدْ تَدْعُونَ بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن
تُبْنُوا فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ وَلَا تَطْلُمُونَ وَلَا تَطْلُمُونَ وَلَا تَطْلُمُونَ وَلَا تَطْلُمُونَ
إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ, وَلَوْ يَوْمًا نُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların «Alım-satım tıpkı faiz gibidir» demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime

³¹⁰ Âl-i İmran, 3/130

³¹¹ Nisa, 4/160-161

Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar. Allah faizi tüketir (faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günaha ısrar eden hiç kimseyi sevmez. İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler var ya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmezler. Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terkedin. Şayet (faiz hakkında söylenenleri) yapmazsanız, Allah ve Resûlü tarafından (faizcilere karşı) açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz. Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır. Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.”³¹²

Mekke döneminin sonlarında nazil olan mezkûr naslardan birinci âyette Allah, faizin bereketsiz ve kötü bir şey olduğunu bildirmektedir. Medine döneminin başlarında nazil olan ikinci nasta, faizle alışverişin haram olduğu bildirilmekle birlikte tüm çeşitlerinin haram olduğu açıklanmamaktadır. Üçüncü âyette ise faizin tüm çeşitlerinin kökten yasaklanacağını hissettiren ve faizle alışveriş yapanların, Yahudiler gibi çeşitli cezalara maruz kalacağı bildirilmektedir. Dördüncü nasta ise faizin az ya da çok tüm çeşitlerinin kesinlikle haram olduğu bildirilmiştir. Böylece nüzul sırasını bilmekle değişik zamanlarda inmiş olan âyetler bir araya getirilerek faizin yasaklanması süreci ve hikmetlerinin bildirildiği anlaşılmaktadır.

³¹² Bakara, 2/275-281

10. Mekkî sûrelerde Medenî âyetlerin, Medenî sûrelerde de Mekkî âyetlerin bulunmasındaki hikmetlerin araştırılması. Bunu bilmenin iki önemli yararı şudur:

- i. Sûrenin konu bütünlüğü çerçevesinde değerlendirildiğinde Medine döneminde nazil olan bir âyetin Mekke döneminde nazil olan süreye yerleştirilmesi fikir bütünlüğü ve Kur'an'ın anlaşılması açısından uygun olacaktır.
- ii. Muhataplara eğitim açısından âyetin verilmek istenen mesajı uygun yerde bulunması gereklidir.³¹³

Örnek:

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَعْلَمُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزُدُّونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَتَمًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا , إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Yine onlar ki, Allah ile beraber (tuttukları) başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan, günahı(nın cezasını) bulur. Kıyamet günü azabı kat kat artırılır ve onda (azapta) alçaltılmış olarak devamlı kalır. Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar

³¹³ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 185-186.

başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”³¹⁴

Bu üç âyet Medine döneminde nazil olmasına rağmen konu itibariyle müminlerin sıfatlarını sayan Mekkî sûreye dâhil edilmiştir. Böylece Furkan sûresinde verilen mesaj tamamlanmış, eğitim ve fikir bütünlüğü gerçekleşmiş olmaktadır.

11. Âyetlerin sebep-i nüzullerinin araştırılması.³¹⁵ Âyetlerin sebebi nüzulünü bilmekle³¹⁶ âyetten maksat kolayca anlaşılır. Ancak, bunun sahih rivâyetle bilinmesi önemlidir. Aksi takdirde yanlış anlamaların ortaya çıkma tehlikesi vardır.³¹⁷

12. Âyetlerin mushaf tertibine göre anlamlarının araştırılması. Bir hikmete dayalı olarak tertip edilen mushaf'ta yer alan âyetlerin sırasını incelemek âyetin anlaşılmasında etkili olacaktır. Çünkü mushaf tertibi tevkîfidir. Allah abesle iştiğal etmez. Yaptığı sıralamanın bir hikmeti vardır. Bu nedenle anlamın anlaşılmasında sıyak-sıbak çerçevesinde itibara alınmalıdır.³¹⁸

Örnek:

فَلَمَّا بَلَغَ مَلَاعِي قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَتَّبِعُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ
فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّاهُ لِلْحَيِّينَ , وَتَلَّاهُ أَن يَا إِبْرَاهِيمَ , قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كُنَّا سَنَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ,
نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ , إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ وَفَدَيْنَاهُ بِرَبْحٍ عَظِيمٍ , وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ , سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ
, كُنَّا نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ , إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ وَيَسْرُدُنَاهُ بِرِسْقٍ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ , وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى
إِسْحَاقَ وَمِن تَرْبِيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ

³¹⁴ Furkan, 25/68-70

³¹⁵ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 203-205.

³¹⁶ Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, s. 17.

³¹⁷ Bu konuyla ilgili geniş bilgi tezimizin Esbâb-i Nüzul bölümünde yer aldığından burada bu kadarla iktifa ediyoruz.

³¹⁸ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 207-208.

“Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi. Her ikisi de teslim olup, onu alını üzerine yatırınca: Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik. Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik. Geriden gelecekler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık: İbrahim'e selam! dedik. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o, bizim mümin kullarımızdandır. Sâlihlerden bir peygamber olarak O'na (İbrahim'e) İshak'ı müjdeledik. Kendisini ve İshak'ı mübarek (kutlu ve bereketli) eyledik. Lâkin her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, kendine açıktan açığa kötülük edenler de olacak.”³¹⁹

Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in birlikte yaşadıkları olayların anlatıldığı bu âyetlerde, sıyâk-sıbâk dikkate alınarak anlamına bakıldığında, konunun bütünlük içinde anlatıldığı ve âyetlerin anlaşılmasının çok kolay olduğu görülmektedir.

13. Kur'an'da hiçbir çelişki olmaması ve Kur'an'ın insanlar tarafından tespit edilen bilimsel gerçeklerle çelişmemesi. Allah kelamı olan Kur'an, mucize bir kitaptır. Bu itibarla içinde yer alan bilgiler birbiriyle çelişmez³²⁰ ve insanlar tarafından yapılan ilmî keşiflerle elde edilen verilere ters düşmez. Bunu kavramak âyetleri çok yönlü düşünmek ve mutedil yaklaşımla mümkün olur.³²¹

Allah her şeyi bildiği, insanın her yaptığından sorumlu tuttuğu, onun iradesinde özgür olduğunu ve hesap soracağını belirten âyetleri birlikte ve

³¹⁹ Saffat, 37/102-113.

³²⁰ Nisa, 4/82

³²¹ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 225-226.

doğru anlayışla ele alındığı takdirde kavramak mümkün olur. Allah, insana görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Sorumlulukları karşısında kendi özgür iradesini kullanma yeteneği vermiştir. Allah, insanın ne yapacağını, ilm-i ezeliyle bildiği halde, onu hesaba tâbi tutacaktır. Burada sorumlulukla özgürlük arasında, hesap sorma ile Allah'ın insanın ne yapacağını bilmesi arasında çelişki var gibi görünse de, hepsi ayrı şeylerdir. Şöyle ki: O, insanı hikmet gereği imtihana tabi tutacaktır. Bunun için ona sorumluluklar yüklemiş ve iradesinde özgür bırakmıştır ki, imtihanın bir anlamı olsun. İlmiyle bilmesi özgür olmasına engel değildir.

14. Kur'an metninin gerektirdiği anlamlar, bu anlamların fikrî bağlamları, î'caz için hazfedilen hususlar ve âyetlerde bulunan gizli anlamların ortaya çıkarılması.³²²

Örnek:

أَشِحَّةَ عَلَيْكُمْ فَجَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُعْتَسَى عَلَيْهِ مِنَ
الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ كَمَدِيرًا لِسِنَّةٍ جَدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ
وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

“(Gelseler de) size karşı pek hasistirler. Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince ise, mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler. Onlar iman etmiş değillerdir; bunun için Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah'a göre kolaydır.”³²³

Âyette korkunun gelip çatacağı bildirilmekte, ancak neden korku olduğu hususunda bilgi verilmemektedir. Korkunun gerekçesi olan hastalık,

³²² el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 239-242.

³²³ Ahzab, 33/19

savaş, ölüm vs. gibi herhangi bir sebebe dayanması gerektiğinden hazfolan yönü ortaya çıkarıldığı zaman, mana anlaşılacaktır.

Buna göre anlam şöyle olmalıdır: Savaş meydanına çıkmak veya düşmanla karşı karşıya gelmek gibi bir durumla karşılaştıkları zaman, sen onların üzerlerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün.³²⁴

15. Kur'an'daki tekrarlar ve tekrarların gayelerini tespit etmek.

Kur'an'da tekrarlanan her konu birbiriyle bağlantılıdır. el-Meydânî'ye göre tekrarlar Hz. Peygamber'i eğitmek içindir.

Kur'an'da tekrarlar şu altı nedenle gerçekleşmiştir:

- a. Nassın metni çerçevesinde tekrar değil, tekâmül olarak anlamak gerekir.
- b. Bir konuda verilmek istenen mesajın, parçalara bölünerek her defasında bir kısmının verilmesidir.
- c. Fiilî olarak yaşanan durumu tam olarak aksettirmek amacıyla tekrarlanmıştır.
- d. İlaç dozajları gibi tedavi amaçlıdır.
- e. Belağat açısından gereklilik sonucudur.
- f. Tekrarın her seferinde kast ettiği farklı anlam vardır.³²⁵

Örnek:

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي
فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

³²⁴ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 249.

³²⁵ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s.307-315.

“Rabbin meleklere demişti ki: Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!”³²⁶

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ, فَإِذَا سَوَّيْتُهُ
“Hani Rabbin meleklere demişti ki: «Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım. Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!»³²⁷

Tekrar görünen âyetler birlikte ele alındığında Allah’ın melekeler hitabı aynı zaman dilimi içinde değil, birincisi secde emri insanın çamur halinde, ikincisi ise balçık halinde gerçekleştiği görülmektedir. Böylece konunun tekrar olmayıp farklı zaman diliminde gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır.

16. Kur’an’daki kelimelerin dilbilimsel açıdan sözlük anlamlarının araştırılmasının zorunluluğu.³²⁸ Dilbilimsel açıdan değerlendirme yapılabilmesi için şu hususlar göz önüne alınmalıdır:

- a. Kur’an’da geçen kelimelerin lügat açısından incelenmesi gerektiği gibi, kelimenin asıl anlamının dışında kullanılma ihtimali göz önünde bulundurularak, Arap dilinde kullanımı açısından da incelemek gerekir.
- b. Kavramla ilgili olarak rivâyetlerde yer alan bir açıklama varsa ona bakılmalıdır.
- c. Tefsir alanında uzman kişilerin sözlerine bakılmalıdır.
- d. Kavramın, Kur’an’daki değişik kullanım yerlerine bakılmalıdır.

³²⁶ Sad, 38/71-72

³²⁷ Hicr, 15/28-29

³²⁸ el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s.317

- e. Nasla ilgili olarak genel İslâmî literatüre bakılmalıdır.
- f. Tüm bilgiler elde edildikten sonra derinlemesine inceleme yapılmamıştır.
- g. Kavramın “takva” ve “birr” gibi Kur’an’da kullanıldığı özel anlam varsa öncelikle ona bakılmalıdır. Kavramın konuya uygun anlamı hangisi ise o seçilmelidir.³²⁹

Örnek:

وَلَا يَحْضُرُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ

“Yoksulu doyurmaya teşvik etmez.”³³⁰ Âyetin metninde yer alan (miskin) kelimesi ile (fakir) kelimesi arasında bulunan anlam farkının ortaya çıkarılması ile anlam tam olarak anlaşılacaktır.³³¹

17. Âyetin içeriği ile sonu arasında bağlantı kurulması. Çünkü âyetlerin bitişlerinde yer alan ifadeler, o âyette verilmek istenen mesaja ışık tutar. Bu nedenle âyeti incelerken, sonuna bakarak, bütünlük içinde bağlantı kurmaya çalışmak gerekir.³³²

Örnek:

وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Hakikaten Allah çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”³³³

وَأَنَّا كُفِّرْنَا سَاءَ لُتْمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لظَالِمٌ كَفَّارٌ

³²⁹ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 317-321.

³³⁰ Mâun, 107/3

³³¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 691.

³³² el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s.429.

³³³ Nahl, 16/18

“O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!”³³⁴

Her iki âyette de Allah'ın nimetlerinin çokluğundan ve insanın onu saymak istese de sayamayacağından bahsedilerek, birinci âyet, Allah'ın affedici olduğunu ikincisi ise, insanın zalim ve nankör oluşunu bildirerek sona ermektedir. Her iki âyetin de bu şekilde bitmesi, insanın nimetler karşısında takındığı tavır nedeniyle affa muhtaç olduğunu bildirmektedir.

18. Anlamları birbirine yakın olan ya da eş anlamlı lafızların araştırılması.³³⁵

Kelimeler eş anlamlı görünse de kastettiği anlamlar arasında fark olma ihtimali göz önüne alınmalıdır.

Örnek: “Takva,” “birr” ve “ihsan” kelimelerinin sözlük anlamı aynı olmasına rağmen kast ettiği mana itibariyle aralarında derece farkı vardır.³³⁶

Örnek :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِنَّا حَلَلْنَا فَمَا صَطَّاءُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
أَن تَعْتَدُوا تَعْلَوْثُوا عَلَى الْبِرِّ وَالذِّكْرِ وَلَا تَعَاوَدُوا عَلَى الْإِيمِ وَالْعُنُوتِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu, dinî) işaretlerine, haram aya, (Allah'a hediye edilmiş) kurbana, (ondaki) gerdanlıklara, Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Beyt-i Haram'a yönelmiş kimselere (tecavüz ve) saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Haram'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz kin sizi tecavüze sevketmesin! İyilik ve (Allah'ın yasaklarından)

³³⁴ İbrahim, 14/34

³³⁵ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 429.

³³⁶ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 443.

sakinma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun; çünkü Allah'ın cezası çetindir.”³³⁷

Âyette geçen “birr” ve “takva” kelimeleri sözlükte aynı anlam taşımalarına rağmen ayette her ikisinin de kullanılması farklı mana taşıdıkların ortaya koymaktadır.

19. Kur'an âyetlerinin birbirine zıt görünen iki veya daha fazla anlama delâlet etmesi durumuyla ilgili kural.³³⁸Bu durumda anlamlar birbirine zıt olmayıp aynı çatıda birleştiriliyorsa, ortak bir çatıda birleştirilir. Eğer birleştirme mümkün olmayıp birbirine aykırı anlamlar ortaya çıkıyorsa, bu durumda aralarında tercih yapmak gerekmektedir. Tercih işlemi için şu noktalara bakılmalıdır:

- a. Kelimenin lügat anlamı,
- b. Arap dilinde yaygın kullanımdaki anlamı,
- c. Kur'an ve sünnet gibi İslami literatürde kullanılan anlamı,
- d. Mecaz anlamında kullanım gibi aslî mecrasının dışında kullanıldığı gibi hususlar dikkate alınmalıdır.

Bu durumda vâkıya uygun ve aklen makul olan, te'vile muhtaç olmayan ve sıyâk-sıbâk uyumu çerçevesinde anlaşılabilir veya Kur'an ve İslamî değerlere uygun olan anlam tercih edilir. Eğer bunlardan hiç biri ile anlaşılma mümkün olmazsa kelimenin luğavi anlamı tercih edilmelidir.

³³⁷ Mâide, 5/2

³³⁸ Abacı'nın burada müellifin kast ettiği manayı aksettiremediği kanaatindeyiz. Abacı makalesinde bu kuralı açıklarken “Kur'an metninin iki ya da daha fazla anlama delalet etmesi” diyerek yirmi sekizinci kuralı tekrar etmiştir. Hâlbuki bu kural metnin birden çok anlama delalet etmesi durumunda hangi anlamın tercih edileceğini anlatmaktadır.

Örnek:

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا وَأَكِيدُ كَيْدًا

فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا

“Onlar bir tuzak kurarlar, ben de bir tuzak kurarım. Kâfirlere mühlet ver, onları biraz kendi hallerine bırak (pek yakında desteğimiz sana gelecek).”³³⁹

Örnek :

فَبِنَاءِ أَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ كَتَلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِإِيَّا خُدَّ لَخَاهُ فِي

دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ

“Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini (aramaya) başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz Yusuf'a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı. Ancak Allah'ın dilemesi hariç. Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.”³⁴⁰

Örnek:

وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ

“Onlara mühlet veririm; (ama) benim cezam çetindir.”³⁴¹ Her üç âyette de geçen “keyd” (كيد) kelimesi, lügat anlamı itibarıyla gayret etmek, hayal kurmak, batıl veya hakta plan kurmak, savaş ve talep etmek anlamlarına gelmektedir. Kelime çirkin planları kapsamına rağmen noksanlıktan münezzehtir sıfatları gereği Allah

³³⁹ Tarık, 86/15-17

³⁴⁰ Yusuf, 12/76

³⁴¹ Araf, 7/183

hakkında böyle düşünölemeyeceği için anlam şöyle olmalıdır. “İnkârcılar şer plan kurmuşlar, Allah ise hayırda plan yapmıştır.”³⁴²

20. Kur’an’daki yeminlerin araştırılması kuralı. Kur’an’da yeminler şu sebeplerle kullanılmaktadır.

- a. Yemin edenle, edilen arasındaki ilişkiye vurgu için,
- b. Yemin edilenin çok önemli olduğu vurgusu için,
- c. Yemin edilen şeyin Allah’ın kudret ve azametini delil olan önemli bir şey olduğuna vurgu yapıldığı zaman,
- d. Yemin edilen yemin eden katında değeri çok büyük olduğunu belirtmek için,
- e. Yemin edenin edilene sevgi izharında bulunup, ona önem verdiğini beyan etmesi durumlarında kullanılmaktadır.³⁴³

Örnek:

وَالْعَصْرَانَ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

“Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir.”³⁴⁴ Burada çok önemli olduğu için insanın hayatında en değerli sermayesi olan zamana yemin edilmiştir. Onu yitirdiği takdirde asla geri getiremeyecektir.

21. Kur’an’ın açıklama metodunun esas hedefine uygunluğunun araştırılması. Kur’an hitaplarında muhatapların durumunu göz önüne alır. Hedef kitlenin durumuna göre hitap etmekte genel, özel, inananlar, ehl-i kitap müşrik ve diğer din

³⁴² el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s. 453-456.

³⁴³ el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s. 463-465.

³⁴⁴ Asr, 103/1-2

mensuplarına hitapta ayrı ayrı üslûp kullanmaktadır. Kur'an, durumun gerektirdiğine göre ifadelerinde sarîh, kapalı, kısa, teşvik edici, uyarıcı, katı, yumuşak, duygusal, ikna ve mantıksal mücadele üslûplarını kullanmıştır. Kur'an'ın anlaşılmasında hangi üslûbları hitap ettiği göze alınarak anlamaya çalışılmalıdır.³⁴⁵

22. Kur'an'daki belâgat özelliklerinin ve bu belâgat özelliklerinin içerdiği fikrî gayelerin araştırılması.³⁴⁶ Belâgat bilgisi ile Kur'an'ın anlam derinliklerine ve mesajlarda verilen inceliklere ulaşılır, Kur'an metinlerinden haz duygusu alınır.

Örnek:

يَسْأَلُونَكَ لِلشَّيْءِ أَتَىٰ أَنْ مُرْسَاهَا قُلْ إِذَا عَلِمْنَا مِنْ رَبِّي لَا يُجَلِّئُهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ قُلْتُ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَعْتَةٌ يَسْأَلُونَكَ حَقِّي عَلَيْهَا قُلْ إِذَا عَلِمْنَا مِنْ رَبِّي لَا يَكْفُرُ النَّاسُ لَا يَعْلَمُونَ

“Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bilmezler.”³⁴⁷ Âyette kıyametin ne zaman kopacağına ilişkin sorulan soruya cevaben, hayat bir gemiye benzetilerek, geminin kıyıya ulaşması, kıyametin kopması ve hayatın sona ermesine benzetilmiştir.

23. Âyet mükemmel şekilde anlaşıldığında asgari kelime kullanımı ile aynı anlama delalet eden benzer kelimelerin kullanımıyla iktifa edilmesi. Kur'an'ın

³⁴⁵ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 499-502.

³⁴⁶ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 503.

³⁴⁷ Araf, 7/187

anlatım güzelliğinin gereği olarak konular, benzetmelerle değişik şekillerle anlatılmaktadır. Hepsinde ortak sonuca işaret edilir.³⁴⁸

Örnek;

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ. وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ, أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَيْئًا بِهَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِذِي فَضْلٍ
عَلَىٰ الْبَشَرِ, أَلَمْ يَجْعَلِ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَلَيْسَ اللَّهُ بِذِي
أَكْبَرُ هُمْ لَا يَعْلَمُونَ, أَمَّنْ يُجِئُ الضُّلُومَ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ أَلَيْسَ اللَّهُ بِذِي فَضْلٍ
عَلَىٰ الْبَشَرِ, أَلَمْ يَهْدِكُمْ فِي ظُلُمَاتٍ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلِ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ أَلَيْسَ اللَّهُ بِذِي فَضْلٍ
عَلَىٰ الْبَشَرِ, أَلَمْ يَبْدَأْ خَلْقَ تَمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَلَيْسَ اللَّهُ بِذِي فَضْلٍ عَالِيمٍ, أَلَمْ يَخْلُقْكُمْ مِنْ
صَادِقِينَ

“(Resûlüm!) De ki: Hamd olsun Allah'a, selam olsun seçkin kıldığı kullarına.

Allah mı daha hayırlı, yoksa O'na koştuıkları ortaklar mı? (Onlar mı hayırlı) yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? O suyla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirdik. Allah'tan başka bir tanrı mı var! Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir güruhtur. (Onlar mı hayırlı) yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan, aralarından (yer altından ve üstünden) nehirler akıtan, arz için sabit dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan mı? Allah'tan başka bir tanrı mı var! Doğrusu onların çoğu (hakikatleri) bilmiyorlar. (Onlar mı hayırlı) yoksa darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren ve (başındaki) sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hâkimleri kılan mı? Allah'tan başka bir tanrı mı var! Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz! (Onlar mı hayırlı) yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde size yolu bulduran, rahmetinin (yağmurun) önünde rüzgârları

³⁴⁸ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 515-528.

müjdecî olarak gönderen mi? Allah'tan başka bir tanrı mı var! Allah, onların koştukları ortaklardan çok yücedir, münezzehtir. (Onlar mı hayırlı) yoksa ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran mı? Allah'tan başka bir tanrı mı var! De ki: Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin!”³⁴⁹

Bu âyetlerde Allah'ın varlığı, birliği, herkesin ona muhtaç olduğu, zorda kalındığında tek sığınılacak kendisi olduğu, başka ilah iddiasında bulunanların delillerinin olmadığı, denizde kurtarıcı, karanlıkta yol gösterici olduğu gibi hususlar anlatılarak, tek konu değişik soru ve yöntemlerle açıklanmaktadır. Peş peşe gelen âyetlerde kullanılan üsluplarla konu değişik şekillerde anlatılmaktadır.

24. Kur'an'ın açıklama metodunun çeşitliliği. Kur'an, konuları ele alırken anlatım üslûbu açısından çeşitli yöntemleri kullanmaktadır. Bir konu anlatırken bile birden çok anlatım yöntemi kullanılmaktadır. Aynı anda belâğat incelikleri, zihni harekete geçiren ifadeler ve icaz gibi söz üslûplarının pek çok çeşidi kullanılmaktadır.³⁵⁰

Örnek:

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكْتَبُ بِالَّذِينَ فِيكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ , وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ , الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ , الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ , وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ

“Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye

³⁴⁹ Neml, 27/59-64

³⁵⁰ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 529.

almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır; hayra da mâni olurlar.”³⁵¹ Bir konuyu anlatan bu sûrede; anlatım güzelliklerini çeşitlendirerek eleştirel soru yöntemi, tehdit ve korkutma yöntemleri gibi farklı üslûplar kullanılmıştır.

25. Benzer konuları ifade eden çeşitli yerlerdeki nasların maksatlarının birbirlerinden farklı olması ve bu ifadelerin maksatlarının araştırılması. Benzer konuların anlatıldığı âyetlerin farklı yerlerde farklı üslûpla yer alması sadece anlatım değişikliği olarak değil; orada farklı bir anlamı ifade için kullanılmıştır.³⁵²

Örnek,

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ
أَجْرًا عَظِيمًا

“Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihat edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vadetmiştir; ama mücahitleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.”³⁵³

وَلَا الظُّلُّ وَلَا الحرورُ , وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ

“Körle gören, karanlıkla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz.”³⁵⁴

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمَسِيءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ

³⁵¹ Mâun, 107/1-7

³⁵² el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 535-536.

³⁵³ Nisa, 4/95

³⁵⁴ Fatır, 35/19-21

“Körle gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz!”³⁵⁵

قُلْ لَا يَسْتَوِي لِلظَّالِمِينَ وَالصَّالِحِينَ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُتَّقُونَ

“De ki: Pis ve kötü ile temiz ve iyi bir değildir; pis ve kötünün çokluğu tuhafına gitse (yahut hoşuna gitse) de (bu böyledir). Öyleyse ey akıl sahipleri! Allah'tan korkunuz ki kurtuluşa eresiniz.”³⁵⁶

وَلَا تَسْتَوِيَةُ الْوَالِ السَّيِّئَةُ انْفَعُ بِمَا تَتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.”³⁵⁷

Mezkûr âyetlerde (mütesâvi) eşitlik kelimesi aynı anlamda kullanılmasına rağmen farklı maksatlarla kullanılmıştır. Eşitsizlikte derece farkları vardır. Ancak hepsi de aynı kelime ile izah edilmiştir.

26. Arap dilinin kurallarının dikkate alınması, sarf anlamları ve gerektiğinde irab kurallarına aykırı olmanın sırlarının araştırılması. Müfessirin bilmesi gereken ilimlerden biri de sarf ve nahiv ilmidir. Sarf ilmi ile kelimenin doğuşu, çeşitli halleri, aldığı eklerle oluşan manaları, değişik kipleri lazım veya müteaddî oluş yönleri gibi pek çok bilgi elde edilir. Nahiv ilmi ile ise, cümle yapısı içinde bir araya gelen kelimelerin bütünlük içinde verdiği anlam ortaya çıkarır. Kur'an'ın anlaşılmasında her iki ilim dalı ile elde edilen bilgiler çerçevesinde âyetler yorumlanır ve anlaşılır.

³⁵⁵ Mumin, 40/58

³⁵⁶ Maide, 5/100

³⁵⁷ Fussilet, 41/34

Takdim ve tehir yapmak gibi kurallara aykırı yön bulunduğunda ise bunun sebebi araştırılmalıdır.³⁵⁸

Örnek,

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ تَوِيًّا الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالسَّائِلِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ
وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَفَّحُونَ بِعَعْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakîler ancak onlardır!”³⁵⁹ Âyette yer alan (takva) lafzı atfedilmiş olmasına rağmen merfu yerine mensup oluşu, öncesinde gizli (أمدح) “emdehu” lafzı bulunduğu içindir. Buna göre “sabredenleri de methederim” anlamı vardır. Nahiv kurallarını bilip araştırmadan bu anlamı ortaya çıkarmak mümkün olmaz.

27. Lafızların dizilişine önem vererek âyetlerin sonlarının uyumunu gözetmek. Edebî bir mucize olan Kur'an'da âyet sonları nüzul asrındaki Arap toplumunun dil zevkine hitap etmekteydi. Bu nedenle Mekkî âyetler, âyet sonları uyumu gözetilerek inzal olmuştur. Âyet sonlarında verilen çekici üslûpla anlam

³⁵⁸ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 551-555.

³⁵⁹ Bakara, 2/177

bütünlüğü tamamlanarak verilen mesajın vurgusu artmıştır. Âyet sonu aynı zamanda bir sonraki âyetin içeriğine uyarı mesajı görevi yapmaktadır.³⁶⁰

Örnek, “Şu halde (işin gerçeği) öyle (umdukları gibi) değil! Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter ve kimse bizim önümüze geçemez.”³⁶¹ Birinci âyetin sonunun (lekâdirun) “gücümüz yeter” sözü ile bitmesi sonraki âyette vurgu yapılacak olan diriltmeye işaret etmek için gelmiştir.

28. İfadelerin aynı anda birden çok manada kullanılabilmesi. Fıkıh ve usul âlimlerinin kabul ettiği kurala göre bir söz aynı anda birden fazla anlam taşıyabilir. Böyle durumlar için âyetin taşıyabileceği tüm anlamlar araştırılmalıdır.³⁶²

Örnek,

فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ

“Biz de onu ve karısından başka aile efradını kurtardık; çünkü karısı geride kalanlardan (kâfirlerden) idi.”³⁶³ Âyette geçen Hz Lut’un karısı için kullanılan (Ġâbır) kelimesinin iki anlamı vardır. Birincisi, dönüşme olmadan bekleyen, duran, ikincisi geçmişe giden, geçmişte kalan. Burada kelimeyi her iki anlama da hamletmek mümkündür. Çünkü Hz Lut’un karısı, kocası ile beraber gitmeyip geride kalanlar içinde idi. İkinci olarak kavminin eski dinine uymaya devam ederek geçmişte kalanlardandı.

³⁶⁰ el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s. 557-559.

³⁶¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 40-41

³⁶² el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s. 567.

³⁶³ A’raf, 7/83

29. Kur'an âyetlerinde mastar edatı olan (أَنْ) “En” ile sonra gelen ifadenin sebep bildirmesi ve ondan önce hazfedilen kelimelerin veya cümlenin varlığının kabul edilmesi gereği.

Kur'an'da kullanılan (أَنْ) “En” edatından önce mahzup cümle bulunması gerektiği kabul edilir. (أَنْ) “En” edatı şu anlamlarda kullanılmaktadır:

- a. Yasaklanan bir şeyi bildirmek,
- b. Emredilen bir şeyi bildirmek,
- c. Her hangi bir işi bildirmek,
- d. Meydana gelmesinden korkulan bir şeyi haber vermek,
- e. Geçmişte yaşanan olayı haber vermek,
- f. Allah'ın yarattıkları arasında bir gerçeği ortaya çıkarmak,
- g. İnsanların davranışlarına ilişkin şeylerde kullanılmaktadır.³⁶⁴

Örnek:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

“Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”³⁶⁵ Bu âyette yer alan “En” (أَنْ) edatı ile kişinin fasık'tan gelen habere güvendiği takdirde sonradan meydana gelme tehlikesi olan hataya düşme durumu haber verilmektedir. “En” (أَنْ) edatından önce mahzup olan, “eğer araştırma yapmadan fasıktan gelen haberi kabul eder ve ona göre davranırsanız,

³⁶⁴ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 581-582.

³⁶⁵ Hucurat, 49/6

sonunda bilmeden bir topluluğa yanlış harekette bulunup pişman olursunuz” denilmektedir.

30. Kur’an’da kullanılan fiil-i mâzinin, (geçmiş zaman) dört anlamı vardır.

Bunlar:

a. Sürekli var olan durumu bildirmek,

Örnek:

إِذْمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ جَهَالَةً ثُمَّ يَدُّوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ أَفُولُوكَ يَدُّوبُ
اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.”³⁶⁶

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ فَأَخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ
فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَتْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا

“Allah, her şey üzerinde iktidar sahibidir.”³⁶⁷ “Senin Rabbin

unutkan değildir.”³⁶⁸ Bu âyetler geçen “Kâne”(كان) fiili mâzi sığasıyla gelen cümledeki anlam süreklilik ifade ettiğinden, Allah zikri geçen sıfatlarında sürekli olarak denilmektedir.

b. Fiilen gerçekleşen durumu bildirmek için. Zamana bağlı olmaksızın gerçekleşmiş olan bir olay ve durumu haber vermek için kullanılır.

Örnek:

وَيَذُغُ الْإِنْسَانَ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا

³⁶⁶ Nisa, 4/17

³⁶⁷ Kehf, 18/45

³⁶⁸ Meryem, 19/64

“İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir!”³⁶⁹ Âyette insanın yaratılıştan aceleci olduğu haber verilmektedir.

Örnek:

وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَسَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ يَجْهَلُونَ

“Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölüler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılarna getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi. Fakat çokları bunu bilmezler”³⁷⁰ Âyette inkârcı kişinin kendisine her türlü deliller getirilse de zamana bağlı olmaksızın hiçbir şekilde iman etmeyeceği bildirilmektedir.

c. Allah’ın gerçekleşmesine karar verdiği olayları haber vermek için kullanılır.

Örnek:

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلدَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَذُوْمُنُونَ بِرِ اللَّهِ
وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır.”³⁷¹ Âyetin nüzülü esnasında henüz tamamlanmamış olan ve kıyamete kadar devam edecek olan bu hayırlı ümmetin ortaya çıkış

³⁶⁹ Isra, 17/11

³⁷⁰ En’am, 6/111

³⁷¹ Âl-i İmran, 3/110

süreci, Allah tarafından olmasına kesin karar verilmiş bir durum olduğu için geçmişte olmuş gibi mâzi sığasıyla anlatılmıştır.

d. Gelecekte gerçekleşmesi kesin olan anlamında kullanılır.³⁷²

Örnek:

لَقَوْلِي اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا وَمَعَائِمَ كَثِيرَةً يَا خُنُوزَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

“Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfatlandırdı. Allah üstündür, hikmet sahibidir.³⁷³ Âyetin nüzülü esnasında henüz gerçekleşmemiş olan fetih müjdesi Allah tarafından olmasına karar verilen bir şey olduğu için mazi sığasıyla verilmektedir. Kıyamette gerçekleşecek olan sahnelerin mazi sığasıyla anlatılması da bu kabildendir. Çünkü gerçekleşmesi kesindir.

31. Allah’ın hitabının, muhatap kitle açısından incelenmesi. Kur’an, hitabında muhatapları gruplara ayırarak, genel insanlara, Müminlere ve ehl-i kitaba yönelik hitapta bulunmaktadır. Kur’an’ın hitabı zaman üstü olduğundan onu okuyan her zaman mesajı yeniden almış olur. Hz Peygamber’e hitabı müminleri de kapsar. Her gruba hitabında diğer grupları hedef almayan, o gruba mahsus farklı taleplerde bulunabilir.³⁷⁴

Örnek:

³⁷² el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s. 601-609.

³⁷³ Fetih, 48/18-19

³⁷⁴ el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s.611-625.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ

“Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir!”³⁷⁵

قَلَّا نَعْجَبُكُم مَّا آلَاكُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أُنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ

“(Ey Muhammed!) Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah bunlarla, ancak dünya hayatında onların azaplarını çoğaltmayı ve onların kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor.”³⁷⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَاسْحُوا بُرُوسَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ بِالْمَاءِ وَإِن كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْسَكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın.”³⁷⁷

Görüldüğü gibi tüm insanlara hitap eden âyetlerde iman etmedikleri göz önüne alınarak kıyamet hatırlatılırken, ikinci âyette Hz. Peygamber’e özel hitap olmasına rağmen içerik itibarıyla tüm müminleri kapsamaktadır. Müminlere hitap eden konu ise, onlara iman ettiklerinden imana bağlı olarak amel/pratik konusunu içermektedir. Dolayısıyla her gruba hitap içeriği birbirinden farklıdır. Kur’an’ı anlamaya çalışırken hitap ettiği kesim göz önüne alınmalıdır.

³⁷⁵ Hac, 22/1

³⁷⁶ Tevbe, 9/55

³⁷⁷ Mâide, 5/6

32. Kur'an'da geçen “Lealle” (لعل) lafzının içerdiği anlam. “Lealle” (لعل) lafzı sözlükte, umut, ümit, şüphe, beklenti ve nedensellik gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'da yüzden fazla yerde geçen “Lealle” (لعل) lafzı anlamı neden ve gerekçe/illet bildirmesidir.³⁷⁸

Örnek:

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“(Bu) Bizim inzâl ettiğimiz ve (hükümlerini üzerinize) farz kıldığımız bir sûredir. Belki düşünüp öğüt alırsınız diye onda açık seçik âyetler indirdik”³⁷⁹ Âyette Kur'an'ı inzâl gerekçesi olarak insanların ondan öğüt alması gösterilmektedir.

33. Kur'an'daki “Belâ” (بلى) lafzının içerdiği anlam. “Belâ” (بلى) lafzı Arap dilinde olumsuz soruya, olumlu cevap vermek için kullanılmaktadır. Güneş doğmadı mı diyen kimseye “Belâ” (بلى) demekle evet doğdu anlamı ortaya çıkar. Kur'an'da ise fiil cümlesi etkisinde müsbet cümle yerine geçer.³⁸⁰

Örnek:

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَدُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ دُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا
ضَرْبَ بَيْنُهُمْ يَسُورٌ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ
فَتَنْتُمْ أَنْتُمْ أَنْتُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ

“Münafik erkeklerle münafik kadınların, müminlere: Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım, diyeceği günde kendilerine: Arkanıza dönün de bir

³⁷⁸ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 627-632.

³⁷⁹ Nur, 24/1

³⁸⁰ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 633-636.

ışık arayın! denilir. Nihayet onların arasına, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir. Münafıklar onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. (Müminler de) derler ki: Evet ama siz kendi başınızı belaya soktunuz; fırsat beklediniz; şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan) sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihayet Allah'ın emri gelip çattı!”³⁸¹ Âyette kullanılan (belâ) lafzı ile kıyamet sahnesinde gerçekleşecek olan karşılıklı diyalogda münafıkların müminlere söyledikleri söze karşılık olarak “Belâ” (بلى) demekle iddialarının tamamının doğruluğunu kabullenmiş olmaktadır.

34. Kur'an'daki “Mâ Edrâke” (ما ادراك) kavramının içerdiği anlam. Kur'an'da on üç yerde geçen “Ne bileceksin?” anlamındaki (ما ادراك) lafzı, şaheser anlatım tarzına uygun olarak hayret bildirme (taaccüp) anlamındadır.³⁸²

Örnek:

وَمَا أَتَرَكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ

“Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin?”³⁸³

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْتُوثِ

“O kapı çalanın ne olduğunu bilir misin?”³⁸⁴

وَمَا أَتَرَكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ

“(Resûlüm!) Ayırım gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin!”³⁸⁵

³⁸¹ Hadid, 57/13-14

³⁸² el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 637-639.

³⁸³ Kadir, 97/2

³⁸⁴ Kâria, 101/3

³⁸⁵ Murselat, 77/14

“İlliyyûn nedir, bilir misin? (O İlliyyûn'daki kitap) İçinde ameller kaydedilmiş bir kitaptır.”³⁸⁶ Mezkûr âyetlerde soru edatı şeklinde geçen “Mâ Edrâke” (ما ادراك) lafzı tüm metinlerde de hayret (taaccüp) anlamındadır. Muhataba sorulan şeyin büyüklüğünü ifade etmek için onun ne anlama geldiğini bilemeyeceği vurgulanmaktadır. Böylece sorulan şeyin büyüklüğüne ve önemine işaret edilmiş olmaktadır.

35. Kur'an'daki “Erâde-Yurîdu” (يريد - اراد) fiillerinin müteaddi oluşları. Kur'an'da değişik şekillerde kullanılan bu fiiller her yerde muteaddi (geçişli) olarak kullanılmaktadır.³⁸⁷

Örnek:

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَلَطَعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِدْمًا
يُرِيدُ اللَّهُ لِيُنْزِلَ عَلَيْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا

“Evlerinizde oturun, eski câhiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resulüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”³⁸⁸

Örnek:

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً مَّيِّمًا وَيُنَزِّلَ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً مَّيِّمًا وَيُنَزِّلَ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً مَّيِّمًا
عَلَيْكُمْ يَوْمَ الْيَوْمِ يَنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءٌ مَّيِّمٌ وَأَنْ تَسْبُحُوا اللَّهَ كَمَا تَسْبُحُونَ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً مَّيِّمًا

³⁸⁶ Mutaffifin, 83/19-20

³⁸⁷ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 641-655.

³⁸⁸ Ahzab, 33/33

“Allah size (bilmediklerinizi) açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin (iyi) yollarına iletmek ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyla bilicidir, yegâne hikmet sahibidir. Allah sizin tövbenizi kabul etmek ister; şehvetlerine uyanlar (kötü arzuların esiri olanlar) ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler. Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”³⁸⁹ Âyetlerde geçen istemek “Erâde-Yurîdu” (يريد - اراد) kiplerinin hepsinde de bu fiil muteaddî (geçişli) olarak kullanılmıştır.

36. Kur’an’daki “Min Beyni Yedeyhi Ve Min Halfihi” (من بين يديه و من خلفه) “el-Emâm, el-Verâ” (الوراء-الامام) vb. tabirleri zaman ve mekân bildirimini olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır. Zaman bildirimini, fiili mazi (geçmiş zaman) belirtmekte, mekân bildiriminde ise muhatabın yönünü ifade etmektedir.³⁹⁰

Örnek:

إِنَّ هَؤُلَاءِ يُجِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَتْرُكُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا

“Şu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da önlerindeki çetin bir günü (ahireti) ihmal ediyorlar.”³⁹¹

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ

ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince ehl-i kitaptan bir grup, sanki Allah'ın kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp

³⁸⁹ Nisâ, 4/26-28

³⁹⁰ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 657-663.

³⁹¹ İnsan, 76/27

terk ettiler.”³⁹² Âyetlerde mezkûr zarflar mazi fiil (geçmiş zaman) ve yön belirtmekte kullanılmıştır.

37. Fiilin, onu yapana, yapmaya sebep olana, yapmayı emredene, yapmaya dâvet edene, yapmakla itham edilene, yapmaya karar verene, bulana, ulaşana, bilgisine ulaşana ve ulaşmaya gayret eden gibi farklı kişilere isnat edilmesi. Kur’anın anlatım üslûbu gereği metinlerde, fâili dışında dolaylı veya direkt etki ve katkısı bulunan kişilere fiil isnat edildiğinden, gerçek fâile dikkat edilmesi ve anlatılanın dolaylı ifade olabileceği bilinmelidir.

Örnek:

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَدَنَا عَلَى يُوْسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ

“Dediler ki: « Ey babamız! Sana ne oluyor da Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun! Oysaki biz onun iyiliğini istemekteyiz.”³⁹³ Güvenmiyorsun ifadesi ile aslında “Bizi Yusuf’a karşı güvenli kimseler olarak görmüyorsun” denilmektedir. Böylece ifade aslî metnin dışında başka anlama kullanılmaktadır.

Örnek:

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَوْءٍ تَجِدُوا كَاتِبًا قَرِهَانًا مَّقبُوضَةً فَإِنْ مِنْكُمْ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ فَاذْكُرُوا الَّذِي أُؤْتِمِنْتُمْ وَأَمَانَتَهُ وَلْيَذِقِ اللَّهُ رَبَّهُ وَلَا تَكْفُرُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْفُرْهَا فَإِنَّهُ أَنْتُمْ قَالَهُ وَاللَّهِ مَا تَعْمَلُونَ عَلَيْهِمْ

“Yolculukta olur da, yazacak kimse bulamazsanız (borca karşılık) alınmış bir rehin de yeterlidir. Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse

³⁹² Bakara, 2/101

³⁹³ Yusuf, 12/11

emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği, bildiklerinizi gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.”³⁹⁴ Âyette birbirinize güvenirsiniz ifadesi ile “Kiminiz kiminizi güvenli bulur” veya “Öyle görür” veya “Güvenli olduğuna inanırsa” veya “Deneyerek onun güvenli olduğunu öğrenirse” veya “Güvenli olduğunu sanıp o zaman borç verirse” onu ödesin denmektedir.³⁹⁵

38. İstisna-i Munkati anlamıyla nitelendirilen kelimelerin tespit edilmesi. Nahiv kuralları içinde yer alan istisnanın, munkatı ve muttasıl olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Doğru anlama ulaşabilmek için istisnanın çeşidinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Örnek:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي نُورَيْدِهِمَا الذُّبُورَةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ {الحديد/26} ثُمَّ
فَقَيْنَا عَلِيًّا وَابْنَهُ سُلَيْمَانَ وَقَيْنَا بَرِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ وَأَتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ نَعْلَمُهُمْ رَأْفَةً وَرَحْمَةً
وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ
وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ {الحديد/27}

“Andolsun ki biz, Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik, peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik. Onlardan (insanlardan) kimi doğru yoldadır; içlerinden birçoğu da yoldan çıkmışlardır. Sonra bunların izinden ardarda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz (onlara) yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar.

³⁹⁴ Bakara, 2/283

³⁹⁵ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 665-672.

Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.”³⁹⁶ Âyette ehl-i kitabın, Allah rızasını kazanmak için yaptıklarını düşündükleri ruhbanlığı Allah emretmemiş, kendi yanlarından uydurmuşlardır.³⁹⁷

39. Kur’an’daki “Kezâlike” (كَذَلِك) lafzının anlamı. Bu lafız Kur’an’da çoğunlukla derin ve uzak noktaya işaret etmek üzere kullanılmaktadır. “Kezâlike” (كَذَلِك) lafzı ile ulvi anlamlara delalet vardır.

Örnek:

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَا هُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمْ الْأَتِي كَاذُوا ۗ عَلَيْهِمْ قُلْ اللَّهُ الْمَشْرُقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ , وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا مَاءً وَسَطًا لِنَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي نَكُ عَلَيْهَا لِلْإِسْلَامِ مَنْ يَدَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا لِمَنْ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ

“İnsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir? diyecekler. De ki: Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir. İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık. Senin yöneldiğin yeri (Kâbe'yi) biz ancak Peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenen ayırt etmemiz için kible yaptık. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.”³⁹⁸ Âyetin metninde geçen “Kezâlike” (كَذَلِك) lafzı ile kible hususunda konuşanlara karşı onların

³⁹⁶ Hadîd, 57/26-27

³⁹⁷ el-Meydânî, *Kavâidu't-Tedebbür*, s. 683-694.

³⁹⁸ Bakara, 2/142-143

seviyesine inmemesiyle bu ümmetin değerinin yüceliği ifade edilmek üzere kullanılmıştır.³⁹⁹

40. “On Kırâat” hakkında araştırma kuralı. Farklı vecihlerle rivâyet edilen kırâat farklılıkları anlam zenginliğini artırmaktadır. Rivâyet farklılıklarını bilmenin pek çok faydası vardır ve farklılıklar rahmet olarak görülmelidir.⁴⁰⁰

el-Meydânî tefsirinde bu kurallara atıfta bulunmuş⁴⁰¹ ve bu kuralları uygulamaya çalıştığını beyan etmiştir.⁴⁰²

Bu kırk kural incelendiğinde şu değerlendirme yapılabilir:

- Kur’an’ın anlaşılmasında temel faktörlerden usûl-u fıkıh, dil ve kelâm gibi ilimlerin kurallarının bir derlemesi, tefsir kuralları olarak ortaya konmuştur.
- Kur’an’ın anlaşılmasında sarf, nahiv ve belâgat gibi dilbilimsel konularla ilgili unsurlara diğer ilimlerden daha fazla önem vermiştir. Bu ilimler olmaksızın, tefsir ilminden söz etmenin mümkün değildir.
- el-Meydânî tefsirinde kırk ilkenin uygulanmasına önem vermekte, ancak pek az istisna dışında⁴⁰³ bu kural şudur şeklinde bir açıklamada bulunmamaktadır.
- el-Meydânî’nin kırk kural uygulaması tefsir ilmine büyük bir katkı olarak değerlendirilmekle birlikte bazı kurallar ilmî açıdan eleştiriye açıktır.

³⁹⁹ el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s. 695-707.

⁴⁰⁰ el-Meydânî, *Kavâidu’t-Tedebbür*, s. 709-75.

⁴⁰¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 420.

⁴⁰² Kiraatler konusunda teziminizin el-Meydânî’nin Tefsir Yaklaşımında Temel Yaklaşımı Bölümünde, Sûrenin Başında Kiraatleri Zikretmesi başlığı altında bilgi verilmiştir.

⁴⁰³ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 691.

Kur'an'ı tefsir etmek isteyen bir mufessirin, bu kırk kuralı geniş bir şekilde öğrenmesi ve yapacağı tefsirde bunu kullanması Kur'an'ı günümüze aktarma açısından zorunluluk arz etmektedir. Her yapılan tefsirin önceki bütün tefsirlerden yararlanması gerektiği gibi, bugünden sonra yapılacak bütün çalışmalarda bu kurallar dikkate alınarak tefsir yazılmalıdır.

2) KUR'AN'I KUR'AN'LA TEFSİRİ

Bu konuyu birinci bölümün ikinci başlığında ele almıştık. Burada sözkonusu yaklaşımına, Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri çerçevesinde örneklerle açıklık getireceğiz. Böylelikle konular arasında bütünlüğü gözetmiş olacağız.

Kur'an tefsirinin en önemli kaynaklarından biri de Kur'an'ın kendisidir. Çünkü Allah, Kur'an'da عَلَيْنَا بَيَانُهُ ﴿٤٠٤﴾ Sonra onu açıklamak yine bize düşer⁴⁰⁴ buyurarak, Kur'an âyetlerinin birbirini tefsir ettiğini beyan etmektedir. Dolayısıyla tefsir için en sağlam ve güvenilir kaynak Kur'an'ın kendisidir. Allah, bir yerde kısaca anlatmış olduğu bir konuyu, başka âyetlerde geniş şekilde açıklamıştır. Yine aynı şekilde bazı yerlerde mutlak olarak anlattığı bir hükmü, başka yerlerde mukayyet (kayıtlı) olarak açıklamaktadır. Buna göre, bir tefsircinin tefsir yaparken müracaat edeceği en güvenilir ve sağlam kaynak yine, Kur'an'dır. Allah, Kur'an'da,

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْدُورًا غَيْرَ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

“Hâla Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı⁴⁰⁵ âyetinde ve diğer birçok âyette⁴⁰⁶ Kur'an'ın mucize olduğunu ve vahiy yoluyla geldiğini ifade etmektedir. Kur'an'ın bu yolla bize ulaşması, O'nun sağlam, güvenilir ve bağlayıcı olduğuna bir delildir. Allah, Kur'an'ın bir âyetini bir âyetle tefsir etmişse, onun tersini söylemek hiç kimsenin haddi değildir. Dolayısıyla; bu konuda Kur'an'ın

⁴⁰⁴ Kiyâme, 75/19

⁴⁰⁵ Nisâ 4/82

⁴⁰⁶ Bakara 2/23; Hûd 11/13; Yunus 10/38; İsrâ 17/88

tefsiri bağlayıcıdır. Çünkü Allah'ın kitabının tefsirini, O'ndan daha iyi bilen ve açıklayan olamaz. Kur'an bir bütündür, bir kısmı diğer kısmını tefsir eder.⁴⁰⁷

el-Meydânî, Kur'an'ı tanımlarken, Kur'an'la ilgili âyetleri kronolojik sıralamaya göre ele alarak bu âyetler ışığında değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Birinci âyet:

إِنَّهُ هُوَ إِلَّا نَكُرُ لِّلْعَالَمِينَ , لِمَن شَاءَ مِنْكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ

“O, herkes için, sizden doğru yolda gitmek isteyenler için bir öğüttür.”⁴⁰⁸

Âyetinden yola çıkarak şunları ifade etmektedir. Kur'an kendisinden yararlanmak isteyenlere şu aşamalarla fayda sağlar:

Birinci olarak, O'na yönelenler, önce okuyup anlamını öğrenirler.

İkinci olarak, manalarını derin tefekkür ederler.

Üçüncü olarak, Kur'an'ın kendilerini yönlendirmesine göre davranırlar/amel ederler.

Dördüncü olarak da, periyodik olarak kendisine başvurup kendilerine uygun çözümler ve gerekli bilgileri aldıkları bir kitaptır.

İkinci âyet:

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ , فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ

“Hakikatte o (yalanladıkları, aslı) levh-i mahfuzda bulunan şerefli

Kur'an'dır.”⁴⁰⁹ Âyetinde ise Kur'an'ın “mecid” olarak vasıflandığını bunun da tüm

⁴⁰⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.37-39; Sadrettin Gümüş, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990, s. 31-32.

⁴⁰⁸ Tekvir, 81/27-28

yüce sıfatları içeren, dillerde tekrarlanan ve zihinlerde ezberde tutulmaya layık bir kitap olduğunu belirtir. Aynı zamanda Allah katında korunmuş olma (mahfuz) özelliğine sahiptir.

Üçüncü âyet:

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

“Kâf. Şerefli Kur'an'a andolsun.”⁴¹⁰ Burada Kur'an'ın mecîd olduğuna vurgu yapılarak, Kur'an'ın Allah'ın büyük âyetlerinden birisi olduğu belirtilmektedir.

Dördüncü âyet:

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ

“Andolsun biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. (Ondan) öğüt alan yok mu?”⁴¹¹ Sûrede dört defa tekrarlanan bu âyet, önceki milletlerden, inkâr edenlerin durumlarını ve helak oluşlarını haber verdikten sonra nazil olmuştur. Böylece, Kur'an öğretilerine uymamanın helak sebebi olduğu uyarısı yapılmaktadır.

Beşinci âyet:

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ

“Sâd. Öğüt veren Kur'an'a yemin ederim.”⁴¹² Allah, Kur'an'a yemin ederek, tüm âlemlerin O'ndan öğüt olmaya muhtaç olduğunu belirtmektedir.

el-Meydânî, bu âyetler ışığında “Kur'an'ın nasıl bir kitap olduğu?” sorusuna cevap vererek, onun okunması, ezberlenip gönüllerde muhafaza edilmesi, düşünülüp

⁴⁰⁹ Buruc, 85/21-22

⁴¹⁰ Kaf, 50/1

⁴¹¹ Kamer, 54/17

⁴¹² Sad, 38/1

anlaşılması gereken ve insanlara çözüm üreten, üstün sıfatlara sahip, şerefli bir kitap olduğunu açıklamaktadır. Kur'an'ın değeri açısından, Allah'ın ona yemin etmesi ve eski milletlerden haber vermesini dikkat çekici bir husus olduğu vurgulanmaktadır.⁴¹³

Bu bilgiler ışığında el-Meydânî Kur'an'ın özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

1. Kur'an, metni ve içeriğiyle Allah katından gönderilmiş bir kitaptır.
2. Allah, kullarına direkt hitap etmektedir. Bu nedenle Kur'an'da, ikili konuşmada bulunan yumuşaklık, fikrî derinlik ve kalbe etki gücü vardır.
3. Üslûbundaki mucize, haset edenlerin, Hz. Peygamber'i kıskanmasına sebep olmuştur.
4. Mûcizevî yönü ile insanları etkileme gücü vardır. Bu nedenle inkârcılar, ona sihir iddiasında bulunmuştur.
5. Kur'an uyarıcıdır. İnananlar onu sürekli okuyup uyarılarını dikkate almalıdırlar.
6. Kur'an, Cebrail meleğinin Hz. Peygamber'e getirdiği, O'nun da insanlara ulaştırdığı, vahiy mahsulü bir kitaptır.
7. Kur'an, hidayete ulaşmak isteyen herkese içindekileri okuyup anlamaları için bir öğüttür.
8. Allah, Kur'an'ı Hz. Muhammed'e okuma gücü vererek öğretmiş ve O'nu kendisi himaye edip koruyacaktır.

⁴¹³ el-Meydânî, Tefsîr, III, 484-486.

9. Kur'an, bizzat Allah tarafından harfi harfine, kelimesi kelimesine gönderilen bir kitaptır.
10. Kur'an değerli yerde korunmuş, melekler tarafından saklanmış kitaptır.
11. O kadir gecesi indirilmiştir.⁴¹⁴

el-Meydânî'nin Kur'an'ı tanımlaması ve Kur'an özellikleri hakkında verdiği bilgiyi sunduktan sonra şimdi de tefsirinde dikkat çekici bir diğer husus olan Kur'an'ı Kur'an'la tefsirine ilişkin bilgi vereceğiz.

el-Meydânî, Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde konulara yaklaşarak bir konuda, ilgili tüm âyetleri sıralamaktadır. Aynı şekilde bir kelimenin anlamını izah ederken, ilgili âyet sayısı ne kadar çok olursa olsun, anlamı başka âyetlere dayandırmaya ve onlarla delillendirmeye gayret etmektedir.

Diğer yandan Kur'an'ı Kur'an'la tefsirinde konulu tefsir alanına girerek bir konuda Kur'an'da yer alan tüm âyetleri sıralamaktadır.

Kur'an'ın bütünlüğü ve sûrelerin birbiriyle ilişkisi konusunda, bunların birbirini tamamlayan ve iç içe olan bir bütün olduğunu ifade etmektedir. Kur'an sûrelerini, ağaç ve dallarına benzetmektedir. Nasıl ki ağacın ana gövdesi, dalları, kökü varsa, Kur'an sûreleri ile konuları arasında böyle bir bütünlük vardır. Kur'an

⁴¹⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 285-287.

sûreleri, peş peşe gelen namaz safları gibi birbirinden bağımsız değil; aksine birbirini tamamlayan ağaç dalları gibidir.⁴¹⁵

el-Meydânî'nin Kur'an'ı Kur'an'la tefsirinde şu hususlar dikkat çekmektedir:

a. Kavramları açıklamasında Kur'an'dan yararlanmaktadır.

- Örnek:

“el-Kadr” (القدر) kelimesi

﴿مُهَاقَاق بIZ ONU KADIR GECESİNDE İNDİRDİK﴾⁴¹⁶ âyetteki “el-Kadr” (القدر) kelimesinin manasını açıklarken şu âyetten yararlanarak مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ “Allah'ı, kadrinin (kudretinin ve büyüklüğünün) hakkıyla takdir edemediler. Şüphesiz ki Allah pek kuvvetli, aziz ve her şeye galip gelendir.”⁴¹⁷ Bu âyeti delil getirerek “el-Kadr” (القدر) kelimesini, şanı yüce ve statü kazanma şeklinde açıklamaktadır.⁴¹⁸

- Örnek:

“Zikrâ” (ذكرى) kelimesi

﴿KENDİSİYLE (İNSANLARI) UYARMAN İÇİN VE MÜ'MİNLERE ÖĞÜT OLARAK﴾⁴¹⁹ âyetinde geçen “Zikrâ” (ذكرى) kelimesinin manası hakkında, bu kelimenin birkaç manaya geldiğini belirterek, bunları âyetlerle delillendirmektedir.

⁴¹⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 351.

⁴¹⁶ Kadir, 97/1

⁴¹⁷ Hac, 22/74

⁴¹⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 289.

⁴¹⁹ Araf, 7/2

Birinci mana, “ذَكَرَى” tezkir, hatırlatma manasındadır. Şu âyette de bu manada kullanılmıştır. “فَتَكْرُ إِنْ نَفَعَتِ التَّكْرَى” “O halde, eğer öğüt fayda verirse, öğüt ver.”⁴²⁰ Yani eğer hatırlatma faydalı olacağı ümidin varsa onlara hatırlat.

İkinci mana, “ذَكَرَى” tezekkür” (hatırlama) manasında kullanılmıştır.

Şu âyette de, بِحَالِصَتِهِمْ ذِكْرَى الدَّارِ, Şüphesiz biz onları, Ahiret yurdunu düşünme özelliği ile (temizleyip) ihlaslı kimseler kıldık.⁴²¹ Yani sürekli ahiret yurdunu hatırlamak anlamındadır.⁴²²

- Örnek:

“Furkan” (الفرقان) kelimesi:

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا

“Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkan’ı indiren Allah’ın şanı yücedir.”⁴²³ Bu âyette ki “furkân” (الفرقان) kelimesinin farklı iki manaya geldiğini belirterek, Kur’an’ı Kerim’de furkân lafzı, Allah’ın Bedir Gazvesi’nde Resulü’ne ve Müminlere verilen zafer manasına kullanıldığını, çünkü bu zaferle hak ile batılın birbirinden ayrıldığını belirtmektedir.

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ

آمِنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانَ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki,

⁴²⁰ Alâ, 87/9

⁴²¹ Sad, 38/46

⁴²² el-Meydânî, *Tefsîr*, IV, 54-55.

⁴²³ Furkan, 25/1

ganimet olarak aldığımız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”⁴²⁴

el-Meydânî kelimenin başka anlamlarını da belirterek şöyle söylemektedir:

“Furkan kelimesi, delil, mucize, hüküm ve sünnet manasında da kullanılmıştır. Allah şöyle buyurmaktadır:

وَإِذْ أَنْتَبْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Hani, doğru yolu tutasınız diye Musa’ya Kitabı ve Furkan’ı vermiştik.”⁴²⁵

Kitap’tan gaye Tevrat olduğuna göre Furkan’dan gaye Hz. Musa’nın, yönetim, nasihat ve vasiyet etmesi için ona verilen hüccet, (delil) apaçık mucizeler, hükümler ve ilimlerdir.”⁴²⁶

- b. Peygamberlerle ilgili konularda konu bütünlüğü sağlamak üzere ilgili tüm âyetleri sıralamaktadır.⁴²⁷

Örnek:

el-Meydânî, Kur’an’da, Hz Musa’nın Allah’la konuşmasını yorumlarken

bunun üç yerde gerçekleştiğini belirtmekte ve bunları şu şekilde sıralamaktadır:

Birincisi,

وَمَا نَزَّلْنَا بِرَأْسِكَ بِآيَاتٍ مُّؤْتَمِرَاتٍ يَا مُوسَىٰ إِنَّا جَاءْنَا بِآيَاتِنَا كِتَابًا وَفُرْقَانًا
قَالَ أَتَقْتُلُونِي يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَخَافُ إِنْ نَجَّيْتَنِي مِنَ الْكُفْرَانِ قَالَ لَا فَخَفَ سَدْعِيذَهَا سَبِيْرَتَهَا الْأُولَىٰ , وَاصْنُمْ
يَدَايِلِي جَنَاحَكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَىٰ , لِذُرِّيَّتِكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَىٰ إِذْ هَبَّ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ
إِنَّهُ طَعَىٰ ,

⁴²⁴ Enfal, 8/41

⁴²⁵ Bakara, 2/53

⁴²⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 325.

⁴²⁷ Bu konuda tezimizin Birinci Bölümünde Tematik Yaklaşımında Peygamberlerin Hayatını Tek Yerde İncelemesi başlığı altında geniş bilgi verildiğinden bir örnekle yetiniyoruz.

“Şu sağ elindeki nedir, ey Musa? O, benim asamdır, dedi, ona dayanırım, onunla davarlarım yaprak silkelerim; benim ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır. Allah: Yere at onu, ey Musa! dedi. Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi! Allah buyurdu: Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk haline sokacağız. Bir de elini koltuğunun altına sok ki, bir başka mucize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlıkta çıksın. Ta ki, sana, (böylece) en büyük âyetlerimizden bazılarını gösterelim. Firavun'a git. Çünkü o iyice azdı.”⁴²⁸

İkincisi,

وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ لَّى مُنْذِرًا وَلَمْ يُعَذِّبْ يَا مُوسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ , إِلَّا
مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلْنَا بَعْدَ سُوءِ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ , وَأَنْخَلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ
آيَاتِ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

“Asânı at! Musa (asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. (Kendisine dedik ki): Ey Musa! Korkma; çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz. Ancak, kim haksızlık eder, sonra, işlediği kötülük yerine iyilik yaparsa, bilsin ki ben (ona karşı da) çok bağışlayıcıyım, çok merhamet sahibiyim. Elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz çıksın. Dokuz mucize ile Firavun ve kavmine (git). Çünkü onlar artık yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır.”⁴²⁹

Üçüncüsü ise

⁴²⁸ Taha, 20/17-24

⁴²⁹ Neml, 27/10-12

وَأَنْ أَلْقَ لَصْفَلَمًا رَأَاهَا تَهْتَرُ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَذِّبْ يَا مُوسَى أَقْبِرْ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ اسْلُكْ
يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَاضْمُمْ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ
وَمَلَأْنَاهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

“Ve «Asânı at!» (denildi). Musa (attığı) asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. «Ey Musa! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın» (buyuruldu). «Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Korkudan (açılan) kollarını kendine çek. İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır» (diye seslenildi).⁴³⁰

Görüldüğü üzere iniş sırasına göre sıraladığı âyetlerle, Allah’ın Hz Musa ile konuşmasını anlatarak, bunların üçünün de tur dağında gerçekleştiğini haber vermekte ve konuşmaların aynı konu etrafında olduğunu belirtmektedir.⁴³¹

c. Sûrelerin ortak yönlerini bularak, ele aldığı konuları aynı çatı altında açıklamaktadır.

Örnek:

Alak, Fecr, Asr ve Âdiyat sûreleri arasında ortak yön olarak, hepsinin insan karakterinin azgın, nankör, ziyanda ve mal düşkünü olması gibi kötü yönlerini ele aldığına vurgu yapmaktadır. Şu âyetleri peş peşe sıralayarak konuyu açıklamaktadır.

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ , أَنْ رَأَاهُ اسْتَعْزَى

“Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar.”⁴³²

⁴³⁰ Kasas, 28/31-32

⁴³¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, VIII, 59-60.

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ , وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ
فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ

“İnsan var ya, Rabbi kendisini imtihan edip de ikramda bulunduğunda ve bol nimet verdiğiinde «Rabbim bana ikram etti» der. Onu imtihan edip rızkını daralttığıında ise «Rabbim beni önemsemedi» der.”⁴³³

وَالْعَصْرِ , إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

“Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyandır.”⁴³⁴

إِنَّا لَنَسَانٌ لَرَبِّهِ لَكَاوِدٌ , وَإِنَّهُ عَلَىٰ تَلِكِ لَشَهِيدٌ , وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

“İnsan, Rabbine karşı pek nankördür. Şüphesiz buna kendisi de şahittir ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür.”⁴³⁵ Böylece sûrelerin aralarında bağ ve ortak fikir olduğunu ortaya koymaktadır.⁴³⁶

Örnek:

Kevser sûresinin tefsirini yaparken Hz. Peygamber’e yapılan saldırıları “çarpıtma” olarak niteler ve bu sûre nazil olmadan önce nazil olan Müddessir, Kalem, Mesed, Tekvîr ve Duhâ sûrelerinde yer alan aynı âyetleri vererek, Hz. Peygamber’e yönelik söylenmiş aynı yöndeki sözleri sıralamaktadır. Daha sonra Kevser sûresindeki metni vererek konular arası geçişi sağlamış, böylece müşriklerin

⁴³² Alak, 96/6-7

⁴³³ Fecr, 89/15-16

⁴³⁴ Asr, 103/1-2

⁴³⁵ Âdiyat, 100/6-8

⁴³⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 643.

Hız Peygamber'e yönelik ithamlarının, sistematik olarak gerçekleştiği ve saldırıların bütünlük arz ettiğini vurgulamıştır.⁴³⁷

- d. Tematik yaklaşım sergileyerek ele aldığı konulardaki âyetleri bütünlük içinde incelemektedir.⁴³⁸

Örnek:

Azapla ilgili bilgilerin yer aldığı âyetleri biraraya toplayarak ve hepsini birlikte değerlendirerek şu sonuca ulaşmıştır.

Bir millete azap gelmeden önce on şey gerçekleşir:

1. Bir topluma azap gönderilmeden önce, Allah tarafından o topluma kendi içlerinden bir elçi gönderilir. Elçi, onlara Allah'a iman etmelerini öğütler. Dinin kurallarını, yaşam biçimini, inandıkları takdirde elde edecekleri nimetleri, inanmadıkları zaman uğrayacakları azabı bildirir. Elçi, kendilerine yaşam biçimi olarak örnek şahsiyet olur. Öğüt olarak verdiklerini kendi yaşamında tatbik eder.⁴³⁹

إِذْ أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

“Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur.”⁴⁴⁰

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قَضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْوَسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

⁴³⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 653.

⁴³⁸ Bu konuda tezimizin Birinci Bölümünde Tematik Yaklaşım başlığı altında bilgi verilmiş olup burada bir örnekle yetinilecektir.

⁴³⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 433-438.

⁴⁴⁰ Fâtır, 35/24

“Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez.”⁴⁴¹

2. Elçiler başkentlere gelir. Başkentlere giden mesajlar kısa süre içinde hem o ülkenin halkına, hem de komşu ülkelere yayılır. Çünkü bir ülke halkının en çok etkileneceği yer, başkentidir. Yönetim mekanizması itibariyle ve ekonomik olarak şehirleri başkentleri etkiler. Oradan gelecek haberlerin, halk üzerinde büyük etkisi olur. Sıradan bir köye gönderilen elçi, sesini sadece o köy halkına duyurur. Diğer illere mesajın ulaşabilmesi için en iyi yer, başkenttir. Yönetim erkini elinde bulunduran başkentlerin silahlı gücü de olduğundan, halk üzerinde etkisi daha fazladır. Bir yönetimin daveti kabulü ile halkın toptan kabul etmesi mümkün olacaktır. Bu nedenle elçiler başkentlere gönderilmiştir.⁴⁴²
3. Azaptan önce o topluma açık mucize gönderilir. Böylece o toplumun, elçinin söylediklerinin doğruluğuna güvenmesi sağlanır.

وَمَا لَكُنَّا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ , نِكْرَى وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ

“Biz hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere (gönderdiğimiz) uyarıcıları (peygamberleri) olmadan yok etmemişizdir. Biz zalim değiliz.”⁴⁴³

Elçiler başkentte öncelikle devlet başkanına ve üst yönetim tabakasına gönderilir. Çünkü bunların halk üzerinde etkisi büyüktür. Yönetim mekanizmasındaki şahsiyetler toplumun etkili, güçlü ve bilgili kimseleridir. Böylece algı düzeyleri de yüksek olur.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Yunus, 10/47

⁴⁴² el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 439-440.

⁴⁴³ Şuara, 26/208-209.

⁴⁴⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 440-449.

4. Azap, o toplumun görevlerini tam olarak idrak edip zulüm yapmaları halinde gelir. Yoksa, Allah hak etmeyen bir topluma haksızlık yapmaz.⁴⁴⁵

وَمَا كَانَ رَبُّنَا لِنُفِثَهُمُ الْفُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمَّهَاتِ رُسُلِهِمْ لِيُظَاهِرُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْفُرَىٰ إِلَّا لَوْهَا ظَالِمُونَ

“Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin merkezine göndermedikçe, o memleketleri helâk edici değildir. Zaten biz ancak halkı zalim olan memleketleri helâk etmişizdir.”⁴⁴⁶

5. O toplumda az da olsa elçilerin çağrısına kulak veren varsa, azap ertelenir. Azap toplumdan tamamen ümit kesilince gerçekleşir. Azap gelmeden önce muhatap kitle olan halk, verilen mesajı çok iyi kavramış olur. Bir anda iletilen mesajın reddi ile değil; o halkın, tam olarak azabı hak etmiş olmaları ile azap gönderilir.⁴⁴⁷

تِلْكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكًا الْفُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ

“Gerçek şu ki: Halkı habersizken, Rabbin haksızlık ile ülkeleri helâk edici değildir.”⁴⁴⁸

6. Azap süreci başladığında o halk azapla korkutularak, iman etmedikleri takdirde azabın geleceği süre bildirilir ve kendilerine müddet verilir. Şayet iman ederlerse azap gelmez.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 450.

⁴⁴⁶ Kasas, 28/59

⁴⁴⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 451-453.

⁴⁴⁸ Enam, 6/131

⁴⁴⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 453-456.

وَيَسْتَعْجِلُونَ تَكْرِيبَ الْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَنْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ
أَمْلَيْتُمْ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْنَاهَا وَإِلَيَّ الْمَصِيرُ

“(Resûlüm!) Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Allah vaadinden asla dönmez. Muhakkak ki, Rabbinin nezdinde bir gün sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir. Nice ülkeler var ki, zulmedip dururlarken onlara mühlet verdim. Sonunda onları yakaladım. Dönüş yalnız banadır.”⁴⁵⁰

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ

“Halkı iyi olduğu halde Rabbin, haksızlıkla memleketleri helâk etmez.”⁴⁵¹

7. O topluma kökten yok edici helak/azaptan önce uyarıcı mahiyette çeşitli sıkıntı darlık ve zorluklar verilir.⁴⁵²

ثُمَّ إِنَّا جَاءْنَا السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَواُ وَقَالُوا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَعْتَةً وَهُمْ لَا
يَشْعُرُونَ

“Sonra kötülüğü (darlığı) değiştirip yerine iyilik (bolluk) getirdik. Nihayet çoğaldılar ve: «Atalarımız da böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı» dediler. Biz de onları, kendileri farkına varmadan ansızın yakaladık.”⁴⁵³

8. Azap geldiğinde toplumun hepsini kapsamayıp, elçinin uyarısına uyanlar kurtulur. Azap tam olarak vaat edilen zaman dilimi içerisinde gerçekleşir.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Hac, 22/47-48

⁴⁵¹ Hud, 11/117

⁴⁵² el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 457-460.

⁴⁵³ Araf, 7/95

⁴⁵⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 461-462.

9. Gönderilen azap çoğunlukla sabah vakti gerçekleşir. Güneş doğumuna veya kuşluk vaktine kadar devam eder.⁴⁵⁵

وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ

“Nice memleketler var ki biz onları helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geldi.”⁴⁵⁶

10. Yokedici azap, çok şiddetli olarak kökten yokedici biçimde gelir. Azabın indiği yerdeki etkisi o yerin tamamen kapsamı şeklinde olur.⁴⁵⁷

وَكُنُوكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ

“Rabbin, haksızlık eden memleketleri (onların halkını) yakaladığında, onun yakalayışı işte böyle (şiddetlidir). Şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir!”⁴⁵⁸

Böylece örneklerde görüldüğü üzere el-Meydânî, Kur’an’ı yorumlarken, Kur’an’ı Kur’an’la tefsire önem vermekte ve bu yaklaşımında çeşitli yöntemler izlemektedir.

⁴⁵⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 462-463.

⁴⁵⁶ Araf, 7/4

⁴⁵⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 464.

⁴⁵⁸ Hud, 11/102

3) KUR'AN'I SÜNNETLE TEFSİRİ

Kur'an tefsirinin en önemli kaynaklarından biri de sünnettir. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri anlamına gelen sünnet İslam'ın teşriî kaynaklarından biri olduğu gibi, Kur'an tefsirinin de en önemli ikinci kaynağıdır. Çünkü sünnetin sahibi, Kur'an'ı tebliğ ve açıklamakla görevli Hz. Peygamber'dir. Bu konuda âyet-i kerîme'de:

يَهَا أَلَيْرَسُولُ بَلَّغْ مَا أُنَزَّلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey Rasul! Rabbinden sana indilerini tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun.”⁴⁵⁹ Diğer bir âyet-i kerîme'de de :

بِالذِّبْنَاتِ وَالرُّؤْيُورِنَا إِلَيْكَ التَّكْوَرُ لِدُبَّيْنِ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik”⁴⁶⁰ buyurulmaktadır. Bu âyetler Hz. Peygamber'in Kur'an'ı tebliğ etmekle görevli olduğunu bildirmekle beraber, getirdiği kitabı insanlara açıklamakla da görevli olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in açıklaması olmadan Kur'an'ın anlaşılması mümkün değildir. Bu sebeple sünnet, Kur'an'ın açıklanmasında en önemli ikinci kaynaktır.⁴⁶¹

⁴⁵⁹ Mâide 5/67

⁴⁶⁰ Nahl 16/44

⁴⁶¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.39-41; Gümüş, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, s. 45-49

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, Kur'an'ın sünnetle tefsirine büyük önem vermekte, yorumlarında bazen bir hadisle yetinmekte, bazen de âyetleri birden çok hadisle yorumlamaktadır.

el-Meydânî, hadis rivayetlerindeki kaynak tespitinde düzenli bir yol izlememekte, hadis literatüründen kaynak belirttiği gibi, tefsir kaynaklarında bulduğu hadis rivayetlerini de tefsir kitabının adını belirterek nakletmektedir.

Hadis kaynaklarında çoğunlukla Kütüb-i Sitte hadislerinden yararlanmakla birlikte, tefsir kaynaklarında olduğu gibi hadis rivayetlerinde de dipnot kullanımına önem vermemektedir. Kaynak belirttiği zamanlarda da “Bkz. Fethu'l-Bârî, hadis no, 4808⁴⁶² diyerek sade bir dipnot kullanmıştır.

Rivâyetleri kendi görüşleriyle yorumlamakta, muhaddislerin yorumlarını nakletmemektedir.

Tefsir yazımında hadislere büyük önem veren el-Meydânî, hadislerden çoğunlukla şu hususlarda yararlandığı görülmektedir:

- a. Âyetlerin manaların anlaşılmasında hadis rivayetlerinden yararlanmaktadır.

Örnek:

أَبْتَوِي إِيَّيَّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكْ فَاتَّبِعْنِي أَهْكَ صِرَاطًا سَوِيًّا

“Seni âlemlerin kadınlarına üstün kıldı.”⁴⁶³ Âyetin tefsirinde şu rivâyetleri nakletmektedir:

⁴⁶² el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 571.

⁴⁶³ Meryem, 19/43.

Hâkim'in sahih senetle İbn-i Abbas'tan rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır : “Âlemlerin en faziletli kadını Hadice, Fatıma, Meryem ve Firavun'un karısı Asiyedir.”

Buhârî, Müslim ve diğerlerinin Hz. Ali'den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır “Dünya kadınlarının en hayırlısı İmran kızı Meryem, dünya kadınlarının en hayırlısı Huveylid kızı Hatice'dir.”

Buhârî, Müslim ve diğerlerinin Ebu Musa'dan rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Erkeklerden çok kimse kemal derecesine ulaşmıştır. Kadınlardan ise ancak İmran kızı Meryem, Firavun'un karısı Âsiye kemal derecesine ulaşmıştır. Ayşe'nin diğer kadınlara üstünlüğü tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.”

el-Meydânî, bu ve diğer hadislerden yola çıkarak “Hz Meryem'in zamanındaki diğer kadınlardan üstün olduğu anlaşılmaktadır” diyerek hadislerin metinlerini delil göstermiş ve rivâyetleri birleştirerek Hz. Meryem'in âlemlerin kadınlara üstünlüğünü, zamanının kadınlara üstünlüğü olarak yorumlamıştır.⁴⁶⁴

b. İbadetle ilgili terim açılımların hadis rivâyetlerinden yararlanmaktadır.

Örnek :

قَالَ لَقَدْ ظَلَمَ الْفُؤَالُ نَعَجَتِكَ إِلَيَّ نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَلْبَسْنَهَا مَا هُمْ وَظَنُّ دَاوُودَ أَدَمًا فَتَنَّا هُ فَاسْتَعْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ

⁴⁶⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 428-429.

“Davud, kendisini denediğimizi sandı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tövbe edip Allah'a yöneldi.”⁴⁶⁵ Âyetinin tefsirinde Müslim, Ebu Davut ve diğerlerinin rivâyet ettiği, Hz Peygamber’in “Kulun rabbine en yakın olduğu an, secde anıdır. O zaman çok dua ediniz” hadisini zikrederek, namazda secde anında çok dua yapılması gerektiğini, bu durumda nefsin ve kalbin Allah’a tam ve samimi bir kalple yöneleceğini ifade etmektedir.⁴⁶⁶

c. Kur’an’daki kavramları açıklarken hadis rivâyetlerinden yararlanmaktadır.

Örnek:

جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتُوحَةٍ لَّهُمُ الْأَبْوَابُ

“Kapıları yalnızca kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır.”⁴⁶⁷ Âyetinin tefsirinde hadislerden yararlanarak iki hadis rivâyeti nakletmiştir.

Tirmizi’nin sahih isnatla Hz Ubade b.es-Samit’den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Cennette yüz derece vardır. Her iki derecenin arası gök ile yer kadardır. Firdevs de en üstünde bir derecedir. Cennetin dört ırmağı da ondan doğar. Onun üzerinde de arş vardır. Allah’tan bir şey istediğinizde ondan Firdevs’i isteyin.”

Buharî’nin Hz Ebu Hureyre’den rivâyet ettiğine göre Hz Peygamber’den şöyle buyurmuştur : “Kim Allah’a ve Resulüne inanır, namaz kılar, ramazan orucu tutarsa, onu cennete koymak Allah’a hak olur. İster

⁴⁶⁵ Sad, 38/24

⁴⁶⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 540.

⁴⁶⁷ Sad, 38/50

Allah yolunda hicret etsin, isterse doğduğu yerde otursun.” Dediler ki bunu herkese haber verelim mi? Hz Peygamber buyurdu ki: “Cennette yüz derece vardır, Allah onları kendi yolunda savaşınlara hazırlamıştır. Her iki derecesinin arası gökyüzü ile yeryüzü arası kadardır. Allah’a dua ettiğiniz zaman ondan Firdevs’i isteyin. Çünkü o cennetin ortası ve en üstünüdür. Onun üzerinde de Rahman’ın arşı vardır. Cennetin ırmakları ondan doğar.”⁴⁶⁸

Örnek:

Sebe sûresinde yer alan

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ

“Onlar Süleyman'a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Davud ailesi! Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır!”⁴⁶⁹ Âyetini tefsir ederken şükürün, kulların Allah’ın hoşlanacağı ve ona yakınlaşmak üzere yapılan her türlü ibadet olduğunu belirtmiş ve Hz Peygamber’in ashaptan bazılarının kendisine, nâfile ibadetlerle kendisini çok yordüğünü söylemeleri üzerine “Ben şükreden bir kul olmayayım mı?” sözü ile açıklamaktadır.⁴⁷⁰

d. Dilbilimsel açıdan kelime ve kavram tahlilinde hadis rivâyetlerinden yararlanmaktadır.

Örnek :

⁴⁶⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, s.598.

⁴⁶⁹ Sebe, 34/13

⁴⁷⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, XII, 52.

“Derken üzerlerine o kötülük (*o azab*) çökünce:

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كُنْتُمْ عَلَيَّامِينَ لَآتِيَنَّكُمْ رَبُّكُمْ بِسَحَابٍ مِّنْ ذُرِّ عَذَابٍ مُّطَهَّرٍ
وَلَدُّوا آسَافًا مَّعًا لِّئَلَّا يُرْسِلَ إِلَيْهِمْ سَحَابًا مِّنْ ذُرِّ عَذَابٍ مُّطَهَّرٍ

“Ey Mûsâ! Senin yanında olan (*sana*) verdiği söz hürmetine bizim için Rabbine duâ et...”⁴⁷¹ Müellif, bu âyette geçen “الرجز” kelimesinden kasıt azap olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷² Buna delil olarak Müslim’in, Üsâme b. Zeyd, Sa’d b. Mâlik ve Huzeyme b. Sâbit’ten rivâyetle Hz Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletmektedir. “Şu ta’un (Veba) hastalığı var ya o azaptır. Sizlerden önceki kavimlerin onunla azaplandığı bir azap kalıntısıdır.”⁴⁷³ Burada da görüldüğü üzere Kur’an’da yer alan kelimeyi hadis’ten yararlanarak açıklamıştır.

Örnek:

وَدُفِّحَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ

“...bakarsın ki onlar kabirlerinden (*kalkıp*) Rablerine koşuyorlar!”⁴⁷⁴ el-Meydânî, bu âyette geçen “ينسلون” kelimesinin manasını, yani yürümede acele ediyorlar şeklinde açıklamakta⁴⁷⁵ ve buna delil olarak da şu hadisi zikretmektedir: “Sahabeler bir seferde Hz Peygamber’e yorgunluktan şikâyet ettiklerinde Hz Peygamber de onlara “عليكم بالنسل” yani yürümede acele ediniz diye buyurdu.”⁴⁷⁶

⁴⁷¹ A’raf, 7/134

⁴⁷² el-Meydânî, *Tefsîr*, IV, 513.

⁴⁷³ Müslim, Kitâbu’s-Salam, bab, et-Ta’un, ve’t-Tiyere, ve’l-Kehane hadis No, 2218 4/ 1386

⁴⁷⁴ Yasin, 36/51

⁴⁷⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 152.

⁴⁷⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 153

Örnek :

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّن دَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَقَجْرًا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ

“Hem orada hurmalıklardan ve üzüm bağlarından nice bahçeler yaptık ve orada gözelerden (*pınarlar*) akıttık.”⁴⁷⁷ Müellif, bu âyette geçen “الاعناب” kelimesini şöyle açıklamaktadır: “اعناب kelimesi (عناب) ‘ın çoğuludur. Kerm (üzüm bağı) denilen ağacın meyvesidir. Fakat burada ağaç ismi zikredilmeden meyvesi zikredilmiştir. Çünkü bu ağacın en faydalı olan yeri meyvesidir.”⁴⁷⁸ Sahih bir Hadiste Ebu Hüreyre r.a Hz Peygamber’den rivâyetle “üzümü (Kerm)’i kötölemeyin” diye buyurmuştur.”

e. Tarihî olayları açıklarken hadis rivâyetlerinden yararlanmaktadır.

Örnek:

Taberi’nin isnadıyla İbn-i Mesud ve İbn-i Abbas’tan rivâyet ettiğine göre, Bir koyun sürüsünün sahipleri koyunlarını gece korumasız ve kontrolsüz şekilde başıboş bırakmışlar. Koyunlar da gece koruma altında bulunan ekili bir tarlaya girmiş ve ekinleri yemişler. Bunun üzere taraflar olayı Hz Davut’a (as) arz etmişler, O da aralarında hüküm vererek koyunların değerinin ekinlere eşit olduğunu görünce, sürü sahibinin sorumluluğunu yerine getirmeyip tarladaki ürünlerin koyunlar tarafından yenmesine ve telef olmasına sebebiyet verdiği gerekçesiyle tazminat olarak koyunların tarla sahibine verilmesine hükmetmiş. Bir genç olan Hz Süleyman da babasının kararının yanlış olduğunu düşünerek, “karar böyle olmamalıydı” demiş babası “nasıl olmalıydı?” diye sorunca Tarla sahibi her yıl ne kadar ürün alacağını

⁴⁷⁷ Yasin, 36/34

⁴⁷⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 107.

bilir. O, ekinin parasını çıkarıncaya kadar koyunlardan yararlanmalıdır. Diğer bir rivâyette de koyunlar tarla sahibine, tarla koyun sahiplerine verilmeli tarla sahibi alacağını tamamladıktan sonra mallar sahiplerine iade edilmelidir demiştir. Hz Davut da oğlu Süleyman'a "İsabet ettin. Karar senin söylediğin gibi olmalı!" diyerek birinci kararını iptal edip oğlu Süleyman'ın söylediği şekilde karar vermiştir.⁴⁷⁹

f. Sûrelerin faziletine dair yorumda bulunurken hadis rivâyetlerinden yararlanmaktadır.

Örnek :

Yasin sûresinin faziletine dair pek çok hadis rivayeti bulunduğunu bunların bazısının zayıf, bazısının hasen olduğunu, bunun da sûrenin öneminden kaynaklandığını belirttikten sonra şu rivayeti zikretmektedir:

Hz Enes'ten rivayete edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'an'ın kalbi de Yasin (sûresi)dir."

Hâfız Ebu Ya'lâ Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim bir gece Yasin sûresini okursa mağfiret edilmiş olarak sabahlar. Ve kim Hâm-i (Duhân) sûresini okursa mağfiret edilmiş olarak sabahlar."

Bezzâr'ın İbn-i Abbas'tan rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber "Yasin sûresinin ümmetimden herkesin kalbinde (ezberinde) olmasını isterdim" dediğini nakletmiştir.

⁴⁷⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 657-658.

Ahmet b. Hanbel'in rivayetinde⁴⁸⁰ Hz Peygamber : “Yasin Kur'an'ın kalbidir. Allah rızasını ve ahireti isteyen bir kişi onu okursa mağfiret olunur. Onu ölülerinie okuyunuz.”⁴⁸¹

g. Âyetleri yorumlarken ğaybî konularla ilgili hadis rivayetlerinden yararlanmaktadır.

Örnek:

يُدْبِثُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ

“Allah Teâlâ sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar. Zalimleri ise Allah saptırır. Allah dilediğini yapar.”⁴⁸²

Âyetin tefsirinde Ebu Davud, Ahmet b. Hanbel ve diğerlerinin rivayetinde Berâ b. Âzib'den Hz Peygamber'in şu sözünü nakletmektedir. “Ölü defnedilip kabre konulduktan sonra, kendisine görevli iki melek gelir onu oturturlar ve derler ki “Rabbim kim? Rabbim “Allah”tır der. Tekrar sorarlar “Dinin nedir?” “Dinim “İslam”dır” der. O iki melek tekrar sorar, “Size gönderilen adamın durumu nedir?” “O Allah'ın elçisidir” der. Derler ki “İlmin nedir?” Der ki: “Allah'ın kitabını okudum ve iman edip tasdik ettim”. O anda semadan bir münâdi seslenerek, “Kulum doğru söyledi. Ona cennette ev hazırlayın, giydirin ve cennete doğru bir kapı açın.” O'na cennetin kokusu getirilir ve kabri gözün gördüğü kadar genişler. Kâfir de aynı şekilde sorguya çekilir.”⁴⁸³

⁴⁸⁰ el-Meydânî, bu rivayette iki râvînin durumunun bilinmediğini belirtmiştir.

⁴⁸¹ el-Meydânî, Tefsîr, VI, 15-16.

⁴⁸² İbrahim, 14/27

⁴⁸³ el-Meydânî, Tefsîr, XIV, 58-60

k. Sebeb-i nüzule ilişkin rivayetlerden yararlanmaktadır.⁴⁸⁴

Örnek:

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

“(Önce) en yakın akrabamı uyar”⁴⁸⁵ âyeti nazil olunca Hz. Peygamber, yakın akrabalarını Safâ tepesine toplayarak, onları İslam’a davet etmişti. Bu esnada amcası Ebu Leheb galiz sözler sarfederek “bizi bunun için mi topladın?” demişti. Bunun üzerine Mesed sûresinin nazil olduğunu belirtir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Bu konuyla ilgili geniş bilgi bu bölümün Kur’an’ı Tarihî Bilgi ile Açıklaması başlığında altında verilmektedir.

⁴⁸⁵ Şuarâ 26/214

⁴⁸⁶ el-Meydânî, Tefsîr, I, 377-381.

4) KUR'AN ÂYETLERİNİN SAHÂBE VE TÂBİİN SÖZLERİ İLE TEFSİRİ

el-Meydânî'nin tefsirinde yararlandığı bir başka kaynak da sahâbe ve tâbii sözüdür. Sahâbe sözü, sahâbenin söz, fiil ve takrirleri anlamında kullanılmaktadır. Hz. Peygamber “Benim sünnetime ve hidayete ermiş râşit halifelerin sünnetine sarılın” buyurarak sahâbenin de söz, fiil ve takrirlerinin sünnet olduğunu bildirmiştir. Âlimlerin çoğu “Hz. Peygamber'in yolunda olduklarından” dolayı râşit halifelerin uyulmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.⁴⁸⁷ Çünkü sahâbe Kur'an tefsirinde Hz. Peygamber'den sonra en yetkili mercîdir. Kur'an'ın ilk muhatabı olan sahâbeler, Kur'an'ın inzâline şahit olmuş, onun tespiti, korunması ve anlaşılması için bütün faaliyetlerin merkezinde olmuştur. Hz. Peygamber zamanında okuma yazma bilen bazı sahâbiler Hz. Peygamber tarafından vahiy kâtipliği ile görevlendirilmişti. Ayrıca Hz. Peygamber Kur'an'ı kendisi ezberlediği gibi sahâbelere de ezberletiyor ve gerektiğinde âyetlerin anlamlarını açıklıyordu. Bununla beraber sahâbenin hepsi Kur'an bilgisi konusunda aynı derecede değildi. Kur'an ile meşgul olan sahâbelerin günümüze intikal etmiş olan sahih rivayetleri Kur'an tefsirinin kaynakları arasında sayılmaktadır.

Tâbiiler ise sahâbeden sonraki nesil olup Kur'an'ı en iyi anlayan ve hadislerde övülmüş olan nesildir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra çeşitli ülkeler İslam'ı kabul ederek İslam Devleti sınırlarına katıldı. Sahâbenin birçoğu fethedilen yerlere vali, hâkim, öğretmen, vergi memuru olarak görevlendirildiler. Sahâbeler gittikleri memleketlere, Kur'an ve sünneti götürdükleri gibi, bunları halka öğretip anlatıyorlardı. Karşılaştıkları soruların cevaplarını önce Kur'an'da arıyorlar,

⁴⁸⁷ Seyit Ali Güşen, Hz. Peygamber'in ve Hulefâ-î Râşidîn'in Sünnetine Sarılmayı Emreden Hadisin Değerlendirmesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 163 sahife, İstanbul 2007, s.11.

bulamadıkları takdirde sünnette orada da bulamazlarsa içtihatlarına başvuruyorlardı. Bu konuda Muaz b. Cebel'in Yemen'e vali olarak gönderildiğinde hüküm çözmeye konusunda Hz Peygamber'in sorularına verdiği cevap meşhurdur. Sahâbenin bu faaliyetleri sonucunda fethedilen ülkelerde ilmî medreseler doğdu. Birçok ünlü tefsir âliminin yetiştiği bu medreselerin öğretmenleri “sahâbe”, öğrencileri “tabii” idi. Bu medreselerde tahsil gören tâbiiler, sahâbeden öğrenmiş oldukları ilim ile Kur'an tefsiri konusunda sahâbeden sonraki söz sahibi nesil oldular. İşte Kur'an ve tefsir konusunda, sahâbeden aldığı ilimle söz sahibi olan bu nesilden sahih şekilde gelen rivayetler de, Kur'an tefsirinin kaynakları arasında yerini almıştır. el-Meydânî de bu kaynakları tefsirinde kullanmıştır.⁴⁸⁸

Önceki kaynaklar kadar sık olmamakla birlikte bu kaynaklardan yararlanan el-Meydânî, diğer referanslarda olduğu gibi, sahâbe ve tâbii sözlerini de rivâyetinde kaynak göstermemektedir. İlgili söz sahibinin ismini zikrederek sözünü nakletmektedir.

el-Meydânî çoğunlukla sahâbe ve tâbii sözlerini kelime tahlilinde kullanmaktadır. Müfessir her ne kadar tefsirinde sahâbe ve tâbiilerden rivâyet edilen görüşlere çok itibar etmemişse de O, Kur'an kelimelerini açıklarken onların görüşlerine meyletmektedir. Bunu birkaç örnekle açıklamak istiyoruz:

Örnek:

Sâd sûresinde geçen;

⁴⁸⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.90-128; Gümüş, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, s. 81-102; Güven, *Konulu Tefsir Metodu*, s.87-92.

وَانطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنْ امشُوا وَاصْبِرُوا عَلَى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ , مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمَلَأَةِ الْآخِرَةِ
إِنَّ هَذَا إِلَّا اخْتِلَافٌ

“Onlardan ileri gelenler: Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır”⁴⁸⁹
Âyetin tefsirinde sebep-i nüzulü zikrederek bu sözlerin müşriklerin önderleri tarafından Ebu Talib’e yapılan hasta ziyareti dönüşü söylendiğini belirtmiş ve bu sözün anlamını İbn-i Abbas ve ashabından rivâyet edildiğini belirterek, başka milletten maksadın Hristiyanlar olduğunu açıklamaktadır. Çünkü müşrikler, Hz Muhammed’in tek ilahtan bahsettiğini, bunun ise ne kendi atalarında ne de Hristiyanlarda olmadığını iddia etmişlerdir. Çünkü müşrikler Hristiyanların üçlü inanca sahip olduklarını bildiklerinden tek ilah iddiasının Hristiyanlarda da duyulmamış bir düşünce olduğunu söylemektedirler.⁴⁹⁰

Örnek:

كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

“(Resûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve akıllı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.”⁴⁹¹ Âyetinde geçen “mübârek” kelimesinin anlamına ilişkin İbn-i Abbas’tan gelen rivâyetle bereketin her hayırda çokluk anlamında olduğunu belirtmektedir.⁴⁹²

el-Meydânî görüşlerine yer verdiği birden çok tâbii arasında tercih yaparak kendi benimsediği görüşü açıklar.

⁴⁸⁹ Sad, 38/6-7

⁴⁹⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 496.

⁴⁹¹ Sad, 38/29

⁴⁹² el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 553.

Örnek:

إِنفِيلِكَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَنْزَلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشُرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

“Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size vaat olunan cennetle sevinin! derler.”⁴⁹³ Âyette yer alan, meleklerin inişine ilişkin yorumunda tâbiilerden şu görüşleri nakletmektedir.

1. İbn-i Zeyd ve Mücahit: Melekler ölüm anında iner.
2. Katade: Diriliş günü kabirlerinden kalkarken iner.
3. Vekî' : Üç yerde inerler. Bunlar ölüm anı, kabirde ve dirilme esnasında diyerek üç görüş arasında Vekî'in görüşünü benimsediğini ifade eder.⁴⁹⁴

Örnek: “Ve Sînâ dağına!”⁴⁹⁵ Müellif “سينين” kelimesini açıklarken Sahâbe ve tâbiiler'den rivâyet edilen birkaç görüşü belirttikten sonra şöyle der: “سينين” kelimesinin anlamı konusunda birkaç görüş vardır. Bu görüşler,

- 1- Katâde: Habeşilerin dilinde Mübarek ve güzel kişi demektir.
- 2- Mücâhid: Süryânicede Mübarek demektir.
- 3- Mücâhid ve Kelbî: Üzerinde meyve ağacı bulunan her dağa “sînîn” veya “sinâ” denilir.⁴⁹⁶

Örnek:

⁴⁹³ Fussilet, 41/30

⁴⁹⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 446.

⁴⁹⁵ Tin, 95 /2

⁴⁹⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, II s.402.

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا

“Onlara şu şehir (Antakya) halkını misâl getir! Hani oraya (İsâ'nın gönderdiği) elçiler gelmişti.”⁴⁹⁷el-Meydânî âyette geçen “قرية” kelimesi hakkında İbn-i Abbas'dan rivâyet edilen iki görüşün olduğunu yazarak şöyle belirtir. “Bu “karye”den kasıt, Antakya olduğuna dair İbn-i Abbas ve başkalarından rivâyet edilmiştir. Büyük İskender'in komutanlarından Sulokis Nikatur adındaki kişi, Antakya adında iki şehir bina etmiştir. Birincisi, Milattan 300 yıl önce Akdeniz'den 15 mil uzaklıkta ve Asi nehri kıyısında babası Entyufus'a nispeten Antakiyye adında, diğerini ise orta Anadolu'da kurmuştur.”⁴⁹⁸

Örnek :

لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ

“Ancak günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur.”⁴⁹⁹

Âyetinin metninde yer alan (gislîn) kelimesinin anlamı için;

1. Mücahit: Cehennem ehlinin yiyeceğidir.

2. Dahhâk: O cehennemde bir ağaçtır demiştir. Müellif anlama uygun olacağı için her iki sözü birlikte almıştır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Yasin, 36 /13

⁴⁹⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI. 68

⁴⁹⁹ Hâkka, 69/36

⁵⁰⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 242.

5) KENDİ ESERLERİNİ KAYNAK OLARAK KULLANMASI

Şimdi de el-Meydânî'nin, *Meâricü't-Tefekkür* isimli tefsiri ile daha önce telif ettiği diğer eserlerini tefsir kaynağı olarak kullanmasına ilişkin bilgi vereceğiz.

el-Meydânî, telif ettiği diğer eserlere genel olarak atıfta bulunmamakla birlikte, tefsirinde eserlerinin etkisi görülmektedir. Tefsiri ile eserleri arasında sıkı bir bağ vardır. Tefsirinde ele aldığı konular ve incelediği meseleler, diğer çalışmalarında kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Bu açıdan eserleri tefsir hazırlığı niteliğindedir.

İslam kültür dünyasına değişik boyutlarda kırk dokuz adet seçkin eser hediye etmiş olan el-Meydânî'nin tefsiri ile telif ettiği eserleri hakkında ilişkide şu hususlar dikkat çekmektedir:

Meâricü't-Tefekkür isimli tefsirin özgün yanı, nüzul sırasına göre te'lif edilmesi ve müellifin Kur'an'ı anlama çabasında olan münevver insana yönelik kaleme aldığı, Kur'an'ı anlama kuralları olan kırk ilkenin hayata geçirilmesidir. Şöyle ki: Bu kuralların dokuzuncusu, nüzul/iniş sırasını bilme gerekliliği konusundadır.

Tefsir, daha önce müstakil eserler şeklinde kaleme alınmış olan çalışmalarının tekâmül ederek kitaplaştırılmasından ibarettir. Örneğin, Ra'd ve Nuh sûrelerinin tefsirleri gibi.

Yüksek ilmî birikime sahip olan el-Meydânî'nin çeşitli alanlarda yazdığı eserler, birer tefsir çalışması niteliğindedir. Bu durum, el-Meydânî'nin hacimli ve küçük bütün çalışmalarında da görülmektedir.

Hacimli çalışmaya örnek; *el-Ahlâku'l-İslamiyye* isimli eserinde, insanı tanımlarken genel olarak insanın on dört özelliğini ortaya koymaktadır. Bunlar,

- a. İnsanın yaratılışı,
- b. İnsanın yeryüzündeki çabası,
- c. İnsanın konuşan ve kendini ifade eden bir varlık olduğu,
- d. İnsanın öğrenme ve yazmaya muktedir olduğu,
- e. Çok mücadeleci olduğu,
- f. Zayıf yaratılmış olduğu,
- g. Kendini beğendiği,
- h. Cimri olduğu,
- i. Hırslı olduğu,
- j. Aceleci olduğu,
- k. Nankör olduğu,
- l. Davranışlarından sorumlu olduğu,
- m. Hayallerini gerçekleştirmek için evham içinde olduğu,
- n. En güzel şekilde yaratıldığı⁵⁰¹ şeklinde sıralamaktadır.

Yukarda bahsi geçen insan özelliklerini sıralarken, Kur'an'ı Kerim'den âyetler ışığında konuyu ele alıp açıklamıştır.⁵⁰² Böylece müellif islam ahlâkı konusunda telif ettiği eserinde, insanın yaratılışı ve özelliği hakkında bilgi vererek bir anlamda konulu tefsir çalışması yapmış olmaktadır.

⁵⁰¹ el-Meydânî, *el-Ahlâku'l-İslâmiyye*, II, 333-425.

⁵⁰² Burada konuyu uzatmamak için âyetleri tek tek sıralamıyoruz. Üstte geçen dipnotta yer alan eserden ulaşılabilir.

Küçük hacimli eserine örnek; *Sıfât-ü Ibâdi'r-Rahmâni Fî'l-Kur'an* isimli eserinde, Allah'ın sevdiği seçkin kulların özelliklerini sıralarken on iki maddede bunları şöyle sıralamıştır.

- a. Yürüyüşte olgunluk,
- b. Selamı yaymak,
- c. İbadet etmek,
- d. Dua etmek,
- e. İsraftan kaçınmak,
- f. Sağlam ve düzgün inanca sahip olmak,
- g. Haksız yere kan dökmemek,
- h. Yalan yere şahitlik etmemek,
- i. Zinadan uzak durmak,
- j. Boş sözlerden uzak durmak,
- k. Çok tefekkür etmek ve ailesinin mutluluğunu istemek gibi özellikleri sıralamaktadır.⁵⁰³

Bu özelliklerin tamamını, Kur'an'ı Kerîm'den âyetleri inceleyerek açıklamıştır. Böylece adı geçen eserler her ne kadar farklı isimlerle neşredilmiş olsa da, gerçekte tematik (konulu) tefsir çalışmaları olduğu görülmektedir.

Tefsirde ele aldığı konularla diğer eserlerinde ele aldığı konular arasında paralellik vardır.

Örnek:

⁵⁰³ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Sıfâtü Ibâdi'r-Rahmâni fî'l-Kur'anı Dirâsetun Fi Tarîki't-Tefsiri'l-Mevdûiyi*, 141 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 2000, s.41-110.

“(Resûlüm!) Onların söylediklerine sabret”⁵⁰⁴ âyetinde yer alan sabır kavramının tefsirinde, ilmin öğrenilerek elde edildiği gibi, sabrın da yaşanarak kazanılacak bir davranış olduğunu belirtmiş, konu bu şekliyle daha önce te’lif ettiği eserinde de böyle yer almıştır.⁵⁰⁵Müellif sabrın çeşitlerini şu şekilde sıralamaktadır:

- a. Kişinin kendisine yöneltilen kötü söze karşılık, daha şiddetlisiyle, aynısıyla veya daha düşük şekliyle karşılık vermeyip, kendisini kontrol etmesi, yani susması,
- b. Kişiye yöneltilen kötü söze, kızgınlık ve öfke belirtisi göstermeyip, sözlerden etkilenmemesi gerektiği,
- c. Kişinin kendisine yöneltilen kötü söze, fiziki olarak karşılık vermemesi olarak açıklamaktadır. Çünkü bu davranışların her birinin yaşanan gerginliği daha da artıracığı, böylece daha olumsuz durumla karşılaşılacağını belirtmektedir.⁵⁰⁶

el-Meydânî bu görüşleri sunduktan sonra konuyu *Fıkhü’-d-Da’veti İllallâhi ve Fıkhü’n-Nushi ve’l-İrşâd* isimli eserinde sabır konusunu “Dâvetçinin Taşınması Gereken Sabır Sıfatı” başlığı⁵⁰⁷ altında incelediğini belirtmektedir.

İhtiyaç gördüğü durumlarda değişik alanlardaki diğer eserlerine atıfta bulunmaktadır.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Sad, 38/17

⁵⁰⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 130.

⁵⁰⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 518.

⁵⁰⁷ Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *Fıkhü’-d-Da’veti İllallâhi ve Fıkhü’n-Nushi ve’l-İrşâd Ve’l-Emri Bi’l-Marufi Ve’n-Nehyi Ani’l-Munkeri*, Dâru’l-Kalem, Şam 2010, 3. Baskı, I, s. 123.

⁵⁰⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, I. 691; el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 501.

a. Dâvetçiye mesaj alanındaki eserlerine atıfta bulunduğu örnek:

Dâvetçiye mesaj olarak nitelediği

خُذِ الْعَوْرَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir”⁵⁰⁹ ayetin yorumunda gerekli açıklamaları yaptıktan sonra, bu konuda *Fıkhu'd-Dâveti İlallâhi ve'n-Nushi ve'l-İrşâdi ve'l-Emri bi'l-Ma'rufi ve'n-Nehyi ani'l-Munker isimli eserinde genişçe yer verdiği işaret etmekte ve okuyucuya o eserine yönlendirmektedir.⁵¹⁰*

b. Belâğat alanındaki eserlerine atıfta bulunduğu örnek:

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ تِلْكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ , وَنُفِخَ فِي الصُّورِ تِلْكَ يَوْمَ الْوَعِيدِ , وَجَاءَتْ كُلُّ

نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ

“Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir, denir. Sûr'a üfürülür; işte bu, geleceği vaat edilen gündür. Herkes, yanında bir sürücü ve bir de şahitle beraber gelir.”⁵¹¹ Âyetin belâğî inceliklerini tesbit ettiği yorumunda gelecekte yaşanacak olayların mâzi sığısıyla verilmesinin, Kur'an'ın, eşsiz anlatım üsluplarından biri olduğunu belirterek, konuyu *el-*

⁵⁰⁹ A'raf, 7/199

⁵¹⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, V. 119.

⁵¹¹ Kaf, 50/19-21

Belâğatü'l-Arabiyye isimli eserinde incelediğini ayrıntı için oraya⁵¹² bakılmasını önermiştir.⁵¹³

c. Konulu tefsir alanındaki eserlerine atıfta bulunduğu örnek:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ
يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ
لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir.”⁵¹⁴ Âyette yer alan zeytinle ilgili bilgi vererek, onda var olan besin değerini ve zeytinyağının hiçbir yağda bulunmayan özelliklere sahip olduğunu anlattıktan sonra bu konuda okuyucuyu *el-Emsâlu'l-Kur'aniyye* ve *Suvarun min Edebihi'r-Rafi'* isimli eserine yönlendirmektedir.⁵¹⁵

d. Tefsirine atıfta bulunduğu örnek;

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثٌ ضَعِيفٌ لِإِبْرَاهِيمَ الْمَكْرَمِيِّ

⁵¹² Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, el-Belâğatu'l-Arabiyyetu Ususuhâ Ve Ulûmuhâ Ve Funûnuhe Ve Suverun Min Tatbikâtıha bı Heykelin Cedid min Tarifin ve Telidin, Dâru'l-Kalem, Şam 2010, 3. Baskı, II, s. 346.

⁵¹³ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 143.

⁵¹⁴ Nur, 24/35

⁵¹⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 167.

“İbrahim'in ağırlanan misafirlerinin haberi sana geldi mi?”⁵¹⁶ Âyetin tefsirinde aynı konuyu daha önce ele aldığı bölüme işaret ederek oraya yönlendirmekte ve konuların tekrarından da kaçınmış olmaktadır.⁵¹⁷

Böylece tefsirinde çeşitli konuları açıklarken o konuyla ilgili kendi eserlerine atıfta bulunarak detaylı bilgi için eserlerine yönlendirmekte, eserlerinin tefsirinin alt yapısını oluşturduğu görülmektedir.

⁵¹⁶ Zâriyât 51/24

⁵¹⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, XIII, 239.

6) KUR'AN'I TARİHÎ BİLGİ İLE AÇIKLAMASI

el-Meydânî'nin tefsirinde yararlandığı bir diğer referans tarih bilgisidir. Temel referanslarda yararlandığı kaynaklara ilişkin bilgi vermediği gibi, tarih kaynaklarında da aynı üslûbunu korumuştur. el-Meydânî'nin tarihî bilgilerden yararlanmadaki temel referansı Kur'an-ı Kerîm'dir. Tarihî olayları incelerken Kur'an'daki tarih bilgisi önemli yer tutmaktadır. Kur'an'da kapalı kaldığını düşündüğü olayları, tarih kaynaklarından destekleyerek anlatmaya çalışan müellif, görüşlerine uygun olmayan tarihî bilgileri redderek eleştirmektedir.

el-Meydânî, tefsirinde şu temel kaynaklardan alıntı yaptığını belirtmektedir:

- el-Hâfız Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. İbn-i Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşkî (v. 774/1373 *el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Târih*,
- Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (v. 310/923), *Târ'ihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*,
- İbn-i Hişâm (v. 217/832), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*,
- İbn-i Sa'd (v. 230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*.

Ayrıca kaynak belirtmeden diğer tarih eserlerinden yararlanmıştır.

Tarihe önem veren el-Meydânî, Kur'an'da zikredilen geçmiş milletlerin sosyal ortamı, hayatları, gelir kaynakları ve diğer özelliklerine ilişkin bilgiler de aktarmaktadır.

el-Meydânî'nin tefsirinde tarih bilgisinden yararlanmasını şu üç başlık altında inceleyeceğiz.

a. Tarihsel Bağlam

Müellif ele aldığı konularda âyetin iniş sürecindeki tarihsel bağlamı ele almakta, böylece olayları nüzul ortamıyla ilişkilendirmektedir.

Peygamberlerin hayatına ve kavimlerinin yaşadığı döneme özel ilgisi olan el-Meydânî, peygamberlerin hayatlarını sûrelerin sonunda ek dosya olarak ele almakta ve geniş şekilde incelemektedir.⁵¹⁸

Örnek:

Sebe halkıyla ilgili olarak bu isimle bilinen kavim, Sebe ismiyle ün yapmış dedelerine atfen bu isimle isimlendirilmişlerdir. Asıl ismi Abd-u Şems bin Yeşub bin Yarub bin Kahtan'dır. O Araplar içinde ilk defa taç giyen kraldır. Sebe halkı altısı Yemenli ve dördü Şamlı olmak üzere toplam on kabileden oluşmaktaydı. Onların Yemen'de doğal güzellikleri ve hoş bir havası olan, iki dağ arasını kaplayan geniş set/barajları vardı. Kavim bozgunculuk yapınca Allah onların barajlarını yıktı. Baraj kapakları kırılınca şehir önlenemeyen sel felaketine maruz kaldı. Evleri ve ekinleri sular altında kalınca yiyecek sıkıntısı baş gösterdi. Sonunda Sebe halkının değişik memleketlere dağılmak zorunda kaldığını belirterek, Kur'an'da yer alan bir kavmin Kur'an'da anlatılmayan yönlerini tarih bilgisinden faydalanarak anlatmaktadır.⁵¹⁹

Örnek:

⁵¹⁸ Bu konuda tezimizin birinci bölümünde Tematik Yaklaşım Peygamberlerin Hayatını Tek Yerde İnceleme başlığı altında incelemiştik.

⁵¹⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, XII, 58-60.

إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِيَاتُ الْجِيَادُ , فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَن ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ
بِالْحِجَابِ , رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ

“Akşama doğru kendisine, uçayağının üzerine durup bir ayağını tırnağının üzerine diken çalımlı ve safkan koşu atları sunulmuştu. Süleyman: Gerçekten ben mal sevgisini, Rabbimi anmak için istedim, dedi. Nihayet güneş battı. (O zaman:) Onları (atları) tekrar bana getirin, dedi. Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.”⁵²⁰ Âyetlerin tefsirinde yer alan Hz Davut’un, kendisine namaz kılmaktan alıkoyan bin atı kestirdiğine yönelik tefsirlerde yer alan iddianın doğru olmadığını, bu sözlerin kaynağının bulunmadığını belirtmektedir. Müellif, müfessirlerin görüşünü delilsiz olmakla itham ederek reddettiği halde, kendisi de delilsiz olarak görüşünü açıklayarak rey ile tefsir yapmaktadır. Hz Davut’un kızgınlıkla atları boğazlayıp kesmesinin vakti geçen tek bir namazın kefareti olamayacağını, hâlbuki atların Allah yolunda savaşa hazırlanan değerli nimetler olduğunu ⁵²¹ böyle bir işin peygamberlik makamına layık bir iş olmadığı belirterek yorumlamıştır.⁵²²

Örnek :

Tîn sûresinde yer alan

وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ

⁵²⁰ Sad, 38/31-33

⁵²¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 561.

⁵²² el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 564.

“Bu güvenli şehre yemin olsun ki”⁵²³ âyetin tefsirinde “Haram Kılınan Şehir Mekke’nin Güvenliği” ismiyle oluşturduğu dosya ile Mekke’de güvenliğin, Hz. İbrahim’den beri süre geldiğini, yeryüzünde ilk yapılaşmanın Mekke alanı olduğunu ve oraya rızkın bol verildiği gibi konuları ele alarak Mekke hakkında tarihî bilgi vermektedir.⁵²⁴

b. Esbâb-ı Nüzul

el-Meydânî, tefsirinde esbab-ı nüzule de önem vererek bu konuda elde ettiği rivâyetleri değerlendirmektedir. Kur’an’ı anlama çabasında olan bir kimse, şu sebeplerle âyetlerin iniş sürecinin sosyal ortamına ilişkin bilgi sahibi olmalıdır:

1. Nüzul sürecine ilişkin sosyal ortamın bilinmesiyle, nâzil olan âyetin, muhataplar üzerinde bıraktığı etkiyi ve onlara eğitim ve öğretim açısından bulunduğu katkıyı anlamak mümkün olur.
2. İniş sürecinde onların sosyal, fikrî ve psikolojik durumlarını bilmek, âyetlerin anlaşılmasına önemli bir etkidir.
3. Nüzulün gerçekleştiği zamanı ve mekânı bilmekle, o âyetin anlaşılmasında önemli bir bağ vardır. Çeşitli olay ve gazve ortamlarında inen veya herhangi bir soruya cevaben nâzil olan âyetlerden nüzul gerekçesini bilmekle maksadın anlaşılması mümkün olur.⁵²⁵

⁵²³ Tîn, 95/3

⁵²⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 421-428.

⁵²⁵ Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, (794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru’t-Türâs, 4 cilt, Kahire trz, I, 22-32; el-hâfız Ebu’l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (v. 911 h.), *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 7 cilt, Tahkik, Merkezu’d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, Mucemmu’l-Melik Fahd li’t-Tibâati’l-Mushafi’ş-Şerîf, Medine trs, I, 189; Serinsu, *Kuran ve Bağlam*, s. 52-60.

Kur'an'ı anlama kuralları arasında saydığı “nüzul sebebini bilme”yi⁵²⁶ zorunlu görmesine rağmen tefsirinde nüzul sebebine ilişkin rivâyet fazlaca yer almaz. Şimdi de sebeb-i nüzulden yararlanarak yapmış olduğu tefsire bazı örnekler vereceğiz.

Örnek:

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ لِيكَ الْقُرْآنَ لَرَأَيْتُكَ إِلَى مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“Resulüm Kur'an'ı sana farz kılan Allah elbette seni yine dönülebilecek yere döndürecektir.”⁵²⁷ Âyetin tefsirinde bu âyetin sebeb-i nüzulünün Hz Peygamber'in Medine'ye hicreti esnasında Cuhfe'de indiğini, Mekke'ye tekrar döneceğine ilişkin müjde verdiğini belirtmektedir.⁵²⁸

Örnek:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ. قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

“Sana ruh hakkında sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ondan az bilgi verilmiştir.”⁵²⁹ Âyetin sebeb-i nüzulüne ilişkin, Tirmizî'nin İbn-i Abbas'tan rivâyet ettiğine göre Kureyşliler, Yahudilere “Bize bir şey verin de şu adama soralım” diye istekte bulunmaları üzerine onlar da “Siz ruhu sorun” dediler. Kureyş de Hz Peygamber'e gelerek ruhu sordu. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.⁵³⁰

c. İsrâiliyat

Tefsir ilminde müfessirlerin yararlandığı kaynaklardan birisi de İsrailiyattır.

⁵²⁶ Bkz. Tezimizin Kur'an'ı Anlamada Kırk İlke bölümü.

⁵²⁷ Kasas, 28/85

⁵²⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 487.

⁵²⁹ İsra, 17/85

⁵³⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 719-720.

“İsrâiliyyât” İsrâîlî bir kaynaktan aktarılan kıssa veya hadise anlamında olup, İsrâiliyye kelimesinin çoğuludur. Rivâyetlere göre Hz. Ya'kûb (as)'ın ismi veya lakabı olan İsrâîl, Yahudi inancına göre tanrı ile gürüşip onu yenen anlamındadır. İsrâiliyyat, tefsirde ve diğere İslamî literatüre ait ilim dalları içerisinde yer alan konularda İsrâîlî kaynaklardan sızarak gelen her türlü bilgidir. Genelde İslâmî kùltüre, özelde tefsire girmiş olan Yahudi, Hristiyan ve diğere dinlere ait kùltür kalıntılarıyla, dinin gerek lehine ve gerekse aleyhine uydurulup Hz. Peygamber (a.s) veya sahâbeye ait olduğu iddia edilen her türlü haber, İsrâiliyyât kelimesinin anlamı içerisinde girer.⁵³¹

Tefsirde ve diğere İslamî ilimlerde bu rivâyetleri kullanma hususunda farklı görüşler olsa da, İslam bilginleri arasında bu bilgilerin kullanımı hoş karşılanmamıştır. Tefsir kitabında bu rivâyetlerin varlığı o tefsir için noksan kabul edilmekte ve tefsirde yer alan diğere bilgileri de töhmet altında bırakmaktadır.

el-Meydânî'nin tefsirinde İsrâîlî kaynaklardan yararlanmasında şu hususlar göze çarpmaktadır:

- Bazen İsrâîlî kaynaklardan yararlandığı bilgileri, ara başlık altında vererek kullanmaktadır.

Örnek:

⁵³¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlu*, s.244-247; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyat*, s.

Hz. Musa'nın doğumdan sonra Firavun'un sarayına teslim edilmesine ilişkin bilgileri "Bu Olay Hakkında İsrâîlî Kaynaklarda Yer Alanlar" başlığı altında nakletmiştir.⁵³²

- Aklına yatmayan, ya da ikna olmadığı yerlerde bu konuda anlatılan hikâyelerin aslı astarı yoktur diyerek konuyu sonlandırmaktadır.

Örnek:

Fecr sûresinde İrem kabilesiyle ilgili bilgi verirken, Ad kavminin Arap yarımadasında bulunduğu dair hikâyecilerin anlattığı bilgilerin aslı astarı yoktur diyerek reddetmektedir.⁵³³

- Peygamber hayatlarına ilişkin bilgilerde yararlanmaktadır.

Örnek:

Luka incilinde verilen bilgiyi esas alarak Hz Yahya İsa'dan üç veya altı ay sonra doğdu demektedir.⁵³⁴

Örnek:

Hz Eyüp'ün yedi oğlu, üç kızı olduğunu ve çok miktarda değişik canlı hayvanları ile geniş arazilerinin bulunduğunu belirtmektedir.⁵³⁵

Örnek:

⁵³² el-Meydânî, *Tefsîr*, VIII, 88.

⁵³³ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 527.

⁵³⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 417.

⁵³⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 578.

Sefer-i Huruc'u delil göstererek Hz Musa'nın annesinin evinde emdiği sürenin üç ay olabileceğini belirtmektedir.⁵³⁶

Örnek:

وَلْتَرْكَبْكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شُعُوبًا

“Allah ona okuma yazma öğretir”⁵³⁷ âyetinin tefsirinde Luka incili 5: 52 kaynak göstererek, Hz İsa'nın küçük yaşlardan itibaren okuma yazma bildiğini söylemektedir.⁵³⁸

- Alıntı yaptığı İsrâilî kaynakları çoğunlukla belirtmektedir.

Örnek:

إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى

“Muhakkak ki ben, evet ben senin Rabbinim! Hemen pabuçlarını çıkar! Çünkü sen kutsal vâdi Tuvâ'dasın!”⁵³⁹ Âyetin tefsirinde (Sefr-i hurûc 3.Ishâh) kaynak göstererek Allah'ın Hz Musa'ya şöyle söylediğini belirtiyor. “Ayaklarından ayakkabını çıkar. Çünkü şu an senin bulunduğun ve durduğun yer mukaddes bir yerdir.”⁵⁴⁰

- İsrâilî kaynaklarda peygamberlere hakaret içeren iddiaları nakletmekte, ardından olayın aslını anlatarak okuyucunun doğru bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır.

⁵³⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 351-352.

⁵³⁷ Meryem, 19/48

⁵³⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, VII 446.

⁵³⁹ Taha, 20/12

⁵⁴⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, VIII, 49.

Örnek:

Sad sûresinde geçen Hz. Davut'la ilgili yer alan

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ خَالِصٍ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاخْتُمِ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تَشْطِطُوا هِدْيَانَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ

“(Ey Muhammed!), Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mâbedin duvarına tırmanıp, Davud'un yanına girmişlerdi de Dâvud onlardan korkmuştu. «Korkma! Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster» dediler”⁵⁴¹ âyetlerini yorumlarken, Samuil 11 ve 12. bölümde şöyle geçmektedir diyerek İsrâîlî kaynaklardan aldığı bilgileri olduğu gibi aktarmıştır. Söz konusu alıntıda şu bilgiler yer almaktadır:

Hz. Davut, Oriyya isimli önde gelen komutanlarından birinin hanımıyla birlikte olarak, zina suçu işlemiş, daha sonra bu komutandan kurtulmak için bir hile yaparak onu Allah yolunda savaşmak üzere cihada göndermiştir. Zina sonucu hamile kalan bu kadından doğan çocuk ölmüş, Hz. Davut daha sonra bu kadınla evlenerek onu da hanımları arasına katmıştır. Nikâhlı hanımı olan bu kadından doğan ikinci çocuk ise kendisine varis olacak olan Hz. Süleyman'dır

el-Meydânî, bu anlatılanların peygamberlik makamına yakışmayan şeyler olduğunu belirtmiş, bunların Hz Davud'a atılan iftiralar olduğunu ifade ederek olayın aslını şöyle anlatmıştır:

Hz. Davut özel gayreti olmadan, tesâdüfen çok güzel olan Oriyya isimli komutanının hanımını gördü. Ondan hoşlandı ve içinden geçen hayallerle o kadınla

⁵⁴¹ Sad, 38/21-22

birlikte olmayı arzuladı. Belki de kocasından kadını boşayıp kendisine vermesini istedi. Oriyya savaşa gidip ölünce, Hz Davut kendi içinde bir rahatlık hissederek gönlünden geçen bu düşüncenin gerçekleşmesi için, şer'i kurallara uygun olarak kadını istedi ve onunla nikâhlanarak evlendi. Bu kadından Hz Süleyman doğdu.⁵⁴²

Örnek:

Hz Süleyman'ın hanımlarıyla ilgili verdiği bilgide, Buhâri'den gelen rivâyete göre, Hz. Süleyman, Allah yolunda savaştan süvâriler doğmasını umarak, bir gece doksan hanımını dolaşıp hepsiyle birlikte olmuş, ancak inşallah dememiştir. Bu sebeple o gece sadece bir hanımı hamile kalmıştır. Hz Peygamber'in "Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin olsun ki inşallah deseydi hepsi Allah yolunda savaştan süvâriler olurdu." sözünü verdikten sonra hanımların sayısına ilişkin yüz, doksan, yetmiş ve atmışlar gibi ifadelerin hepsinin de sahih olduğunu belirtmiştir. Daha sonra İsrâîlî kaynak birinci Sefer-i Mülûk 11. Ishâh'tan alıntı yaparak Hz Süleyman'ın yedi yüz hanım, üç yüz cariyesi olduğunu belirtmiş ve o'nun putperest hanımlarına meylinin daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Bu alıntılarını yapmakla birlikte bunun İsrâîloğullarının bir iftirası olduğunu söylemiştir.⁵⁴³

el-Meydânî, İsrâîlî kaynaklarda yer alan bilgileri alarak okuyucunun orada yer alan ifadelerden de bilgi sahibi olmasını sağlamış, ancak peşinden olayın doğrusunu anlatarak zihinlerde soru işareti kalmasının önüne geçmiştir.

- Bazı alıntılarında kaynak göstermemektedir.

Örnek:

⁵⁴² el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 526-527.

⁵⁴³ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 566.

Kârun'un kişiliği ve servet sahibi olması gibi olayları ve şu iddiayı kaynak göstermeden paylaşmaktadır. Kârun, bir kadına İsrâiloğullarının yanında Hz Musa'ya "sen benimle birlikte oldun/zina ettin" demesi için para verdi. Kadın bu talebi yerine getirerek Hz Musa'ya iftirada bulundu. Bunun üzerine Hz Musa sinirlenerek iki rekât namaz kılıp dua etti ve kadını iddiasını ispat için yemin etmeye çağırdı. Kadının içine korku düşüp gerçeği itiraf etti. Bu bilgiye kaynak göstermeden yer vermektedir.⁵⁴⁴

- Ayrıntı sayılabilecek konularda da nakillerde bulunmaktadır.

Örnek:

Hiz. Salih'e verilen deveyi kesenlerin isimlerini, aralarında yaptıkları görev bölümünü, üstlendikleri işleri ayrıntılarıyla vermektedir.⁵⁴⁵

- İsrâîlî kaynakları delil göstererek cumhurun aksine fikir beyan etmekten çekinmemektedir.

Örnek:

Hiz. Musa'nın yanında kaldığı yaşlı adam, müfessirlerin cumhuruna göre Hiz. Şuayp olmasına rağmen el-Meydânî, Kitab-ı Mukaddes kâmusundan yararlanarak zikredilen isimlerin anlamını ele alıp, O kişinin peygamber olan Hiz. Şuayip'in kendisi değil, onun izinden giden birisi olduğunu savunmaktadır.⁵⁴⁶

Örnek:

⁵⁴⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 463-464.

⁵⁴⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 246-252.

⁵⁴⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 381.

Â'râf sûresinde aşağıda zikredilecek olan âyet-i kerîme'de tasvir edilen kişi hakkında yaptığı yorum ve değerlendirme isrâiliyyat konusundaki yaklaşımını ortaya koymaktadır.

وَأَلُّ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ

“Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılıp da şeytanın peşine taktığı bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat”⁵⁴⁷ Âyette zikri geçen şahısla ilgili yorumda bulunurken “bu kişiyle ilgili müfessirler pek çok görüş zikretmişlerdir. Ancak hiç birisi Hz Peygamber’ den rivâyet olmamıştır” diyerek konuya girmiş, ardından zikredilen kişileri tek tek sıralamıştır.

Birinci görüşe göre bu kişinin Kitâb-ı Mukaddes’te yer alan ifadelerle Hz. Musa zamanında yaşamış Ken’anoğullarından Bel’am bin Bâûrâ olduğunu iddia ettiklerini zikreder.

İkinci olarak bu kişinin Hz. Peygamber (a.s)’in Medine’ye hicretinde ona düşmanlık eden, Hazrec kabilesinden Ebu Amir er-Rahin künyeli Numan bin Safî olduğunu zikreder. Ancak bu sûrenin Mekkî olduğu, iddianın ise Medine dönemine ilişkin olduğu gerekçesiyle yanlış olduğunu belirtir.

Üçüncü kişinin Ümeyye b. Salt olduğunun söylediğini bunun da yanlış olduğunu beyan etmektedir.⁵⁴⁸

el-Meydânî görüldüğü gibi burada da İsrâîlî rivâyetleri hem zikretmiş, hem de rivâyet içinde yer alan iddiaları çürütmüştür. Böylece okuyucunun zihninde bu yönde

⁵⁴⁷ Araf, 7/175

⁵⁴⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 29-30.

bir bilgi kalmasını sağlamış, neticede İsrâîlî rivâyetlerin kullanımını klasik rivâyet aktarımından öte değişik bir yöntemle, kendine özgü bir şekilde gerçekleştirmiştir.

el-Meydânî'nin tefsirine genel üslubu çerçevesinde bakıldığında görünüşte İsrâîlî rivâyetlere karşı izlenimi verirken, tefsir incelendiğinde İsrâîlî bilgilerden faydalandığı ve tefsirinde kullandığı görülmektedir. Bu konuda zekice bir üslup sergileyerek bu bilgileri okuyucuyla paylaşır ve iddiaların sıhhatini tek tek çürütür.⁵⁴⁹

Böylece el-Meydânî'nin tefsirinde, tarih kaynaklarından yararlandığını, bunlar arasında esbâb-ı nüzul rivayetleri, İsrâîlî kaynaklarda yer alan bilgiler ve tarihsel ortamın olduğunu inceledikten sonra şimdi de Arap dili ve edebiyatıyla Kur'an'ı açıklamasını ele alacağız.

⁵⁴⁹ Bkz el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 568.

7) KUR'AN'I ARAP DİLİ EDEBİYATI, ŞİİR VE BELÂGATI İLE AÇIKLAMASI

Hz Muhammed'e indirilen Kur'an, kendisini apaçık arapça olarak nitelemektedir.⁵⁵⁰ İlk muhatapları Arap olan Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra birçok milletin İslam'a girmesiyle başka milletler tarafından anlaşılması zorunlu hale gelmiştir. İnsanlığın bir benzerini getiremeyeceği "mucize" kitap Kur'an, Hz. Peygamber'den bugüne anlaşılması için birçok âlim tarafından incelemeye tabi tutulmuştur. Kur'an'ın insanlara açıklanması için dilbilgisine ihtiyaç vardır. Çünkü anlam, kelimedden başlayarak cümleye ve pasaja doğru gitmektedir. Kur'an fesâhat ve belâgat yönünden İslam bilginleri tarafından incelenmiş ve tefsire yardımcı bilgiler olarak değerlendirilmiştir.

Başlangıçta tefsir yalnızca dilbilimsel (kelime tahlili) olarak yapılmakta iken, sonraki dönemlerde başka tefsir çeşitleri ortaya çıkmış, ancak dilbilimsel tefsir özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Çünkü nazmıyla mucize olan Kur'an'ın anlaşılması için hem kelime tahliline, hem gramer bilgisine hem de belâgat inceliklerinin açıklanmasına ihtiyaç vardır. Dilbilimsel yönü olmadan yapılan herhangi bir tefsir çalışması, tefsir olmaktan uzaktır.⁵⁵¹

Meâricü't-Tefekkür ve Dekâikü't-Tedebbür isimli tefsirin özgün yanlarından birisi de tefsirin yöntem olarak benimsediği dil bilimsel yaklaşımıdır. Çeşitli yöntemlerle Kur'an'ı açıklayan el-Meydânî, Arap dilinin zengin kaynakları arasında yer alan dil bilgisi, gramer, şiir ve belâgatten yararlanmıştır. Eserlerinin tanıtımında

⁵⁵⁰ Yusuf 12/2

⁵⁵¹ Abdulcelil Bilgin, *Kur'an Meallerindeki Anlatım Bozuklukları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012, s.10.

derin fesâhat ve belâgat birikimine sahip olduğunu belirttiğimiz müellif, tefsirinde bu yeteneğini ön plana çıkarmıştır.

Kelimelerin ifade ettiği değişik anlamları geniş şekilde okuyucuyla paylaştığı halde genellikle bu bilginin kaynağını belirtmemektedir. Bu nedenle söz konusu bilgilerin kendi zihinsel bilgi birikiminin ürünü mü, yoksa bir kaynağı var mı bilinmemektedir. Bununla birlikte yaklaşım olarak dipnot kullanmayı sevmeyen biri olmasına rağmen yalnızca dilbilimsel eserlerde bazen kaynak göstermektedir.⁵⁵² Bu konudaki amacı bilgi verdiği bir alanda okuyucunun derinlemesine bilgi sahibi olmasını arzulamasından kaynaklanmaktadır.

el-Meydânî inceleme konusu âyeti yorumlarken konuları ikili diyalog şeklinde ele alarak okuyucuda bıkmaya meydana gelmeden akıcı üslupla okumasını sağlamaktadır.

Örnek:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ , قُلْ لَا تَتَّبِعُوا
عَمَّا أُجْرَمْنَا وَلَا دُسَّاءَ مِمَّا نَعْمَدُونَ , قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ قُلْ أَرُونِي الَّذِينَ
أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“(Resûlüm!) De ki: Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir? De ki: Allah! O halde biz veya siz, ikimizden biri, ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir. De ki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz. De ki: Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hükmedecektir. O, en âdil hüküm veren, (her şeyi) hakkıyla

⁵⁵² el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 666.

bilendir. De ki: O'na (Allah'a) kattığınız ortaklarınızı bana gösterin. Hayır! Bilakis, yegâne galip ve her şeyi hikmetle idare eden ancak Allah'tır.⁵⁵³

Bu âyet-i kerîme'yi davetçi ile müşrik arasında geçen ikili diyalog olarak ele almıştır. Temsili olarak dört aşamalı gerçekleşen diyalogda davetçi inkârcının her sorusuna akli delillerle ikna edici üslupla cevaplar veriyor, İnkârcının iddialarını da yine ikna ederek çürütmektedir.⁵⁵⁴

el-Meydânî'nin tefsirinde sergilediği dilbilimsel yaklaşımını kelime tahlili, belâgat ve şiir kullanımını açısından değerlendirmek mümkündür.

a. Kelime Tahlili

Tefsirin dikkat çekici özelliği Arapça dil bilgisi kurallarına verdiği değerdir. Kelimelerin incelenmesinde gramer yönünden tahlil yaparak anlamın açıklanması hedeflemektedir.

Kelime tahlillerinde en çok yararlandığı eserler, İbn-i Manzûr Muhammed b.Mükrim'in (711/1311) *Lisânü'l-Arab* adlı kâmusu ve Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin *Tehzîbu'l-Luğa* isimli eserleridir. Ayrıca Leys İbn-i A'râbi'den de sıkça yararlanmıştır.

Tefsirinde âyetlerde geçen kavramlar üzerine geniş analizler yapan müellif, konulara geniş perspektiften bakılmasını sağlamaktadır.

Kelime tahlilinde izlediği metotta şu hususlar dikkat çekmektedir:

⁵⁵³ Sebe, 34/24-27

⁵⁵⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, XII, 77-82.

- Tahlil yaptığı bir kelimenin anlamları içinde bulunan diğer manaları vererek aralarında mukayese yapmakta, eğer tahlil yaptığı yerdeki anlam diğer anlamlarla bağdaşmıyorsa “diğerlerine gerek yok” diyerek almamaktadır.

Örnek :

لِيَتَّبِعَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا

“Kendilerini denememiz için. Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse, (Rabbin) onu gitgide artan çetin bir azaba uğratar.”⁵⁵⁵ Âyette geçen “Fitne” (فِتْنَةٌ) kelimesinin pek çok anlamı arasında imtihan, deneme ve musibet anlamlarının buraya uygun düştüğü diğerlerini zikretmeye gerek olmadığını ifade etmektedir.⁵⁵⁶

Örnek :

وَمِنْهُمْ مَنْ مَنَعَهُمُ اللَّهُ بِذِكْرِهِمْ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَاتَّخَذُوا كُلَّ آيَةٍ لَا تُؤْتِيهِمْ إِلَّا أَصْطِيرُ الْأُولَىٰ
تَىٰ إِخًا جَاؤُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأُولَىٰ

“Bu (*Kur'an*), evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir!” derler.”⁵⁵⁷ el-Meydânî, bu âyetteki “الاساطير” kelimesinin Ebâtil manasına geldiği gibi evvelkilerin yazdıkları anlamına da gelir. Fakat O, birinci manayı tercih etmiştir. Çünkü ona göre bu anlam Kâfirlerin söyledikleri manaya daha uygundur.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Cin, 72/17

⁵⁵⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 607.

⁵⁵⁷ En'am, 6/25

⁵⁵⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 152

- Kelimenin Kur'an'da farklı kullanıldığı yerleri, anlam ve örnekleriyle sunmaktadır.⁵⁵⁹

Örnek:

“Sebil” (سبيل) kelimesinin Kur'an'da on ayrı anlamda kullanıldığını belirterek bunları şöyle sıralamaktadır:

İnsanların ulaşmayı arzuladıkları hedef/yer,⁵⁶⁰ Allah yolu/İslam dini,⁵⁶¹ dünyevî istekleri elde etmek için gösterilen çabalar,⁵⁶² insanların üzerinde yürüdükleri yol,⁵⁶³ arıların çiçeklere ulaşmak için kullandıkları yol⁵⁶⁴ dağlardaki geniş yollar,⁵⁶⁵ elçilere inkârcı düşmanlarının elinden kurtuluş yolu,⁵⁶⁶ insanların hedeflerine ulaşmak için yürüdükleri (manevi) yol,⁵⁶⁷ İslam düşmanlarının baskılarına karşı cihat yolu,⁵⁶⁸ dünya işlerinde kurtuluş ve barış yolu⁵⁶⁹ anlamlarında kullanılmaktadır.⁵⁷⁰

- Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı kelimelerin lügat anlamı dışında başka anlamı olduğunu belirtmektedir.

Örnek:

وَتَرَى الْمَجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقْرَّبِينَ فِي الْأَصْفَادِ

⁵⁵⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 321-329.

⁵⁶⁰ Tâhâ, 20/53

⁵⁶¹ En'am, 6/153

⁵⁶² Zuhruf, 43/10

⁵⁶³ Nahl, 16/15

⁵⁶⁴ Nahl, 16/69

⁵⁶⁵ Nuh 71/20

⁵⁶⁶ İbrahim, 14/12

⁵⁶⁷ Enbiyâ, 21/31

⁵⁶⁸ Ankebût, 29/69

⁵⁶⁹ Mâide 5/16

⁵⁷⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 321-327.

“O gün, suçluları zincirlere vurulmuş olarak görürsün.”⁵⁷¹

“Mücrim” (مجرم) kelimesi lügatte büyük suç işleyen kişi anlamında olmasına rağmen Kur’an’da Müslümanın karşılığı olan kâfirlerin bir özelliği olarak ve ebedi cehennemde kalacaklar kastedilmektedir. Bu durumda âyetin manası, o gün büyük suç işlemiş olan (kâfirleri) zincirlere vurulmuş olarak görürsün şeklindedir.⁵⁷²

Örnek:

“Rab” (رب) kelimesinin, Kur’an-ı Kerim’de eğitim, terbiye ve gelişme anlamlarında kullanıldığını belirterek, Allah hakkında kullanılan “Rab” kelimesinin esmâ-i hüsnâ’nın tamamına işaret ettiğini belirtmektedir.⁵⁷³

- Kelimenin tahlilini, ifade ettiği eş anlam ve fikirleri beyan etmektedir.

Örnek:

Alak sûresinde yer alan (اسم) “isim” kelimesinin allâme anlamına gelen (وِسم) “vesm” kökünden geldiği ve bunun da isim kelimesi kullanılarak “bilgi” denmek istendiğini, bir şeyin isminin söylenmesiyle o şeyle ilgili bilgi verilmiş olacağı, esmâ-i hüsnâ ile Allah’ın tüm isim ve sıfatlarını çağrıştırdığını belirtmektedir.⁵⁷⁴

- Bazı kelimelere bilinen anlamların dışında kendi tespit ettiği anlamlar yüklemektedir.

Örnek:

⁵⁷¹ İbrahim, 14/49

⁵⁷² el-Meydânî, *Tefsîr*, XIV. 88; el-Meydânî, *Tefsîr*, X, 67.

⁵⁷³ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 45.

⁵⁷⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 42-43.

Burûc⁵⁷⁵ sûresinde yer alan, öldürmek, lanete uğramak gibi anlamlara gelen “Katele” (قتل) kelimesi, ebedî olarak Allah’ın rahmetinden uzaklaşmak anlamında kullanmıştır. Bu yorumunda (قتل) kelimesinin Kur’an’da dört defa kullanıldığını, hepsinin de kişi ve toplum olarak inkâr edenleri hedef aldığını dolayısıyla, anlamının ebedî olarak Allah’ın rahmetinden uzak olarak cehennemde kalmak anlamına geldiği iddiasında bulunmaktadır.⁵⁷⁶Böylece el-Meydânî, kelimeye lügat anlamı dışında kendine özgü anlam yüklemesi yapmaktadır.

- “Ceale” (جعل) kelimesinin Kur’an’da pek çok anlamda kullanıldığını bunların en önemlilerinin şunlar olduğunu belirtmektedir.

Birinci anlam: Yaratmak, oluşturmak/yerleştirmek,

Örnek:

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا قُلُوبَهُمْ حَمِيَّةً جَاهِلِيَّةً فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah da elçisine ve müminlere sükûnet ve güvenini indirdi, onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı. Zaten onlar buna lâayık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilendir.”⁵⁷⁷

İkinci anlam: Allah’tan sâdır olan hüküm ve karar vermek,

Örnek :

⁵⁷⁵ Burûc, 85/4

⁵⁷⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 359.

⁵⁷⁷ Fetih, 48/26

وَلَا تَعْدُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ
مَنْصُورًا

“Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velîsine (hakkını alması için) yetki verdik. Ancak bu velî de kısısta ileri gitmesin. Zaten (kendisine bu yetki verilmekle) o, alacağını almıştır.”⁵⁷⁸

Üçüncü anlam: İnsanlardan sâdır olan hüküm ve karar vermek,

Örnek:

الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَأَلْقَيْنَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ

“Allah ile beraber başka ilâh edineni, şiddetli azaba birlikte atın.”⁵⁷⁹

Dördüncü anlam: Her hangi bir insanın yaptığı büyük ve iz bırakan iş,⁵⁸⁰

Örnek:

أَنْ فُرِعُونَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَأَجْلَلَهَا شَيْعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ يُبْنِحُ أَوْ بِنَاءٌ هُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ
إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُقْسِدِينَ

“Firavun, (Mısır) toprağında gerçekten azmış, halkını çeşitli zümrelere bölmüştü. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı.”⁵⁸¹

- “Sin” (س) ve “Sevfe” (سوف) harflerinden birincinin yakın gelecek için ve dar kapsamlı, ikincinin uzak gelecek için ve geniş kapsamlı olduğunu

⁵⁷⁸ İsra, 17/33

⁵⁷⁹ Kaf, 50/26

⁵⁸⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 426-428.

⁵⁸¹ Kasas, 28/4

belirtmektedir.⁵⁸² “Sin”(س) lafzı ile dünyada gerçekleşecek olayları, “Sevfe” (سوف) lafzı ile ise, ahirette gerçekleşecek olayları ifade etmek için kullanıldığını belirtmektedir.⁵⁸³

Örnek:

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ , ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

“Hayır! Yakında bileceksiniz! Elbette yakında bileceksiniz!”⁵⁸⁴ Burada (yakın)dan maksat ahirettir.

Örnek :

سيقول السفهاء من الناس ما وليهم عن قبلتهم التي كانوا عليها

“İnsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir? diyecekler.”⁵⁸⁵ Burada “Sin” (س) harfi dünyada gerçekleşen bir olay için kullanılmıştır.

- “Naîm” (نعيم) kelimesinin cennetteki nimetleri, “Metâ” (متاع) kelimesinin ise dünyadaki nimetleri kastederek kullanıldığını belirtmektedir.

Örnek:

ثُمَّ لِنُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ Nihayet o gün (dünyada yararlandığımız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.⁵⁸⁶ Âyette zikredilen hesaba çekilme, ahirette gerçekleşecek bir olaydır.

Örnek:

⁵⁸² el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 673.

⁵⁸³ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 673.

⁵⁸⁴ Tekasür, 102/3-4

⁵⁸⁵ Bakara, 2/142

⁵⁸⁶ Tekasür, 102/8

“Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”⁵⁸⁷
Burada sayılan nimetlerin hepsi dünya nimetleridir.

- Kelimenin birden çok anlamı olduğunda imkân varsa hepsini birleştirmeye çalışmaktadır.

Örnek:

“Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.”⁵⁸⁸ Âyette geçen “Kadir” (قدر) kelimesinin lügatte büyüklük, şeref, karar gecesi, hikmet gecesi, işleri çevirme ve meleklerle kulların işlerinin havâle edilmesi anlamlarına geldiğini, âyetin de bu anlamların tümünü içerdiğini belirtir.⁵⁸⁹

- Kur'an'da kullanılan kelimenin birden çok anlam içerdiği zaman her birini ayrı ayrı ortaya koyarak, âyetin konumuna uyan anlamları ortaya koymaktadır.

Örnek:

قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنْ مَدَّعَيْنَهُمْ وَأَبَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا آلَ التَّمَكِرِ
وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا

⁵⁸⁷ Âl-i Imrân, 2/14

⁵⁸⁸ Kadir, 97/1

⁵⁸⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 290.

“Onlar: Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz; fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular, derler.”⁵⁹⁰ Âyette geçen (ولي)“Velî” kelimesinin Arap dilinde: Rab, sahip, efendi, ikram eden, azat eden, yardımcı, sevgili, tâbi olan, hısım, köle, azat edilen, kendisine ikrâm edilen, dost ve arkadaş anlamlarına geldiğini, burada ise birkaç anlamın âyetin mesajına uyduğunu bu nedenle bu anlamları birlikte almak gerektiğini belirtmektedir.⁵⁹¹

- Nas’lar arasındaki uyum ve âyetin siyâk ve sibâkına en uygun mânâyı bulmak için kapsamlı sözlüklere başvurarak anlamlar arası tercih yapmaktadır.

Örnek:

وَإِذَا هَوَىٰ وَالدَّجْمُ إِذَا هَوَىٰ “Battığı zaman **necm**’e (o yıldız) and olsun ki”⁵⁹² bu âyetteki “النجم” kelimesinden gayenin ne olduğu hususunda en-Necm kelimesinin Arap dilinde şu üç anlamda kullanıldığını belirterek şöyle sıralamaktadır :

1- Göklerdeki parlayan ve ışık saçan tüm cisimler için kullanılır.

2- Sapı olmayan bitkidir.

3- Herhangi bir işi belli bir zamanda yapma veya belli bir zamanda yapılan işe denilir. Bu anlamlar arası âyetin siyâk sibâk’ına uygun anlamın, üçüncü anlam olduğunu belirtmektedir. Çünkü Kur’an’ı Kerim’in inişi zamana bölündüğü için, her zaman diliminde inen cüze “necm” denilir.⁵⁹³

⁵⁹⁰ Furkan, 25/18

⁵⁹¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 412-413.

⁵⁹² Necm, 53/1

⁵⁹³ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 99-100.

- Kelime tahlillerinde felsefi yaklaşım sergilemektedir.

Örnek:

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِثُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ

“Pek münezzehtir O (*Allah*) ki,onların hepsini yaratmıştır.”⁵⁹⁴

Müellif şöyle der: “سبحان الله kelimesi tenzihi ifade etmektedir. سبحان kelimesinin anlamı, Allah, yüceliğine ve yüce kudretine layık olmayan her şeyden münezzehtir(uzaktır). Sözlükte سبح kelimesinin aslı, bir yerden başka bir yere (suyun içinde veya havada) intikal ederken kolayca ve yumuşakça gerçekleşen harekete denilir. Balığın suda yüzmesi, gezegenlerin ve yıldızların feleklerinde (yörüngelerinde) seyretmesi bu kökten gelmektedir.⁵⁹⁵ Burada felsefi bir anlayışla tesbih etmeyi yıldızların ve gezegenlerin yörüngelerinde dolaşmalarına benzterek yorumlamıştır.

- Kelimelerin birbirine yakın manalarını ayrı ayrı vermektedir.

Örnek:

إِذَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُخْتَطِرِ

“Şüphesiz ki biz, onların üzerlerine (*korkunç*) bir ses gönderdik de, ağıl yapanın (*topladığı*) kuru ot kırıntıları gibi oldular!”⁵⁹⁶ Müfessir “الهشيم” kelimesinin anlamı için şöyle der: “Heşîm” kelimesi sözlükte, birkaç manada kullanılmaktadır:

- 1- Kırık bitki, ağaç ve diğer şeyler için kullanılır.
- 2- Odun toplayan kişinin istediği şekilde aldığı çürümüş ağaç demektir.

⁵⁹⁴ Yasin, 36/36

⁵⁹⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 110.

⁵⁹⁶ Kamer, 54/31

3- Her şeyin kurusu, özellikle kuru ağaç ve kuru bitki için kullanılır.”⁵⁹⁷

- Kur'an'daki bazı kavramları çağdaş kelimelerle açıklamaktadır.

Örnek:

لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا

“Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik.”⁵⁹⁸ Âyette yer alan belli bir hedefe varmak ve bir amaca erişmek için tutulan yol, yöntem ve usul⁵⁹⁹ anlamına gelen (منهاجا)⁶⁰⁰ kelimesinin açıklamasında klasik arapçada kullanılmayan çağdaş bir deyim olan “ideolojiler” anlamında (الأديولوجيات) sözcüğünü kullanmaktadır.⁶⁰¹

- Klasik dilde olmayan Arapçaya sonradan girmiş, günümüzde arapça çevrimde kullanılan çağdaş kelimeleri kullanmaktadır.

Örnek:

Çağdaş dönemde Arap dilinde kullanılmakta olan “mod” anlamına gelen (نمط)⁶⁰² diktatör⁶⁰³ ve jeoloji⁶⁰⁴ gibi kelimeleri kullanmaktadır. Bu yaklaşım müellifin çağdaş ilmî gelişmeleri yakından takip ettiğini ortaya koymaktır.

- Arapçada kullanılmasına alışık olmadığımız bazı kavramları kendine özgü yöntemle kullanmaktadır.

Örnek:

O vakit anlamına “saateizin” (ساعتاءذ) ⁶⁰⁵o gece anlamına (ليلتاءذ)

“leyleteizin”⁶⁰⁶ kelimesi gibi.

⁵⁹⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 319.

⁵⁹⁸ Maide, 5/48

⁵⁹⁹ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı yayınları İstanbul 2011, s.2067, 4.baskı.

⁶⁰⁰ Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık yayınları, s.440, İstanbul 1995,

⁶⁰¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 333.

⁶⁰² el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 242.

⁶⁰³ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 388.

⁶⁰⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, II s.423.

⁶⁰⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 23; el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 452.

⁶⁰⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 666.

- Kur'an'da yer alan "Hasebe" (حسب) fiili lügatte zannetmek/sanmak anlamında olduğu halde Kur'an'da uzak durulması gereken kuşku, vehim anlamında kullanıldığını belirtmektedir.⁶⁰⁷

Örnek:

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخَّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ

"(Resûlüm!) Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Ancak, Allah onları (cezalandırmayı), korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor."⁶⁰⁸ Yani Allah'ın zalimlerin yaptıklarından hesap soracağı (konusunda) kuşku duyma, bu muhakkak gerçekleşecektir.

b. Belâğat

Belâğat, amacı çeşitli cümlelerden oluşan açık ve anlaşılabilir bir ibâreyle özet şekilde söylenmesini gerektiren duruma uygun olarak ortaya konulmasıdır. Başka bir ifadeyle; maksadın anlaşılması için değişik ifade ve üslupla açık ve fasih bir tarzda muktezâ-i hâle uygun olarak ortaya konmasıdır. Kelâmın belâğatından maksat sözün yerli yerince, yeterince ve muhatabın durumuna göre söylenmesidir.

Kur'an müfessirlerinin en önemli üzerinde durmaları gerekenlerin başında belâğat ilmi gelmektedir. Çünkü Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Arap dili, şiir ve

⁶⁰⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, XIV, 80.

⁶⁰⁸ İbrahim, 14/42

belâğatı en üst mertebeye ulaşmıştı. Buna rağmen Kur'an o dönemin bütün şairlerini hayrete düşürmüştü ve kendi önünde diz çöktürmüştür. Bunun içindir ki, Kur'an'ı anlama ve yorumlamanın bir şartı da, onun belâğat yönlerinin değerlendirilmesidir. Kur'an, Allah kelâmı olduğu içindir ki, onda yer alan sözler kelam açısından eşsizdir. Kur'an'ın belâğatı tartışmasız bir örnektir.

Belâğatın üç esası vardır. Bunlar meâni, beyân ve bedî ilimleridir. Bu üç temel esastan oluşan belâğat, âyetlerde teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye, tıbâk, mukâbele, tevriye, îcâz, itnâb, müsâvât, zikir, hazf, takdim ve te'hir gibi değişik sanat çeşitleriyle kendini göstermektedir. Özellikle müteşâbih âyetlerin yorumlanmasında, belâğatın özel bir konumu bulunmaktadır. Kur'an'ın anlaşılması, yorumlanması ve edebî sanatı titiz bir şekilde incelemek için belâğat ilminin sağlayacağı katkı önemlidir.⁶⁰⁹

Belâğat, el-Meydânî'nin özel ilgi alanına girdiğinden âyetlerin tefsirinde belâğat yönlerini belirttiği gibi, pek çok sûrenin sonunda ek dosya açarak o sûrede yer alan tüm belâğî yönleri genişçe sunmaktadır.

Müellifin tefsirle beraber gelişen yönü belâğat olmuştur. Şâir olan babasından öğrendiği/tevarüs ettiği yüksek dil gücü yeteneğinin yanı sıra belâğat, nahiv ve şiir yönü güçlü biridir.

Kur'an-ı Kerim'in anlam denizinde mucizevî yönlerinden biri olan belâğata ağırlık vermektedir. Tefsirini "belâğî tefsir" olarak adlandırmak mümkündür.

⁶⁰⁹ Halis Albayrak, Tefsir Usûlu, Şule yayınları, 179 sahife, İstanbul 2009, s.167-168; Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s.129-130; Gümüş, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, s.103-126; Subhî es-Salih Kur'an İlimleri, Terc. M.Sait Şimşek, Esra Yayınları, 370 sahife Konya 1994, s.329- 337.

el-Meydânî tefsirinde şiirle⁶¹⁰ birlikte, belâğata çok önem vermiştir. Bu konuda büyük birikime sahip olmasının avantajıyla ilk defa kendisinin keşfettiği belâğî yönleri de belirtmektedir.⁶¹¹

Örnek:

Fâtır sûresi sonunda verdiği ek dosya ile sûrede geçen belâgat yönlerini ele alarak, on üç tane belâgat sanatı kullanıldığını tesbit etmiş ve bunları şöyle sıralamıştır:

1. İcâz,⁶¹²
2. Kasr,⁶¹³
3. İstifham,⁶¹⁴
4. Manayı ifade etmek için değişik kelime kullanımı,⁶¹⁵
5. Te'kit,⁶¹⁶
6. Kinâye,⁶¹⁷
7. İltifât,⁶¹⁸
8. İstiâre,⁶¹⁹
9. Mecâz-i mürsel,⁶²⁰

⁶¹⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 582.

⁶¹¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 663.

⁶¹² Fâtır 35/1, 8, 11.

⁶¹³ Fâtır 35/1, 2, 3, 4, 6, 15.

⁶¹⁴ İstifham, soru amaçlı değil, azarlamak, doğruyu bildirmek, düşünmeye ve yeryüzünde gezip dolaşmaya teşvik gibi başka amaçlarla kullanılmıştır. Fâtır 35/3, 8, 26, 44.

⁶¹⁵ Fâtır 35/4, 9, 10, 25, 32.

⁶¹⁶ Fâtır 35/5, 6, 11, 22, 37, 38, 42, 45.

⁶¹⁷ Fâtır 35/8, 10.

⁶¹⁸ Fâtır 35/9, 27.

⁶¹⁹ Fâtır 35/2, 13, 29.

⁶²⁰ Fâtır 35/2.

10. Gelecekte yaşanacak olayların şimdi yaşanıyor gibi sunulması,⁶²¹
11. Kelâmî mezhep sunumu,⁶²²
12. Bedî',⁶²³
13. Örnekleme.⁶²⁴ Görüldüğü gibi sûredeki âyetlerin tamamını inceleyerek tespit ettiği belâğî sanatları örnekleriyle birlikte sunmuştur. Sanatlardan bazılarının tarifini yapmış, bazılarını yapmamıştır.⁶²⁵

Örnek:

Leyl sûresinin tefsirinde, sûre sonunda, sûrede bulduğu on bir noktada belâgat yönünü sıraladıktan sonra kendi anladıklarının bundan ibâret olduğunu, fakat bunun yeterli olmayıp sonrakilerin daha ince ayrıntıları tesbit etmelerini istemektedir. “Benim anladıklarım bu. Umulur ki benden sonra gelen bundan ileri yeni belâgat yönlerini keşfeden birileri çıkar” diyerek sûrenin belâgat zenginliklerine işaret etmektedir.⁶²⁶

Örnek:

ولا تجعل يدك مغلولة الي عنقك

⁶²¹ Fâtır 35/37.

⁶²² Edebiyatçının iddiasının doğruluğuna, hasmının yanlışlığına akli ve diğer deliller getirmesi. Fâtır 35/40.

⁶²³ Fâtır 35/12, 32.

⁶²⁴ Fâtır 35/14, 18, 19-22.

⁶²⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 253-254.

⁶²⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 507-508.

“Elin boynuna asılı olma”⁶²⁷ âyetinde “elin asılı olmasının” cimrilikten kinâye olduğunu belirtmiştir.⁶²⁸

Örnek:

“Onları esirgeyerek alçak gönüllükte üzerlerine kanat ger.”⁶²⁹ Âyetteki kanat germenin, ana babaya, kuşun kanadını açarak durmasına beliğ teşbih yapıldığını belirtmektedir.⁶³⁰

c. Şiir

“Şeara” (شعر) fiilinin masdarı olan şiir, lügatte bilmek, anlamak, zekâ, zihin ve akılla bir şeyin meziyetlerine ve inceliklerine vâkıf olup, iyice kavramak manasındadır. Kur’an’da sezmek ve farkına varmak anlamında kullanılan şiir kelimesi “alime” (علم) bildi⁶³¹ manasına da kullanılmıştır.

İstılahta ise, maksatlı olarak vezinli ve kâfiyeli söylenmiş manzum söz demektir. Şâirin tabiatüstü, sîhrî bilgiye sahip olan sezîşle bilen kişi manasına geldiği de bildirilmektedir.

⁶²⁷ İsrâ, 17/29

⁶²⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 761.

⁶²⁹ İsrâ, 17/24

⁶³⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 762.

⁶³¹ Bakara, 2/12, 104; En’am, 6/109

Arapların İslam önceki hayatlarında şiirin önemli bir yeri vardır. Beşerî duygularını ifade edebilecekleri işlek bir şiir diline sahip cahiliye şâirleri, daha sonraki dönemlerde Kur'an tefsirinde kullanılabilecek emsalsiz şaheser şiirler üretmişlerdir.

Müfessirler Kur'an tefsir ederken şiirden de faydalanmışlardır. Şiir o dönemin sosyal ve kültürel yapısını ve Arapların iştiğal ettikleri bilgi alanları hakkında bize en geniş bilgi veren önemli unsur bir olduğu gibi, toplumun bu yönüyle ilgili olduğu âyetlerin tefsirinde de önemli bir kaynak olmuştur.

Kur'an nâzil olmaya başlayınca Kur'an'ın üstün gücünü gören Araplar Kur'an'ı şiire benzetmişler, Hz. Peygamber'i de mecnun bir şâir olarak nitelemişlerdir. Bu konuda Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

“«Hayır, dediler, (bunlar) saçma sapan rüyalar; bilakis onu kendisi uydurmuştur; belki de o, şairdir. (Eğer öyle değilse) bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin.»”⁶³² Diğer bir âyette, “«Mecnun bir şâir için biz tanrılarımızı bırakacak mıyız?»» derlerdi.”⁶³³

Müşriklerin Hz Peygamber hakkındaki mecnun, şâir ve yalancı gibi iddialarına Kur'an şöyle cevap vermektedir. : “Ve o, bir şâir sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz! Bir kâhin sözü de değildir (o). Ne de az düşünüyorsunuz!”⁶³⁴ Diğer bir âyette ise, “Şâirler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar. Onların her vâdide başıboş dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmedin mi? Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında

⁶³² Enbiyâ, 21/5

⁶³³ Sâffât, 37/36

⁶³⁴ Hâkka, 69/41-42

kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüşe (hangi âkıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.”⁶³⁵

Burada Allah Hz. Peygamber’in bir şâir, Kur’an’ın da bir şiir olmadığını, ona indirilenin apaçık bir Kur’an olduğunu belirtmektedir. “Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır.”⁶³⁶

Âlimler şiiri, Kur’an ve hadis’in anlaşılmasında gramer ve lügat çalışmalarında başlıca delil olarak kullanmışlardır.⁶³⁷

Güçlü bir şiir donanımına sahip olan el-Meydânî, kendi yazdığı ve başka şâirlerin yazdığı şiirleri âyetlerin tefsiri ve bazı kelimelerin açıklaması gibi değişik sebeplerle kullanmıştır.⁶³⁸ Şiirlerinde bazen şâirin dediği gibi diyerek bazen de şâirin ismini zikrederek alıntı yapmaktadır. Ancak o, şiir eseri zikretmemektedir. Şiirlerde konuyla ilgili bölümü vererek beyitleri uzatmamakta, genellikle iki beyit vermektedir.

Şimdi el-Meydânî’nin âyetlerde geçen kelimeleri şiirle açıklamasına bazı örnekler vereceğiz.

Örnek:

عَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ تُسَوِّيَ بِنَانُهُ
Evet, bizim onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter”⁶³⁹ âyetinin tefsirinde kendisinin telif ettiği *Divân-ü*

⁶³⁵ Şuarâ, 26/224-227

⁶³⁶ Yâsin, 36/69

⁶³⁷ Gümüş, *Kur’an Tefsirinin Kaynakları*, s.105-110.

⁶³⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 666.

⁶³⁹ Kiyâme, 75/4

*Âmentü Billah*⁶⁴⁰ isimli şiir eserinde bu âyetin anlamı için yazdığı uzun şiirini nakletmektedir.⁶⁴¹

Örnek:

وَقَدْ حَابَ مَنْ دَسَّهَا

“Onu (*isyânıyla*) örten ise, mutlaka hüsrâna uğramıştır!”⁶⁴² Müfessir “دسى” kelimesini açıklarken şöyle der: “Dessâ” kelimesi, aldatma ve ifsat manasına gelir.”⁶⁴³ Buna delil olarak şu şiiri zikretmiştir: “İbnu'l-Ârâbî “Tayy” kabilesinden birisi için şu şiiri okumuştur,

و انت الذي دسيت عمرا

فاصبحت نساؤهم منهم ارامل ضيع

Sen ki Amr'ı ifsat ettin artık onların kadınları ondan dul kaldılar. Yani sen Amr kabilesini ifsat ettin.⁶⁴⁴

Örnek:

لقد خلقنا الانسان في كبد

“Biz, insanı (yüz yüze geleceği nice) zorluklar içinde yarattık.”⁶⁴⁵ Âyetin tefsirinde insanın hayat boyu karşı karşıya kalacağı sıkıntıları Mearrî'nin şu şiirini zikrederek açıklamıştır:

تعب كلها الحياة فما اعجب

⁶⁴⁰ Bkz. Tezin el-Meydânî'nin eserleri bölümü.

⁶⁴¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 472-473.

⁶⁴² Şems, 91/10

⁶⁴³ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 321.

⁶⁴⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 321

⁶⁴⁵ Beled, 90/4

Hayatın hepsi yorgunluktan ibaretken, Yorgunluğunun artmasını isteyen ne şaşılacak kişidir!⁶⁴⁶

Örnek:

فَمَا يُكَتِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ

“O hâlde (*ey insan*), bundan sonra sana dîni (*hesab gününü*) yalanlattıran nedir?”⁶⁴⁷ Müellif bu âyette ki “الدين” kelimesini şöyle açıklamaktadır: “ed-Din kelimesi, sözlükte bir şeyin karşılığını vermek anlamına gelir. Falan kişiye yaptığı şeyin karşılığını verdim dersin. Şâir şöyle der:

دنا تمیما كما كانت اواءلنا دانت

اواءلهم من سالف الزمن

Temîm kabilesinin karşılığını verdik, Nasıl ki atalarımız eskiden onların atalarının yaptıklarının karşılığını verdiği gibi.⁶⁴⁸

Örnek:

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّعْنَةَ مِنْهُمْ عَنَّا وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَأَلَيْكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْدِي الْجَاهِلِينَ

“Size selâm olsun; (*biz*) câhilleri (*arkadaş edinmek*) istemeyiz” derler.”⁶⁴⁹ Müfessir, “الجاهلين” kelimesini şöyle açıklar: “bu âyetteki “Câhilin” ”الجاهلين” kelimesinden kasıt, kaba ve sefih olanlar demektir. Falan kişi falan kişiye

⁶⁴⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 185.

⁶⁴⁷ Tin, 95/7

⁶⁴⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 419.

⁶⁴⁹ Kasas, 28/55

karşı cahillik yaptı denilir, yani ona karşı kaba davrandı ve sefihlik etti demektir. Şâir şöyle der:

الا لا يجهلن احد علينا فنجهل فوق جهل الجاهلينا

Dikkat! Kimse bize karşı cahillik etmesin, Bizler de câhillerin cehâletinden daha fazla cahillik yapmayalım.”⁶⁵⁰

Örnek:

Örnek; (إيلاف) “Îlâf” kelimesini izah için Musâvir b. Hind’in şu beytini getirmektedir:

زعمتم ان اخوتكم قريش لهم الف وليس لكم ايلاف

ألاءك أومنوا جوعا وخوفا وقد جاعت بنو اسد و خافوا

“Sandınız ki Kureyşli kardeşlerinizin kışlık erzakı var da sizin yok. Onlar açlık ve korkudan inandılar. Esed oğulları ise, aç kaldılar ve korktular.”⁶⁵¹

Böylece el-Meydânî’nin tefsirinde Arap dili ve edebiyatından nasıl yaralandığını sunduktan sonra şimdi de Kur’an’ı kendi görüşleriyle açıklamasına değineceğiz.

⁶⁵⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 427.

⁶⁵¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, II, 440.

8) KUR'AN'I KENDİ GÖRÜŞLERİ İLE AÇIKLAMASI

el-Meydânî'nin tefsirinde Kur'an'ı anlama ve yorumlama metotlarından biri de Kur'an'ı kendi görüşleri (reyi) ile açıklamasıdır.

Rey tefsiri, rivayetlere bağlı kalmadan dil, belâgat edebiyat ve çeşitli ilimlere dayanarak yapılan tefsirdir. Buna dirâyet veya aklî tefsir de denir. Kur'an'ı rey ile tefsir edecek bir âlimin tefsir yapabilecek bir ilmî birikime sahip olması gerekir. Aksi takdirde herhangi bir delile bağlı olmaksızın yapılan tefsir geçerli olmaz. Rey ile tefsir bir ihtiyaç sonucu doğmuştur. Hz. Peygamber döneminde böyle bir ihtiyaç yoktu. Çünkü Kur'an'ın canlı müfessiri Hz. Peygamber idi. Hz. Peygamber çağından uzaklaştıkça, fetihlerin gerçekleşmesi ve İslam coğrafyasının genişlemesi ile yeni felsefî, fikrî ve mezhebî ekollerin ortaya çıkması sonucu müslümanların kültür ve bilgilerinin yetersiz kalması, açıklanmış olan âyetlerin yeniden açıklanmasını gerekli kıldı. Bu süreç rey tefsirinin kaynağını oluşturdu. Rey tefsirinde müfessir sadece kendi görüşünü kullanmaz. Öncelikle rivâyetle sabit olan tefsir yorumlarına daha sonra, bu bilgileri akıl süzgecinden geçirerek ve kendi bilgi birikimini de katarak âyetleri yorumlamasıyla oluşur.⁶⁵²

el-Meydânî, rey ile tefsir konusunda büyük bir cesaret ve özgüvene sahiptir. Hemen her konuda derinlemesine inceleme yapmaktan çekinmemiş ve konulara yorumlar getirmiştir. Kendi görüşlerini özgüvenle kaynak belirtmeden sergilediği gibi, alıntı yaptığı yerleri zikretmekten de kaçınmamıştır.

el-Meydânî'nin kendi akıl ve görüşünü kullanması, tefsirinin en belirgin yönüdür. O, tarımdan uzay bilimine, tıptan ahiret âleminde yer alacak sahnelerin

⁶⁵² Gümüş, Kur'an Tefsirinin Kaynakları, s.127-142; Demirci, *Konulu Tefsire Giriş*, s.47-54.

tasvirine kadar hemen her alanda cesurca yorumlarda bulunmuştur. Bu konuda bir sınırlaması olmamıştır.

el-Meydânî'nin âyetleri yorumlarken kendi görüşlerini açıklamada izlediği yaklaşım aşağıda maddeler halinde sunulmuştur.

1. Fıkhî âyetlerde reyi

el-Meydânî ahkâm âyetlerini açıklarken kendi reyini belirtmektedir.

Örnek:

İnsanın hazza ulaşmada aceleci olmasını⁶⁵³ reyiyle yorumlayarak şöyle açıklamaktadır;

- a. İçki ve uyuşturucu gibi hızlı haz duygusuna ulaştığı şeylere meyilli olması,
- b. Genç bir erkeğin hisleriyle hareket ederek ortalıkta gezen kızlara bir anda âşık olması,
- c. İnsanın zehirli balı, tatlı zannederek canı çekerek yiyip ardından zehirlenmesi,
- d. İnsanların dünya hayatının çeşitli lezzetlerine aldanıp ahireti unutmasıdır.

2. Kelâmî âyetlerde reyi

Örnek:

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ

“Ve (*olmuş, olacak*) her şeyi apaçık beyân eden bir kitab da (*Levh-i Mahfûz*'da) kaydetmişizdir.”⁶⁵⁴ Müfessir bu âyetteki “إمام” kelimesini şöyle

⁶⁵³ İsra, 9/11

açıklamaktadır: “İmam kelimesi, halife, komutan, yol gösterici geniş ve açık yol, örnek olsun diye verilen misal ve harf, harf ve kelime, karşılaştırılan kitap gibi anlamlarda kullanılır.”⁶⁵⁵

Örnek:

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ

“O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne egecekleri, «Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık» diyecekleri zamanı bir görsen!”⁶⁵⁶ Âyette ifade edilen cehennem ehlinin dünyaya döndürülme taleplerine ilişkin yaptığı yorumunda; şayet dönseler bile zihinleri silinmiş olarak döneceklerini, böylece ahirette gördükleri azabı unutacaklarını dünyada şirk ve isyan hastalıklarına tekrar devam edeceklerini söylemektedir. Delil olarak, aksi takdirde imtihan edilmenin bir yararı olmayacağını, böylece Allah’ın insanları yaratmakla abesle iştiğal etmiş olacağını ve Allah’ın böyle şeylerden uzak olduğunu söylemektedir.⁶⁵⁷

3. Felsefî birikimiyle reyî

el-Meydânî’nin tefsirinin dikkat çekici bir başka özelliği de onun felsefî anlatım tarzını seçmiş olmasıdır. el-Meydânî, Kur’an’ın anlatım tarzına ilişkin zihne gelen, konuların iç içe olmasını Kur’an’ın mucizeliği çerçevesinde ele alarak, okuyucunun

⁶⁵⁴ Yasin, 36/12

⁶⁵⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 61.

⁶⁵⁶ Secde, 32/12

⁶⁵⁷ el-Meydânî, *Tefsîr*, V, 493.

bir konuda bıkmayı usanmadan psikolojik rahatlama sağlayacak şekilde olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵⁸

Ortaya koyduğu düşüncenin ispatı ve teyidi için aklî, naklî ve luğavî deliller getirmektedir.⁶⁵⁹

Kullandığı üsluplardan bir diğeri de, âyetleri yorumlarken olayı iki kişi arasında gerçekleşen diyalog gibi canlandırarak anlatmasıdır.

Örneğin;

Şeytan'ın Allah'a asi oluş sürecini anlatırken, Allah'ın şeytana tövbe etmesi için fırsat olmak üzere mahkeme kurulduğunu, bu mahkemede üç duruşma yapıldığını, şeytanın bu fırsatı değerlendiremediğini, üç duruşmada da kendini savunmadığını/tövbe etmediğini belirtmektedir.⁶⁶⁰

Örnek:

Yasin sûresinin tefsirinde inkârcıların beşer (insan) bir peygamber gelmesini inkâr ettiklerine dair Kur'an'da yer alan âyetleri sıraladıktan sonra, bu itirazların doğru olmadığını söyleyerek ve mantıkî yorumlar yaparak iddiaları çürütmüştür. İnkârcıların iddialarının hiçbir delili olmadığını, yalnızca bu durumu garipsediklerinden inkâr yolunu seçtiklerini belirterek, ortaya şu dört soruyu atmış ve bu iddiaların hepsini tek tek çürütmüştür.

1. Allah'ın vahiy göndermesine mani, aklî engel var mıdır?
2. Allah, beşer peygamber göndermekten aciz midir?

⁶⁵⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 47.

⁶⁵⁹ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 27; 6/42.

⁶⁶⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 458.

3. Allah'ın, kullarından dilediğine peygamberlik lütfetmesine mani aklî bir engel var mıdır?
4. İnsan cinsi arasından elçi seçip göndermek peygamber göndermedeki ilâhî hikmete aykırı mıdır?⁶⁶¹

Bütün bu soruları tek tek aklî delille çürüterek beşer peygamber gönderilmesinin normal ve mümkün, inkârcıların ise haksız olduğunu belirtmiştir.

Örnek:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَافَّاتٍ كُلِّ قَدِّ عِلْمٍ صَلَاتُهُ وَتَسْبِيحُهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا
يَفْعَلُونَ

"Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah'ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir."⁶⁶² Âyeti tefsir ederken, İstanbul'da yaşadığı bir olayı anlatarak şunları söylemektedir: "Türkiye'de İstanbul'da ailemle birlikte tatil için bulunduğum günlerde, güneş batımına yakın bir sırada bulunduğum yere yakın bir grup kuşun, büyük bir ağacın altında toplanarak beklediklerini gördüm. Öyle ki, ağacın dalları saf halinde tamamen kuşlarla dolmuştu. Kuşlar böylece yarım saat veya daha az bir zaman durdular. Güneş battıktan sonra toplanan kalabalık kuş topluluğu, cuma namazını kılan cemaatin dağılışı gibi, bir anda dağıldı. Bu yaşananları seyredenler olarak, hep birlikte bizde, bu kuşların topluca namaz kıldıkları, tesbihatta buldukları, huşu ile Allah'a ibadet ettikleri ve dağıldıkları hissi hâkim oldu. Öyle ki, bu namazları

⁶⁶¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, VI, 275.

⁶⁶² Nur, 24/41

münferit değil; cemaatle kılmışlardı. Çünkü iki kuş geç gelmişlerdi. Namaza geç gelen kimsenin (mesbuk) yetiştiği gibi, hızlıca gruba dâhil oldular.”⁶⁶³

Örneğin:

Âlâ sûresinde *فَنَكَّرُ* *إِنْ دَفَعَتِ التَّكْرَى* "O halde, eğer hatırlatmak fayda verirse, hatırlat."⁶⁶⁴ Âyetin tefsirinde “hatırlat” kelimesinin anlamıyla ilgili olarak; hatırlatmak demek daha önceden konuşulmuş olan bir konunun tekrar edilmesi anlamında olduğunu belirterek konuyu şu örnekle açıklamaktadır.

Bir eve bir kaç gün kalmak üzere gelen misafire, ev sahibinin, "evimde ye, iç, yat, bütün ihtiyaçlarını gör", dediği zaman, sözünde ifade ettiği "ye" kelimesi düşünüldüğünde, ortada hazırlanmış bir yemek olduğu anlamı çıkmaktadır. Bu da ortada kendisinden yemek hazırlanacak malzemelerin varlığına ve bu malzemelerin birileri tarafından yıkanıp, doğranıp, hazırlanıp, pişirilme süreçlerine işaret ettiği gibi, hatırlatmanın da Peygamber ile muhatapları arasında geçen bu tür bir ilişkinin varlığına delalet ettiğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi konuyu zihnilerde canlandırmak için ortalama zekâ seviyesine sahip bir insanın, ilk anda rahatlıkla çözebileceği tarzda ilginç bir bağlantı kurarak anlatmayı tercih etmektedir.⁶⁶⁵

el-Meydânî âyetleri yorumlarken, felesefî birikimine güvenerek aklî yorumlar yapmakta ve ikna yöntemine başvurmaktadır. Bir konuda fikrini açıklarken, diğer

⁶⁶³ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 477-478.

⁶⁶⁴ A'la, 87/9.

⁶⁶⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 458.

ihtimalleri de ele alarak, hepsini tek tek incelemekte ve bunların imkânsızlığını aklı delillerle ispatlamaktadır.⁶⁶⁶

Örnek:

قَالَ يَا إِبْلِيسَ لِمَ أَتَاكَ أَتَى تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ , قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَلٍ مَسْدُونٍ , قَالَ
فَاخْرُجْ مِنْهَا فَجَاهِدْ , وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ , قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ , قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ
الْمُنظَرِينَ , إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ , قَالَ رَبِّ بِهَوْنٍ لِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ

“(Allah:) Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir? dedi.

(İblis:) Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığım bir insana secde edecek değilim, dedi. Allah şöyle buyurdu: Öyle ise oradan çık! Artık kovuldun! Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır! (İblis:) Rabbim! Öyle ise, (varlıkların) tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver, dedi. Allah: Sen bilinen bir vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin, buyurdu. (İblis) dedi ki: Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım.”⁶⁶⁷Bu âyetlerin tefsirinde kurgulama yaparak, Allah’ın, kendisine secde etmeyi reddeden İblis’e üç celseden oluşan bir mahkeme kurduğunu, mahkemede İblis’in savunma yaptığı her oturumda farklı görüşmeler olduğunu âyetleri gruplandırarak ortaya koymaktadır.⁶⁶⁸

Konuyla ilgili maddeler halinde sorular üreterek onları cevaplamakta ve tek tek ortaya attığı iddiaları çürütmekte, böylelikle faraziyeler içinde benimsediği görüşü ortaya koymaktadır.

⁶⁶⁶ el-Meydânî, *Tefsîr*, I, 162.

⁶⁶⁷ Hicr, 15/32-39

⁶⁶⁸ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 687-695.

Âyetlerden güncel değer tespit ederek hükümler çıkarması da tefsirin özgün yanları arasında yer alır.

Örnek:

وَقَضَيْنَا إِلَيْنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتَهْبِئُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا

“Biz kitapta İsrailoğullarına: Sizler yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız”⁶⁶⁹ âyette yer alan “fesat” kelimesini açıklarken, fesadın her türlü kötülüğü kapsadığını belirtmekte ve fesadı şöyle açıklamaktadır:

İnsanları inkâra teşvik etmek, dine aykırı fikrî oluşumları yaymaya gayret etmek, putperestliği yaymak, kötü işlerde bulunmak, faiz kurumlarını çalıştırmak, zina yapılabilecek yerlerin işletmeciliğini yapmak, içki üretimi yapmak, kadınları harem-selam dışında oturmaya teşvik etmek, kumarhane işletmek, eşcinselliği teşvik etmektir. Marksizm, Komünizm, Masonluk, Yehova Şahitliği gibi İslamiyet’i yok etmeye yönelik her türlü sosyal faaliyet ve gizli örgütlerin içinde yer almak, devlet memurları arasında rüşveti yaymak, menfaati için özel iş yapmalarını ve görevlerini ihmal etmeye alıştırmak ve binaları tahrip etmek olarak açıklamaktadır.⁶⁷⁰

Kendi görüşleriyle tefsir yaparken rivayetler arası tercih yaptığı gibi konuyla ilgili diğer referanslardan da yararlanmıştır. Modern dönemde yazılan çağdaş konulara ve bilimsel alanlara giren el-Meydânî, kaynakları arasına “cenin”in oluşum süreciyle ilgili tıp doktorunun eserini koyduğu gibi, kendi görüşüyle uyum sağlayan

⁶⁶⁹ İsra, 17/4

⁶⁷⁰ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 550-551.

yerlerde destek olması bakımından Tevrat ve İncil gibi kaynaklardan da alıntı yapmıştır. Bu konuda aşağıda bazı örnekler sunulacaktır.

Örnek:

Hz. Süleyman'ın (a.s.) hanımlarının sayısı hakkında Kitâb-ı Mukaddes'ten aldığı metni aynen nakletmektedir.⁶⁷¹ Ancak bu yaklaşımlarında yalnızca Kitâb-ı Mukaddese bağlı kalarak değil, o konuda varsa hadis rivâyetini de naklederek o kaynakları teyiden kullanmaktadır.

el-Meydânî kendi görüşlerini açıklarken kullandığı üslup, konuyu sadece açıklamakla yetinmeyip, genellikle gönüllere hitap eden ikna edici bir yöntemdir. Okuyucuya vaaz veriyormuş gibi konuyu ele almakta ve âyetleri halkın anlayış seviyesine uygun anlatmaktadır.

Örnek:

“Âdem ve Havva kendilerinden cennette ebedî kalmaları için yasak ağaçtan yemelerini isteyen şeytan'dan, sözünün doğru olduğuna dair yemin etmesini istemiş, İblis de, eline geçen fırsatı değerlendirerek en ağır yeminleri etmiştir”⁶⁷² diyerek kendince yaptığı kurguyu okuyucuyla paylaşmıştır.

Örnek:

إِنَّ هَذَا الدُّرَيْهْدِي لِلَّاتِي هِيَ أَسْوَمُ وَيُبَسِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

⁶⁷¹ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 566-567.

⁶⁷² el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 718.

“Şüphesiz ki bu Kur’an en doğru yola iletir”⁶⁷³ âyette ifade edilen “en doğru yol”u, ruhbanlıkla zinacılık, kapitalizmle komünizm, diktatörlükle demokrasi, arasında bir orta yol olarak açıklamaktadır.⁶⁷⁴

Ayrıca el-Meydânî, bilmediği konularda bilmediğini itiraf ederek konuyu kapatmaktan tereddüt etmemektedir.

Örnek:

İblis’in insanları aldatırken melek suretinde mi cinlerden sâlih bir kişi suretinde mi olduğunu tartışırken Allah bilir diyerek konuyu noktalamıştır.⁶⁷⁵

⁶⁷³ İsra, 17/9

⁶⁷⁴ el-Meydânî, *Tefsîr*, IX, 564-565.

⁶⁷⁵ el-Meydânî, *Tefsîr*, III, 712-713.

9) TEFSİRİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

el-Meydâni'nin *Meâricü't-Tefekkür*'ü tefsir alanına büyük bir katkı olarak değerlendirilmektedir. Ancak her telif eser gibi eleştiriden uzak olmadığından, *Meâricü't-Tefekkür*'e bazı eleştiriler yöneltmiştir. Bunları aşağıda maddeler halinde sunuyoruz.

a. Akademik yazımın teknik ilkelerine ilişkin tenkitler;

- Akademik bir metotla kaleme alınmış bir tefsir değildir. Kendisi bir akademisyen olmasına rağmen akademik yazım kurallarını gözetmemiştir.
- Alıntılarında kaynak belirtmemiş ve dipnot kullanmamıştır.
- Eserde kaynakça bölümü yoktur.
- Fihrist bölümü konularına göre düzenlenmemiştir. Uzunca oluşturulmuş olan fihrist, sadece hangi sahifede hangi âyetin ele alındığını bildirmektedir.
- Başlıklandırmalar yetersiz kalmıştır.

b. İslâmiyât çalışmalarının teknik ilkelerine ilişkin tenkitler;

- Âyetlerin tefsirinde kullandığı üslup, bilimsel bir tefsir çalışmasından öte felsefi tartışma görüntüsündedir.
- Hadislerde senet zikretmemektedir.
- Kaynaklara nâdiren işaret etmektedir.
- Rivâyet usulüne uymamakta, dolayısıyla rivâyet yönü çok zayıftır.

c. Tefsir alanında gözetilmesi beklenen yaklaşımlar açısından tenkitler;

- İsrâiliyât haberlerini ziyadesiyle tenkitsiz nakletmektedir.

- Kaynak göstermeden yaptığı (reyle) bazı yorumlar tenkit sebebidir.
- Eser sadece Mekkî sûrelerle sınırlı kalmış, Medenî sûreleri içermemektedir.⁶⁷⁶
- Tefsir yaklaşımında konuyu detaylı anlatma düşüncesiyle gereğinden fazla uzatarak genel çerçevenin dışına çıkmıştır.
- Bilimsel konularda görüşler sergileyerek alanına ait olmayan konularda cesurca yorumlar yapmaktadır.
- Psikolojik, sosyolojik ve felsefi konularda âyetleri yorumlayarak savunduğu görüşlerine kaynak olarak kullanmaktadır.

d. Olumlu tenkitler,

1. el-Meydânî'nin, *Meâricü't-Tefekkür*'de tefsir yazımına başlamadan önce tefsir yazımı yöntemini kırk ilke çerçevesinde belirlemiş olması,
2. Kırâatleri özgün bir sunuşla vermesi,
3. Sûrelerin ana konularını başlangıçta anlatması,
4. Sûrenin içinde ve sonunda güncel değerleri zikretmesi,
5. Hata yaptığı kanaatine ulaştığı zaman bunu itiraf ederek hatasından dönmesi,⁶⁷⁷
6. Yeni bir tefsir yaklaşımı olarak nüzul sırasına göre tefsir yaklaşımı, alanında özgün bir çalışmadır. Günümüzde bu

⁶⁷⁶ Eserin yarım kalması müellifin ömrünün vefa etmemesinden kaynaklanmaktadır. Fakat kendisi sonrakilerin eseri tamamlamasını vasiyet etmiştir.

⁶⁷⁷ Örnek: "Sad sûresindeki incelememde Adn cennetleri herkese verilen yerdir demiştim. Derin araştırmalardan sonra hata ettiğimi anladım. Orası üst düzey takva insanlara verilen yerdir" diyerek okuyucuyu uyarılmış ve hatasını düzeltme yoluna gitmiştir. Bkz. el-Meydânî, *Tefsîr*, VII, 689.

konuda çalışma yapacak araştırmacılara kaynak niteliğindedir.

7. Değişik alanlarda birçok eser telif ettiğinden, tefsirinde bu eserlerin etkisi görölmektedir.
8. Tefsirinde diğer eserlerine atıfta bulunarak konuyu gereksiz yere uzatmamaktadır.
9. Tefsir güçlü bir dilbilgisi ve belâğat eseri niteliğindedir.⁶⁷⁸
10. Sosyal faaliyetlerle iç içe olan müellif, kitleleri yönlendirme özelliğine sahip olduğundan ve konferans, seminer, sempozyum ve radyo programları gibi etkinliklerle halkın nabzını tutmuş ve tefsirinde ortalama bilgi birikimine sahip insanın anlayabileceğı bir üslup kullanmıştır.
11. Kur'an üzerine çalışma yapacak bir araştırmacının birçok konuyu hazır bulabileceğı ansiklopedik bilgileri içermektedir.
12. Tefsiri toplumu uyaran, gençleri aydınlatan, halkın hidâyetine vesile olacak ve Kur'an'ı bugün insanlığa iniyormuş gibi halkın anlayacağı dile çevirerek telif etmiştir.
13. Müellif kendisini mezhepler üstü kabul ederek mezhep taassubu yapmamıştır.
14. Tefsirinde oryantalistlerin eleştirilerine ve iddialarına cevaplar vererek İslam dinini savunmuştur.

⁶⁷⁸ Kelime tahlili, belâğat sanatları yönünden âyetleri inceleyerek ele aldığı konuyu açıklamaktadır.

SONUÇ

İnsanlara hidâyet rehberi olarak gönderilen Kur'an-ı Kerîm'i anlama ve yorumlama gayreti, Hz Peygamber'den beri ilim dünyasında sürekli var olan bir çaba olmuştur. Asırlardır süregelen Kur'an'ı anlama ve yorumlama üzerine yapılan bu gayretler sonucu çeşitli yöntem ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Bu yaklaşımlar arasında Kur'an-ı Kerîm'in mushaf tertip sırasına göre yorumlanması yaygın olarak bilinen bir yöntemdir. Bu çalışmalara ilave olarak, örneği az bulunan Kur'an'ın kronolojik/nüzul sırasına göre tefsir edilmesi, yeni bir yaklaşım ve orijinal bir yöntem olarak son dönemde ortaya çıkan bir yaklaşımdır.

el-Meydânî'nin *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür* isimli tefsiri, kronolojik/nüzul tertip sırasına göre yapılan orijinal bir tefsir olarak Kur'an ilimlerine ve ilim dünyasına bir katkı olmuştur. Eser, Mekkî sûrelerle sınırlı olup, Medenî sûreleri ihtiva etmeyen yarım kalmış bir çalışmadır.

Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, 1927 yılında Şam'ın Meydan mahallesinde dünyaya gelmiş, 2004 yılında yine Şam'da vefat etmiş, 20. yüzyılın yetiştirdiği değerli bilim insanlarından birisidir. Hayatı mücadelelerle geçen el-Meydânî, eğitim ve yetişme dönemini Suriye'de, çalışma ve üretme dönemini Suudi Arabistan'da geçirmiştir.

Aktivist, yazar, eğitimci, davetçi, radyo programcısı, sivil toplum örgütü gönüllüsü, psikolog, filozof, edebiyatçı ve şair yönüyle ün yapmış olan el-Meydânî, kendisini “felsefi doktrinler hocası” ve “fikir savaçısı”⁶⁷⁹ olarak tanımlamaktadır.

Bilim dünyasına kırk dokuz eser bırakmış olan el-Meydânî, İslam ümmetini tevhide, doğru akideye, İslam dışı ideoloji ve inançlara karşı uyanık olmaya çağırılmış ve eserlerini de bu alanlara yoğunlaştırmıştır. Eserlerinde Fransız işgalinin, sıkıntılıların, hapis ve sürgünlerin, İslam dünyasını tehdit eden başta milliyetçilik olmak üzere çeşitli ideolojik akımlar ve inançların ve bunlara karşı mücadele ve direnişin etkileri görülmektedir.

Kendisini hiçbir mezhebe bağlı kabul etmeyen el-Meydânî, selefî bir düşünceye sahiptir. Aile olarak ilim yolunda çalışan, okuyan ve üreten insanlar olarak tanınmışlardır.

el-Meydânî'nin temel düşüncesi ümmetin birliği, dirliği ve kurtuluşudur. Bu inanç ve azimle hayat boyu öğretmenlik, radyo programcılığı, okul müdürlüğü, üniversite öğretim üyeliği gibi alanlarda çalışarak mücadele etmiştir.

el-Meydânî hakkında çeşitli çalışmalar yapılmış olup bu çalışmalar şunlardır:

1. Eşi Âide Râğıb el-Cerrâh tarafından telif edilen *Abdurrahman Habenneke el-Meydânî: el-Âlim, el-Müfekkîr, el-Müfessîr Zevcî Kemâ Ariftuhu*, adlı eseri,
2. Ürdün'de el-Câmiatu'l-Ürdüniyyetü Külliyyeti'd-Dirâsâtü'l-Ulyâ'da Nâdi Hasan Ali Sabrâ tarafından *Menhecü Abdurrahman Habenneke el-Meydânî fi't-Tefsîr* isimli yüksek lisans tezi,

⁶⁷⁹ el-Meydânî, *el-Ümmetü'r-Rabbâniyye*, s.117.

3. Mecdi Mekkî tarafından telif edilen "Lemehâtün min Kitâbi'l-Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür li'l-Allâme Abdurrahman Habenneke el-Meydânî" isimli yayımlanmamış makale,
4. Mecdi Mekkî tarafından *et-Ta'rifu bi Kitâb-i Meârici't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür li'l-Allâme Abdurrahman Habenneke el-Meydânî* adlı eser,⁶⁸⁰
5. Suudi Arabistan Ümmü'l-Kurâ Üniversitesinde çağdaş müfessirler üzerine yapılan bir araştırmada *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür*, "konulu tefsir" eseri olarak tanıtılmaktadır.
6. Harun Abacı tarafından "Kavâidü't-Tedebbüri'l-Emseli li-Kitâbillâh/Kur'ân-ı Kerim'i Tefekkür Etmenin Kuralları" adıyla makale,⁶⁸¹
7. Muhammed el-Meczûb tarafından telif edilen, *Ulemâun ve Mufekkirûn Ariftühüm*, isimli eser,
8. Suudi Arabistan Ümmü'l Kurâ Üniversitesi Davet ve İslam Kültürü Bölümü'nde Emel Süleyyim el-Uteybî isimli araştırmacı tarafından devam etmekte olan *Abdurrahman Hasan Habenneke ve Cuhûduhû Fi'd-Difâi Ani'l-İslâmi* isimli yüksek lisans çalışması.

el-Meydânî ve eserleri üzerine yapılan bu çalışmalarda tenkide açık hususlar tespit edilmiştir. İlmin gelişmesinde tenkidin önemine binaen bu hususları aşağıda sıralıyoruz.

- el-Meydânî'nin eser sayısı eksik verilmektedir.⁶⁸²

⁶⁸⁰ Adı geçen eserin telif edildiğine dair bilgi bulunuyorsa da, yaptığımız kaynak taramasında esere ulaşamadık. Eserin kütüphanelerde de bulunmaması, hiç baskısının yapılmadığı kanaati oluşturmaktadır.

⁶⁸¹ Adı geçen makale, dilimizde el-Meydânî üzerine yapılan tek çalışmadır.

- Yalnızca hayatını kapsamaktadır.⁶⁸³
- Metne sadık kalarak yapılan tercüme anlaşılammaktadır.⁶⁸⁴
- Tefsir içeriği üzerine bilgi verilmeyip, yalnızca metodu hakkında bilgi verilmiştir.⁶⁸⁵
- Konulu tefsir olarak tanımlanıp diğer yönleri eksik bırakılmıştır.⁶⁸⁶

Bizim çalışmamızda ise diğerlerinden farklı olarak hayatını ve eserlerinin tümü ile *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür'ü* bütünüyle ele alıp inceleyerek tefsir yaklaşımı, anlama ve yorumlama metodu incelenmiştir.

el-Meydânî, çeşitli alanlarda telif ettiği değişik boyut ve hacimde kırk dokuz adet eseri ile Müslüman kültür ve medeniyetinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Tefsiri dışında yazmış olduğu eserlerinde, iman, tevhit, kominizm, kapitalizm, yahudilik, siyonizm, misyonerlik, peygamberler tarihi, bazı âyetlerin güncel yorumu, ibadetlerin pratik uygulanması, ibadet felsefesi gibi alanlarda yoğunlaşmıştır.

Bu eserler arasında Kur'an'ı anlama çabasında olan münevver insana yönelik telif ettiği, *Kur'an'ı Anlamada Kırk Kural* kitabı önemli bir yere sahiptir. Tefsirine önsöz kabul ettiği bu eserde ortaya konan kırk ilke, Kur'an'ı anlama yöntemi ve usul bilgisi içermektedir. *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür* bu ilkelerin uygulama alanı bulduğu bir eser olmuştur.

Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür nüzul sırasına göre yapılmış ikinci tefsirdir.

⁶⁸² Bu hata genel olarak tüm çalışmalarda göze çarpmaktadır. Şöyle ki; el-Cerâh 34, Sabra'ya göre 40 tanedir. Diğer çalışmalarda ise sadece hacimli eserleri zikredilmektedir.

⁶⁸³ Muhammed el-Meczûb'ün eseri yalnızca hayatına ilişkin kişisel bilgiler içermektedir.

⁶⁸⁴ Abacı'nın makalesinde bu husus göze çarpmaktadır.

⁶⁸⁵ Sabra'nın çalışmasında bu husus vardır.

⁶⁸⁶ Suudi Arabistan'da yapılan çağdaş müfessirler çalışması.

el-Meydânî'nin tefsirini Kur'an'ı anlama ve yorumlama metodu açısından ele aldığımızda, tefsir yazımının temel yaklaşımında diğer tefsirlerden farklı olarak şu yönlerini zikretmek mümkündür:

- Tefsir, kronolojik tertibine/nüzul sırasına göre telif edilmiştir. Bu yaklaşımla Kur'an'ı anlama ve yorumlama çabası, geçen asırlarda olmayan, son dönem âlimlerinin üzerinde yoğunlaştığı yeni bir yaklaşımdır. Kur'an ilimleri alanında yeni bir yaklaşım olan nüzul sırasına göre tefsir anlayışı, bundan sonra yapılacak olan tefsir çalışmalarında metot olarak kullanılacağı kanaatindeyiz.
- Eser, tematik tefsir (konulu tefsir) özelliğine de sahiptir. el-Meydânî tematik tefsirde konuları şu açılardan ele almaktadır:
 - a. Sûrenin ana konusunu vermektedir.
 - b. Kırâatları zikrederek farklı anlamları ortaya çıkarmaktadır.
 - c. Sûrenin faziletine dair rivayetleri sıralamaktadır.
 - d. Peygamberlerin hayatını incelerken o peygamberle ilgili Kur'an'da geçen tüm âyetleri toplayarak konuya bütüncül yaklaşmaktadır.
 - e. Güncel değerler tespit etmiştir.
- Çağdaş bilimin verilerinden yararlanarak âyetleri analiz etmekte, bu yorumlarında ihtisas alanı olmayan konulara dalmaktan çekinmemektedir.

el-Meydânî tefsir metodunda Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme, önem verdiği bir husustur. O, Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde konulara yaklaşarak herhangi bir konuda ilgili tüm âyetleri sıralamaktadır. Aynı şekilde bir kelimenin anlamını izah ederken, anlamı başka âyetlere dayandırmaya ve onlarla delillendirmeye gayret etmektedir. Ayrıca sünnet, sahâbe ve tâbii sözlerinden de yararlanmaktadır.

el-Meydânî tefsirinde daha önce yazmış olduğu diğer eserlerine atıfta bulunarak eserlerini tefsirine kaynak yapmıştır.

Kur'an tefsirinde tarihsel bağlamdan kopmamaya özen gösteren müellif, esbâb-ı nüzul rivâyetlerinden yararlanarak, değerlendirmelerini bu bilgiler ışığında yapmaktadır. Kur'an'ı anlama kuralları arasında saydığı “nüzul sebebini bilme”yi zorunlu görmüştür. Bununla birlikte tefsirinde yoğun şekilde nüzul sebebine ilişkin rivâyetler yer almaz.

Tefsirde İsrâilî kaynaklardan gelen bilgilere yer veren el-Meydânî, bazen İslam kaynaklarıyla mukayese edip tenkit ederek, bazen de tenkide tabi tutmadan bu bilgilere yer vermektedir.

Çeşitli yöntemlerle Kur'an'ı açıklayan el-Meydânî Arap dilinin zengin kaynakları arasında yer alan dil bilgisi, gramer bilgisi, belâgat ve şiirden yararlanmıştır.

Kur'an'ı kendi rey ve görüşleriyle de tefsir eden el-Meydânî, bu konuda büyük bir cesaret ve özgüvene sahiptir. Çağdaş konulara ve bilimsel alanlara derinlemesine giren müellif, hemen her konuda yorumlar getirmiştir.

el-Meydânî, Kur'an'ı mesaj olarak dört grup arasında taksim ederek, bunları Allah, Peygamber, (davetçiler) Kur'an ve muhatap kitle (insanlar) olarak sıralamaktadır.

Netice olarak, Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî çağdaş dönemde yaşamış, Kur'an'ı nüzul sırasına göre tefsir etmiş ve bu alanda M. İzzet Derveze tarafından açılan çığırını daha ileriye taşıyarak tefsir ilmine büyük bir katkı sağlamıştır. Eserleri geniş halk kitleleri tarafından kabul görerek birçok baskı yapmış, güncel konu ve meselelere günümüz şartlarında akılcı ve kabul edilebilir yorumlar getirerek ilim dünyasında yerini almıştır.

Bütün telif eserler gibi el-Meydânî'nin eserleri eleştirilere açık yönleri olmakla beraber, ilim dünyasına kazandırdığı yeni yaklaşım ve yorumlarla yararlı bir külliyat bırakmıştır. Açtığı çığır yeni bilim insanları tarafından örnek alınarak takip edilecek ve bu metod yeni eser ve tefsir yazımına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ABACI, Harun, “Kavâidü't-Tedebbürî'l-Emsel li-Kitâbillâh/Kur'ân-ı Kerim'i Tefekkür Etmenin Kuralları”, makale, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 23 (2011/1), s. 321-332.
- ÂBÂDÎ, Bin Yakup el-Feyrûz, Mecduddin Muhammed, *el-Kâmus el-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1987.
- AKDEMİR, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004.
- ALBAYRAK, Hâlis, *Tefsir Usûlü*, Şule Yay., İstanbul 2009.
- -----, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine Şûle Yayınları*, 166 sahife, İstanbul 2009, 5. Baskı.
- el-AMRİTÎ, eş-Şeyh Şerefuddin Yahya bin Nûriddin Musa, *Nihâyetu't -Tedrîb fî Nazmi Gâyeti't-Takrîb*, Tahkik, eş-Şeyh Hasan Habenneke el-Meydânî, 184 sahife, Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiye, Mekke 2001.
- el-ASKALÂNÎ, el-İmâmü'l-Hâfız Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l-Bâri bi Şerh-i Sahîh-i'l-Buhârî*, Tahkîk, Muhammed Fuâd Abdalbâki, Muhibbiddîn el-Hatîb, Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, Kahire 1987.
- ARMAY, Ural, *Bilimsel Araştırma ve Teknikleri El Kitabı*, Der Yayınları, İstanbul 1981.
- AYDEMİR, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyât*, Beyan Yay., İstanbul 2000.
- AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011.
- BEAUD, Michel, “*L'art De La These*” *Tez Yazma Sanatı* Çev. Ayşe Meral, Söylem Yayınları, İstanbul 2001.
- BIN HANBEL, Ahmed, *el-Müsned*, 1991.

- BİLGİN, Abdülcélil, *Kur'an Meallerindeki Anlatım Bozuklukları*, Ankara Okulu Yayınları, 248 sahife, Ankara 2012.
- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, 814 sahife, Ankara 2009, 4. Baskı.
- -----, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 352 sahife, Ankara 2003, 13. Baskı
- el-CERRÂH, Âide Râğıb, *Abdurrahman Habenneke el-Meydânî el-Alim el-Müfekkîr el-Müfessîr Zevcî Kemâ Ariftühû*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2001.
- DÂVÛD, Ebû. Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*, 1981.
- DEMİRCİ, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, Ensar Neşriyat, 217 sahife, İstanbul 2006.
- -----, *Kur'an'ın Ana Konuları*, M.Ü.İ.F Yay ., 340 sahife, İstanbul 2008, 3. Baskı.
- DERVEZE, M. İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs/Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, Çev. Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen, Ekrem Demir, Ali Arslan, Muharrem Önder, Vahdettin İnce, Mustafa Altinkaya, Mehmet Baydaş, Ramazan Yıldırım 7 cilt, Ekin Yay., İstanbul 1998, 2. Baskı.
- DİA, Hasan Habenneke el-Meydânî maddesi,16. Cilt; s. 322.
- DUMAN, M. Zeki, *Beyânü'l-Hak Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, 3 cilt, Fecr Yayınları, Ankara 2008, 2. Baskı.
- ELİAÇIK, R. İhsan, *Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'an Türkçe Meâl/Tefsir*, 1048 sahife, İnşa Yay., İstanbul 2011.
- el-ENSARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensariî, *el-Kurtubî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 1993.

- GÜMÜŞ, Sadrettin, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yay., 160 sahife, İstanbul 1990.
- GÜŞEN, Seyit Ali, *Hız. Peygamber'in ve Hulefâ-İ Râşidîn'in Sünnetine Sarılmayı Emreden Hadisin Değerlendirmesi*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 163 sahife, İstanbul 2007.
- GÜVEN, Şahin, *Konulu Tefsir Metodu*, Düşün yayıncılık, 244 sahife, İstanbul 2012.
- el-HÛLÎ, Emin, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, (Terc. Mevlüt Güngör), Bizim Büro Basımevi, 125 sahife, Ankara 2001, 2. Baskı.
- İBN KESİR, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm/Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., 15 cilt, İstanbul 1991.
- İSLAMOĞLU, Mustafa, *Nüzul Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meal-Tefsir*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.
- -----, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği* Akabe Vakfı Yayınları, 561 sahife, İstanbul 2011, 22. Baskı.
- KARLIĞA, Bekir, *Muhtasar Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çağrı Yay., 5 cilt, İstanbul 1990.
- KOMİSYON, *İslam Bilimlerinde Yöntem*, Ankuzem Yayınları, AÜ Basımevi, Ankara 2007.
- el-KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993,
- el-MECZÛB, Muhammed, *Ulemâun ve Mufekkirûn Ariftühum*, Dâru 'ş-Şevvâf li'n-Neşri ve't-Tevzû, 3 cilt, Riyad 1992, 4. Baskı.

- MEKKÎ, Mecdi, “Lemehâtün min Kitâb-ı Meârici’t-Tedebbür ve Dekâiku’t-Tedebbür Allâme Abdurrahman Habenneke el-Meydânî”, yayımlanmamış makale, 1424 h.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 1995.
- *el-Müncid fi’l-Lüğati ve’l-Âlam*, Dâru’l-Meşrik, , Beyrut 1973, 26. Baskı.
- OKUMUŞ, Mesut, *Kur’an’ın Kronolojik Okunuşu, Muhammet İzzet Derveze Örneği* Araştırma Yayınları, 271 sahife, Ankara 2009.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Kur’an-ı Kerim Meâli (İniş Sıralı)*, 596 sahife, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2012.
- SABRÂ, Nâdî Hasan Ali, "Menhecü Abdurrahman Habenneke el-Meydânî fi’-Tefsir" Külliyyü’t-Dirâsâtu’l-Ulyâ el-Câmiat’ül-Ürdüniyye, basılmamış yüksek lisans tezi, Ürdün 2006.
- SERİNSU, Ahmet Nedim, *Kur’an ve Bağlam*, Şûle Yay., 383 sahife, İstanbul 2012, 2. Baskı.
- es-SUYÛTÎ, el-Hâfiz Ebu’l-Fadl Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekr, (v. 911 h.) *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 7 cilt, Tahkîk, Merkezü’d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, Mucemmu’l-Melik Fahd li’t-Tıbbâti’l-Mushafi’ş-Şerîf, Medine trs.
- et-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, (310 h.) *Câmu’l-Beyân an Te’vîl Ây’il Kur’an*, Tahkîk Ahmet Abdurrâzık el-Bekrî, Muhammed Âdil Muhammed, Muhammed Abdullatif Halef, Mahmud Mursî Abdulhamid, İşrâf, Abdulhamid Abdulmun’ım Medkur, Dâru’s-Selâm, Kahire 2008, 3. Baskı.
- et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizi (v.279/892), el-Câmi’u’s-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul 2011.

- Yazarı Yok, “el-Müfessirûn el- Muâsırûn”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ummü'l-Kurâ Üniversitesi, 116 sahife, Mekke trs.
- ez-ZEMAHŞERÎ Mahmud b. Ömer,, (467-538 h.) *el-Keşşâf an Hakâik Ğavâmid et-Tenzîl ve Uyûnü'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Tahkik Adil Ahmet Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad 1998.
- ez-ZERKÂNÎ, eş-Şeyh Muhammed Abdulazim, *Menâhîlu'l-Irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Tahkîk Fevvâz Ahmet Zemerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2 cilt, Beyrut 1995.
- ez-ZERKEŞÎ, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah (794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru't-Türâs, 4 cilt, Kahire trs.
- <http://ar.wikipedia.org>
- <http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=246646>
- <http://shamela.ws/index.php/author/907>
- <http://ehliilm.wordpress.com/tag/kevseri-mudafasi/>.
- <http://www.youtube.com/watch?v=aX1KORDfdcU>
- http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=5154&ctgr_id=59
- <http://www.neelwafurat.com/itempage.aspx?id=lbb106703-66856&search=books>
- vahdethaber.com/yazar/7456-adonis-ve-afrodit.html
- <http://www.muslimworldleague.org/nushra/sunday.htm>

EK 1: ABDURRAHMAN HASAN HABENNEKE el-MEYDÂNÎ'NİN

ESERLERİ

- *el-Ahlâku'l-İslâmiyye ve Ususuhâ*, 2 cilt, 1. Cilt 843 2.cilt 768 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 2008, 7. Baskı.
- *el-Akîdetü'l-İslâmiyye ve Ususuhâ*, Dâru'l-Kalem, 703 sahife, Şam 2010, 15. Baskı.
- *el-Belâğatü'l-Arabîyyetü Ususuhâ ve Ulûmuhâ ve Funûnuhâ ve Suverun Min Tatbikâtihâ bi Heykelin Cedîd min Tarîfin ve Telidin*, 2 cilt, (1.cilt 608, 2.cilt 584 sahife) Dâru'l-Kalem, Şam 2010, 3. Baskı.
- *Berâhînun ve Edilletün İmâniyyetün*, Dâru'ş-Şâmiyye li't-Tıbâi ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 515 sahife, Beyrut 1987.
- *Besâîrun li'l-Müslimi'l-Muâsır*, Dâru'l-Kalem, 475 sahife, Dımeşk 2000, 3. Baskı.
- *Davâbitü'l-Ma'rifeti ve Usûlü'l-İstidlâli ve'l-Munâzarâti Sıyâğatün li'l-Mantıkı ve Usûli'l-Bahsi Mutemeşşiyetun mea'l-Fikri'l-İslâmî*, Dâru'l-Kalem, 471 sahife, Şam 2009, 10. Baskı.
- *Divân-u Âmentü Billâh*, 112 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 1980.
- *Divânün Akbâsun fi Menheci'd-Da'veti ve Tevcîhu'd Duâti Beyânün ve Şi'run*, 260 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 1986.
- *Divânün Ternîmâtün İslâmiyyetün*, 180 sahife, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1980.
- *Ecnihatü'l-Mekri's-Selâsi ve Havâfihe et-Tebşîr el-İstişrâk el-İsti'mâr Dirâsetün ve Tahlîlün ve Tevcîhün*, Dâru'l-Kalem, 776 sahife, Şam 2010, 10. Baskı.

- *Ecvibetü'l-Es'ileti't-Teşkiyyeti'l-Muveccceheti Min Kıbeli İhdâ'l-Müessesâi't-Tebşîriyyeti'l-Âmiletî Tahte Tanzîmi el-Âbâu'l-Beyd*, Dâru'l-Kalem, 120 sahife, Şam 1991.
- *Emsâlü'l-Kur'aniyye Dirâsetün ve Tahlîlün ve Tasnîfun ve Resmun li Usûlihâ Ve Kavâiduhâ Ve Menâhicuhâ; Teemmülâtün*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 176 sahife, Cidde 1983.
- *Emsâlü'l-Kur'âni ve Suvarun min Edebihi'r-Rafî'*, 550 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 1992, 2. Baskı.
- *Eseru İltizâmi'l-Müslimi bi'l-Ahlâki'l-İslâmiyyeti alâ Da'veti Ğayri'l-Müslimîn*, Dâru'l-Kalem, 150 sahife, Şam 2002.
- *Fıkhud-Da'veti İtallâhi ve Fıkhun-Nushi ve'l-İrşâd ve'l-Emri bi'l-Ma'rûfi ve'n-Nehyi ani'l-Munkeri*, Dâru'l-Kalem, 2 cilt, (1.Cilt 680 sahife, 2.cilt 603 sahife) Şam 2010, 3. Baskı.
- *Ğazvun fi's-Samîm Dirâsetün Vâiyetün li'l-Ğazvi'l-Fikriyyi ve'n-Nefsiyyi ve'l-Hulûkiyyi ve's-Sülûkiyyi fi Mecâlâtî't-Ta'lîmi'l-Menheciyyi ve't Teskîfi'l-Âmmi ve Nazratün Âmmetün ile't-Ta'lîmi fi'l-Âlemi mea Tevcîhâtin ve Tavsiyyâtin Âmmetin Ve Hâssatin*, 334 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 1996, 4. Baskı.
- *el-Hadâratü'l-İslâmiyye Ususuhâ Ve Vesâiluhâ Ve Süverun Min Tatbîkâtî'l-Muslimîn lehâ ve Lemehâtün min Te'sîrihâ fî Sâiri'l-Ümem*, 675 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 1998.
- *el-İbâdetü fi'l-İslâmi Ususuhâ ve Felsefetuhâ ve Mefhûmâtuhâ ve Hikemuhâ ve Zikrullâhi fihâ*, Müessetü'r-Reyyân, 166 sahife, Beyrut 1997.
- *İbtîlâü'l-İrâdeti bi'l-İmâni ve'l-İslâmi ve'l-İbâdeti*, Dâru'l-Kalem, 424 sahife, Şam 1995.

- *İltizâmu'd-Dîni Menhecün Vasatun*, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî, 128 sahife, Mekke 1984.
- *Kavâidü't-Tedebbüri'l-Emseli li Kitâbillâhi Azze ve Celle*, Dâru'l-Kalem, 840 sahife, Şam 2009, 4. Baskı.
- *Kevâşifu Zuyûfin fi'l-Mezâhibi'l-Fikriyyeti'l-Muâsarati*, Dâru'l-Kalem, 764 sahife, Şam 2007, 4. Baskı.
- *el-Keydü'l-Ahmar Dirâsetün Vâiyetün li'ş-Şuyûyyeti ve Cuzûrihâ ve Efkârihâ ve Hirâfetü Hatmiyyâtihâ ve Ahlâmi Vuûdihâ'l-Kâzibeti ve Vâkiu Tedebbüriye's-Sevriyyi'l-Hukûdi'l-Hasûdi ve Cahîmü Tatbikâtihâ*, Dâru'l-Kalem, 403 sahife, Şam 1991, 3. Baskı
- *Lâ Yesihhu En Yukâle el-İnsânu Halîfetün Anillâhi fi Ardihî fehiye Ma'kületün Bâtiletün*, Müssetü'r-Reyyân, 112 sahife, Beyrut 1996.
- *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür Tefsîrun Tedebbüriyyün li'l-Kur'an'il-Kerîmi bi Hasebi Tertibi'n-Nuzûli Vifka Menheci Kitâbi Kavâidu't-Tedebbüri'l-Emseli li Kitâbillâhi Azza ve Celle*, Dâru'l-Kalem, 15 cilt, Şam 2000.
- *Mebâdiun fi'l-Edebi ve'd-Da'veti*, Dâru'l-Kalem, 183 sahife, Şam 1987, 2. Baskı.
- *Mekâyidu Yahûdiyyetin Abre't-Târîh*, 478 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 2002, 7. Baskı.
- *el-Muvazzafu'l-Müslimi ve Mes'uliyâtihî*, Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî, 52 sahife, Mekke, trs.
- *Nûhun Aleyhisselâmü ve Kavmuhu fi'l Kur'ani'l-Mecîdi*, Dâru'l-Kalem, 373 sahife, Şam 1990.

- *Ravâi'un min Akvâli'r-'Rasûli Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Dirâsatün Edebiyyetün ve Luğaviyyetün ve Fikriyyetün*, Dâru'l-Kalem, 576 sahife, Şam 2006, 11. Baskı.
- *es-Sekâfetü'l-İslâmiyye*, Muhammed Gazâli, Muhammed İbrahim Hüseyin, Hamid Hassân, Câmiatu'l-Melik Abdulaziz Merkezü'n-Neşri'l-İlmî, 268 sahife, Riyad 1990, 13. Baskı.
- *es-Sıyâmü ve Ramadân fi's-Sünneti ve'l-Kur'ân'î Dirâsetün fî Tarîkı Buhûsi fıkhi'l-Kitâbi ve's-Sünneti*, 580 sahife Dâru'l-Kalem, Beyrut 1987.
- *Sıfâtü Ibâdi'r-Rahmâni fi'l-Kur'ani Dirâsetün fî Tarîkı't-Tefsiri'l-Mevdûiyyi*, 141 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 2000.
- *Sırâun Mea'l-Mülâhadeti Hattâ'l-Azm*, 504 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 1974.
- *eş-Şerîatü'l-İslâmiyyetü Beyne't-Tederruci fî't-Teşri'i ve't-Tederruci fî't-Tatbiki*, İdâretü'l-Buhûsi ve'd-Dirâsât, 64 sahife, Kuveyt 2000.
- *Şiâru'l-Hürriyeti ve'l-Müsâvâti*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-İslâmi, Mekke trs.
- *et-Tahrîfu'l-Muâsırî fi'd-Dîni Tesellülün fi'l-Enfâkı Ba'de's-Sukûti fi'l-A'mâkı*, Dâru'l-Kalem, 241 sahife, Şam 1997.
- *et-Ta'limu'l-Muveccuhü fi'l-İttihâdi's-Sufyêti lem Yahmi'l- Marksıyyete Mine's-Sukûti "Izâatun li'l Muslimîn"*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-İslâmi, 72 sahife, Mekke 1411 h.
- *Tashîh-u Mefâhîme Havle't-Tevekkuli ve'l-Cihâdi ve Vucûhi'n-Nasrı*, Râbitatu'l-Âlemi'l İslamî, 180 sahife, Mekke 1987.
- *Tedebbûri Sûreti'l-Furkâni fî Vahdeti Mevdûin*, Dâru'l-Kalem, 452 sahife, Şam 1991.

- *Tefsir-u Sûreti'r-Ra'di fî Vahdeti Mevdûun Dirâsetün Edebiyyetün ve Luğaviyyetün ve Fikriyyetün*, 295 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam1971.
- *Tevhidü'r-Rubûbiyeti ve Tevhîdü'l-Îlâhiyye*, 128 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam1998.
- *Teysîru Fıkhi Farîdati'z-Zekâti*, Dâru'l-İstikâme, 84 sahife, Mekke 1995.
- *el-Ümmetü'r-Rabbâniyyetü'l-Vâhide/Tek Bir Rabbâni Ümmet*, Çev. Sait Aykut, Şûle Yay., 117 sahife, İstanbul 1992.
- *el-Vâlidü'd-Dâiyetü'l-Murabbi eş-Şeyh Hasan Habenneke el-Meydânî Kıssatu Âlimin Mücâhidin Hakîmin Şucân*, 406 sahife, Dâru'l-Beşîr, Cidde 2002.
- *el-Vasatiyyetu fî'l-İslâm*, Müessesetü'r-Reyyân, 196 sahife, Beyrut 1996.
- *el-Vecîzetü fî'l-Ahlâki'l-İslâmiyyeti ve Ususuhâ*, 509 sahife, Müessesetü'r-Reyyân, Mekke 2004, 2. Baskı.
- *el-Vecîzetü fî'l-Akîdeti'l-İslâmiyye*, 217 sahife, Müessesetü'r-Reyyân, Mekke 1982, 2. Baskı.
- *Zâhiratün'n-Nifâkı ve Habâisu'l-Münâfikîn fî't-Târîhi mea Dirâsetin Şâmiletin li'n-Nusûsi'l-Kur'âniyyeti fî'n-Nifâk ve'l-Münâfikin*, 2 cilt, 1400 sahife, Dâru'l-Kalem, Şam 1993.

EK 2: el-MEYDÂNÎ'YE GÖRE MEKKÎ SÛRELERİN NÜZUL SIRASI

Tablo 8: el-Meydânî'ye Göre Mekkî Sûrelerin Nüzul Sırası

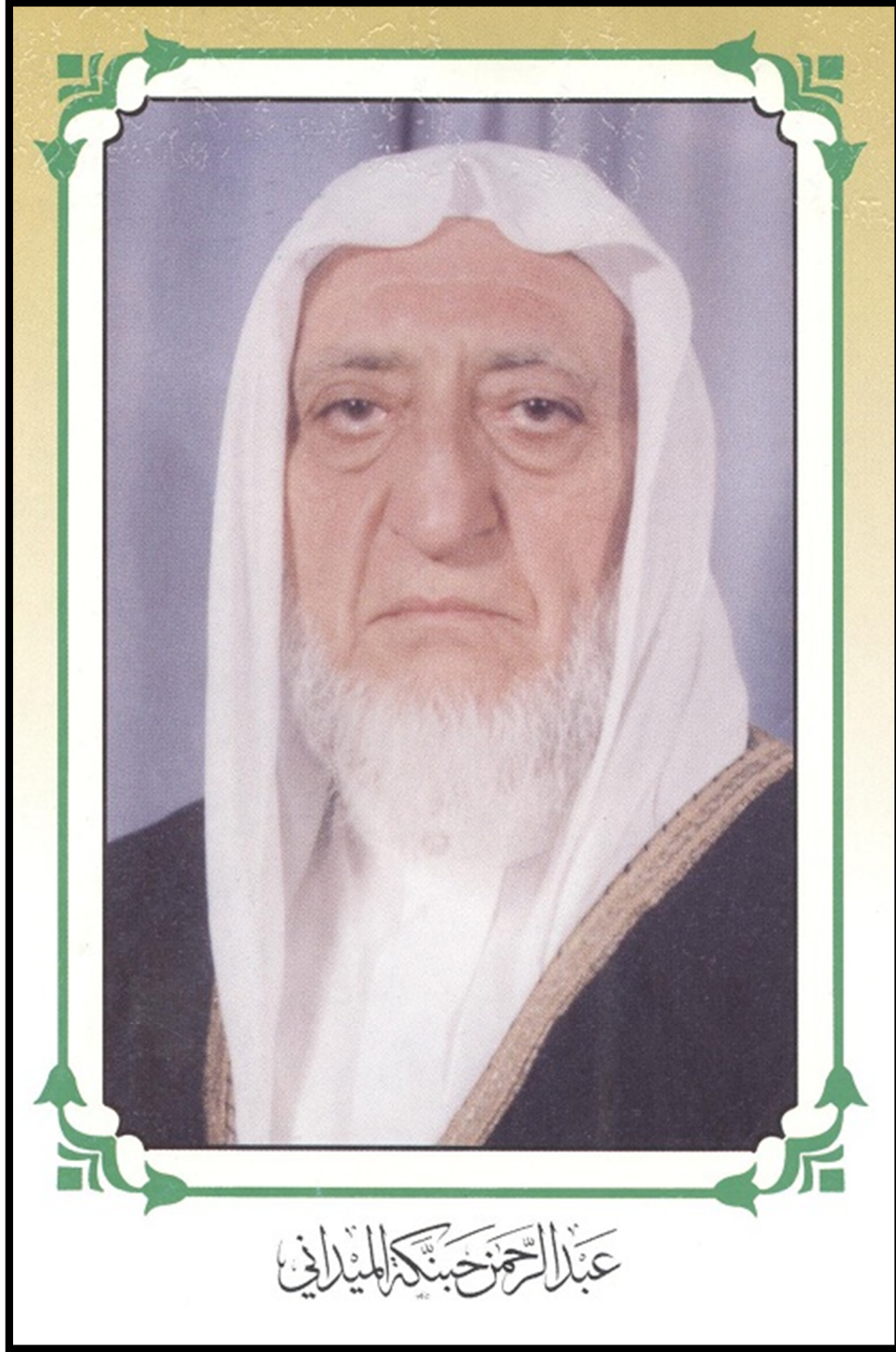
SÛRE İNİŞ SIRA NO	KUR'ÂN-I KERİM SIRA NO	SÛRE ADI
1	96	Alak
2	74	Müddessir
3	73	Müzzemmil
4	68	Kalem
5	1	Fâtiha
6	111	Mesed
7	81	Tekvîr
8	87	A'lâ
9	92	Leyl
10	89	Fecr
11	93	Duhâ
12	94	İnşirâh
13	103	Asr
14	100	Âdiyât
15	108	Kevser
16	102	Tekâsür
17	107	Mâ'ûn
18	109	Kâfirûn

19	105	Fil
20	113	Felâk
21	114	Nâs
22	112	İhlâs
23	53	Necm
24	80	Abese
25	97	Kadr
26	91	Şems
27	85	Bürûc
28	95	Tîn
29	106	Kureyş
30	101	Kâri'a
31	75	Kıyâme
32	104	Hümeze
33	77	Mürselât
34	50	Kâf
35	90	Beled
36	86	Târık
37	54	Kamer
38	38	Sâd
39	7	A'râf
40	72	Cin
41	36	Yâsîn

42	25	Furkân
43	35	Fâtır
44	19	Meryem
45	20	Tâhâ
46	56	Vâkı'a
47	26	Şuarâ
48	27	Neml
49	28	Kasas
50	17	İsrâ
51	10	Yûnus
52	11	Hûd
53	12	Yûsuf
54	15	Hicr
55	6	En'âm
56	37	Sâffât
57	31	Lokman
58	34	Sebe'
59	39	Zümer
60	40	Gafır
61	41	Fussilet
62	42	Şûrâ
63	43	Zuhruf
64	44	Duhân

65	45	Câsiye
66	46	Ahkâf
67	51	Zâriyât
68	88	Gâşiye
69	18	Kehf
70	16	Nahl
71	71	Nûh
72	14	İbrahim
73	21	Enbiyâ
74	23	Mü'minûn
75	32	Secde
76	52	Tûr
77	67	Mülk
78	69	Hâkka
79	70	Me'âric
80	78	Nebe'
81	79	Nâzi'ât
82	82	İnfitâr
83	84	İnşikâk
84	30	Rûm
85	29	Ankebût
86	83	Mutaffifin
87	2	Bakara

EK 3: el-MEYDÂNÎ'NİN PORTRESİ

Şekil 1: Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydâni

TEZ ÖZETİ

Bu tez Necmettin Çalışkan tarafından Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu danışmanlığında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Tefsir) Bilim Dalında yapılmıştır.

Tezin konusu, Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî ve *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür* isimli tefsirinin incelenmesidir.

Araştırmada el-Meydânî'nin hayatı ve ilmî kişiliğinin yanı sıra kırk dokuz adet eseri tek tek incelenmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in kronolojik/nüzul sırasına göre ele alındığı özgün bir yöntem olarak el-Meydânî'nin tefsir yaklaşımı ve tefsir yöntemi üzerine araştırma yapılmıştır. Kur'an'ın kronolojik, tematik ve çağdaş bilimin verileriyle açıklanması ortaya konmuştur. el-Meydânî'nin ortaya koyduğu "Kur'an'ı Anlamada Kırk İlke", Kur'an'ı çeşitli verilerle açıklaması ve tefsir ilmine katkısı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: kronolojik tefsir, tematik tefsir, çağdaş bilimin verileriyle tefsir, kırk ilke.

333 sahifeden oluşmaktadır.

ABSTRACT

This thesis have been done by Necmettin alışkan under supervision of Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu in University of Ankara, Institute of Social Science, Department of Basic Islamic Studies, Branch of Commentary (Tefsir).

The subject of the thesis is investigation of commentary of Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydâni that is named as *Meâricu't-Tefekkur ve Dekâiku't-Tedebbür*.

In the submitted study, it has been searched individually his forty-nine books with his life and scientific personality.

According to order chronological line of Holy Qur'an, about commentary style and way of el-Meydâni has been investigated using a special method.

The Chronological, meaning and contemporary science of Qur'an data was explained. Stating of el-Meydâni by using his forty principle, commentary science and explanation containing different ways of Qur'an was investigated contributions to understand.

Key Words; chronological commentary, commentary with essential points, commentary with contemporary science, forty principles.

The thesis contains 333 pages.